

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Hatalom, szociális identitás, kognitív alternatívák

A kollektív cselekvés integratív megközelítése

Csernus Fanni

PhD értekezés

Témavezető:

Dr. habil. Bigazzi Sára

Pszichológia Doktori Iskola

Szociálpszichológia Doktori Program

2022

Tartalom

Bevezetés	6
Előzmények	6
Kutatói célkitűzés	7
1. Tömeglélektől a kollektív cselekvésig	10
1.1. Tömeglélektan	12
1.2. Le Bon és a tömeg	13
1.2.1. A tömeg típusai	14
1.2.2. A „hősies” tömeg	15
1.2.3. A zsarnoki vezető	16
1.3. A freudi tömeg és a hatalom	16
1.4. A tömeglélektan reicheri kritikája	18
1.4.1. A demonizált tömegkép mint eszköz	19
1.4.2. A kollektív cselekvés	20
2. A kollektív cselekvés modern megközelítései	21
2.1. A kollektív cselekvés kiinduló pontja: individuum vagy kollektíva	22
2.2. Út a kollektív cselekvés integratív elméletéig	25
2.3. Kollektív cselekvés mint a fenyegetettségre adott válasz	27
2.4. Politikai lehetőségek a cselekvésre	29
3. Szociális reprezentáció	30
3.1. A kontextusba ágyazott tudás alkotása	31
3.2. Kollektívából szociális	32
3.3. Folyamatok és struktúra	37
3.4. Kommunikáció és cselekvés	39
4. Rendszer és hatalom	42
4.1. Társadalmi rend reprezentációk	42
4.2. Az igazságosság és igazságtalanság formái	44
4.3. Észlelt igazságtalanság és rendszerigazolás	47
4.4. Észlelt instabilitás, ágencia, hatékonyság	55

4.5. Hatalom értelmezések	61
4.5.1. Paternalizmus	65
4.5.2. A hatalomba vetett bizalom	67
4.5.3. Szociális reprezentáció és hatalom	68
5. Identitás és cselekvés	71
5.1. A kontextusba ágyazott identitás	72
5.2. A szociális identitás	74
5.2.1. Kognitív alternatívák	78
5.3. Relatív depriváció	81
5.4. Kultúra és egyén	84
5.4.1. Kulturális identitás	87
5.5. Pozicionálás elmélete	88
5.6. Elaborált szociális identitás modell	90
5.6.1. Radikalizálódás	91
5.6.2. Empowerment	93
5.7. Alternatív identitás fogalmaktól a cselekvésig	95
5.7.1. A szociális identitás szerepe a kurrens kutatási koncepciókban	95
5.7.2. Átpolitizált kollektív identitás	96
5.7.2.1. Kollektív cselekvési modell	97
5.7.3. Véleményalapú csoporttagság	98
5.8. Csoportszocializáció és szociális háló	99
5.9. Szociális és kommunikációs háló	101
6. A kollektív cselekvés háttérében álló érzelmi motivációk	104
6.1. Csoportközi érzelmek (IET) és cselekvés	107
6.2. Harag, düh, felháborodás	108
6.3. Félelem	110
6.4. Bűntudat	111
6.5. Empátia, szimpátia és sajnálat	113
6.6. Igazságtalanság, hatékonyság és identitás, a SIMCA modell	117
7. A változás kontextusa	118
7.1. Lokális és globális változás	119
7.2. Cselekvés mint a történelem alkotója és következménye	123
7.3. A magyar kontextus	126

8. Kutatói célkitűzés	134
9. Első Kutatás - A társadalmi rendszer észlelése és a kollektív cselekvésben való részvétel	137
9.1. Az első kutatást megelőző kérdések	137
9.2. Kutatási módszer	137
9.2.1. Minta	138
9.2.2. Alkalmazott módszerek és leíró eredményeik	141
9.2.2.1. Társadalmi terek: szociális és kommunikációs háló	141
9.2.2.2. Kognitív alternatívák	143
9.2.2.3. Kollektív cselekvés	146
9.2.2.4. A hatalom szociális reprezentációja: A politikai szereplőkről alkotott kép	153
9.2.2.4.1. Állam	153
9.2.2.4.2. Kormány	155
9.2.2.4.3. Civil szervezetek	155
9.3. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk	156
9.3.1. Társadalmi terek és Kognitív alternatívák	156
9.3.2. Társadalmi terek és kollektív cselekvés	157
9.3.3. Kognitív alternatívák és kollektív cselekvés	159
9.3.4. Kommunikációs terek, kognitív alternatívák és kollektív cselekvés a politikai állásfoglalás tükrében	163
9.3.5. A hatalom reprezentációja	167
9.3.5.1. Az állam szociális reprezentációja	169
9.3.5.1.1. Az állam szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás	172
9.3.5.1.2. Az állam szociális reprezentációjával összefüggő változók	174
9.3.5.2. A kormány szociális reprezentációja	177
9.3.5.2.1. A kormány szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás	181
9.3.5.2.2. A kormány szociális reprezentációjával összefüggő változók	182
9.3.5.3. A civil szervezetek szociális reprezentációja	184
9.3.5.3.1. A civil szervezet szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás	188
9.3.5.3.2. A civil szervezet szociális reprezentációjával összefüggő tényezők	189
9.4. Diskusszió	191
9.5. Kitekintés	197
10. Második kutatás - Azonosulás, a társadalom észlelése és kollektív cselekvés	198
10.1. Kutatási kérdés	198

10.2. Kutatási módszer	199
10.2.1. Minta	199
10.3.2. Alkalmazott módszerek és az egyes változók leíró eredményei	201
10.3.2.1. Kognitív alternatívák: a társadalmi rendszer jogtalanságának és instabilitásának észlelése	201
10.3.2.2. Szociális identitás	204
10.3.2.3. Közösségek	206
10.3.2.4. Kommunikációs síkok	210
10.3.2.5. A hatalom szociális reprezentációja	212
10.3.2.6. Kollektív cselekvés	216
10.4. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk	226
10.4.1. Három csoport a szociális identitás és kognitív alternatívák alapján	226
10.4.2. Kollektív cselekvés előrejelzése	230
10.4.3. A hatalom reprezentációja	233
10.4.3.1. A hatalom szociális reprezentációja	235
10.4.3.2. A hatalom és az ahhoz kapcsolódó érzelmek tartalmi elemei közti különbségek	240
10.5. Diskusszió	243
10.6. Limitációk	247
11. Összegzés és kitekintés	248
Összegzés	248
Kitekintés	254
Köszönetnyilvánítás	256
Bibliográfia	257
Online források	281
Függelék	284
Ábra- és táblázatjegyzék	284
Hayes féle mediációs elemzés - társadalom észlelt igazságtalansága, instabilitása és társadalmi fellépés	285
Iramuteq elemzések	289
Mediációs folyamatok	299
Melléklet – Alkalmazott kérdőívek	312

Bevezetés

Doktori értekezésem fókuszában a kollektív cselekvéssel kapcsolatban álló szociálpszichológiai tényezők állnak, amelyek sokrétűségét és összefüggéseit kutatásom konstruktivista integratív megközelítésen keresztül hangsúlyozza. A szociális erőforrások mellett vizsgálataim középpontjában a szociális identitás és a kognitív alternatívák állnak, így a társadalmi rendszer észlelt igazságtalansága és instabilitása, a főbb hatalmi aktorokról és magáról a hatalom fogalmáról alkotott szociális reprezentációk feltérképezése, illetve mindezek összefüggése a kollektív cselekvéssel. Ennek mentén a kérdőíves vizsgálatok a kollektív cselekvésben a nemzetközi tanulmányok alapján jelenleg alkalmazott potenciálisan befolyásoló erővel bíró tényezőket járják körül, elsősorban a Pécsi Tudományegyetem Társadalompszichológiai Kutatócsoportja által kialakított eszközök segítségével.

Előzmények

Már egyetemi tanulmányaim kezdete előtt érdekelt a hatalmi viszonyok egyenlőtlenségének a megjelenése, különösen a nemek között fennálló, a nőket hátrányosan érintő különbségek. E téma iránti kíváncsiságom az egyetemen elsajátított ismeretek során egyre erősebbé vált, így kutatásaim is e téma köré épültek. Kezdetben a családon belüli erőszak problémakörével foglalkoztam, majd kiszélesítve kutatási területemet, szakdolgozatomban a magyar feminista aktivista közösséghez tartozást és annak egyéni életutakra gyakorolt hatásait vizsgáltam. A nők társadalmi helyzetének mélyebb megismerése során egyre inkább az a kérdés foglalkoztatott, hogy a társadalomban uralkodó normákon és szerepeken, így a hatalmi viszonyokon, hogyan lehetne változtatni. Doktori tanulmányaim kezdetekor elsősorban ez állt az érdeklődésem középpontjában, de kutatási témám idővel fokozatosan kibővült annak a felismerésével, hogy a nők hátrányos megkülönböztetése, csakúgy mint az előítéletek és a negatív diszkrimináció megjelenésének más formái, rendszerszintű dinamikák mentén jönnek létre és maradnak fenn. Az, hogy csoporttagságaink alapján hogyan helyezük el magunkat, és hogyan helyeznek el mások minket a társadalom

szövetében, illetve a csoportazonosulásaink és a többségi társadalomban uralkodó narratívák alapján milyen lehetőségeket látunk a pozíciónk és a rendszer megváltoztatására, a szociális identitásunk, a kognitív alternatíváink és a szociális reprezentációink függvénye. Mindezek dinamikáját meghatározzák azok a hatalmi viszonyok, amelyek között létrejönnek, újrateremtődnek, fennmaradnak vagy átalakulnak. A hatalom ugyanakkor nem a társadalom feletti, azon kívüli statikus jelenség, annak megteremtése, megőrzése vagy megváltoztatása a társadalmi dinamikák útján jön létre, így egyfajta kölcsönhatást eredményezve. Ahogyan Foucault fogalmaz:

“a hatalmi viszonyok mélyen a társadalmi kapcsolatokban gyökereznek, nem pedig a társadalom ‘fölött’, mint egy kiegészítő szerkezet rekonstruálódna, amelynek radikális eltörléséről talán csak álmodozni lehet. A társadalomban élni annyit tesz, mint úgy élni, hogy a mások cselekedeteire irányuló cselekvések lehetségesek – és folyamatosak. [...] Amennyiben azt mondjuk, hogy nem létezhet társadalom hatalmi viszonyok nélkül, az nem jelenti azt, hogy ami már kialakult, szükséges, sem azt, hogy a hatalom a társadalmak szívében végzetes lenne, így azt aláásni nem lehet.”¹(Foucault,1982:791)

E koncepcióból kiindulva határozta meg kutatói célkitűzésemet, hogy mélyebb megismerést szerezzek azzal kapcsolatban, mi vezet a cselekvéshez, így magához a változáshoz.

Kutatói célkitűzés

Ahogy de la Sablonnière, Taylor és Caron-Diotte is rámutat a *The Psychology of radical social change* c. tanulmánykötetben, a düh és a forradalom korszakában élünk (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Az orosz fennhatóság alól függetlenedni akaró volt szovjet tagköztársaságok mozgalmaitól (Rózsák forradalma – Grúzia, 2003; Tulipánok forradalma – Kirgizisztán, 2005; Narancsos forradalom – Ukrajna, 2005) a Közel-Kelet és Észak-Afrikában terjedő társadalmi rendet

¹ “That is to say, power relations are rooted deep in the social nexus, not reconstituted “above” society as a supplementary structure whose radical effacement one could perhaps dream of. In any case, to live in society is to live in such a way that action upon other actions is possible-and in fact ongoing. [...] For to say that there cannot be a society without power relations is not to say either that those which are established are necessary or, in any case, that power constitutes a fatality at the heart of societies, such that it cannot be undermined.”(Foucault,1982:791)

megkérdőjelező 2010 és 2015 között futótűzként terjedő Arab tavaszon keresztül (Algéria, ciprusi török területek, Egyiptom, Jordánia, Irak, Libanon, Líbia, Palesztina, Mauritius, Szaúd-Arábia, Marokkó, Omán, Szudán, Szíria, Tunézia, Jemen) a 2018-tól máig tartó dél-amerikai megmozdulásokon át (Haiti, Bolívia, Venezuela, Puerto Rico, Ecuador, Kolumbia, Chile, Bolívia, Dominikai Köztársaság, Peru, Argentína, Paraguay, Kuba, Brazília), a dél-európai országokat is érintő gazdasági megszorítások elleni tüntetéseken keresztül (Olaszország 2011-2013; Görögország, Portugália, Spanyolország, 2011 vagy 2018-tól a “sárgamellényesek” Franciaországban) a háborúellenes vagy a katalán, hongkongi vagy kurd függetlenségért harcoló, illetve a női jogokért küzdő (Ni una menos Dél-Amerikában a családon belüli erőszak ellen, a 2018-19-es egyesült államokbeli Women’s March, vagy a 2022-es amerikai megmozdulások a biztonságos és legális abortuszhoz való jog szövetségi védelmének visszaállításáért, ahogy 2020-21-es lengyel abortusztörvénnyel szembeni megmozdulások) tüntetéseikig bezáróan, 2010 óta forrong a világ.

E jelenségek által felvetett kérdések kezelése a társadalomtudomány interdiszciplinális megközelítését követelik, egyetlen tudományág sem alkalmas arra, hogy minden felmerülő kérdésre – legyen szó akár a politikatudományról, a közgazdaságtanról, szociológiáról vagy pszichológiáról – választ adjon ezekre az összetett kérdésekre (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Doktori kutatásomban ezért igyekszem e jelentős téma kisebb szegletére helyezni a fókuszot, így a kollektív cselekvés hátterében húzódó szociálpszichológiai motivációk egyes elemeire. Vizsgálataim kezdetekor arra kerestem a választ, mi állhat összefüggésben azzal, hogy míg egyesek a társadalmi rendszerrel való elégedetlenségük miatt fellépnek annak megváltoztatásáért, addig mások nem. A kollektív cselekvéshez szükséges mobilizációt Charles Tilly úgy definiálja mint: *“az a folyamat, amelynek során egy csoport kollektív kontrollt szerez a cselekvéshez szükséges erőforrások felett.”*² (Tilly, 1977:10). Röviden tehát az érdekelt, mitől függ, hogy ki igényli és tudja ezt a kontrollt megszerezni és használni. Milyen szerepet tölt be ebben a hatalom és az egyén, illetve csoport kapcsolati dinamikája, a társadalmi rendszerről alkotott kép, annak észlelt igazságtalansága és

² “Mobilization is the process by which a group acquires collective control over the resources needed for action.”(Tilly, 1977:10)

megváltoztathatósága, mi segíti elő, hogy az adott közösség a társadalom ágens alkotóelemeként tekintsen magára.

A kutatás témája azonban még így is rendkívül széles, emiatt a vizsgált változók kiválasztása során Henri Tajfel szociális identitás elmélete és kognitív alternatívák fogalma nyújtotta a kiindulási pontot (Tajfel, 1978,1981; Tajfel & Turner, 1979, 1986) vagyis a csoport mentén történő azonosulás és a rendszer észlelt illegitimitásának és instabilitásának szerepe abban, hogy amennyiben az egyénnek nincs lehetősége egyéni úton változtatni saját negatívnak ítélt csoporttagságán, kollektív szinten milyen megküzdési stratégiái lehetnek annak függvényében, hogy rendelkezésére állnak-e kognitív alternatívák. A kognitív alternatívák akkor jönnek létre, ha az emberek jogtalannak és instabilnak érzik a körülöttük lévő társadalmi rendszert. A szociálpszichológia fő áramlata leginkább a rendszerigazolás elmélet mentén az illegitimitással, jogtalanság érzetével foglalkozott (Jost & Banaji, 1994; Jost, Banaji & Nosek, 2004). Kutatási célkitűzésemben emellett meghatározó Steve Reicher munkája, amely a megmozdulások létrejöttében a szociális identitás és a csoportközi viszonyok mellett a hatalomra helyezi a hangsúlyt (Reicher, 1996a, 1996b, 1984, 2001; Stott & Reicher, 1998, 1998a, 1998b; Drury & Reicher, 2000, 2009, 2018).

A rendszer illetve a hatalom vizsgálatának alappilléret Serge Moscovici (1961) szociális reprezentáció elmélete biztosította, így mindkettő vizsgálatának az esetében az azokról alkotott szociális reprezentációk feltérképezése volt a célom. Van Zomeren és munkatársai SIMCA modelljükben már vizsgálták a szociális identitás, hatékonyság és igazságosság kollektív cselekvéssel való viszonyát, ami a cselekvés háttérében álló érzelmi állapotok mellett úgyszintén megjelent a kutatásomban (Van Zomeren, Postmes & Spears, 2008; van Stekelenburg & Klandermans, 2013).

Mindezen szakirodalmi apparátus alapján azt feltételeztem, hogy 1) az uralkodó társadalmi rendszer észlelt igazságtalansága és stabilitása, 2) a hatalomról alkotott szociális reprezentációk és az ahhoz fűződő érzelmi válaszreakciók, 3) a szociális identitás, illetve 4) a szociális kapcsolatok (így a szociális és kommunikációs háló) összefüggésben állnak a kollektív cselekvésben való részvételi hajlandósággal.

Mielőtt azonban részletesebben vázolnám a hipotézis alapját nyújtó szakirodalmi háttérrel, fontosnak tartom, hogy röviden kitérjek a kollektív cselekvés sokszínű és nagymúltra

visszatekintő elméleti megközelítésére, ami ugyan sok szempontból a ma uralkodó vizsálati narratívának már kevésbé része, de annak megalapozásában betöltött szerepe továbbra is jelentős. A továbbiakban ezért a tömeglélektan főbb elméleti keretét mutatom be.

1. Tömeglélektől a kollektív cselekvésig

A kollektív cselekvésre irányuló tudományos figyelem fokozott megjelenése a 19. század végéhez köthető, az irracionálisnak és erkölcstelennek vélt tömegkép megjelenésével és pszichológiai magyarázatával, így „a tömeg szellemére” vonatkozó tézis megjelenésével (Van Ginneken, 1992). A tömegpszichológiai kutatások főként a III. francia Köztársaság egyes területeihez és Olaszországhoz köthetőek, mint például Sighele (1895), Taine (1875), Le Bon (1913/2018) és Gabriel Tarde (1890; 1895) értekezései. Van Ginneken eképpen ezen elméletalkotók közös nézőpontját *“a tömegek általában erősen érzelmesek és irracionálisak, inkább rombolóak, mint építő jellegűek, és erős vezetésre van szükségük”*³ (van Ginneken, 1992:6).

A tömeg szó első meghatározásaként van Ginneken a 20. század uralkodó burzsoá narratívája mentén, melynek célja a francia forradalom mélyebb megértése, így írja le azt: *“nagyszámú személy, különösképpen, ha azok rendszerezettség nélkül egységgé szerveződnek [...]”*⁴ (van Ginneken, 1992:4). A tömegcselekvésekkel foglalkozó elméletek ezen egyszerű leíró definíción túllépnek, azonban a feltételezett “szervezetlenség” továbbra is meghatározó eleme marad gondolataiknak, így elsősorban a mindennapi viselkedéstől eltérő események és zavargások közötti látszólagos ellentétre összpontosítanak. Míg a szűkebb értelemben vett tömeg pszichológiai megközelítése főként a csoportban végbemenő feltételezett deindividualizációra összpontosít, addig a tömegek valamivel tágabb értelemben vett szociológiai megközelítése az új normák felbukkanását vagyis egy új közös

³ „the crowds are usually highly emotional and irrational, destructive rather than constructive, and in need of strong leadership.”(van Ginneken, 1992:6)

⁴ „a large number of persons, especially when collected into a somewhat compact body without order[...]”(van Ginneken, 1992:4)

felfogás és értékrend létrejöttét állítja középpontba (van Ginneken, 1992). Amellett, hogy a kurrens pszichológiai és diszkurzív munkák a tömeglélektan elméleti keretét Moscovicihez hasonlóan egyfajta elméleti alapilléreként tekintik, kritikai aspektusból is megközelítik annak patológus tömegképét (Moscovici, 1986; Bozatzis & Teliou, 2018; Drury & Reicher, 2018).

A tömeglélektan elméleti alapjainak megteremtése után az elmúlt évtizedekben a tömeges megmozdulások és a kollektív cselekvés elméleti és pszichológiai motivációinak tárgyalása a médiában és a politikai diskurzusban is egyre nagyobb teret nyert, csakúgy, mint a szociálpszichológia diszkurzív területein, illetve a későbbiekben részletesebben is bemutatásra kerülő szociális identitás-elmélethez kapcsolódóan (pl. Reicher, 1984; Reicher & Potter, 1985; Wetherell & Potter, 1988; Potter & Halliday, 1990; van Dijk, 1993; Drury & Reicher, 2000; Stott & Drury, 2000; Drury, 2002).

A tömeglélektan elméleti keretének folyamatos bővítése mellett, hogy alapját nyújtotta a jelenkor szociálpszichológiai koncepcióinak és vizsgálatainak, a gyakorlatban is alkalmazott, a tömegek kontrollálását célzó módszerek teoretikus kiindulópontjául is szolgál (Hoggett & Stott, 2008). Így például az Egyesült Királyság rendőrségének „agitátor” modelljében is megjelenik, amely azon az előfeltevésen alapul, hogy a tömegek vonzzák az erőszakot facilitáló egyéneket és csoportokat (Stott & Reicher, 1988, 1998a, 1988b). A kollektív erőszak és a tekintélyelvűség kutatása során elég megemlítenünk (Erős, 2016) Stanley Milgram áramütéses kísérletét, amelyben a hatalom által adott utasítás következtében a résztvevők 65 százaléka halálos áramütést mért volna egy embertársára (Milgram, 1974), vagy Zimbardo stanfordi börtönkísérlete (Zimbardo, 1971), amelyben a véletlenszerűen „rabokká” és „örökké” vált kísérleti személyek gyors szerepazonosulását figyelhettük meg, ami az „örök” brutalitásában teljesedett ki, és ezáltal valódi veszélyt generált. Ezek a kísérletek a hatalom, a parancsvégrehajtás és az erőszak mentén vizsgálják az egyén cselekvési hajlandóságát, abból a metaelméleti konstruktumból megközelítve a témát, hogy az egyén mások hatására, másokkal közösen elveszíti individualitását, racionalitását, és kihasználhatóvá, megvezethetővé válik. Ezen koncepciók tehát arra a tömeglélektani narratívából ismert koncepcióra mutatnak rá, amely szerint a csoport az egyénre, az individuumra negatív hatással bír.

Fromm némi feloldást nyújt e kutatási terület nyomasztó eredményei alól azáltal, hogy a *Rombolás anatómiájában* rámutat arra, az agresszió nem feltétlenül immanens ösztöntörekvés, amely az ember személyiségének feltétlenül része, hanem a külső ingerekre, a kényszer során fellépő disszonáns érzelmi reakcióra, felháborodásra, ellenszegülésre adott válasz. Ezáltal a dehumanizációval szemben a kegyetlen viselkedés elutasítására helyezi a hangsúlyt (Fromm, 2001; Erős, 2016). A kulturális és kultúrközi pszichológia kezd el a csoport, a kollektivitás pozitívumaival foglalkozni, rámutatva annak más kultúrákban megélt pozitív hozadékaira. Az alábbiakban a tömeglélektan egyik legmeghatározóbb elméletalkotójának a munkájával folytatom az értekezés gondolatmenetét: Le Bon fogalmi apparátusa és gondolatvezetése nyomán, majd az ő teorikus megközelítésére épülő freudi tömeget ábrázolom. A 19-20. század domináns eszméit követően annak 21. századi kritikáját és a tömegkép új perspektíváját állítom az előbbiekkal kontrasztba Steve Reicher munkája nyomán, ezzel megalapozva a kollektív cselekvés és szociális identitás összefüggéseinek elméleti keretét, amely doktori disszertációm egyik meghatározó részét képezi.

1.1. Tömeglélektan

Serge Moscovici a tömeglélektant a néplélektannal (Völkerpsychologie) együtt a modern szociálpszichológia legfőbb forrásának nevezi. Ahogyan ő is fogalmaz, mindazon pszichológiai ismereteinket, amelyek a csoportokkal és a vezetéssel, a befolyásolással és az utánzással valamint a társadalmi kommunikációval és innovációval kapcsolatosak ezek alapozták meg (Moscovici, 1986).

A kollektív cselekvés tanulmányozása a tömeg viselkedésének vizsgálatával kezdődött a 19. században. Az olyan korai szociálpszichológusok mint Gustave Le Bon, vagy szociológusok mint Gabriel Tarde, a tömeg eredetét a tömeg ösztöneiben és a tömeges utánzásban keresték. Gabriel Tarde *Az utánzás törvényei* c. munkájában (1890) kifejti, hogy az emberi társadalmat a találmány (innováció) és az utánzás mozgatja, minden felfedezés és társadalmi előrelépés annak következtében valósul meg. Tarde meglátása szerint az emberi akarat, csakúgy mint az értelem, az utánzás törvényének segítségével lép működésbe (Vámbéry, 1904). Az utánzás a tarde-i elméletben tehát egy adott jelenség innovatív reprodukciójára utal. Emellett koncepciója szerint a bűncselekmények alapjául is az utánzás szolgál, legyen

szó akár lopásról vagy gyilkosságról. Példaként emeli ki a tömegjelenségeket is, arról ír, hogy egy békés tömeg az imitáció által könnyen fanatizálhatóvá válik (Vámbéry, 1904). Sighele (1891) már a 19. század végén Tarde, Ferri és Lombroso hatására arról írt, hogy a tömegben lévő egyéneket jellemzi a hipnotikus szuggesztió, erkölcsi fertőzés és a tudattalan utánzás, ezek a társadalmi kohézió fő elemei. Taine (1875-1893) *Les Origines de la France contemporaine* c. könyvében elítélően írt arról, hogy a francia forradalom által létrehozott intézmények erőszakból és ideológiai döntésekből – így Robespierre elképzeléseiből – eredeznek, így az ezek következtében létrehozott törvények mesterségesek, ezáltal könnyen mulékonyra válhatnak, nem felelnek meg az erős és tartós politikai intézmények koncepciójának, amihez Taine szerint lassú és természetes folyamatok vezetnek. E koncepciók alapján alkotta meg Le Bon 1985-ben a tömeg pszichológiájáról írt munkáját, amelyben az emberi csoportosulás következtében létrejött cselekvések mentén a csoportra a „csőcselék” kifejezést alkalmazta, ami magában hordozza a csoport pejoratív megítélését.

Le Bon saját korát átmeneti időszaknak tekintette, amely a tömegek dominanciája felé vezet, ami egy veszélyes illetve kaotikus jövőképet hordoz magában, mivel céljuk a civilizáció kezdetén létezett "primitív kommunizmus" visszahozása. Elmélete szerint végül a csoport egyénre gyakorolt káros hatása disztópikus jövőképhez vezet, amiben a tömeg hatalma azáltal növekszik, hogy egyre több egyén csatlakozik a megmozdulásokhoz. A tömeg tehát egy deindividualizáló erő, amely a szuggesztió útján megfosztja az egyént a tudatától. Arra ösztönzi az embereket, hogy olyan erőszakos cselekedeteket hajtsanak végre, amelyeket egyéni szinten nem követnének el (Le Bon 1913/2018).

Tehát míg Fromm elképzelése szerint *“Minden csoport egyénekből és semmi másból, mint egyénekből áll: a csoportban megfigyelhető pszichológiai mechanizmusok ezért szükségképpen megfelelnek azoknak, amelyek az egyénekre igazak.”* (Fromm, 1969/2002:105), addig Le Bon elképzelése szerint az egyén a tömegben elveszíti azokat a pszichológiai jellemvonásokat, amelyekkel mint individuum rendelkezik, és a tömeg hatására egyfajta homogén masszává válik.

1.2. Le Bon és a tömeg

Le Bon tömegről szóló munkáját Gabriel Tarde *Az utánzás törvényei* c. műve befolyásolta, amely 1890-ben, öt évvel *A tömeg* c. munka előtt jelent meg. Azonban mivel Le Bon könyvét 1896-ban, míg Tarde-ét csak 1903-ban fordították le angol nyelvre, így a nemzetközi közönség számára elsősorban Le Bon írása jelenti a tömegelektani elmélet megalapozó munkáját (Thonhauser, 2022).

A tömegelektanról alkotott elméletében Le Bon kifejti, hogy a tömeg több mint az egyének pusztasága. Az élő szervezetet alkotó sejtekhez hasonlítja a tömeg tagjait, amelyek egyesülve *”új lényben tűnnek föl és egészen más tulajdonságaik vannak, mint az egyes sejteknek külön-külön.”* (Le Bon 1913/2018: 20) Elmélete szerint a tömegben az egyén személyiségtudata háttérbe szorul, eltűnik, helyébe egy “kollektív lélek” lép, az egyének értelmi képességei és egyéniségük eltűnik, a heterogenitás helyett a homogenitás válik uralkodóvá. Ugyanakkor nem minden sokaság tömeg Le Bon szerint, ahhoz szükség van közös célokra, amelyek testet ölthetnek pillanatnyi mulékony eszmékben (pl. lelkesedés) vagy úgynevezett „alapeszmékben” is, amelyeket a hit és a kontextus szilárdít meg. Mindegyik esetben fontos azoknak az egyszerű, közérthető megfogalmazhatósága.

A pszichológiai értelemben vett tömeg tehát bizonyos olyan általános sajátosságokkal bír, amelyekkel az izolált egyén nem rendelkezik. E speciális tulajdonságok okai a legyőzhetetlenség érzése, a lelki infekció, ami a hipnotikus jelenségek közé tartozik, aminek segítségével az egyén könnyedén háttérbe szorítja személyes érdekeit a csoport érdekeivel szemben, illetve a tömeg szuggesztivitás irányába mutatott hajlandósága. A tudatos személyiség megszűnése a hipnotikus állapothoz hasonlóan lehetővé teszi a tudattalan folyamatok felszínre kerülését. *„Most már nem önmaga többé, hanem gép és akarata nincs többé”*. (Le Bon 1913/2018: 23). E “gép” az értelem tekintetében mindig az izolált egyénnel szemben alul marad. Le Bon a tömeg izgékonyasága, ingerlékenysége, gondolkodó képessége vagy képtelensége, illetve az érzelmek túlzott befolyása mentén párhuzamot von a nőkkel, a civilizálatlan népekkel és a latin népcsoportokkal (Le Bon, 1913/2018).

1.2.1. A tömeg típusai

Le Bon elméleti keretében a tömeg két típusáról ír. A heterogén tömegről, amely bármilyen egyének csoportosulásából létrejöhethet, különbséget téve anonim és nem anonim csoportok között, vagyis egymástól független vagy egymást ismerő, de eltérő “faji” hovatartozással

rendelkező egyének közössége között. Ennek ellentétéként jelenik meg a homogén tömeg, amely tagjai között kapcsolat áll fenn. Példaként említi a (1) politikai vagy vallási szektákat, melyek tagjait kizárólag a közös hitrendszer köti össze. (2) A kasztokat, melyek a tömeges szerveződés legmagasabb fokán állnak és a státusz mellett az azonos foglalkozás, iskolai végzettség vagy környezet köti őket össze (pl. katonai és papi kaszt). Végül (3) az osztályok alapját az azonos érdekek és életmód adják (pl. munkások, földművesek) (Le Bon, 1913/2018).

Le Bon a tömeglélektan pszichodinamikai hátterét az analitikus hipnózis állapotával állítja párhuzamba. A tagság lélektani magyarázataként a legyőzhetetlen hatalom érzését nevezi meg. Ennek hátterében a tömegben megjelenő névtelenség áll, amely összefügg a felelősség megszűnésével. A homogén masszává vált tömeg arctalan tagjaként az egyének nem kell többet cselekedeteiért felelősséget vállalnia és elveszíti számonkérhetőségét is. A hipnózis szimbolikája mellett elméletében megjelenik a lelki fertőzés, ami egyfajta biologizált perspektívához nyúl a jelenség magyarázata során amellelt, hogy tovább hangsúlyozza annak negatív konnotációját. E szimbolikus dinamika útján fejezi ki azt az érzelmi töltetet, ami a tömeg tagjai között akár egyfajta ragályként terjed. Végül, de nem utolsósorban a tömeg szuggesztív mivoltát emeli ki, amely megadja a cselekvések alapját, egyfajta tudattalan állapotot erősítve meg. Ezzel a biológiai aspektus mellett a kor analitikus, lélektani aspektusát is hangsúlyozza (Le Bon, 1913/2018).

1.2.2. A „hősies” tömeg

Megemlítendő ugyanakkor, hogy néhány oldal erejéig a demonizált tömegkép mellett a szerző kitér a „hősiességre” is: *„Csak a sokaság képes nagyobb önfeláldozásra és önzetlenségre”* (Le Bon 1913/2018: 43). Ám mielőtt e sorokkal annak illúzióját kelteném, hogy a negatív tömegkép mellett a pozitív ellensúly is releváns szerepet kap, hangsúlyoznám, hogy a fent idézett sorokat követően az eszme megértésének hiányában halálba vonuló mártírok képét ábrázolja. Összegezve tehát Le Bon szavaival: *„A tömegek gyakran aljas ösztönöknek engedik át magukat, de példát nyújtanak néha az emelkedett erkölcsiségből származó tettekre is.”* (Le Bon 1913/2018: 44)

1.2.3. A zsarnoki vezető

A vezető szerepét illetően Le Bon kiemeli, hogy a tömegek vezetői „szükségképpen zsarnokok”, akik a hit megteremtői (Le Bon 1913:89), melyhez eszközként az ismétlést, a túlzást, az állító módot és a korábban leírt lelki infekciót alkalmazzák, ami kezdetben a marginalizált helyzetben lévő csoportok között terjed, majd a jobb körülmények között élökhöz is eljut, ezt követően pedig interiorizálódik. A szónok effektív fellépése mellett (pl. repetitív információátadás) a presztízs, illetve a szuggesztív készségeiben a túlzó, erős logikai bizonyítékokat mellőző beszédében látja Le Bon a vallásos (túlzó) érzelmiség kialakulásához vezető utat (Le Bon 1913/2018). Freud tömeglélektana is e koncepcióra, illetve a korábban van Ginneken által említett szerzők, így többek között Sighele (1895), Taine (1875) és Gabriel Tarde (1890; 1895) értekezésein alapszik, melyben Freud az említett vezető-követő viszonyát világítja meg részletesebben.

1.3. A freudi tömeg és a hatalom

Freud tömeglélektanról szóló munkájában Le Bon téziseit veszi alapul, ugyanakkor az 1920-ban megjelent *Tömegpszichológia és én-analízis* c. könyve túlmutat Le Bon és kortársai munkáján. A preindividuális ösztönök, így a “nyájösztön”, amelyre Le Bon kiindulópontként tekint, Freud számára nem szolgál magyarázatul (Adorno, 2006). Freud ugyan Le Bonhoz hasonlóan leírta, hogy a hordát és a csöcseléket primitív, érzelmileg vezérelt cselekvés jellemzi, ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a tömegben feloldódó egyének nem egyszerű ösztönlények, ahogyan arra Le Bon utalt, hanem olyan emberek, akik általános működésüket félreállítva primitív attitűdöt mutatnak a tömeghez való tartozás során. Ahogyan azt Erős (1995) is kifejti, “*A freudi pszichoanalízis középpontjában azonban – a kollektivistikus kísértések ellenére – mindvégig az individuális szubjektum maradt [...]*” (Erős, 1995: 84) Freud így a társadalomlélektani és kultúraelméleti munkáiban amellet, hogy arra keresi a választ, mi tartja össze a társadalmat, arra is magyarázatot kíván találni, hogy miért hajlandók az emberek ösztönkésztetéseikről és szabadságukról lemondani a társadalom érdekében, és mindezek milyen következményeket vonnak maguk után az egyénre és a társadalomra nézve (Erős, 1995).

Freud elméleti paradigmájának már kezdeti megfogalmazásakor kiterjeszti a tömeg definícióját, számára az magában foglalja a tömegeket, a csőcseléket, a társadalmi és politikai mozgalmakat, illetve a stabil intézményeket és a társadalmi szervezeteket is. Ezen csoportosulások, bár látszólag diverzek, mégis hasonló vonásuk, hogy libidinózus jellegű kötelék konstruálja azokat (Freud, 1920). Az egyéneket tömeggé összekapcsoló erőt libidinális természetüként írja le, ám e fogamat nem a korábbi szexuális jelentéstartalmában alkalmazza, hanem a szuggesztív és szuggesztibilitás értelmi keretébe helyezi. A libidót az identifikáció mechanizmusa alakítja a vezér és a követők, illetve a követők egymás között fennálló kötelékévé. Freud az azonosulás és a kötődés közötti kapcsolatból vezeti le az ősapa képét, ezáltal az Ödipusz-komplexus elméletét a tömegelektan kereteibe helyezi, itt azonban sokkal inkább az egyéni identitás kiterjesztéseként jelenik meg az apai szerep, egyfajta projekció formájában. A vezető a *Totem és tabu* c. (1913/1995b) könyvében leírt apához hasonlítja, aki mintegy mitikus hősként áll a horda élén. Ugyanakkor ez a karakter nem csupán hatalmas és erős, hanem veszélyes is, ezáltal eléri, hogy csupán passzív-mazochisztikus formában valósulhasson meg a kötődés. Az ősapa a tömeg bálványja, az én-ideál⁵ megtestesítője (Freud, 1920, Erős, 2017).

A tömegnek a hordához hasonlóan a tagjai az én-ideáljukat a vezetőre projektálják és azonosulnak vele valamint egymással. A projekció felülete, vagyis a vezető veszi át a tagok egyéni felelősségét, így azok a cselekedeteik során feloldódhatnak, a tömeg ismét számonkérhetetlen, az én-ideál közvetítette funkciók perifériára szorúlnak. Freud Le Bonhoz hasonlóan leírja, hogy a tömeg tagjai identitásérzésüket elveszítve a hatalom/vezető és a tudattalan folyamatok uralma alá kerülnek. Ezenfelül párhuzamot von a csoport tagjai és a testvérek között, akik egyfajta mellérendelt versengő szerepkört töltenek be a hordában illetve a tömegben. A vezető által megtestesített ödipális apaképet Freud olyannyira relevánsnak tartja, hogy léte nélkülözhetetlen alapja a tömeg kialakulásának (Freud, 1920, Erős, 2017).

Vezető hiányában tömeg tehát nem jöhet létre. A tagok vágya az uralom alá történő behódolás a vezető feltétlen követése. Adorno (2006) így ír Freud munkájáról:

⁵ Freud későbbi munkájában: felettes én.

„Nem túlzás az állítás, hogy Freud, aki alig tanúsított érdeklődést a probléma politikai oldala iránt, pontosan előrevetítette a fasiszta tömegmozgalmak sajátosságait, várható felemelkedésüket, mégpedig pusztán pszichológiai kategóriák segítségével.” (Adorno, 2006:9)

Adorno *A freudi elmélet és a fasiszta propaganda mintázata* (2006) c. munkájában részletesen elemzi Freud koncepcióját, amelyet a náci Németország történelmi keretében helyez el. Rámutat azokra a párhuzamokra, amelyek Freud munkája és a nemzetiszocialista diktatúra között állnak fenn, illetve Hitler és az ősapa képe között. Rávilágít ezzel Freud munkájának anticipatorikus mivoltára, amelyről Erős Ferenc így értekezik *Psziché és hatalom* c. könyvében:

“[...] már jó évtizeddel a faszizmus németországi hatalomra jutása előtt *Le Bon* nyomdokain 'feltalálta' Hitlert, a vezért mint *Leviathánt*, mint szeretve gyűlölt apapótléket, aki szoros libidinózus kötelékben, vérközösségben kovácsolja össze híveit.” (Erős, 2016:20)

1.4. A tömeglélektan reicheri kritikája

“Amíg nem ébrednek öntudatra, nem fognak fellázadni, s amíg fel nem lázadtak, nem ébrednek öntudatra.” (Orwell, 1989:81)

Annak ellenére, hogy a modern kollektív cselekvéssel foglalkozó kutatások alapját továbbra is a fentebb leírt tömeglélektani elméletek adják, Steve Reicher⁶ szembeszáll és kritikával illeti a tömegben a homogén szuggesztív áldozatává váló, az intellektusától megfosztott egyén elméleti konstrukcióját. Reicher három fő aspektus mentén támadja a tömeglélektan évtizedeken át uralkodó elméleti keretét. Először is szembemegy az illogikus, tudatát vesztett tömegképpel, szerinte a tömegben való viselkedés alapvetően ésszerűbb, racionálisabb és társadalmilag szervezettebb alapokon nyugszik, mint ahogy azt *Le Bon* megfogalmazta. *Le Bon* nem vetette el annak gondolatát, hogy a tömegek eszmék mentén cselekszenek, ugyanakkor ezek mulékonyságát hangsúlyozta (pl. lelkesedés), illetve alapeszmékként tekintett rájuk, amelyek a hiten és öröklött szokásokon nyugszanak (pl. vallásos hiedelmek), és rendkívül leegyszerűsített formában jutnak el a tömegekhez, mivel

⁶ Stephen Reicher on Crowd Psychology (2016): <https://www.socialsciencespace.com/2016/02/stephen-reicher-on-crowd-psychology/> (Utolsó letöltés: 2022.07.01)

a népszerűség ára sok esetben a teljes átalakulás. Az eszmék illetve a magasabb nézetek uralmáról tehát nem lehet szó a tömegek esetében, ennek oka, amint azt Le Bon írja: „*A tömegeket érvekkel nem lehet befolyásolni. – Gondolkodásuk mindig igen alacsony fokú.*” (Le Bon 1913/2018: 45). (2) Le Bon így fogalmaz a homogén tömeg kapcsán: „*A kollektív lélekben az egyének értelmi képességei, ezzel együtt egyéniségük is eltörlődik. A heterogén elmerül a homogénben és a tudattalan sajátosságok lesznek túlnyomók.*” (Le Bon 1913/2018: 21). Ezzel szemben Reicher koncepciója szerint a tömeg nem homogén, több (al)csoporthoz tartozik benne. Példaként emel ki egy tüntetésen résztvevő csoportosulást, amelynek részét képezhetik radikálisabb és békésebb résztvevők egyaránt. Reicher kritikája továbbá, hogy Le Bon koncepciója csupán a tömegre összpontosít, nem a csoportközi interakciókra és dinamikákra. A tömegekkel szemben működő outgroup, gyakran az uralkodó osztály, amellyel kontrasztban határozza meg magát a tömeg, nem kap szerepet a tömeglélektani elméletekben (Reicher, 2016).

1.4.1. A demonizált tömegkép mint eszköz

A démonizált tömegkép a hatalom eszköze, ami által az autoritás palástolja a vele szemben megfogalmazott vádak és hiteltelenít magát a forrást. Amennyiben a megmozdulás vagy aktivitás oka, tehát a csoport valós motivációja perifériára szorul vagy teljes mértékben rejtve marad, úgy az egyenlőtlenségek és a társadalmi igazságtalanságok sem kerülnek felszínre, így amellet, hogy távol tartja az egyéneket egy “veszélyes, kiszámíthatatlan” tömeghez való csatlakozástól, a megmozdulás okát is elfedi. Reicher koncepciója szerint ha kizárólag a veszélyes tömegképre fókuszálunk, figyelmen kívül hagyjuk a csoporton belüli diverzitást (pl. a radikálisabb és békésebb belső csoportok közötti különbségeket), a csoporton belüli működésen túl ignoráljuk a csoportközi interakciókat és dinamikákat is, amelyek működtetik a cselekvés irányát, intenzitását, alakulását. Míg a démonizált homogén tömegkép hitelteleníthető, ha abban megjelenik a diverzitás mentén mégis összefogó csoportok képe, akkor annak hitelessége kevésbé kérdőjelezhető meg. Példaként említi a hatóságot, mint jelentős outgroupot, ami azon túl, hogy meghatározza az ingroup működését, nem tesz különbséget az említett belső alcsoportok szándékai (és eszközei) között, hanem egy homogén egységként kezeli azt. Az általánosítás egyfajta rendőrség-ellenes attitűdhöz vezethet azok részéről, akik alapvetően a békésebb eszközökben hisznek. Megoldásként Reicher a *Social Science Bites*-nek 2016-ban adott interjújában a facilitative

rendőrségi eljárást nevezi meg. Egy olyan rendfenntartó szervezeti működést, ami a kollektív fellépésnek már a kezdeti pontjában a tömegben belüli csoportok feltérképezését választja, és a tömegben belül fellelhető eltérő identitásokat keresi a homogenizálás helyett. Reicher megfogalmazásával egy olyan *“facilitáló”* rendőri apparátusra lenne szükség, amely a *„mit állíthatunk meg?”* kérdése helyett a *„mit engedhetünk meg és hogyan tudunk segíteni az embereknek?”* felvetéssel érkezik a helyszínre (Reicher 2016: válasz 10). A kollektív cselekvésben való részvétel *“szenvedélyt”* vált ki, ám Reicher szerint, ez a Le Bon szerinti értelmét veszített érzelmi túltöltöttséggel szemben abból gyökerezik, hogy a résztvevők az állami vezetés hatalma által befolyásolt gyalogok helyett, sokkal inkább ágens cselekvőkként tekintenek magukra, akik *“történelmet írnak”*. (Reicher 2016: válasz 13) A tömeglélektan elméleti hiányosságainak kiküszöbölése végett Reicher megalkotta az ESIM modellt, amelyet részletesebben a kollektív cselekvés háttérében megnevezett identitás formáknál fejtek ki.

1.4.2. A kollektív cselekvés

Ahogy arra Drury és Reicher is rámutat (2018), a tény, hogy sok mozgalom szándéka ellenére nem képes megváltoztatni az uralkodó társadalmi rendszert, nem von le annak értékéből és jelentőségéből, hogy a kollektíva gyakran ér el társadalmi változásokat, és e változások gyakran kollektív cselekvést is magukban foglalnak, tömegesemények formájában. Erre mutatnak rá példaként Le Bon álláspontjának némiképpen igazat adva a francia forradalom példájával, amely *“eredménytelenül”* végződött, és ezért felelős mind a forradalmár munkás, mind a paraszti osztályok tömege, akik végül olyan változtatásokat kényszerítettek ki, amelyek valójában a burzsoázia érdekeit szolgálták, nem pedig a sajátjukat (Drury & Reicher, 2018). Azonban, ahogy arra Rudé (1981) is rámutat, a tömeges megmozdulásokat tágabb keretek között érdemes értékelnünk átfogó kontextusban, legyen szó akár földrajzi, akár történelmi értelemben vett szélesebb perspektíváról. Az első ránézésre *„kudarcot vallott”* tömegek más mozgalmak előfutárai lehetnek. Drury és Reicher eképpen fogalmaz: *“az 1789-es polgári forradalom megteremtésével a ‘szabadság, egyenlőség, testvériség’ ideológiai kifejezésével a sans-culotte-ok tömegei előkészítették az utat egy tudatos szocialista mozgalomnak – egy olyan proletár erőnek, amely tanult a korábbi ‘tévedésekből’, és amely képessé vált kifejezni önmagának az osztálynak az*

érdekeit”⁷ (Drury & Reicher 2018:14). Gyakran a tömegesemények sikeressége retrospektív módon válik láthatóvá.

Reicherék tévesnek tartják Le Bonnak azt a koncepcióját, amely szerint a tömegek alapvetően konzervatívak, ahogy a tömegben résztvevők archaikus pszichológiai megközelítését is, mely azt a következtetést vonja maga után, hogy a csoport lényegében ellenáll a progresszivitásnak. Drury és Reicher szerint annak ellenére, hogy a legtöbb tömeges megmozdulás nem nevezhető forradalminak, a társadalmi változás nagyon gyakran összefügg ezekkel a fellépésekkel (Drury & Reicher 2018).

2. A kollektív cselekvés modern megközelítései

A kollektív cselekvés vizsgálata széles tudománytörténeti és diszciplináris háttérrel rendelkezik. A társadalmi mozgalmak kutatásában és értelmezésében azonban jelentős változás állt be a nyolcvanas években. Snow és Benford (1988) a változás során hangsúlyozza, hogy már nem csupán a meglévő strukturális berendezkedésekből, létező ideológiákból vagy váratlan eseményekből kinövő eszmék és társadalmi jelentéstartalmak hordozóiként tekintettek e cselekvésekre, hanem egyre inkább a résztvevőket mint ágens szereplőket vizsgálták, akik aktívan részt vesznek a szervező, antagonisták és a bábáskodó csoportok megalkotásában és fenntartásában egyaránt (Snow & Benford, 1988). Meglátásuk szerint a kollektív cselekvési keretek értelmezési funkciót töltenek be azáltal, hogy leegyszerűsítik a “külvilágot”. Ennek célja többek között - a potenciális résztvevők és követők mozgósítása mellett - a korábban említett bábáskodók támogatásának megszerzése és az antagonisták demobilizálása is (Snow & Benford, 1988). *“Így a kollektív cselekvési keretek olyan cselekvés-orientált hiedelmek és jelentések halmazai, amelyek inspirálják és legitimálják egy társadalmi mozgalmi szervezet (Social Movement Organization – SMO) tevékenységét és megmozdulásait”*⁸ (Benford & Snow, 2000: 614). A

⁷Thus, for example in establishing the bourgeois revolution of 1789, with its ideological expression in the notions of ‘Liberty, Equality, Fraternity’, the crowds of the sans-culottes prepared the way for a conscious socialist movement - a proletarian force which learned from previous ‘mistakes’ and which was more capable of expressing the interests of the class itself.”(Drury & Reicher 2018:14)

⁸“ Thus, collective action frames are action-oriented sets of beliefs and meanings that inspire and legitimate the activities and campaigns of a social movement organization (SMO).” (Benford & Snow, 2000: 614)

társadalmi mozgalmak létrejöttéből tehát gyakran olyan szervezetek alakulnak, amelyek elősegítik a további mobilizációt, ezek a társadalmi mozgalmi szervezetek (SMO) (McCarthy & Zald, 1977; McAdams & Scott, 2005). Példákként említhetőek az olyan nemzetközi szervezetek, mint a People for the Ethical Treatment of Animals (PETA), a Greenpeace vagy az Amnesty International, de még hosszan sorolhatnák azokat a szervezeteket, amelyek a 20-21. században egyre inkább a nemzeti határokon átívelően jelennek meg (Smith & Wiest 2012; Almeida, 2019).

A kollektív cselekvés szemantikus megközelítése diszciplinánként és vizsgálati területenként eltérő, nincsen egyetlen tudományos értelemben vett legitim meghatározása, ugyanakkor gyakran alkalmazott definíciója olyan tevékenységként írja le, amelyet a csoport képviselőjeként valósít meg az egyén, és amelynek célja a csoport helyzetének előmozdítása (Wright, Taylor & Moghaddam, 1990). Tarrow 2011-es definíciója szerint a kollektív cselekvés célja társadalmi változás előidézése, amely egy kirekesztett közösség és a gazdasági illetve politikai elit között tartósan fennálló interakcióból gyökerezethető (Tarrow, 2011).

2.1. A kollektív cselekvés kiinduló pontja: individuum vagy kollektíva

A kollektív cselekvés tágabb magyarázatához egyaránt hozzátartoznak az individuumra és a kollektívára fókuszáló koncepciók. Míg az első főként az egyéni személyiségjellemzők, illetve az egyéni döntéshozatali folyamatok mentén közelíti meg a cselekvési hajlandóságot, addig az utóbbi csoportszintű elméleti keretben csoportközi kontextusba ágyazva határozza meg az aktivitás kérdéskörét (Kelly & Breinlinger, 1996). Mancur Olson (1965) amerikai közgazdász *A kollektív cselekvés logikája* c. munkája elsősorban egyéni perspektívából közelíti meg az aktivitás kérdéskörét, a cselekvés mozgatórugóját pedig a költség-haszon elemzésben látja. Koncepciója szerint az egyén célja, hogy minél kisebb költségek árán minél nagyobb előnyre tegyen szert, így a racionális csoporttagokat a potyautas magatartás jellemzi, igyekeznek a közhasznból úgy kivenni a részüket, hogy annak biztosításában minél kisebb mértékben vegyenek részt. Pontosan ezért Olson úgy gondolta, hogy ritka a sikeres kimenetelű kollektív fellépés, hiszen elsősorban mindenki a saját érdekeit tartja szem előtt. Emellett a csoport növekedésével nőnek a költségek és csökken a haszon, illetve az

egyének egyre növekvő láthatatlansága miatt könnyebbé válik a potyautas szerepének betöltése (Olson, 1965).

Olson elméleti kerete bár alapját nyújtja a kollektív cselekvés vizsgálatának, de egyes megközelítések vitatják annak keretezését. Marwell és Oliver szerint a kollektív cselekvés megértése nem vezethető le egyéni szintre, a csoportfolyamat modelljét igényli, mivel annak alapja a kölcsönös érdekek és az összehangolt fellépés potenciális előnyeiben keresendő (Marwell & Oliver, 1993). Hasonló álláspontot képvisel Ajzen (1988), aki szerint bár az egyéni vonások és attitűdök számtalan kontextusban széles körű hatást gyakorolnak a viselkedésre, e faktorok a kollektív cselekvési hajlandóság predikciójának tekintetében csupán limitáltan alkalmazhatók. A intenciók és cselekvés közé ékelődő változóként nevezi meg az internalizált faktort, úgy mint egyéni készségek, képességek és tudás, illetve a externalizált faktort, mint idő, lehetőség és másoktól való függés.

Hirsch (1990) szerint a racionális választásra épülő koncepciók figyelmen kívül hagyják a csoportfolyamatokat, azt sugallják, hogy a tiltakozáshoz való csatlakozás vagy az abban való tartós részvétel elsősorban elszigetelt egyének költség-haszon számításán alapszik. Megközelítésében a csoportfolyamatok hajlandóságot teremtenek a személyes jólét feláldozására, mivel az egyén akkor csatlakozik egy csoporthoz, ha ideológiai elkötelezettséget érez annak ügye iránt, és hiszi, hogy azt csak intézményi kereteken kívül eső eszközökkel lehet elérni, akár az önös érdekek alávetése útján. Ennek alapján négy csoportfolyamatot különböztet meg: a tudatosság növelését, a kollektív empowermentt, a polarizációt és a csoportos döntéshozatalt.

Hirsch (1990) a tudatosság növelésének folyamatában kiemelt szerepet ad az információ és tudás szabad áramlásának, ezért koncepciója szerint azokban a csoportokban, amelyekben ez akadályozottan vagy egyáltalán nem megy végbe, nehezebben alakulhat ki kollektív cselekvés. Hasonlóan alacsony valószínűséggel valósulhat meg azoknak a bevonása, akik racionális kalkulációt végeznek, mert az önérdek gyakran felülírja a politikai vagy erkölcsi értékek iránti elkötelezettséget (Fireman & Gamson, 1979; Ferree & Miller, 1985). A tudatosság növelésének facilitatív részeként emeli ki a hierarchia hiányát, a laza strukturális felépítést, ami a felmerülő kérdések és érvek könnyebb megosztása által az aktuális

intézményi rendszer legitimitásának megkérdőjelezését teszi lehetővé (Rosenthal & Schwartz, 1989).

Míg a tudatosságnövelés a mozgalom potenciális erejére mutat rá, addig az empowerment folyamata láthatóvá és számszerűsíthetővé teszi annak mértékét. Ha nagyobb létszámban hajlandók az egyének feláldozni saját érdekeiket a közösség ügyéért, akkor nagyobbak tűnik a siker esélye, ami motiválóan hat, így egyre többen és többen állnak be mögé („bandwagon-effektus”) (Hirsch, 1986).

Ennek tükrében a polarizáció lehet produktív és kontraproduktív egyaránt, mivel mindkét felet meggyőzi arról, hogy a másikéval szemben az ő álláspontja a legitim (Coleman, 1957). Az intézményesített fellépéssel szembeni tiltakozás megkérdőjelezi a döntéshozatal játékszabályait, ami újszerű cselekvési formákhoz vezet, ez kiszámíthatatlanul fokozódó konfliktust szülhet. Ennek következtében a felek narratívája polarizálódik, ami bizalmatlanságot, a fellépés intenzitásának eskalációját, sokszor a célok elhomályosodását és a költségek emelkedését is eredményezheti (Kriesberg, 1973). Ez ugyanakkor elkerülhető, és a polarizáció elősegítheti a célok elérését, ha a tudatosság növelésével és a kollektív empowerment megteremtésével a csoporttal való azonosulás kellően erős, a tagok hisznek benne, hogy a fellépés költségeit közösen viselik majd, így a fenyegetettségre adott válaszként a félelem helyébe a düh lép (Coser 1956, 1967; Edelman, 1971), ami nagyobb kohézióhoz és asszimilációhoz vezet (Coleman, 1957).

A kollektív döntéshozatal jelentős szerepet játszik a résztvevők elkötelezettségének fenntartásában. A döntéshozatali folyamatok során a tagok megbeszélik, hogy a fellépést milyen formában folytassák, ami hozzájárul, hogy a tagok a célokkal és eszközökkel folyamatosan azonosulni tudnak, mert a konszenzuális döntések még az egyéni ellenérzéseket is felülírhatják, így köthetik a tagokat a tervek megvalósításához, alávethetik egyéni érdekeiket a csoporténak, ezáltal a csoporttagság megerősödik és fennmarad (Rosenthal & Schwartz 1989).

Klandermans (1984, 1986) elvárás-érték modellje magában foglalja mind az egyéni költség-haszon értékelést, mind a csoportdinamikai jelenségeket. Munkája során elsősorban a szakszervezeti tevékenység kapcsán a konszenzus-mobilizáció és a cselekvés-mobilizációt vizsgálta, egyrészt egy holland szakszervezet tervezett átszervezéssel kapcsolatos

konfliktusos helyzete, másrészt két kollektív munkaszerződésről szóló tárgyalás mentén. A konszenzuson alapuló mobilizáció során a szakszervezet megismertette tagjaival a tervezett cselekvés céljait, arra törekedve, hogy ezek eléréséhez elnyerje a tagok támogatását. Ez a folyamat ugyan szükséges alapja a cselekvés létrejöttének, de önmagában nem bizonyult elégségesnek, mert a racionális munkavállalók nem csupán az adott cél kívánatosságá mentén hozták meg döntésüket, hanem annak megvalósításának költségeit és hasznát is mérlegelték. Ezért szükség volt a cselekvés-mobilizáció folyamatára is, amelyben a szakszervezet megpróbálta meggyőzni tagjait arról, hogy a fellépés haszna meghaladja a költségeket, így érdemes részt venni abban. Klandermans e vizsgálatában a cselekvésben való részvétel három motívumát írta le: a célmotívumot, a társadalmi motívumot és a jutalmazási motívumot, amelyek mind erőteljes hatást gyakorolnak a részvételi hajlandóság kialakulására.

A kollektív cselekvés célja a teljes csoport státuszának, hatalmi helyzetének és befolyásának előmozdítása, helyreállítása (Tajfel, 1978, 1981; Tajfel & Turner, 1979, 1986; Wright, Tylor & Moghaddam, 1990). Az aktív egyének célja lehet például a rendszerszintű negatív diszkrimináció ellen történő fellépés, legyen annak alapja akár származás, szexuális orientáció vagy nemi identitás. Snow és Benford (2000) a kollektív cselekvés létrejöttét a párbeszédéből eredeztetik. Konceptiójuk alapja, hogy a mozgalom hívei közös perspektíváik mentén megtárgyalják valamilyen problémás állapot kialakulását, amelyet megváltoztatandóként határoznak meg, ezalatt megnevezik vagy feltárják annak okait, alternatív megoldásokat fogalmaznak meg, illetve másokat is cselekvésre ösztönöznek (Benford & Snow, 2000). Az igények, célok és alkalmazni kívánt eszközök tervezése, valamint azok időzítése egy átfogó társadalmi mozgalmi stratégiának a részét képezik (Maney et al. 2012; Meyer & Staggenborg, 2012; Almeida, 2019). Emellett a későbbiekben részletesebben is kifejtett hatalom szerepe is jelentős. Ahogy a kollektív cselekvés folyamata a sérelem megfogalmazásától a tényleges mozgósítás felé halad, fokozatosan jelennek meg az igények mentén a követelések a hatalom birtokosai felé (Almeida, 2019).

2.2. Út a kollektív cselekvés integratív elméletéig

A hatvanas évek részben a távközlés és média fejlődése miatt, vagyis a propaganda és a szabad információáramlás megfelelő táptalajnak bizonyult a világszinten is releváns változások elindulásához. Gondolhatunk akár a szexuális forradalomra, a feminizmus második hullámára, háborúellenes tüntetésekre, környezetvédelmi, ökológiai és nőjogi mozgalmakra, az afroamerikai kisebbség elnyomása ellen vagy az 1969-ben a homoszexuális emberekkel szembeni rendőri túlkapások miatt kirobbanó tüntetésekre (Anderson, 1996). Európai kitekintésben mindenképpen említendő a párizsi nanterre-i egyetemen 1968-ban kirobbant diáktüntetés, amely az egyetemi oktatás körülményeivel szemben (túlzsúfoltság, felszereltség hiánya, oktatás minősége, diszkrimináció stb.) emelt szót, vagy az “élhetőbb szocializmusért” küzdő prágai tavasz. A megmozdulások szele Olaszországot is elérte, a diákmozgalom egészen a hetvenes évekig folytatódott többek között Pisában, Torinóban, Trentóban a foglalások révén a hallgatók szerepe egyre nőtt⁹. A fiatalok mind az egyházat, mind a Kommunista Párt hatalmát megkérdőjelezték, kritikával éltek a fogyasztói társadalommal és tradicionális családdal szemben. Ez idő alatt Magyarországon a Kádár-rendszer mérséklődő politikai klímája kisebb megmozdulásoktól eltekintve, mint a március 15-hez köthető tüntetések és az arra válaszul szolgáló rendőrségi fellépések, nem szított jelentősebb mozgalmi hangulatot.

A fent említett világviszonylatban is jelentős tüntetések esetében nem csupán a megmozdulók száma jelentette az erőt, hanem a jól körülhatárolt és világos cél. Ahogy arra van Zomerenék rámutatnak, a kollektív fellépés esetében nem a résztvevők száma, hanem annak célja, a csoport státuszának megváltoztatása iránti igény számít (Van Zomeren, Postmes & Spears, 2008). A megmozdulás sikerességében emellett fontos annak hosszabb távú fenntartása is, amelyben jelentős szerepet tölt be az elkötelezettség, ami Klandermans szerint a kitartás előfutára (Klandermans, 1997). Kollektív cselekvésnek számítanak a tömeges politikai megmozdulások, mint demonstráció, tüntetés, de akár egyéni cselekvés is lehet “kollektív”, például egy petíció aláírása során vagy egy szavazás alkalmával (Van Zomeren et al. 2008). Van Zomeren a kollektív cselekvés háttérében álló motivációk három az elmúlt évek kutatásait átható főbb szempontját emeli ki: a szociális identitás elméletet

⁹ Student protest and social movements, 1960s to '80s: <https://www.britannica.com/place/Italy/Scandal-and-the-struggling-economy> (Utolsó megtekintés: 2022.07.02)

(pl. Brown, 2019), a relatív depriváció elméletet és az észlelt és érzékelt igazságtalanságot (pl. Smith és Pettigrew, 2015), valamint hozzáfűzi az önhatékonyságról szóló elképzeléseket (pl. Bandura, 2001). A kilencvenes évektől kezdődően az integratív elméleti keret kidolgozása került a kollektív cselekvés vizsgálatának homlokterébe (pl. Kawakami és Dion, 1995; Simon et al., 1998), ezáltal az említett motivációs tényezők párhuzamos alkalmazása (pl. Simon et al., 1998; Mummendey et al., 1999; Stürmer & Simon, 2004; van Zomeren et al., 2008). Ezek az integratív megközelítések az elmúlt néhány évtizedben egyre explicitebben már a szociális identitás elmélet mentén ragadták meg a kollektív cselekvés jelenségét.

2.3. Kollektív cselekvés mint a fenyegetettségre adott válasz

A társadalmi mozgalmakat általában viszonylag kisebb politikai és gazdasági hatalommal rendelkező csoportok szervezik. Míg a magasabb hatalmi pozícióban lévő csoportok megtehetik, hogy intézményes utakon lépjenek fel a saját érdekeik érvényesítéséért, addig a perifériális, kevesebb hatalommal bíró csoportok helyzete indokolja a társadalmi mozgalom eszközének alkalmazását, a befolyás gyakorlásának kevésbé bevett formáihoz kell folyamodniuk, hogy felkeltsék a hatalmat gyakorló csoportok figyelmét (Almeida, 2019). A társadalmi mozgalmak mozgósításának központi motivációja a valós vagy vélt károk, például a negatív diszkrimináció, a munkahely elvesztése vagy a környezeti válság, amelyek mind fenyegetőek e csoportok tagjai számára. Eszközkészletük a konvencionálistól a kevésbé elfogadottig terjed: a petíciók aláírásától és a békés demonstrációktól egészen az utak lezárásáig, az ülősztrájkig vagy a polgári engedetlenség egyéb formáig (Almeida, 2019).

E mozgalmak célja megvédeni a társadalmat szociális, politikai, gazdasági és környezeti ártalmaktól (Almeida, 2019), tehát a kollektív cselekvés egyfajta fenyegetettségre adott kollektív válaszreakcióként is definiálható. Almeida négy olyan strukturális problémát nevez meg, amelyek fenyegetőek lehetnek a társadalmi kisebbségek számára, és így a kollektív cselekvési fellépések leggyakoribb okaiként ismertek. (1) A kollektív mozgalmak egyik fő okozója a gazdasági válságok okozta társadalmi nehézségek, például a tömeges munkanélküliség, a megszorítások valamint a létfenntartást és megélhetést fenyegető veszélyek. (2) A környezeti, közegészségügyi fenyegetések szintén egyre gyakrabban

váltak ki társadalmi elégedetlenséget és fenyegetettséget, például a hulladéklerakókból, az ipari illetve mezőgazdasági szennyezések, mérgek. A (3) jogi egyenlőtlenség szintén kivált kollektív fenyegetettséget, az egyik legintenzívebb fenyegetéseként írja le, amikor a kormány megvonja a demokratikus választáshoz kapcsolódó jogokat. Az ilyen és ehhez hasonló állami fellépések szinte azonnal kollektív ellenállást vonnak maguk után, amelyek az alkotmányos működésmód helyreállítását követelik. Végül az (4) állami elnyomást nevezi meg Almeida, amikor a kormányok erőszakkal és megfélemlítéssel tartják sakkban az állampolgárokat (Almeida, 2019).

Breakwell (2015) identitás fenyegetettség koncepciója mentén a nyugati kultúrákban az egyén célja az önbecsülés, a folytonosság, az “egyediség” és az énhatékonyság fenntartása. A fenyegetettség érzése ezeket érték és tartalmi dimenziók mentén egyaránt veszélyeztethet. A tartalmi dimenzióra példa a rasszizmus, míg az értékdimenzióra példaként említhető a csoport megalázása. A fenyegetettség intenzitása attól is függ, hogy hányan és kik érintettek benne. Ha mindenki érintett, az észlelt fenyegetés kisebb és könnyebben fordul cselekvésbe. Breakwell megkülönbözteti a fenyegetettséggel való megküzdés három szintjét: az intrapszichikus, az interperszonális és a csoportközi szintet. Míg az első szinten az egyén érzelmi és kognitív stratégiákat aktivál, az interperszonális szinten viszonyrendszerei mentén próbálja csökkenteni a fenyegetettséget azzal, hogy a passing, a behódolás, a negativizmus, az izoláció stratégiákat használja, a csoportközi megküzdés jelenti a lehetséges kollektív cselekvéseket. Ezen a szinten említi (1) a többszörös csoporttagságot, ami védelemként szolgálhat, amikor az egyént egyik csoporttagsága mentén fenyegetés éri, (2) csoporttámogatásról ír, amelyre példa lehet az öngyógyító csoport vagy a tudatosságnövelés, végül ezen belül a megküzdés harmadik típusa (3) a csoportfellépés. E harmadik szinten a fenyegetettséggel való megküzdés hatása lehet belső és külső. Breakwell a kollektív cselekvés sikerességéhez Moscovici kisebbségi befolyásolás koncepcióját emeli be elméletébe (Breakwell, 2015). Moscovici e fogalom mentén kifejti, hogy a kisebbségben lévő csoport akkor tud hatékonyan kiállni az érdekei képviseléséért, ha diakronikus és szinkronikus konzisztencia jellemzi tagjainak viselkedését és rugalmas az érdekképviselésben. Amennyiben rugalmatlan, a hatalom megpróbálja hitelteleníteni, érvei helyett idioszinkronikus jellemzők mentén (naturalizáció) diszkreditálhatja (Moscovici & Mugny, 1983).

2.4. Politikai lehetőségek a cselekvésre

Almeida (2019) arra törekszik, hogy a kurrens kutatásokban a fenyegetettség mellett azzal egyensúlyban jelenjen meg a kontextusba ágyazott politikai lehetőségek szerepe is. Tilly meghatározása szerint a lehetőségek: *“egy csoport és a körülötte lévő világ kapcsolatára vonatkoznak”*¹⁰ (Tilly, 1978:11). E lehetőségek mentén definiálja a kollektív cselekvés fogalmát is: *“A kollektív cselekvés az érdekek, a szervezethez, a mozgósítás és a lehetőségek változó kombinációinak eredménye.”*¹¹ (Tilly, 1978:11). Összegezve tehát, a kontextus, a lehetőségek és a kollektív cselekvés dinamikus kapcsolatban állnak egymással, ha az emberek az adott kontextus nyújtotta politikai lehetőségek okán szerveződnek és mozgósítanak, akkor megnő az esélyük arra, hogy új előnyökre vagyis újabb lehetőségekre tegyenek szert (McAdam, 1999). Almeida (2019) *Social Movements: The Structure of Collective Mobilization* című átfogó könyvében McAdam és Tarrow (2018) munkája mentén öt konkrét lehetőséget nevez meg, amelyek kollektív cselekvés mentén elérhetővé válhatnak: (1) intézményi hozzáférés, az alacsonyabb státuszú csoportok a cselekvés következtében hozzáférhetnek intézményekhez, (2) a konfliktus az elit között, instabillá, ezáltal megváltoztathatóvá teheti a hatalmi viszonyokat, (3) a változó politikai irányvonalak/választások szintén lehetőséget kínálnak a marginalizált társadalmi csoportok számára. Almeida (2019) szerint a választási kampányok során a politikusok és a politikai pártok fogékonyabbak a társadalmi igényekre, amelyeket be kell építeniük a programjaikba. (4) A kormányzati elnyomáson való lazítás, vagyis amikor a kormány enyhíti a civil társadalommal szembeni elnyomás mértékét, szintén lehetőségként szolgál (McAdam, 1996; Tarrow, 2011). Példa erre, amikor a tekintélyelvű és katonai kormányzattal rendelkező országokban a politikai liberalizáció időszakai gyakran a civil társadalom megszervezésére irányuló kísérletekhez vezetnek (Almeida, 2008a). Végül (5) a centralizált hatalmi rendszerrel szemben lehetőségként jelenik meg, amikor több hatalmi erőközpont van a rendszeren belül. Ez lehetőséget teremthet a demokratikus működésmód megvalósulására.

¹⁰“ Opportunity concerns the relationship between a group and the world around it. Changes in the relationship sometimes threaten the group's interests.”(Tilly, 1978:11)

¹¹ “Collective action results from changing combinations of interests, organization, mobilization and opportunity.” (Tilly, 1978:11)

Ha az öt említett lehetőség közül több párhuzamosan van jelen, a mozgósítás intenzitása is jelentős lehet, adott esetben egy tiltakozási hullámot is eredményezhet, míg ezek parallel fennállásának hiánya a mozgalom fokozatos kiégését eredményezi.

A cselekvés politikai és gazdasági kontextusára a későbbiekben még részletesen kitérek.

3. Szociális reprezentáció

A szociális reprezentáció elmélete leginkább konstruktivista, metaelméleti keretként jelenik meg a disszertációmban. Az előző fejezetben láthattuk, ahogy maga a kollektív cselekvés fogalma, szociális reprezentációja, tudományosan is átalakul a kutatók, elméletalkotók társadalmi és történelmi pozícióján keresztül, és válik a francia kommün harcainak és tömegjelenségeinek burzsoá megértésére szolgáló, a zsigeri tömeget a racionális egyén ellen fordító, a tömegben élesedő dinamikákat fenyegetőként és degradálóként kezelő megközelítésből közösségi aktussá. E közösség aktusban az egyének azonosulnak, bevonódnak és saját érdekeikért, amelyek a közösség érdekei is, kiállnak, azoknak hangot adnak, szembemelve az igazságtalanságot fenntartó hatalmi pozíciókkal. Maga Reicher a fentebb már említett Social Science Space-nek adott interjújában¹² beszél arról, hogy miért kezdett el a tömegjelenségekkel, kollektív cselekvéssel foglalkozni. Az interjút azzal a személyes tapasztalatával kezdi, hogy elsőéves egyetemistaként, miközben a tömegeleletant tanulta, épp egy egyetemfoglaláson vett részt és nem értette az elméletet, számára a részvétel az egyik legnagyobb, legtudatosabb és morálisan legmeghatározóbb élmény volt, amit addig átélt. Hasonló még általánosabban a csoportokról alkotott tudományos pszichológiai megközelítés, reprezentáció, amely szerint a csoportokban való részvétel negatív az egyén számára (Brown, 1999; Reicher, Jogdand & Ryan, 2015), morálisan és kognitív módon is redukálja az egyén kapacitásait, ahogy erőszakot és káoszt generálva a társadalmat is. Sőt, a kollektíven vagy csoportban észlelt, megélt valóság egy torz valóságként van feltüntetve (Reicher, Jogdand & Ryan, 2015: 225).

¹² Stephen Reicher on Crowd Psychology (2016): <https://www.socialsciencespace.com/2016/02/stephen-reicher-on-crowd-psychology/> (2022.07.01)

A csoportba vagy egyénbe helyezett belső torz valóság vagy falsz subjektív észlelés, értelmezés ítélete impliciten szemben áll egy önmagában létező külső és így objektívnek címkézett realitással. Ugyanakkor ez a feltételezett önmagában létező nyers, objektív realitás fölénye valójában egy többé-kevésbé lokális térben létrejött kulturálisan hasonló emberek közötti konszenzus eredménye (Putnam, 1990; Wagner, 1998), amihez képes válik egy tudás torzzá, hibássá vagy szubjektívvé. Az a tömeg- és csoportkép, amelyik az egyén érdekeivel szembehelyezkedik (Reicher, Jogdand & Ryan, 2015) gyakran egy individualista kultúrközegben élő egyének (tudósok) terméke. Reicherék (2015:220) a szelf és a szelf érdekeinek újradefiniálását ajánlják, hogy megértsük a csoportban való működés és a kollektív cselekvésben való részvétők között megélt dinamikát, amelyet nem lehet egy mindenképp felett álló, a kérdésfeltevők önön értékeiből eredeztethető feltételezett racionalitásból levezetni. A szociális reprezentáció metaelméletként segíthet tehát rávilágítani általánosságban az interszubjektívításra és a kulturális különbségekre, ahogy disszertációm specifikusabb kérdéseire is, mint a kollektív cselekvés vagy cselekvésképtelenség mögött álló reprezentációs különbségekre, a hatalommal kapcsolatos vélekedésekre vagy az adott kultúra közösség társadalom reprezentációjától a saját énhatékonyságának észleléséig.

3.1. A kontextusba ágyazott tudás alkotása

A reprezentáció/reprezentálás folyamata során alkotjuk tudásunkat, az anyagi tárgyakat, embereket, azok csoportjait vagy önmagunkat, ahogy az elvont fogalmakat értelemmel ruházzuk fel (Moscovici, 1961; Jovchelovitch, 1996; Marková, 2003, 2008). Az új, adott helyen és időben funkciót nyerő vagy fontossá váló jelenségeket a közegünkben már meglévő, másokkal osztott, konszenzuális tudásainkon, reprezentációinkon keresztül értelmezzük, horgonyozzuk le, azoktól különböztetjük meg. Vagyis csakis a “már ismert mentén” vagyunk képesek megérteni az ismeretlent. A már ismert, ahogy a még a világunkban ismeretlen is, társadalmi, történelmi kontextusonként és kultúránként eltérő lehet (Bigazzi, 2015).

E kontextushoz kötött tartalom az adott (kultúr)közeg interszubjektív terében megjelenő kommunikációs aktusokon keresztül jön létre. Adaptív, társas lényként célunk, hogy a

körülöttünk lévő valóságot minél hasonlóbban éljük meg a számunkra releváns másokkal, minél jobban megértsük egymást és összehangoltan cselekedjünk e társas térben. A tartalmakat közvetítő, azokat egyeztetésre felkínáló kommunikációs síkjaink szerteágazóak, a nem verbálistól, a hétköznapi beszélgetésekig, a tudományos, populáris, művészeti tartalmaktól a tömeg és közösségi médiumokig. Mind jelentéseket hordozó folyamatok, amelyekben az emberek többé-kevésbé tudatosan részt vesznek és amelyek mentén “saját” jelentéseiket alakítják, változtatják vagy épp amelyekkel szemben fenntartják, megőrzik azokat. A hasonló kommunikációs síkok mentén való (a passzívabb fogyasztás helyett inkább) részvétel, a csoportokkal való azonosulás és a többé-kevésbé hasonló tudások, reprezentációk egymást kölcsönösen befolyásolják és együtt járnak. Lehet, hogy egy csoportba (kultúrába) tartozó emberek, mivel sokat beszélgetnek egymással, hasonló reprezentációkban gondolkodnak, de az is lehet, hogy hasonló reprezentációkban gondolkodó emberek egymásra találnak és csoporttá válnak, pont azért mert hasonló reprezentációkban gondolkodnak (lásd később véleményalapú csoporttagság, átpolitizált szociális identitás). Valószínűsíthető, hogy a hasonló reprezentációs mezők mentén találkozó heterogén tömeg pont e hasonlóság felismerése során válik közösséggé, akár e folyamatban közösségi szinten polarizálva egyébként egyénileg moderált véleményeit (Moscovici és Zavalloni, 1969). Emiatt a kölcsönös oda-visszahatás miatt együttjárások vizsgálata lenne fontos: 1) tudás, attitűd, tartalom; 2) azonosulás és 3) kommunikációs síkokban való részvétel között.

3.2. Kollektívbeli szociális

Durkheim a kollektív reprezentáció fogalmi apparátusának kidolgozásával (1917) törekedett a szociológia mint önálló diszciplína helyének a tudományos közegben való kivívására. Durkheim a reprezentációkat a szociológia sajátos vizsgálati tárgyaként kezelte. Ezekre úgy tekintett, mint a társadalomról vagy a természeti környezetről alkotott kollektív képzetekre. Ide sorolta a hagyományokat, a mítoszokat, a szabályokat, a vallási és erkölcsi rendszereket, az istenképet, a tér- és időkezelést, felfogást és a nyelvet. Durkheim jelentős különbséget tett az individuum és a csoport között abban a tekintetben, hogy a tömeglélektani elméletekhez hasonlóan a társadalomban egyfajta csoporttudatot látott működni, illetve fenntartotta az egyén és a társadalom közti dualizmust, megkülönböztetve az egyéni és a

társadalmi reprezentációkat. A kollektív reprezentációk számára elsősorban történeti jellegűek, vagyis egy társadalmi csoport történetét tükrözik, a szimbólumokon túl azokra az alapfogalmakra is vonatkozva, amelyek meghatározzák az egyén világhoz való viszonyulását. Míg Durkheim az ábrázolásokat kollektívnek, kényszerítőnek és normatívnak tekintette, egyfajta társadalmi tényként kezelte azokat, addig Moscovici (1961, 1976) a szociális reprezentációkkal nemcsak a társadalmi rétegzettségre és a kommunikáció szerepére hívta fel a figyelmet, hanem a dinamikus változásra is, figyelembe véve *“a modern élet reprezentációs diverzitását, feszülését, vagy akár konfliktusát”*¹³ (Rose et al., 1995:3).

Moscovici (1961) ugyanakkor reflektál a konszenzuális jelentések, reprezentációk mértékére és minőségére, különbséget téve hegemónikus, emancipatorikus és polemikus reprezentációk között. Míg a durkheimi kollektív reprezentációkhoz hasonló hegemón reprezentációk kényszerítő hatásúak a csoportra nézve, öröklődnek, normatívak, egységesek és megkérdőjelezhetetlenek, a csoporttagok feltétel nélküli elfogadására épülnek és a különböző társadalmi csoportokban egységes kép él az adott jelenségről, fogalomról, az emancipatorikus reprezentációk a csoportok közötti szabad eszmecsere eredményeként jönnek létre, így sokkal kevésbé kötöttek (dogmatikusak), egyes elemei a csoportok között hasonló vagy azonos értelmezést kapnak, míg más tulajdonságaik differenciáltak, de összeegyeztethetők. Végül a polemikus reprezentációk az antagonista csoportok közötti társadalmi konfliktusból származnak, a csoportok közötti konfliktusokat éltetik is. Ezen reprezentációk eltérései nem összeegyeztethetők. Propaganda vagy ideológiai harcok során aktiváltak, az uralkodó narratíva megerősítését szolgálják (Gillespie, 2008). Ahogyan Farr fogalmaz: *“Durkheim a társadalmi reprezentációk elméletének őse, míg Moscovici az alapítója.”*¹⁴(Farr, 1998:275).

A szociális reprezentációk esetében nem beszélhetünk a valóság teljes mértékben konszenzuális újratermeléséről, a konszenzus mértéke gyakran változó. Ugyanakkor e kontextus teszi lehetővé egymás megértését, emellett rávilágít a társadalmi valóság egyénre

¹³ “It could not account for the centrality of representational diversity, tension and even conflict in modern life.” (Rose et al., 1995:3)

¹⁴ “Durkheim is an ancestor of the theory of social representations whilst Moscovici is its founder.” (Farr, 1998:275)

gyakorolt hatalmára is, aki egy adott kisebbségi csoporthoz való tartozása révén aktiválódhat, ezáltal egy ágens csoport tagjaként képessé válhat a realitás megkérdőjelezésére vagy cselekvésre a változásért (Bigazzi, Csernus, Siegler, Bokrétás, Serdült, Illea, Giourga, Kahraman, Takács, 2021). A reprezentációs különbségek tehát, inkonzisztens ötletek, ambivalens gondolatok, amelyek egymásnak feszülnek, és a szociális reprezentációk mély struktúrájában találhatóak, ezt nevezzük kognitív polifáziának, ami rávilágít a tudás közösséghez – amiben létrejött – és a társadalmi kontextushoz való kötődésének erejére. Mivel a tudás és a közösség, illetve a kontextus egymástól elválaszthatatlan, így ahogy a társadalmi feltételek változnak, változik a tudás is (Moscovici, 1961/2008; Jovchelovitch, 2002, 2007). Ez tükrözi az egyének ágenciáját is, ahogy a versengő reprezentációk között aktiválódnak, vagyis alkalmazkodnak vagy ellenállnak a társadalmi változásoknak (Batel, 2012).

Marková megközelítésében (2008) a szociális reprezentáció elmélete a kölcsönös függőségekben és e függőségek dinamikában tárja fel a jelenségek társadalmi valóságát. A társadalmi jelenségek és alkotóik között kölcsönhatásokat, míg a kommunikáció terén sokrétűséget feltételez. *“Azt sugallja, hogy a hagyományos fogalmak jelentése, mint például az interakció, a gondolkodás, a kommunikáció, a feszültség, az ‘objektivitás’, új fogalommal alakul át, amelyek egy új tudáselméletben értelmezendők.”*¹⁵ (Marková, 2008: 470). Tehát a kollektív reprezentáció szociális reprezentációvá való terminológiai elmozdulásának oka, hogy, ahogyan Gillespie fogalmaz: *“a késő modernitás tudásállapota pluralisztikusabb és széttöredezetebb, mint Durkheim elmélete szerint.”*¹⁶ (Gillespie, 2008: 375)

A társadalmi csoportok a társadalmi jelenségek megértésében eltérnek egymástól, e jelenségek értelmezése alkotja szociális identitásukat. *“A domesztikált világ mindig egy adott csoport világa, és egyben annak az oka is, amely egy csoportot sajátossá tesz.”*¹⁷ (Wagner, 1998: 306). Wagner konstruktív eseményként utal a szociális reprezentáció

¹⁵ “Rather, it suggests is that the meanings of traditional concepts, like, for example, interaction, thinking, communication, tension, “objectivity,” among others, have been transformed into new concepts that make sense within a novel theory of knowledge.” (Marková, 2008: 470)

¹⁶ “The reason for the shift of terminology is because the state of knowledge in late modernity is more pluralistic and fragmented than theorised by Durkheim.” (Gillespie, 2008: 375)

¹⁷ “A domesticated world is always a world for a specific group and at the the same time the reason which makes a group specific.” (Wagner, 1998: 306)

elaborációjának folyamatára, amikor is egy objektumot vagy jelenséget megneveznek, attribútumokkal és értékekkel ruháznak fel, és így beépítve a társadalmilag értelmezett világba, társas jelenséggé válik. A cselekvés jelöli ki a határt az ismeretlen és a már domesztikált világ jelenségei között (Wagner, 1998: 307). A szociális identitás közvetlen következménye az adott csoportban megosztott reprezentációknak, így a jelenségek értelmezése, közös megértése lehetővé teszi a kommunikáció és az együttműködés létrejöttét. Ahogy Duveen fogalmaz:

*„a reprezentációk a kommunikáció termékei lehetnek, ugyanakkor reprezentációk nélkül nem jöhet létre kommunikáció. Éppen ezért a kölcsönös kapcsolódás miatt a reprezentációk is változhatnak, szervezetük és struktúrájuk stabilitása függ az őket fenntartó kommunikációs minták következetességétől és állandóságától.”*¹⁸ (Duveen, 2000:12-13).

Az emberi érdeklődés változása új kommunikációs formákat generálhat, ez új reprezentációk megjelenését facilitálhatja, amelyek egy korábbi struktúra átalakítása által válnak stabilá. Amint az a szociális identitás tajfeli elméletének kifejtésében szerepel a következő fejezetben, a szociális identitás létrejöttének sarkalatos pontja a csoportközi különbségek észlelése, ami a szociális reprezentáció elméleti keretében a jelenségek és objektumok differenciált értelmezéséhez vezethető vissza. Ahogyan arra Wagner és munkatársai rámutatnak, a csoportok kölcsönösen biztosítják egymás számára az egymástól való megkülönböztetés alapját (Wagner, Kepler, Duveen, Farr, Jovchelovitch, Lorenzi-Cioldi, Markova & Rose, 1999).

Serge Moscovici a szociális reprezentáció fogalmát így is definiálta:

„Értékek, gondolatok és gyakorlatok rendszere, amelynek kettős funkciója van: elsőként olyan rend kialakítása, amely lehetővé teszi az egyének számára az anyagi és társadalmi világban való eligazodást és annak elsajátítását; másodsor pedig lehetővé teszi a kommunikációt a közösség tagjai között azáltal, hogy biztosítják számukra a társadalmi csere kódját, valamint kódot világuk különböző aspektusainak, valamint egyéni és

¹⁸ “Representations may be the product of communication, but it is also the case that without representation there could be no communication. Precisely because of this interconnection representations can also change, the stability of their organization and structure is dependent on the consistency and constancy of the patterns of communication, which sustain them.” (Duveen, 2000:12-13)

*csoporthoz tartozásuk egyértelmű megnevezéséhez és osztályozásához*¹⁹ (Moscovici, 1973, p.xiii, Wagner et al., 1999: 96).

A szociális reprezentáció egyszerre társadalmi, szociális és individuális, szakítva az eddigi dualisztikus, a társadalmat és az egyént egymástól elhatároló elméletekkel. A reprezentációk egyrészt szociális interakciók, másrészt az egyéni kogníciók eredményei (Howarth, Andreouli & Kessi, 2014). E paradigma elsősorban az észak-amerikai egyetemekkel szemben nagyobb hatást gyakorolt Latin-Amerikában, Európában és Ázsiában (Marková, 2008). Az elmélet ezen hatása mögött sokan azt feltételezik, hogy míg az angolszász világban a reprezentáció (representation) nyelvi fogalma inkább a létrejött termékre (képre, gondolatra), addig más nyelveken magára az alkotás folyamatára (representing) helyezi a hangsúlyt.

Az elmélet megszületése Serge Moscovici disszertációja volt, amelyben azt vizsgálta, hogyan jelenik meg a pszichoanalízis a közéletben az ötvenes évek Franciaországában. A disszertáció egyik kutatásában a párizsi lakosság reprezentatív mintáját illetve szakértőket kérdezett, egy másik kutatásában pedig a francia sajtóban megjelenő pszichoanalízis fogalmát vizsgálta. E kutatásában a pszichoanalízis három eltérő reprezentációját találta három eltérő típusú - populáris, katolikus és marxista - sajtótermékben. Az említett lapok eltérő kommunikációs műfajokat alkalmaztak: a népszerű és nagy példányszámban megjelenő populáris lapok a diffúzióval éltek, aminek célja a közönség tetszésének kivívása mellett a sokrétű nézőpontok és szakemberekre való hivatkozás mentén a viccestől a komolyabb hangvételig diverz képet nyújtani a fogalomról anélkül, hogy az egy koherens egészé állna össze. Ez ösztönzi az egyéni vélemény kialakítását. A katolikus lapok a propagálás kommunikációs stílusával élve, saját világnézetük mentén kommunikáltak a pszichoanalízisről. Kiemelték azokat az elemeit, amelyek összeilleszthetőek voltak a saját világnézetükkel, mint a gyónáshoz hasonló analitikus szetting, és nem beszéltek arról, ami abba nem illett, mint például a gyermekek szexualitása. Ez a kommunikációs stílus az attitűd kognitív szerveződését tette lehetővé. A propaganda eszköze a marxista sajtót jellemezte,

¹⁹ "system of values, ideas and practices with a twofold function: first to establish an order which will enable individuals to orient themselves in their material and social world and to master it; and secondly to enable communication . . . by providing a code for social exchange and a code for naming and classifying unambiguously the various aspects of their worlds and their individual and group history" (Moscovici, 1973, p.xiii, Wagner et al., 1999: 96)

amely a pszichoanalízist összeegyeztethetetlennek tartotta saját nézeteivel, mivel az az egyéni sorsokkal foglalkozott, nem törődve a társadalmi elnyomás és a gazdasági kizsákmányolás okozta osztályproblémákkal. A propaganda kommunikációs stílusa a sztereotípiák kognitív szerveződésének a kiépülését tette lehetővé. A kutatásban tehát az egyes információforrások önmeghatározásuk mentén kapcsolódtak a reprezentálás tárgyához, és ennek függvényében alkalmaztak különböző kommunikációs stílusokat (László, 2000).

3.3. Folyamatok és struktúra

Moscovici a szociális reprezentációnak, a tudás alkotásának két folyamatát határozza meg, amelyek mentén az ismeretlent ismerőssé alakítjuk, a lehorgonyozást és az objektifikációt:

“Az első mechanizmus arra törekszik, hogy a idegen ideákat lehorgonyozza, hétköznapi kategóriákra és képekre redukálja, ismerős kontextusba helyezze. Így például egy vallásos ember egy új elméletet vagy egy idegen viselkedését megpróbálja saját vallási értékeihez igazítani. A második mechanizmus célja ezek tárgyiasítása, vagyis az absztrakt valamit csaknem konkrétá alakítani, az elmében lévő átalakítani a fizikai világban létező valamire .²⁰” (Moscovici, 2000: 42)

A lehorgonyozás során az ismeretlent a már meglévő tudásba, "értékek hierarchiájába és azok működésébe" illesztjük be (Moscovici, 1961/2008:104), a megnevezés és az osztályozás alfolyamatai mentén. A megnevezés mentén egy névvel látjuk el az addig ismeretlent, az osztályozás során más ismert tartalmi kategóriák prototípusaival összevetve generalizálunk és partikularizálunk, megkeressük a közös és az egyes kategóriáktól való megkülönböztetéseket. A tárgyiasítás folyamata során az addig "láthatatlan észlelhetővé" válik (Farr, 1984: 386), vagy valami absztrakt konkrétá, "beépülve így a társadalmi valóságba" (Moscovici, 1961/2008:106, 1984; Farr, 1984; Abric, 1996; Billig, 1988).

A szociális reprezentáció strukturalista megközelítése szerint – ami elsősorban Jean Claude Abric nevéhez, illetve és az általa képviselt Aix-en-Provence-i iskolához köthető – a

²⁰ "The first mechanism strives to anchor strange ideas, to reduce them to ordinary categories and images, to set them in a familiar context. Thus, for instance, a religious person tries to relate a new theory or the behaviour of a stranger to a religious scale of values. The purpose of the second mechanism is to objectify them, that is, to turn something abstract into something almost concrete, to transfer what is in the mind to something existing in the physical world." (Moscovici, 2000: 42)

szociális reprezentáció szerkezetileg két részre osztható: figuratív magra és perifériás rendszerre (Abric, 1993). A reprezentáció figuratív magja a történelmi, társadalmi és ideológiai kondíciók által determinált, elemei erősen kapcsolódnak a kollektív emlékezethez és a normarendszerhez, a reprezentáció legkonszenzuálisabb és archaikusabb elemeit tartalmazza. E rendszer alkotja a kollektíven megosztott reprezentáció illetve a csoport homogenitásának alapját. Kettős funkciót tölt be: fenntartja a kontinuitást, egyfajta állandóságot garantálva a reprezentációnak, így többé-kevésbé függetlenedik attól a fizikai kontextustól, amelyben a reprezentáció létezik, illetve a cselekvés lefolyása szempontjából konkretizáló funkcióval bír. A figuratív maggal ellentétben a perifériás rendszer sokkal érzékenyebben függ a közvetlen kontextustól. Összekapcsolja a konkrét valóságot és a figuratív magot (Abric, 1993). Olyan információkat nyel el, amelyek képesek lennének a figuratív mag megkérdőjelezésére. Míg a figuratív mag normatív, ez sokkal inkább funkcionális. E flexibilitás a védelmi funkción túl lehetővé teszi az egyének saját történetéhez, személyes tapasztalataihoz kapcsolódó individuális variációk integrációját. Összegezve tehát, míg a figuratív magot stabilitás, koherencia és a változással szembeni rezisztencia jellemzi, addig a perifériás rendszert a flexibilitás, az adaptív működésmód és a viszonylagos heterogenitás (Abric, 1993). Az ideológiákhoz hasonló hegemon ábrázolások az idő múlásával bizonyos fokig változatlanok maradnak, így a figuratív mag változatlanul dominál. Más reprezentációk, különösen azok, amelyek ellenzik az uralkodó rendet, vitatottabbak, így ezek esetében a perifériás elemek kerülnek a fókuszba (Abric, 1993). A szociális reprezentáció átalakítása Abric szerint csak akkor lesz hatékony, ha a figuratív mag átalakul. E folyamat meghatározására három átalakulási metódust vázol Abric (1994.), (1) az "ellenálló" átalakulást (vagy felületes átalakulást), amely során csak a perifériás elemek változnak, (2) a "progresszív" átalakulást, amely akkor következik be, amikor a figuratív mag átalakul azáltal, hogy új elemek kerülnek integrálásra. (Ám ebben az esetben a meglévő figuratív mag, struktúra nem bomlik meg.) Végül a (3) direkt vagy teljes átalakulás, amely akkor jöhet létre, ha a perifériás rendszer nem tudja ellátni védelmi funkcióját és a központi elemek (figuratív mag) közvetlen és teljes átalakulása megy végbe. E három folyamat rámutat a szociális reprezentációk reaktív és transzformatív mivoltára. A szociális reprezentáció átalakulásának, változásának gondolata ihleti azon koncepciókat és

vizsgálatokat, amelyek a kollektív cselekvésben az érdekek, az identitások és a lehetőségek vitáját, küzdelmeit látják (Sammur & Howarth, 2014).

3.4. Kommunikáció és cselekvés

A szociális reprezentáció folyamata lehetővé teszi számunkra az emberek és a tárgyak osztályozását, a viselkedések összehasonlítását, magyarázatát valamint elemzését (Moscovici, 1961). E mentén értelmezzük a világot, teremtjük meg valóságról alkotott képünket.

„A szociális reprezentáció elmélete a kezdetektől a tudás politikájáról, a társadalmi kapcsolatokról és a társadalmi változásokról szóló elmélet volt. A szociális reprezentációk lehetővé teszik a párbeszédet, hozzájárulnak a közösségi identitáshoz és táplálják a csoportok közötti konfliktusokat, ellátják információval a mindennapok politika színtereit, a jog normarendszerét, az intézményi és politikai vitákat²¹”. (Howarth, Andreouli & Kesi, 2014: 4).

Azonban pont e funkciók mentén Howarthék azt is hangsúlyozzák, hogy nem csupán a cselekvés és a változás irányába motiválhat a párbeszéd, a politikai viták és a szociális identitás, hanem éppen ellenkezőleg, tartalma függvényében akár passzíválhat is. (Howarth, Andreouli & Kesi, 2014).

Amint az korábban említésre került, a kommunikáció kardinális szerepet játszik a szociális reprezentációk alakításában és terjedésében egyaránt. A kulturális, politikai, vallási sajátosságok által meghatározott csoportok fenntartják a homogén kommunikációt. Ez rámutat arra, hogy az emberek inkább beszélgetnek hasonló véleményű, értékrendű egyénekkal, ahogy preferálják a politikai, vallási meggyőződésükhöz közel álló újságokat, amelyek megerősítik őket a világról alkotott képükben, ahelyett, hogy az ellentétes

²¹ “From its very beginning social representations theory was a theory about the politics of knowledge, social relations and social change. Social representations enable dialogue and argumentation; they support community identities and fuel intergroup conflicts; they inform the politics of the everyday and the normative politics of legal, institutional and policy debates” (Howarth, Andreouli és Kesi, 2014: 4).

vélemények mentén lehetőségük nyílna a stabil reprezentációik felülírására. A kommunikáció szempontjából viszonylag zárt társadalmi csoportok ez alapján feltételezhetően kialakítják saját értelmezésüket az ismeretlen vagy fenyegető jelenségekről (Wagner, Kepler, Duveen, Farr, Jovchelovitch, Lorenzi-Cioldi, Markova & Rose, 1999).

A szociális reprezentáció egy közösségre jellemző kollektív jelenség, amelyet az egyének napi beszélgetésükben és cselekedeteikben építenek fel. A szociális reprezentáció a gondolatok és érzések együttese, amelyet az egyének verbális és nyílt viselkedés formájában fejeznek ki, és amely egy társadalmi csoport tárgyát képezi (Wagner, Kepler, Duveen, Farr, Jovchelovitch, Lorenzi-Cioldi, Markova & Rose, 1999). A kommunikáció során az emberek a tárgynak tulajdonságokat és jelentéseket tulajdonítanak, ezáltal az adott objektumot csoportjuk vagy társadalmuk világnézetének részévé teszik. Az összehangolt cselekvés a kommunikációhoz hasonlóan a világról alkotott tudás megosztására, az ismeretek mélyítésére, azok rendszerezésére és egységesítésére kínál lehetőséget. Ezáltal fokozatosan maga az objektum is a csoport által neki tulajdonított jellemzőket adaptálja, azokhoz alkalmazkodik és felveszi a csoportra jellemző vonásokat. A beszélgetés és a nyílt cselekvés biztosítja a leírás kereteit, amelyeken belül meghatározzák az objektumok és az alanyok közötti kapcsolatot, így, ahogy azt Wagner is megállapította, a szociális reprezentáció konstruktivista és diszkurzív megközelítéseken egyaránt nyugszik (Wagner, 1998, Wagner et al., 1999).

A szociális reprezentációk kutatása a társadalmi jelenségek széles skálájának megértéséhez vezet. Haste megközelítése a politikai pszichológia területén három célt nevez meg. Egyrészt az integrált perspektívák keresését, másrészt annak mérlegelését, hogy a kutatás új eszközei hogyan változtatják meg az adott területet, végül annak feltárását, hogy miként lehet hatékonyan felhasználni a jelenlegi olykor hiányos megközelítéseket (így a pszichológia olykor kultúra és kontextus nélküli koncepcióit és a politikatudomány individuális jellemzőket figyelmen kívül hagyó rendszerszintű felfogását) egy átfogóbb koncepció kialakításához. Ennek mentén a politikai pszichológia aspektusából az aktivitás és a részvétel megértéséhez a társadalmi kontextus és a kulturális háttér figyelembe vételét javasolja (Haste, 2012). E gondolat akcentuációja céljából javasolják Howarthék a politikai részvétel konceptualizálását olyan formában, amely érzékeny a csoportok közötti

kapcsolatok összefüggéseire, dinamikájára és sajátosságaira. Andreouli, Howarth és Kesi (2014) az SRT (Social Representation Theory, szociális reprezentáció elmélet) alkalmazását javasolja a részvétel feltérképezésének hatékony megoldásaként, mivel egyszerre kínál kontextuális és dinamikus megközelítést a politikai részvétel mélyebb megismeréséhez. A politikai részvétel gyakran kapcsolódik a politikai tagsághoz, e téren az állampolgársági státusz emelik ki, amely biztosítja a politikai jogok megszerzéséhez és gyakorlásához szükséges feltételeket (Howarth et al., 2014). Marshall (1964) állampolgársági modellje szerint a részvétel egyrészt az állampolgárok politikai jogaira utal, kiegészítve olyan szociális jogokkal, mint a jólét, másrészt polgári jogokra, mint a szabadság és a szólásszabadság. Az állampolgári jogok mentén az intézményi rendszerre is kitér a modellje. Marshall az állampolgárságot három elemre osztja: polgári, politikai és társadalmi részként hivatkozik rájuk. A polgári elem az egyéni szabadsághoz szükséges jogokból áll, ide tartozik a személy szabadsága, a szólás- és vallásszabadság, a tulajdonhoz és a tisztességes eljáráshoz való jog. Konceptiója szerint tehát az intézményesített jog területe az állampolgári jogokkal áll a legszorosabb összefüggésben. A politikai elem a politikai hatalom gyakorlásában való részvételre mutat rá. Az állampolgárság e formájának gyakorlása testet ölthet egy politikai tekintéllyel rendelkező testület képében vagy egy ilyen jellegű testület tagjainak a megválasztásában. Ennek részeként a törvényhozás és az önkormányzati tanács intézményi formáját nevezi meg. Végül a társadalmi elem által a gazdasági jóléthez és biztonsághoz való jogot emeli ki. E területekhez a legerősebben kapcsolódó intézmények az oktatási rendszer és a szociális szolgáltatások (Marshall, 2006).

Ez a koncepció ugyanakkor a formális tagság értelmezési keretei közé (úgy mint etnikai és polgári tagság) szorítja a befogadás és a kirekesztés folyamatainak kérdéseit. Amint Howarthék (2014) kimutatták, az elismerés nemcsak az állami intézmények kérdése, hanem olyan nem formális csoportoké is, amelyek a marginalizált csoportok társadalmi státuszát védik vagy azok társadalmi elfogadásáért küzdenek.

Yasemin Soysal (2004) kritikával él a nemzetállami keretek szűken szabott egységként történő kezelésével szemben, különösen az olyan globális folyamatok esetében, mint a bevándorlás. Ez a megközelítés dichotomizálja az állampolgár és idegen/bevándorló fogalmait, amely egyre nehezebben értelmezhető a fokozatosan megjelenő transznacionális

intézményi rendszerek és diskurzusok között, és amelyek folyamatosan megkövetelik az állampolgárságról eddig alkotott koncepcióink felülírását. Szerinte a állampolgárságot két alapelv határozza meg: a területi állam és a nemzeti egység. Ezek határozzák meg az egyének jogainak és kötelességeinek forrását, valamint a kollektív identitást. Ezzel szemben és e kereteket tágítva nemzetközi kódexek és törvények legitimálják és támogatják az emberi jogok biztosítását, amelyek egyetemes jogokat tulajdonítanak a személynek. Ahogyan Soysal is kitér rá: *“Noha politikai gyakorlatként gyakran megsértik őket, az emberi jogok egyre inkább a legitim cselekvés világszintű indexét képezik, és hegemon nyelvvel biztosítanak a nemzeti hovatartozáson túlmutató jogok megfogalmazásához.”*²² (Soysal, 2004: 334). Ezzel a koncepcióval szembehelyezi a nemzeti határokhoz kötött állampolgárság abszolút státuszát és az egyéni jog univerzális kategóriáját. Ennek tükrében hangsúlyozza Howarth, Andreouli és Kessi (2014), hogy a legfőbb kérdés nem az, hogy „ki az állampolgár”, hanem az, hogy „ki az aktor/ cselekvő” illetve még inkább az, hogy „ki van elismerve” mint legitim politikai szereplő. „Mi vagy ki határozza meg, hogy ki az illetékes politikai aktor?” (Howarth et al., 2014: 12)

4. Rendszer és hatalom

4.1. Társadalmi rend reprezentációk

A 2010-es évek elejétől, a gazdasági világválság következtében megnövekedő társadalmi problémák miatti mozgalmak számának emelkedésével (Occupy - 2011, Arab tavasz, 2010), megnőtt azoknak a szociális reprezentáció elméleti keretében végzett tanulmányoknak is a száma, amelyek a társadalmi rendszerrel és annak jogtalanságával kezdtek el foglalkozni (Duveen, 2008; Elcheroth, Doise & Reicher, 2011; Gillespie, 2008; Joffe & Staerklé, 2007; Jovchelovitch, 2007; Moscovici, 1988; Sammut, 2011; Staerklé, 2009, 2013; Staerklé, Clémence & Spini, 2011; Wagner, Holtz & Kashima, 2009). A szociális reprezentáció

²² “Even though they are frequently violated as a political practice, human rights increasingly constitute a world-level index of legitimate action and provide a hegemonic language for formulating claims to rights beyond national belonging.” (Soysal, 2004: 334)

elmélete sokat segít abban, hogy megértsük a társadalmi rend megkérdőjelezésének vagy fenntartásának folyamatait (Staerklé, 2015), főleg ha ezt az átállás és a kisebbségi befolyás elméletével (Moscovici, 1980) együtt próbáljuk értelmezni. Moscovici a megfelelés és az átállás viselkedéseit a többség és kisebbség közti társas befolyásolás formáihoz köti. Feltételezése szerint egy következetes kisebbség befolyásolása a többségihez hasonló mértékű, de az ítéletek és vélemények változásának mélyebb szintjeit érinti, míg a többségi befolyásolás nem. Minél intenzívebb a kisebbség által generált konfliktus, annál radikálisabb lesz a befolyásolás által elért változás (Moscovici, 1980).

A társadalmi rend elfogadottságával azt kérdezzük meg, mi az a kötőanyag, ami összetart egy emberi közösséget. Jogossága annak függvénye, mennyire érzi úgy ez a közösség, a társadalom, hogy a fennálló struktúra/társadalmi rend saját értékei, normái és hiedelmei szerint szerveződik. A legtöbb elmélet egyetért azzal, hogy nem lehet egy társadalmi rendet a hatalom, az elnyomás és a kényszer segítségével fenntartani, ahogyan az ön- és csoportérdekek alapján sem, hanem annak szubjektív társadalmi vizsgálata rámutat arra, hogy a legitimitás megköveteli annak önkéntes elfogadását, hogy a társadalmi intézmények, gyakorlatok és hiedelmek jogosak és megfelelőek.

A társadalmi rend elméleti megközelítései két eltérő magyarázó elvet követnek: vagy azt nézik, mi a közös és osztott társadalmi gondolkodás arról, hogy mi a jó és helyes egy társadalom és a közösség tagjai számára, ami elősegíti a társadalom stabilitását, míg a társadalmi normákkal való egyet nem értés destabilizáló erejű, ezért fenyegető (Durkheim, Rousseau, Kant, Parsons). Ezek a megközelítések nem számolnak azzal, hogy a társadalmakon belül különböző csoportok eltérő ideális társadalomképpel élnek, hogy a társadalmi rend változhat, és így az eltérő társadalmi rendben gondolkodó csoportok között konfliktus alakulhat ki. Konfliktust eredményezhet például az alacsonyabb és magasabb státuszú csoportok közötti érdekkonfliktusok vagy az ideológiai jelentésrendszerek és gyakorlatok feletti kontroll, amelyekkel a hatalmi és uralmi viszonyokat igazolják és fenntartják (marxi elméletek). A legtöbb legitimációs elmélet végül egyetért abban, hogy a társadalmi rendet nem lehet kizárólag a hatalom és a kényszer alapján fenntartani, sem instrumentális motívumok, például önérdek vagy csoportérdek alapján. Ehelyett a legitimitás megköveteli a beleegyezés és az önkéntes elfogadás valamilyen formáját,

amelyben a közösség tagjai az intézményekre, a társadalmi gyakorlatokra és a széles körben elfogadott hiedelmekre úgy gondolnak, mint "helyesekre".

A változás és stabilitás közötti kölcsönösség a szociális reprezentáció metaelméletének egyik sarokköve (Duveen, 2001; Markova, 2000), ami a társadalmi rend reprezentációjára is alkalmazható, ezáltal mindkét paradigmát, a konszenzusra és a konfliktusra épülő elméleti megfontolásokat is magában foglalja. A konfliktuselméletek perspektívájából például a társadalmi egyetértést aktívan, folyamatosan és stratégikusan produkálni kell, ahhoz, hogy hegemonikus reprezentációk születhessenek (Augoustinos & Walker, 1998), ugyanakkor ahhoz, hogy az állampolgárok aktívan képesek legyenek részt venni a társadalmi rendről szóló vitában, egyfajta konszenzuális referenciát kell arról alkotniuk, mi az, ami vita tárgya lehet, például a közösségi alapú kötelességek vagy az egyéni érdekek prioritása (Finkel és Moghaddam, 2005). Staerklé társadalmi rend reprezentációinak modellje szerint (Staerklé, 2009, 2015) eltérő társadalmi reprezentációk eltérő kognitív folyamatokkal vannak összefüggésben. Modelljében megkülönböztet négy társadalmi rend reprezentációt: morális rend, szabad piac, társadalmi diverzitás és strukturális egyenlőtlenségek, amelyek a társadalmat irányító alapelvekről szóló hétköznapi és politikai viták mögötti álló referenciakeretként jelennek meg, a társadalmi rend négy normatív modelljeként szolgálnak. E normatív modellek mindegyikét különböző hiedelemrendszerek (autoriter/demokratikus; meritokrácia/méltányosság; multikulturalizmus/rasszizmus; egyenlőség/társadalmi dominancia) legitimálják.

4.2. Az igazságosság és igazságtalanság formái

A jogosság/jogtalanság kérdéskörével Lewin (1948) is foglalkozott, ahogy generációjának tagjai közül sok más zsidó származású tudós is, ő is arra volt kíváncsi, hogy a jogtalanság megtapasztalása hogyan hat egyénekre és a csoportokra, szubjektív észlelésüknél milyen szerepe van a társadalmi kontextusnak, az általuk értelmezett körülöttük lévő valóságnak.

Később Lewin tanítványa Morton Deutsch tett különbséget (1985) az igazság észlelésének három szintje között: megkülönböztetve a disztributív, procedurális és retributív igazságosságot. A disztributív igazságosságot úgy definiálta, mint „*az olyan feltételek és*

*javak elosztása, amelyek befolyásolják az egyéni jólétet*²³ (Deutsch, 1975:137), tehát a disztributív igazságosság észlelése magában foglalja a javak és jutalmak elosztásának igazságosságát és igazságtalanságát, és ezáltal a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek elfogadhatóságát, valamint a státusz hierarchiák legitimitását (Staerklé, 2015), rámutatva arra, hogy a jólétnek nemcsak pszichológiai, hanem fiziológiai, gazdasági és társadalmi aspektusai is vannak (McClelland & Opatow, 2011). Perrucci és Wysong (1999) négy típusú tőkét különböztetnek meg, amelyek hiányában a disztributív igazságtalanság érzete alakulhat ki. A fogyasztási tőke egyfajta életszínvonal, amely magába foglalja a jövedelmet, a munkahelyi és pénzügyi biztonságot, az élelmiszerek mennyiségét és fajtáját, a víz elérhetőségét, a lakhatást, ruházatot, fizikai biztonságot, egészségügyi ellátást, oktatást, a mobilitás lehetőségét és a szórakozást, amelyek egy csoport tagjai számára többé-kevésbé elérhetőek. A fogyasztási tőke mentén nagy különbségek vannak országok, etnikai csoportok, dolgozói csoportok vagy nemek között. A befektethető tőke az „*amit valaki arra használ, hogy több tőkét generáljon*” (Perrucci & Wysong; 1999:10), ami mozgósítható, visszaforgatható tartalék. E tőkeformában a különbségek még nagyobbak az előbb említett csoportközi törésvonalak mentén. A harmadik azon társas és szakmai kompetenciák tőkéje, amelyek az oktatás és képzés, valamint a családi, közösségi és munkahelyi környezetben szerzett tapasztalatok eredményeként alakulnak ki. Deutsch (2011) Perruccit és Wysongot idézi (1999:14), akik rámutatnak, hogy „*A készségtőke legfontosabb forrása a mai társadalomban azokon az elit egyetemeken található, amelyek a kiváltságos osztály számára a bizonyítványokat biztosítják. Például a hat számjegyű fizetésekkel és milliós partnerségekkel kecsegtető vállalati jöghoz vezető utat körülbelül két tucat elit jogi iskola biztosítja, ahová a kiváltságos osztály gyermekei iratkoznak be. Hasonló minták léteznek az orvosi egyetemet végzettek, a kutató tudósok, valamint a menedzsment és az üzleti élet területén szerzett szakmai diplomával rendelkezők esetében is.... A magas jövedelmű és vagyontermelő szakmákban dolgozó személyek a piaci értéket nem csak maguk, hanem a saját és a családtagjaik számára is igyekeznek megóvni. gyermekeik számára, akik hasonló területekre lépnek majd be.*²⁴” A kisebbségeknek és a nem privilegizált helyzetben lévő

²³ “[...]is concerned with the distribution of the conditions and goods which affect individual well-being” (Deutsch, 1975:137)

²⁴ “The most important source of skill capital in today’s society is located in the elite universities that provide the credentials for the privileged class. For example, the path into corporate law with six-figure

csoportoknak sokkal kevesebb lehetőségük van arra, hogy ezekre a helyekre bejussanak, és kitermeljék saját és gyermekeik készségtőkéjét (Deutsch, 2011:197). Végül a társadalmi tőke a társas, társadalmi kapcsolatok hálója (család, barátok, szomszédság, ismerősök), akikkel az emberek információt cserélhetnek, akikre számíthatnak és akik segítségével növelhetik tőkéjüket. A társadalmi tőke különböző csoporttagságok mentén változik, és a hátrányos helyzetű csoportok, illetve egyes kisebbségek (idősek, etnikai és vallási csoportok, nők) kevesebb társadalmi tőkével rendelkeznek.

Nemcsak az eredmények jogtalanságát észlelhetik az emberek, hanem azokat a folyamatokat is, amelyek oda vezetnek. A procedurális igazságosság észlelése a hatalom legitimitására fókuszál, amely az államhatalom és intézményeinek (végrehajtó és törvényhozó hatalmi ágak, bíróságok) elfogadása és az azoknak való engedelmisségben nyilvánul meg. A procedurális igazságosság nem csak a disztributív döntéseket előzheti meg, hanem e döntések környezetét is képezi, mivel a hatóságok legitimnek tekintése megkönnyíti a társadalmi szabályozást. A legitimitás gyökerei a hatóságok és intézmények által alkalmazott döntéshozatali eljárások igazságosságának értékelésében, az emberek és a hatóságok közötti társadalmi kapcsolatokban rejlenek (Tyler, 2001).

Tyler (2001) szerint a másokkal való méltányos bánásmód azt kommunikálja egy közösség tagjai számára, hogy az a csoport, amelyhez tartoznak, értékes, magas státuszú csoport, így a szociális identitásukon keresztül ők is magas státuszúak, ami kedvezően hat az önértékelésre és az önbecsülésre. A méltányos eljárás módok az emberek számára fontosabbnak észleltek, mint az elosztási (disztributív) igazságosság, ha ezeket az emberek igazságtalannak észlelik, akkor a hatalomba, vezetésbe és azok intézményeibe vetett bizalom eltűnik. A méltányos eljárások egyik minősége, hogy a döntések által érintett célcsoportokat bevonják a döntéshozatalba (Deutsch & Coleman, 2000). A méltányosságot elsősorban olyan kritériumok alapján értékelik, mint a részvételi lehetőség, a semlegesség és a méltóságteljes bánásmód. Mindezek alapján Tyler a társadalmi konfliktusok konstruktív megoldásában az eljárás észlelt igazságosságának szerepét hangsúlyozza, ami nem azt

salaries and million-dollar partnerships is provided by about two-dozen elite law schools where children of the privileged class enroll. Similar patterns exist for medical school graduates, research scientists, and those holding professional degrees in management and business... . People in high-income and wealth-producing professions will seek to protect the market value not only for themselves, but also for their children, who will enter similar fields." (Perrucci & Wysong; 1999:14 idézi Deutsch, 2006)

jelenti, hogy az eredmények ne lennének fontosak, de szerepük nem kizárólagos (Tyler, 2000).

Végül a retributív (büntető) igazságosság a társadalmi kontrollról szól, illetve, hogy a hatalom gyakorlóit, az intézmények hogyan válaszolnak a morális szabályok, normák megszegésére, milyen intézményi válaszok születnek a deviáns viselkedésekkel kapcsolatban (Deutsch, 2011). A retributív igazságszolgáltatásban is jelentős különbségek mutatkoznak társadalmi pozíció mentén. Rengeteg olyan tanulmány született, ami rámutat például, hogy az etnikai kisebbségekhez tartozó egyének ugyanazért a normaszegésért sokkal nagyobb büntetést kapnak, mint a többségi társadalomhoz tartozó társaik.

Amikor az igazságosság/igazságtalanság észleléséről beszélünk, fontos látnunk, hogy az emberek ilyenkor eltérő, többé-kevésbé zárt morális közösségekben gondolkodnak, amelyekben az igazságosság részükről elvárt. A morális kizárás Deutsch elméletében azt jelenti, hogy azoknál, akikre nem az adott morális közösség tagjaiként tekintünk, a közösségen belüli normákat nem vonatkoztatjuk, az így bekövetkező morális kizárás pedig az elnyomás legveszélyesebb formája (Deutsch, 2011). A társadalmi rend igazságának érzete e három igazságosság összefüggő szerveződése, az uralkodó társadalmi renddel kapcsolatos pozíciók valószínűleg ezen igazságosság felfogások mentén szerveződnek (Staerklé, 2015). Egy adott társadalmi rend különböző okok miatt vitatható: egyenlőtlenségeket generál (disztributív igazságosság), az állampolgárok nem bíznak a kormányukban (procedurális igazságosság) vagy az intézményi kontrollt és elnyomást túlzottnak tartják (retributív igazságosság).

4.3. Észlelt igazságtalanság és rendszerigazolás

Önmagában azonban az észlelt hátrány nem feltétlenül vezet cselekvéshez. Annak létrejöttét nagyban elősegíti, ha az egyén vagy csoport úgy érzi, hogy hátrányos helyzetének hátterében jogtalan okok húzódnak. A társadalmi rend észlelt igazságtalanságát és instabilitását a kognitív alternatívák és azok következtében elinduló kollektív cselekvés létrejöttének szükséges kiindulópontjaként értelmezi a szociális identitás elmélet (Tajfel & Turner, 1979). Az igazságtalanság észlelését nagyban akadályozza a Melvin J. Lerner által megfogalmazott igazságos világba vetett hit (just-world hypothesis), vagyis, hogy az egyén hajlamos rá, hogy

az őt körülvevő világot igazságosnak észlelje azért, hogy a fenyegetettségét csökkentse. Annak érdekében, hogy kevésbé érezze saját helyzetét veszélyeztetettnek, a többségi vagy elnyomó csoportokat sokszor felmenti, hiszi, hogy az egyenlőtlenségek mögött racionális okok állnak, és mindenki érdemei szerint kerül elbírálásra (Lerner & Miller, 1978).

A tajfeli észlelt igazságtalanság feltételezését a rendszerigazolás elmélete (System justification-SJN/SJT) tovább részletezi (Jost & Banaji, 1994). A rendszerigazolás olyan pszichológiai folyamatokra mutat rá, melyek a status quo megőrzéséhez járulnak hozzá még akkor is, ha ez az egyén vagy csoport érdekeivel ütközik (Jost & Banaji, 1994). Leírja, hogy az emberek többek között sztereotípiák és ideológiák alkalmazásával implicit és explicit módon egyaránt igazolják a rendszer felépítésének főbb pilléreit, így a politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedést (Jost & Banaji, 1994). Három különböző indoklási tendenciát vagy motívumot különböztetnek meg, amelyek a hátrányos helyzetű csoportok tagjai számára ellentmondásba ütközhetnek: (1) az „ego-igazolást”, ami Tajfel (1981) pozitív szociális identitás fogalmához hasonlít, de individuális szinten a kedvező énkép kialakításának és fenntartásának szükségességét és a legitim egyéni szereplőként való öndefiníciót írja le. (2) „Csoport-igazolásnak” nevezik a saját csoportról alkotott kedvező kép kialakításának és fenntartásának vágyát és a csoport cselekedetének legitimitását, amely elméleti keretét Tajfelhez (1981) vezetik vissza. Végül c) a „rendszerigazolás”, amely a status quo legitimitációjának a társadalmi és pszichológiai igényére mutat rá, vagyis, hogy azt tisztességesnek, kívánatosnak és elkerülhetetlennek tartsa az egyén. Ezen az elméleti kereten belül látható, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai csak akkor vesznek részt társadalmi változást eredményező megmozdulásokban, ha az ego-igazolás illetve a csoport-igazolási motívumok felülírják a rendszerigazolás igényét (Jost & Banaji, 1994; Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Jost, Banaji & Nosek (2004) kutatásukban e három motívumot vizsgálták, és azt az eredményt kapták, hogy az emberek nem csupán saját maguk és saját csoportjuk tagjaival szemben hajlanak a kedvező értékelés irányába, hanem a meglévő társadalmi rendszerrel és a status quoval szemben is, így igazolva a rendszert. Ezenfelül előfordult, hogy rendszerigazolási motívumok felülírták az ego- és csoport-igazolási motívumokat. Kutatásukat összegezve Josték (2004) kitértek arra, hogy a rendszerigazolás elmélet egyértelműen foglalkozik annak lehetőségével, hogy (1) van egy ideológiai indíték a

fennálló társadalmi rend igazolására, (2) e motívum legalább részben felelős az alacsonyabb státusz internalizálásáért, mindez (3) legkönnyebben a tudatosság implicit szintjén vagy tudattalan szinten figyelhető meg, és (4) paradox módon néha a társadalmi rend által leginkább hátrányos helyzetűek között a legerősebb. E motívumok mellett Josték (2004) ideológiai változóként integrálták kutatásukba a politikai konzervativizmust, ami meghatározta az egyén hajlandóságát a változásra és az egyenlőtlenségek racionalizálására. Hasonló összefüggést feltételeztek a jobboldali tekintélyelvűség, az igazságos világba vetett hit, a protestáns munkaetika, a hatalmi távolság és a társadalmi dominancia-orientáció esetében is (Jost, Banaji & Nosek, 2004).

Ahogy Jost fogalmaz az egyén célja, hogy az őt körülvevő társadalmi rendszereket (például társadalmi nemek által meghatározott rendszerek, családi, munkahelyi, vallási, gazdasági vagy politikai intézményrendszerek) vagy legalább ezeknek egy részét legitimként definiálja, mert ez teszi lehetővé, hogy az életet értelmesnek, tervezhetőnek és biztonságosnak tartsa.²⁵ Ez a fajta igazolási folyamat pedig csökkenti a csoportalapú harag kialakulását, és negatívan hat a csoport hátrányos megkülönböztetésével szemben kialakuló fellépés valószínűségére (Jost, Chaikalis-Petrtsis, Abrams, Sidanius, van der Toorn & Bratt, 2012).

A rendszerigazolással kapcsolatos vizsgálatok elsősorban nyugat-európai és amerikai kontextusban kutatják a jelenséget, ahol a meritokrácia, a kapitalizmus egyik legmeghatározóbb ideológiai kerete stabil alapot nyújthat annak fenntartásában (Jost, Chaikalis-Petrtsis, Abrams, Sidanius, van der Toorn & Bratt, 2012). Egyes kutatások, azonban, melyek közül néhányra az alábbiakban kitérek, vizsgálják a jelenséget kelet-közép európai kontextusban is, így feltárva az országok közötti eltéréseket.

Kelemen, Szabó, Mészáros, László és Forgas (2014) egy országos magyar reprezentatív mintán demográfiai és politikai változók mentén vizsgálták az igazságos világról alkotott hidelmeket, a rendszerigazolás, a tekintélyelvűség és a kognitív stílus megjelenését. A

²⁵Lantos Nóra Anna interjúja John T. Josttal - Rendszerigazolás elmélet:
[:https://www.ppk.elte.hu/content/a-rendszerigazolas-elmelete.t.40284](https://www.ppk.elte.hu/content/a-rendszerigazolas-elmelete.t.40284) (utolsó letöltés: 2022.05.26.)

kutatás célja volt, hogy feltérképezze ezek potenciális összefüggéseit, illetve, hogy Magyarországon az említett változóban van-e eltérés a nyugati társadalmakban végzett kutatások eredményeitől. – A kutatásban vizsgált kognitív stílus definícióját a szerzők Messickhez kötik, akinek meghatározása szerint azt a kifejezést takarja, ami az információfelvétel és szerveződés konzisztens mintázatára vonatkozik (Messick, 1976). Kruglanski (1989) szerint az emberek a lezárás iránti igényükben eltérnek egymástól, egyesek nyitottabbak arra, hogy előnyben részesítsék bizonyos kérdésekben a gyors, kategorikus válaszokat a zavar elkerülése érdekében. Ők gyakrabban megfontolatlanok, ugyanakkor magabiztosabbak döntéseikben, mint azok, akik ezt a típusú lezárást elkerülik (Webster & Kruglanski, 1994 idézi Kelemen et al., 2014). A tekintélyelvűség esetében elmondható, hogy azok, akiket annak magasabb foka jellemez hajlamosabbak alárendelni magukat a csoport vezetőinek, betartják és védik az adott közösség szabályait és normáit, illetve agresszívabban lépnek fel azokkal szemben, akik nem engedelmessé válnak vagy veszélyeztetik a rendszert (Altemeyer, 1996).– A rendszerigazolás esetében, azt az eredményt kapták, hogy a magyarokat, ellentétben a nyugati demokráciában élőkkel, nem jellemezte a rendszerigazolás motívuma, pesszimizmust mutattak azzal a feltevéssel kapcsolatban, hogy a rendszer az emberek érdekeit szolgálná. A rendszerigazolás emellett mérsékelt kapcsolatban állt az igazságos világba vetett hittel és szignifikáns kapcsolatban a tekintélyelvűséggel és a lezárás egyes változóival. A politikai preferencia tekintetében az volt látható, hogy a szélsőjobboldali Jobbik szavazói alacsonyabb mértékű rendszerigazolást mutattak, mint a konzervatív jobboldali Fidesz-KDNP szavazói. Nálunk, azonban, az MSZP szavazói is szignifikánsan magasabb pontszámot értek el. Hozzájuk hasonló eredmények voltak a liberális pártok szavazóinak az esetében is láthatóak. (Kelemen, Szabó, Mészáros, László & Forgas, 2014). Az Európai Szociális Felmérés (ESS) 2002 és 2018 között gyűjtött adatai alapján Szabó és Lönnqvist (2021) vizsgálta a pártpreferencia alapján a rendszerigazolás mértékét. Kutatásuk megerősítette, hogy a magyar társadalmat általában a rendszerigazolással szemben annak degradációja jellemzi. Emellett a pártpreferencia tekintetében – a korábbi eredményekhez hasonlóan – az volt látható, hogy a kormánypártra szavazók körében volt a legerősebb az igazolás mértéke, mind az MSZP (2008-ig), mind a Fidesz (2010-től) esetében. A Jobbik szavazói, akik a Fideszhez hasonlóan jobboldaliak, de pártjuk nem volt hatalmon, nem hitték igazságosabbnak a rendszert, mint a baloldali

szavazók (Szabó & Lönnqvist, 2021). Jost és Kende 2020-ban publikált eredményei, melyek két országos reprezentatív mintán végzett kutatáson alapszik arra mutat rá, hogy a magukat jobboldaliként azonosítók magasabb pontszámot értek el a rend és a struktúra, valamint a rendszerigazolás iránti igény tekintetében, mint a baloldaliak, emellett mind általános értelemben, mind a gazdasági rendszer igazolása tekintetében magasabb pontszámot értek el, mint a baloldali és liberális kitöltők. Jost és Kende kutatása szerint tehát a jobboldaliak Magyarországon, csakúgy mint a nyugat-európai országokban kognitív szempontból merevebbek és inkább jellemzi őket az előítéletelesség és a rendszerigazolás (Jost & Kende, 2020)

Van der Toorn, Berkics és Jost (2010) az észlelt igazságosság kapitalista és posztoszocialista kontextusban történő feltárására a munkahelyi méltányosság és egyenlőség amerikai és magyar mintán végzett összehasonlító módszerét alkalmazták. Az eredményekből kirajzolódott, hogy hasonlóság mutatkozik a két ország között abban, hogy igazságosabbnak és kielégítőbbnek ítélték meg a méltányos, de egyenlőtlen munkahelyi bérelosztást, mint az egyenlő, de igazságtalan alapokon nyugvót (van der Toorn, Berkics & Jost, 2010). Ugyanakkor a már említetteknek megfelelően a magyarok rendszerigazolása alacsonyabb mértékű, mint az amerikaié, aminek egyik lehetséges okaként van der Toornék (2010) a magyarországi status quo kétértelműségét nevezik meg, ami a szocialista időszakhoz kapcsolódó gazdasági biztonság felértékelődéséből és a kapitalista rendszer legitimitásával és méltányosságával való egyetértés párhuzamos jelenlétének kettősségéből fakadhat. Van der Toorn és munkatársai (2010) arra is rávilágítanak a tanulmányukban, hogy a rendszerigazoláshoz kapcsolódó bizalom és morál hiánya gátolhatja a gazdasági termelékenységet.

Hunyady (2018) ennek az elméletnek háttérében azt látja, hogy Amerikában (1) a történeti fejlődés mozgásának irányát a társadalmi egyenlőség jelöli meg, különösen a nemi illetve etnikai politikai viszonyok terén, ugyanakkor az ellenkezője látható a jövedelmi és vagyoni viszonyokban. (2) Kulcsfontosságú problémája, hogy a társadalmi egyenlőtlenégeket a többségi érdekek ellenében a közgondolkodás stabilizálja. Emellett (3) a konfliktusok dinamikáját demokratikus viszonyok között értelmezik. (4) Az emberek úgy gondolják,

észlelt kilátásaik befolyásolják céljaik elérését, így nem kalkulálnak azzal, hogy jogaik gyakorlása korlátozásokat és retorziókat vonhat maga után. (5) Összességében tehát a rendszerigazolás elmélete egy amerikai elmélet, ahogy Hunyadi fogalmaz: *“egy gazdasági húzóerőt képviselő, világháborúban próbált, szuperhatalmi pozíciót élvező sikeres társadalom öntudatával és összefogásával szembeül és szembesít (legalább is így volt ez az ezredforduló évtizedeiben)”* (Hunyady, 2018:275). Ezzel szemben Magyarország kontextusában (1) érzékelhető volt, hogy a világháború végének közeledtével, a “rendszerek világrendszere felbomlik” (2) az egyenlőség elvét a kommunizmus “kompromittálta”, a fejlődés lehetőségét megkérdőjelezte a múlt, (3) a demokrácia csupán időnként sejlett fel, de nem valósult meg, (4) ahogy a vagyon és a jog biztonsága sem – a terület és vagyonvesztések, a zsidóság kifosztása, a német kisebbség kisémmizése, a nagytőke felosztása, majd annak magánkézre juttatása és tömeges elbocsátások okán (Hunyady, 2018:275). (5) *“Ilyen körülmények között – melyeket képtelenség pusztán a posztkommunista kategóriával jellemezni – könnyűszerrel elképzelhető, hogy félresiklik a rendszerváltás szociális, majd piacgazdasági demokrácia programja”* (Hunyady, 2018:276). Hunyadyék magyar közgondolkodást mérő reprezentatív kutatásai rámutatnak arra, hogy a társadalomkritikus attitűd mellett a szociális biztonság hiánya okán kialakuló elégedetlenség és a demokrácia igénye jelenik meg, nem pedig a gazdasági-politikai viszonyok elismerése. Alapvetően tehát a rendszerigazolás elmélete az amerikai kontextusból történelmileg gyökerező ideológiából építkezve impliciten előfeltételez olyan tartalmakat, amelyek Magyarországon az ideológia történetisége miatt másképp alakultak (Hunyady, 2018).

Tajfel (1981) szociális identitás elméletéből kiindulva feltételezi, hogy ha egy adott csoport az őt körülvevő rendszert igazságtalannak és megváltoztathatónak, tehát instabillnak észleli, rendelkezésére állnak azok a kognitív alternatívák, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyéni mobilitás és a társas kreativitás helyett a “társas versengés” eszközához nyúljon, ami a rendszer makroszintű változásához és kollektív fellépéshez vezet (Tajfel & Turner, 1986). A rendszer megváltoztathatóságának érzékelése, az ágencia és a hatékonyság mentén is értelmezhető. Vagyis, hogy egy rendszer megváltoztatható-e, függvénye lehet annak, hogy kellőképpen hatékonyan tartja-e magát az adott csoport a változás eléréséhez. A

kilencvenes évek óta alkalmazott kollektív cselekvés vizsgálatokban az eredetileg Bandura (1997) munkáján alapuló csoporthatékonyság fogalma került a fókuszba. Van Zomeren, Postmes és Spears (2008) megállapította, hogy a csoport saját hatékonyságával kapcsolatos meggyőződései a kollektív cselekvési szándék és a viselkedés közepes erősségű előrejelzői. Annak érzése, hogy az egyén vagy csoport hatással van az őt körülvevő környezetre "izgalmas és lelkesítő"²⁶ (Drury, Evripidou & van Zomeren, 2015:6).

Deutsch (2011) az *Awakening the Sense of Injustice* című értekezésében az áldozat és az elkövető igazságtalanságérzetét hatalmi pozíciójuk mentén különbözteti meg. Az elkövető hatalmában áll nemcsak a kapcsolatuk feltételeinek meghatározása, hanem az állam és más társadalmi intézmények felett gyakorolt hatalmánál fogva maga az igazságosság jogi és más formáinak meghatározása is. Amennyiben elfogadjuk, hogy az emberek próbálnak magukról egy pozitív önképet felmutatni, az elkövető és az áldozat eltérően fogják észlelni a helyzetben történt igazságtalanságot. Az elkövető, akkor is, ha nincs hatalmi pozíciója, élni fog a áldozathibáztatással, felmentve önmagát az igazságtalanság elkövetésétől. Az áldozat részéről, amennyiben észleli a hatalmi különbségeket, az igazságtalanság és a düh érzéseit úgy tudja védekezési mechanizmusként intrapszichikusan kontrollálni, hogy megtagadja azokat. Ezt a folyamatot hívja Anna Freud (1937) az "agresszorral való azonosulásnak", Lewin pedig "öngyűlölőnek" (1935). Az elkövető is azonosulhat az áldozattal, az uralkodó hatalmak közötti versengés során felhasználva az elkövetett igazságtalanságokat, mint eszközt, hogy saját uralkodói osztályának pozícióját a szimpátia elnyerése érdekében meggyengítse és az elnyomott csoport lojalitását megszerezze. Deutsch érvelése szerint (2011) az elnyomó uralkodó csoportok ideológiáit és gyakorlatát megkérdőjelezők általában olyan emberek voltak, (1) akiknek a társadalmi pozíciója nem volt fenyegetve az elnyomott csoport esetleges előretörésétől; (2) akik életkoruknál és társadalmi pozíciójuknál fogva nem voltak mélyen beékelődve a társadalomba; (3) akik érzékennyé váltak az igazságtalanságra, gyakran kisebbségi csoport tagjaiként kitéve annak; és (4) akiknek az iskolázottsága vagy társadalmi környezete a társadalomról új gondolkodásmódokat termelt ki.

²⁶ "exciting and exhilarating"

Deutch szerint (2011) az egyén felfogását arról, mihez van joga, legalább öt tényező határozza meg

1. A társadalomban uralkodó reprezentációk az igazságosságról. Minden társadalom hivatalos ideológiája és mítoszai segítenek meghatározni és igazolni azokat az értékeket, amelyeket a különböző pozíciók között osztanak szét, így kódolják az egyén számára, hogy pozíciójában mi várható el jogosan;
2. Találkozás az uralkodó igazságosság reprezentációkkal, polemizáló reprezentációkkal. Van, amikor a gyors társadalmi változások következtében vagy hirtelen megjelenő társadalmi konfliktusoknál a hivatalos társadalmi ideológiák összeomlanak, és az elit nem képes azokat helyreállítani vagy a társadalom nem tudja azokat a jogokat biztosítani, amelyek az igazságosság ideológiájába foglaltak, vagy a kommunikációs síkok növekedésével új ideológiáknak vagy az emberi diverzitást erőteljesebben tartalmazó kontextusoknak (urbanizáció, közösségi média) való kitettség miatt;
3. A saját elégedettségében bekövetkező változás érzékelése. Különböző kutatások kimutatták, hogy az elvárások rendszeréből következő forradalmi cselekvés nagyon gyakran akkor születik, amikor az elvárások is növekednek, van remény. A javuló társadalmi feltételek az elvárásokat is növelik, illetve egyes szinteken megélt elégedettség (iskolázottság) más szinteken való elégedettség elvárását (nagyobb jövedelem) eredményezi;
4. Annak észlelése, hogy a magához hasonlóak mit érnek el. Festinger (1954) és Gurr (1970) nyomán a hozzánk hasonlókkal hasonlítjuk össze magunkat, és az leginkább akkor eredményez relatív deprivációt, ha ezek a hasonló mások hirtelen érnek el többet;
5. Saját alkupozíciójának észlelése. Az alku a viszonyrendszer újradefiniálására törekszik, amelyben a magasabb státuszú csoport gyakran nem akar részt venni. Az alkuhoz való kötelezettségre, az alacsonyabb státuszú csoport vagy saját hatalmát növeli vagy csökkenti a másikat. A hatalom megváltoztatására tett kísérletek, vagy arra tett kísérletek, hogy megváltoztassák a hatalmat jelentő erőforrásokat, vagy, hogy a meglévő erőforrások hatékonyságát változtassák meg. A hatékony hatalom a következő kulcsfontosságú elemektől függ: (1) a hatalom létrehozásához szükséges

erőforrások ellenőrzése vagy birtoklása, (2) a birtokolt vagy ellenőrzött erőforrások tudatosítása, (3) motiváció arra, hogy ezeket az erőforrásokat mások befolyásolására használja, (4) az erőforrások használható hatalommá alakításának képessége, és (5) jó ítélőképesség e hatalom alkalmazásakor, hogy annak használata megfeleljen annak a helyzetnek, amelyben használják. A közösségek hatalmi erőforrásként való minősülése számuk, személyes tulajdonságaik (tudásuk, képességeik, elkötelezettségük és fegyelmük), társadalmi kohéziójuk (amely a kölcsönös bizalomban, kölcsönös tetszésben, kölcsönös értékekben és közös célokban határozható meg), valamint szervezettségük (ami a hatékony koordinációban, együttműködésben, kommunikációban, munkamegosztásban, a funkciók specializációjában, a tervezésben és az értékelésben valósul meg) függvénye.

Deutch elmélete szerint tehát az áldozat igazságtalanság érzését leginkább azzal lehet “felébreszteni”, ha delegitimáljuk az igazságtalanságokat igazoló domináns ideológiákat; új ideológiákat, modelleket és referenciacsoportokat mutatunk, amelyek lehetővé teszik, hogy elképzeljék saját státuszuk változásának lehetőségét, serkentve így a reményt, illetve a helyzet megváltoztatására tett sikeres erőfeszítések, csökkentik a fenyegetettség érzetét és növelik az alkupozíciót (Deutch, 2011).

4.4. Észlelt instabilitás, ágencia, hatékonyság

A rendszer észlelt instabilitása a szakirodalomban főként a csoport saját ágenciájának percepcióján keresztül jelenik meg. A stabilitás fogalmát Tajfelék (1986) úgy definiálják, mint a rendszer megváltoztathatóságának észlelését, vagyis,

“elérhetőek-e a tényleges kimenetel kognitív alternatívái – elképzelhető-e más kimenetel.[...]Ahol a státuszviszonyokat megváltoztathatatlanak, a dolgok rögzült rendjének részének tekintik, ott a társadalmi identitás biztos. Bizonytalanná válik, amikor a dolgok fennálló állapotát kezdik megkérdőjelezni.”²⁷ (Tajfel & Turner, 1986: 22).

²⁷ “The crucial factor in this distinction is whether cognitive alternatives to the actual outcome are available-whether other outcomes are conceivable.[...]Where status relations are perceived as immutable, a part of the fixed order of things, then social identity is secure. It becomes insecure when the existing state of affairs begins to be questioned.”(Tajfel & Turner, 1986: 22).

A rendszer stabilitásának/instabilitásának észlelése tehát elválaszthatatlan kapcsolatban áll a szociális identitással, így az, hogy a csoport tagjai megváltoztathatónak tartják-e a rendszert, szoros összefüggésben áll azzal, hogy saját magukat képesnek tartják-e annak megváltoztatására, vagyis hatékony, ágens szereplőkként tekintenek-e magukra. A hatékony cselekvési képességre a továbbiakban egyéni, kontextuális és kollektív fókusz mentén térünk ki.

Bandura (1989) szerint az én-hatékonyság magában foglalja, hogy az egyének képesek elérni céljaikat és ellenőrzés alatt tartani az életükben végbemenő folyamatokat és eseményeket, vagyis hisznek önmagukban. Rotter szerint a megerősítés viselkedésre gyakorolt hatása részben attól függ, hogy az egyén azt saját viselkedésétől függőnek, annak következményeként vagy attól függetlennek érzékeli-e (Rotter, 1966). Rotter (1954) szociális tanulás elméletéből gyökerezethető a kontroll vizsgálatának egyik meghatározó eredménye, amely annak két dimenzióját nevezi meg, így a belső (egyéni) és külső (pl. szerencse, készség) forrásokból származó megerősítést (Rotter, 1966; Scott, 1976). Míg az előbbi arra ösztönzi az egyént, hogy a körülötte zajló eseményeket saját ágenciájától függetlenül végbemenőként lássa, addig az utóbbi esetben az egyén saját tettei következményeként érzékeli azokat, így személyes ellenőrzése alatt állónak észleli (Kelly és Breinlinger, 1996). Mirels (1970) tovább részletezi e koncepciót, a skála kétdimenziós felépítésére helyezve a hangsúlyt, amely egyik végpontja a már említett internalizált kontroll, a másik pedig a külső, externalizált (I-E). A kontroll érzésének alapját vizsgálva egy 23 itemből álló skála tesztelése során két faktort azonosított, az egyén saját élete feletti és a politikai intézményekre gyakorolt hatásának faktorait (Mirels, 1970).

A nagyobb fokú „belső” kontrollal rendelkező egyének nagyobb valószínűséggel kapcsolódnak be a kollektív cselekvésbe, mert hisznek benne, hogy tetteik hatást gyakorolhatnak az intézményi rendszerekre. Gore és Rotter (1963) egy déli, afroamerikai főiskola hallgatóinak szegregációellenes megmozdulásokon való részvételét vizsgálva arra az eredményre jutott, hogy a belső kontroll a mozgalomban való nagyobb részvételi hajlandósággal, illetve radikálisabb cselekvési formák felé mutatott nagyobb nyitottsággal áll összefüggésben (Gore és Rotter, 1963; Kelly & Breinlinger, 1996; Scott, 1976).

Ugyancsak az ágencia individuális szintjét hangsúlyozza Fishbein és Ajzen (1980) tervezett viselkedés elmélete, amely az ésszerű cselekvés elméletük (1975) kiterjesztéseként jött létre (Ajzen, 1991). Olyan viselkedések magyarázatával és mélyebb feltárásával foglalkozik, amelyek felett az egyének nem rendelkeznek teljesen tudatos ellenőrzéssel. A ésszerű cselekvés elmélete szerint egy személy viselkedését az arra vonatkozó szándéka határozza meg, ami a viselkedéshez és a szubjektív normákhoz való hozzáállás függvénye. Ez azonban csak akkor igaz, ha az adott cselekvés akaratlagos, vagyis annak végrehajtása az egyén döntésén múlik. A tervezett viselkedés elmélet esetében is az egyén azon szándéka, hogy egy adott viselkedést végrehajtsa, kulcsfontosságú szerepet tölt be, mivel a szándék előrejelezheti az erőfeszítést, amit az egyén a viselkedés végrehajtása érdekében hajlandó tenni. Az akaratlagosság mellett azonban a külső források és lehetőségek is fontos szerepet játszanak a cselekvés létrejöttében (pl. idő, pénz, képesség). A koncepció szerint a szándék, a lehetőségek és erőforrások együtt az emberek viselkedés felett gyakorolt tényleges kontrollját jelentik. Tehát a viselkedési teljesítmény (annak megvalósulása) együttesen függ a szándéktól és a képességtől, vagyis a viselkedéskontrolltól. A tényleges viselkedéskontroll – a rendelkezésére álló erőforrások és lehetőségek – szerepe világos, ugyanakkor Ajzen (1991) azt hangsúlyozza, hogy ezek objektív birtoklásánál az észlelésük fontosabb szerepet tölt be a szándékra és a cselekvésre gyakorolt hatásukban. Bizonyos mértékig meg kell határozniuk a viselkedési teljesítmények valószínűségét. Valójában tehát a tervezett viselkedés elmélete abban különbözik az ésszerű viselkedés elméletétől, hogy hozzáadja az észlelt viselkedési kontrollt a képlethez. Az észlelt viselkedési kontroll teszi lehetővé, hogy az egyének észleljék a cselekvés megvalósításának könnyűségét vagy nehézségét. A tervezett viselkedés elmélete szerint az észlelt viselkedéskontroll a viselkedési szándékkal együtt közvetlenül alkalmazható a viselkedés létrejöttének előrejelzésére, ehhez azonban az kell, hogy az észlelt kontroll, vagyis a képességek és lehetőségek tárháza, nagyjából reális keretek között legyen. Ahhoz, hogy ezt a fajta predikciós funkcióját betöltse, bizonyos feltételeknek teljesülniük kell: (1) szándéknak és az észlelt viselkedési kontroll mértékének összeegyeztethetőnek kell lennie a potenciális jövőbeni cselekvéssel, (2) a szándéknak és az észlelt viselkedési kontrollnak stabilnak kell maradnia, a köztes időszakban nem változhat, (3) az idő múlásával, ha a viselkedés feletti akaratlagos kontroll csökken, az észlelt viselkedési kontroll szerepének nőnie kell, tehát ahogy csökken a szándék, az észlelt

lehetőségek szerepe nő (Ajzen, 1991). A tervezett viselkedési elmélettel szemben ugyanakkor előfordulhat, hogy az észlelt viselkedéskontroll a cselekvésre közvetlen hatást gyakorol (kimarad a szándék), vagy kizárólag a szándékon keresztül jön létre, vagyis az erőforrások szerepe csekély vagy lényegtelen. Ennek következménye például akkor lehetséges, ha az észlelt viselkedéskontroll vagy nem áll az egyén irányítása alatt, vagy az egyén viselkedési kontrollról alkotott felfogása pontosan tükrözi az egyén viselkedése felett gyakorolt tényleges kontrollját. Kelly és Breinlinger az egyéni motivációk és az aktivitás kapcsán még kiemelik a cselekvés gyakoriságának szerepét (Kelly & Breinlinger, 2012). Milbrath és Goel (1977) eredményeiken keresztül rávilágítanak arra, hogy az egyén saját aktivitásával kapcsolatban szerzett tapasztalatai összefüggésben állnak az újabb fellépések létrejöttével, vagyis az, hogy egy személy a politika területen aktív-e, összefügg azzal, hogy rendelkezik-e egyfajta szélesebb kontroll-érzéssel, ami a korábbi vagy párhuzamos cselekvéseihez kapcsolódik (Kelly & Breinlinger, 2012). Végül Kelly és Breinlinger (1996) az egyéni vonásokkal és attitűddel szemben hangsúlyozzák, hogy a hatékonyság és a kontroll-érzésének hatékonyabb megértését teszi lehetővé, ha a cselekvéshez hasonlóan a csoporttagság és identitás mentén vizsgáljuk azokat, így mind a szociális, mind az egyéb kontextuális változókat fontosnak tartják.

A politikai hatékonyság fogalma, vagyis az egyén politikai folyamatokban betöltött “hatás gyakorlásának” az érzését először Campbell, Gurin és Miller (1954) definiálták annak érzéseként, hogy az egyén politikai cselekvése hatással van vagy hatással lehet a politikai folyamatokra, tehát az ő megfogalmazásuk szerint, képes eleget tenni “állampolgári kötelezettségeinek”²⁸ (Campbell et al., 1954:187 idézi Caprara & Vecchione, 2013). Ahogyan Caprara és Vecchione (2013) ezt a koncepciót idővel kibővítették, fokozatosan világossá vált, hogy a politikai hatékonyság az egyén saját észlelt ágenciája mellett a politikai rendszerhez való viszonyulását is magában foglalja (Caprara és Vecchione, 2013:42). E kétdimenziós felfogásnak a következtében jelentek meg azok a koncepciók, amelyek megkülönböztetik a belső és a külső politikai hatékonyságot, differenciálva az egyén saját észlelését azzal kapcsolatban, hogy képes-e elérni a kívánt politikai célt attól a

²⁸“ feeling that individual political action does have or, can have, an impact upon the political process, namely, that it is worthwhile to perform one's civic duties.” (Campbell, Gutin, and Miller, 1954:187 In)

meggyőződésétől, hogy a politikai rendszer egyéni és kollektív befolyásolása során megváltoztatható-e az (Caprara & Vecchione, 2013). Caprara és Vecchione végül a személyiség, így az egyén és a politikai viselkedés kapcsán azt a konzekvenciát vonják le, hogy a személyiség és a demokrácia összefügg egymással. A demokrácia erősödésének meg kell teremtenie a feltételeket az egyéni potenciál kialakulásához, ahogy az egyéni politikai szerepvállalásának hozzá kell járulnia a politikai folyamat demokratizálódásához (Caprara és Vecchione, 2013). Erre részletesebben a lokális és globális cselekvés fejezetben térünk majd ki.

A kollektív cselekvés háttérében álló motivációk feltárásában van Zomeren és munkatársai duális modell alkalmazását javasolják (Van Zomeren, Spears, Fischer & Leach, 2004). Elméletük szerint az érzelmi indíttatás mellett az észlelt hatékonyság szerepe is meghatározó. Az erőforrás-mobilizáció elmélete a csoporttagok azon észlelt hatékonyságára helyezi a hangsúlyt, mint a cél eléréséhez szükséges erőforrások, eszközök megszerzése, illetve az egyének bevonására, mozgósítására vonatkozó képesség (Klandermans, 1986; McCarthy & Zald, 1977). Ebből a szempontból a csoport hatékonysága – az a meggyőződés, amely szerint a csoporttal kapcsolatos problémák kollektív erőfeszítések útján megoldhatók – a kollektív cselekvés előrejelzésének meghatározó részét képezi. Vagyis a csoport tagjainak hinniük kell abban, hogy a csoport az összefogás által hatékonyan képes elérni célját, illetve rendelkezik az ahhoz szükséges erőforrásokkal és eszközökkel (van Zomeren et al., 2004)

Hornsey és munkatársai (2006) az észlelt hatékonyságot a cselekvés gyenge prediktoraként írják le. Megközelítésük szerint érdemes a hatékonyságot a releváns külső csoportok (például kormányzati vezetők, politikai döntéshozók) feletti befolyás észlelésénél tágabban értelmezni, mivel sokan úgy vesznek részt tüntetéseken (például globalizáció elleni megmozdulásokon), hogy feltételezhetően nem gondolják azt, hogy azok képesek makroszintű változást eredményezni. Hornseyék (2006) globalizáció ellenes és társadalmi igazságosságért küzdő csoportokkal végzett kutatásai alátámasztották Simon és munkatársainak (1998) kettős út modelljét, és három kritérium mentén bővítették az előrejelzés potenciális tényezőit:

1. Azok a személyek, akik már tagjai aktivista közösségeknek, nem a hatalomra gyakorolt nyomás sikerének okán vesznek részt újabb és újabb megmozdulásokon, hanem annak függvényében, hogy a jelenlegi vagy legutóbbi fellépés hatékonyan erősítette-e meg a mozgalmat és az abban résztvevőket, ezáltal hozzásegítve a hosszú távú cél eléréséhez. Tehát a fellépés célpontja maga a tüntető tömeg, maga a mozgalom.
2. Azoknál az egyéneknél, akik nem tagjai egy adott megmozdulásnak, cselekvési szándékuk előrejelzése szempontjából nem jár sikerrel sem a tüntetés kormányra/hatalomra gyakorolt hatása, sem a mozgalom szilárdságának növelése. Az ő esetükben minél nagyobb a valószínűsége a nagyközönség (tehát a harmadik fél befolyásolásának), annál inkább cselekszenek. Erre példaként a tanulmány azokat a felvonulásokat említi, amelyek egy kormányzati épület előtt érnek véget és célja a külső emberek figyelmének felkeltése. Az attitűd nyílt kifejezése ugyanis megerősítően hat az identitásra, amelynek a nagyobb tömeg még biztonságosabb teret is ad. Tehát esetükben az értékek kifejezése és külső csoport befolyásolása áll a motiváció háttérében (Hornsey et al., 2006).

Az első és második kritérium közötti különbség oka összetett. Előfordulhat, hogy a már aktív személyek a csoportidentitásuk mentén törekszenek a közösség megerősítésére, míg azok, akik nem tagok, a tágabb társadalmi problémákra, mások meggyőzésére vagy egyéni okok mentén értékek kifejezésére törekszenek. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy akik már tagjai egy mozgalomnak, hosszú távon látják annak működését, aminek eszköze az erős közösség kiépítése, míg azok, akik nem tagok, rövidebb távon gondolkodnak.

3. Végül a szerzők kifejtik, hogy az aktivistaként való identifikáció volt a legerősebb előrejelzője a cselekvésnek, ami arra utal, hogy az önkategorizációs folyamatok jelentősen befolyásolják az egyén saját maga viselkedésével szemben támasztott elvárásait, szándékait (Hornsey et al., 2006).

Összegezve tehát, az identitás és a hatékonyság egyedi módon járulnak hozzá a cselekvés előrejelzéséhez. A motiváció esetében érdemes a célcsoporthoz igazított üzenetet megfogalmazni, így a belső csoport irányába a csoportkohéziót hangsúlyozni és a siker elérésének hosszú távú folyamatát, míg külső szereplők bevonása esetében hatékony lehet

kiemelni, hogy a bevonódással esélyük van a véleményüket kifejezni vagy üzeni az ország inaktív lakosainak (Hornsey et al., 2006). E kutatás limitációjaként azonban maguk a szerzők is hangsúlyozzák, hogy viszonylag elvont, makroszintű célokat kitűző közösségekről van szó, így feltételezhető, hogy egy konkrét cél esetében (például egy útépités megakadályozása) ez a modell másként működik, a cél kevésbé az értékek kifejezése, és talán a hatalom befolyásolásának esélye is nagyobb.

A fent említett koncepciók többségében a hatalom szerepe meghatározó a kollektív cselekvés létrejöttében. Kelly és Breinlinger (1996) a hatékonyság és hatalom mentén hangsúlyozza, hogy ezek összefüggenek egymással, ahogy a politikai tehetetlenség és a hatalom hiánya is, így a továbbiakban a hatalom cselekvésben betöltött szerepét fogom részletezni.

4.5. Hatalom értelmezések

Nem lehet a hatalomról beszélni anélkül, hogy megemlítenénk Foucault életművét, amelyben meghatározó szerepet tölt be a hatalmi viszonyokról való gondolkodás. Kezdeti időszakában a hatalom fogalma inkább az intézményekhez kapcsolódik. A modernizáció és a modern tudományok rend és kontroll fogalmával automatizálódik és deindividualizálódik a hatalom, nem az emberekhez, hanem az intézményekhez kötődik, a börtönben, az iskolában, a pszichiátrián, a gyárban. Ez a foucault-i hatalom reprezentáció egy gépi hatalom (panoptikus gép), ami a rendszerbe, a gépbe helyezi a hatalmat és a kontrollvesztettség érzését kelti (*Felügyelet és Büntetés*, 1990). Ezzel szemben *The subject and power* című későbbi munkájában a hatalmat visszaköti az egyénhez, egyfajta internalizált hatalom reprezentációról ír, ami mindenki jelen van (1982), és aminek létezése a cselekvés függvénye:

"Az a valami, amit Hatalomnak neveznek, nagybetűvel vagy anélkül, és amelyről feltételezik, hogy koncentrált vagy diffúz formában egyetemesen létezik, nem létezik. A hatalom csak akkor létezik, ha a cselekvésben megjelenik, még akkor is, ha az állandó struktúrákra ható lehetőségek szétszórt mezőjébe illeszkedik. Ez azt is jelenti, hogy a hatalom nem a beleegyezés függvénye. Önmagában nem a szabadságról való lemondás, nem a jogok átruházása, nem az egyesek és mindenki hatalmának kevesekhez való delegálása (ami nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a beleegyezés feltétele lehet a hatalom létezésének vagy

fenntartásának); a hatalmi viszony lehet előzetes vagy állandó beleegyezés eredménye, de természeténél fogva nem a konszenzus megnyilvánulása.²⁹”(Foucault, 1982:788)

Összegezve tehát a hatalom viszonyokban létezik, amihez elengedhetetlen a másik cselekvő személy, aki felett hatalmat gyakorlunk, és a válaszok, reakciók, cselekvések, amellyel e másikkal való viszonyunkat fenntartjuk. A hatalom gyakorlása nem feltétlen agresszió, inkább a cselekvő másokra való reagálás, a cselekvési tereikre gyakorolt hatás, amit Foucault a kormányzás terminusával ír le, így kibővítve a politikai struktúrákra vagy az államok irányítására vonatkozó kormányzás és hatalomfelfogást.

“A hatalom alapvetően nem annyira két ellenfél szembenállása vagy az egyiknek a másikhoz való kötődése, mint inkább a kormányzás kérdése. [...] Nemcsak a politikai vagy gazdasági alávetettség legitim formáira terjedt ki, hanem a többé-kevésbé megfontolt vagy kiszámított cselekvési módokra is, amelyek más emberek cselekvési lehetőségeire voltak hivatva hatni. Ebben az értelemben kormányozni annyit jelent, mint mások lehetséges cselekvési területét strukturálni. A hatalomnak megfelelő viszony tehát nem az erőszak vagy a harc, nem az önkéntes összekapcsolódás oldalán keresendő (mindezek a legjobb esetben is csak a hatalom eszközei lehetnek), hanem inkább annak az egyedülálló, sem nem háborús, sem nem jogi cselekvési módnak a területén, amely a kormányzás.³⁰” (Foucault, 1982: 789-790)

Deutsch (1973) különbséget tesz versengő és együttműködő hatalom között, az első a kontroll, a dominancia és a kizsákmányolás hatalma, a második a másik hatalmának erősítése, ami minden résztvevő javát szolgálja. Hatalom koncepciójában annak alapjai olyan erőforrások, mint a vagyon, státusz, méret, fegyverek, intelligencia, tudás, szervezési

²⁹“The exercise of power is not simply a relationship between partners, individual or collective; it is a way in which certain actions modify others. Which is to say, of course, that something called Power, with or without a capital letter, which is assumed to exist universally in a concentrated or diffused form, does not exist. Power exists only when it is put into action, even if, of course, it is integrated into a disparate field of possibilities brought to bear upon permanent structures. This also means that power is not a function of consent. In itself it is not a renunciation of freedom, a transference of rights, the power of each and all delegated to a few (which does not prevent the possibility that consent may be a condition for the existence or the maintenance of power); the relationship of power can be the result of a prior or permanent consent, but it is not by nature the manifestation of a consensus.”(Foucault, 1982:788)

³⁰A hatalom alapvetően kevésbé két ellenfél konfrontációja vagy az egyiknek a másikkal való összekapcsolása, mint a kormány kérdése.[...]It did not only cover the legitimately constituted forms of political or economic subjection but also modes of action, more or less considered or calculated, which were destined to act upon the possibilities of action of other people. To govern, in this sense, is to structure the possible field of action of others. The relationship proper to power would not, therefore, be sought on the side of violence or of struggle, nor on that of voluntary linking (all of which can, at best, only be the instruments of power), but rather in the area of the singular mode of action, neither warlike nor juridical, which is government. (Foucault, 1982: 789-790)

képesség, belső egység, tisztelet, szeretet és szövetségesség. Már az is a hatalom reprezentációjáról szól egyáltalán, mire tekintünk hatalmi erőforrásként, mire épül maga a hatalmi viszony. A hatalom akkor hatékony, ha képes kontrollálni és birtokolni ezeket az erőforrásokat, illetve azokat arra használja, hogy másokat befolyásoljon, vagy erőforrásokat hasznosítható hatalommá alakítson, illetve jól ítélje meg, mikor és milyen helyzetben használja a hatalmát. Míg a magasabb státuszú csoportok hatalmuk és így elégedettségük fenntartására tesznek erőfeszítéseket, az alacsonyabb státuszú csoportok fognak nyomást gyakorolni a hatalmi viszony megváltoztatására. A hatalom, így a status quo fenntartására, a magasabb státuszú csoportok három alapvető utat járhatnak be. Élhetnek a szisztematikus terror eszközeivel vagy az azok felett gyakorolt kontrollal, melyek létrehozzák és végrehajtják a társadalom intézményeit szabályozó törvényeket, szabályokat és eljárásokat. Élhetnek az intézmények (például a család, iskola, egyház, média) feletti kontrollal, melyek az embereket a hatalmi egyenlőtlenségek elfogadására szocializálják és indoktrinálják. Végül élhetnek interaktív hatalommal, amikor a nagyobb hatalommal rendelkező egyének folyamatosan ismételt viselkedése megerősíti az alacsonyabb státuszú egyének státuszát. Még megjelenhet az önbeteljesítő jóslat is stratégiaként, amikor az elnyomottak elnyomásból eredő viselkedését felhasználja az elnyomó, hogy igazolja az elnyomást (Deutsch, 1973).

A hatalom szociálpszichológiai vizsgálatának területe jelentős múltra tekint vissza. Gondolhatunk akár Milgram vizsgálatára a hatalomnak való engedelmesség normájának tekintetében, vagy a korábban már említett Zimbardo kísérletre a Stanfordi egyetem alagsorában. Az értekezésben lentebb ismertetett kutatás a társadalmi rendszer irányításáért felelős politikai vezetésben résztvevő aktorokon keresztül vizsgálja a hatalmat. Az alábbiakban kiemelek néhány elméleti koncepciót és pár meghatározó kutatási eredményt a hatalommal kapcsolatban, amelyek a hatalom és a kollektív cselekvés viszonyára mutatnak rá, majd a hatalom és a szociális reprezentáció kapcsolatára térek ki.

Deutsch (2011) szerint a hatalom egyik fegyvere, hogy az igazságosságra ideológiákat gyárt, amelyekkel saját hatalmi pozícióját hitelesíti. Ahogy azt McAdam is kifejti, a mozgalmak időzítését és kimenetelét erőteljesen alakították a változó lehetőségek, így a politikai rendszerek intézményi struktúrájában bekövetkezett változások, a politikai preferenciák, a

politikai szereplők illetve szövetségeseik, ezáltal meghatározva azt is, hogy az egyének milyen mértékben tudnak hozzájutni a hatalomhoz és befolyásolni a társadalmi rendszer alakulását (McAdam & Tarrow, 2018). Ahogyan azt Almeida is hangsúlyozza, az államok különböző típusai sokszor meghatározzák a kollektív cselekvés lehetőségeit és formáit, ezért fontos, hogy azokat az aktuális hatalmi viszonyok figyelembevételével vizsgáljuk. Az elnyomó kormányzat, amely nem engedi meg az állampolgároknak, hogy autonóm szervezeteket alakítsanak vagy nyilvánosan gyülekezzenek, óriási akadály a társadalmi mozgalmak létrejöttében. A demokratikusabb államok ezzel szemben feltételezhetően tolerálják a megmozdulásokat, így azok ellenőrzését illetve csillapításukat az elnyomás “lágyabb” formáival érik el, például a tömegmédiá manipulációjával vagy a tüntetések engedélyeztetésének megnehezítésével (Almeida, 2019). McAdam és Tarrow a stabil politikai kontextus mentén három, a forradalmak korai eredményeit összegző nézőpontot emel ki: az első az állam erejére, centralizáltságának vagy decentralizáltságának a fokára helyezi a hangsúlyt, a második az állam vagy hatalom kihívóival vagy potenciális ellenfeleivel szemben alkalmazott stratégiájára (például elnyomás), míg a harmadik a rendszer általános felépítésére és a tiltakozás annak megváltoztatásában betöltött szerepére összpontosít. Példaként emelik ki Tocqueville (1955) munkáját, aki Franciaországot és az Egyesült Államokat állítja szembe egymással. Míg Franciaországban központosított állami rendszer uralkodott, amely a közvetítő szervek megsemmisítésével és a helyi autonómia csökkentésével centralizálta befolyását, illetve csökkentette az intézményi részvételre való lehetőséget ezáltal erőszakos konfrontációt eredményezett, addig az Egyesült Államokban a civil társadalom és a helyi kormányzatok erősebbek voltak, teret engedtek a közügyekben való részvételnek, ami csökkentette a konfrontációt és növelte a demokratikus működésmód kialakulását és fenntartását (McAdam és Tarrow, 2018). Eisenger megállapítása szerint a viták leginkább ott alakulhatnak ki, ahol a helyi politikai rendszer „nyitott” és „zárt” jellemzői egyaránt megjelennek (Eisenger, 1973; McAdam és Tarrow, 2018).

“Az adatok azt sugallják, hogy a tiltakozás egy paradoxonnal jellemezhető rendszerben virágzik. A tiltakozás paradoxona abból áll, hogy míg egyrészt úgy tűnik, hogy a tiltakozás

*a rendszer bizonyos zárt jellemzőire adott válasz, addig csak olyan rendszerekben fordul elő tartósan, ahol más jellemzők nyitottak.*³¹ (Eisenger, 1973:28)

A tiltakozás nem jön létre vagy legalábbis kisebb a valószínűsége ott, ahol sem toleranciára, sem reakcióra nem talál. Ugyanakkor olyan közegben sem valószínű, ahol a kormányzat nem csak reagál, hanem előre látja és kielégíti a szükségleteket, így a döntéshozók könnyen megszólíthatók a tiltakozás gyakran nehéz és rögzös eszköze nélkül is. McAdam és Tarrow (2018) hasonló eredményre jutottak Észak- és Dél-Olaszország összehasonlításában. Míg a polgári mozgalmak tömegpártokba torkolltak a jobban iparosított északon, addig délen ugyanezek a mozgalmak erősebbek és sokszor erőszakosabbak is voltak (McAdam és Tarrow, 2018). Doowon Suh (2001) a koreai fehérgalléros munkásmozgalmak mentén hangsúlyozza a politikai lehetőségek cselekvésekben játszott szerepét, ugyanakkor azt is kiemeli, hogy ezeknek nem az objektív, hanem az észlelt mivolta okozza az aktivizálódást. Emellett a lehetőségek ok-okozati viszonyát nyomatékosítja, ha a kudarc a kormány hajthatatlanságával magyarázódik, az a kormányellenes érzelmek felerősödéséhez, ezáltal cselekvéshez vezethet, ugyanakkor a tiltakozásnak tulajdonított siker növeli a szolidaritást, így táplálhatja a további cselekvést (Suh, 2001).

4.5.1. Paternalizmus

A hatalom kapcsán csupán röviden szeretnék kitérni annak paternalisztikus megközelítésére, amely összefüggésben áll a szabadsággal. Foucault (1982) szerint a szabadság a hatalom gyakorlásának alapvető feltétele, mivel azt csak szabad emberek fölött lehet gyakorolni, vagyis olyan egyének vagy "kollektív szubjektumok" felett, akik rendelkeznek a cselekvéseikre, reakcióikra és hozzáállásukra vonatkozó lehetőségekkel. Ahol ezek nem valósulnak meg (például a rabszolgaság esete), ott megközelítése szerint nem hatalmi viszony, hanem – a példaként szolgáló esetben fizikai – "kényszervizsionyról" van szó. Ementén a hatalom és a szabadság nem egymással szemben, egymást kölcsönösen kizárva létezik, sokkal inkább a kettő "bonyolult összjátékáról" beszélhetünk (Foucault, 1982: 790)

³¹" The data have suggested in effect that protest flourishes in a system marked by paradox. The paradox of protest is that while on the one hand it appears to be a response to certain closed system characteristics, it only takes place on a persistent basis in systems in which other characteristics are open."

A paternalizmus etimológiai gyökere a latin „pater” („apa”) szóhoz nyúlik vissza, azt a patriarchális társadalmi hierarchiát tükrözi, amelyben a férfiak a család fenntartói, döntéshozói, akik az eltartottak jólétéért felelnek. A fogalom általában az egyéni szabadság és a tekintély-alapú társadalmi kontroll közötti versengő követeléseket foglalja magában, így például az egyéni jogok és a szociális védelem párhuzamos igényét, illetve azok kielégítésének jogilag és társadalmilag elfogadott eszközeit.³²

Gerald Dworkin (1971) szerint azon beavatkozások tartoznak ide, amelyek az egyén cselekvési szabadságát korlátozzák, azzal igazolva azt, hogy annak célja a nyomás alatt álló személy jólétének és érdekeinek biztosítása, szükségleteinek kielégítése. A paternalizmusnak tehát központi kérdése az emberi szabadság és autonómia korlátozásának legitimitása.³³ Bár Mill (1959) a saját fizikai erkölcsi javak megteremtése és elérése esetében antipaternalisztikus elveket vall, koncepciójában a károkozás felülírhatja az egyéni autonómiát. Mill a „kárelv” alapján a hatalom gyakorlását a másik akaratán kívül eső beavatkozást indokoltnak tartja, ha az más számára annak akaratán kívül kárt okozhat (Szerletics, 2017). Millel szemben Kant heteronómnak, „idegen törvényűnek” nevez minden olyan akartot, ami az egyénen önmagán kívül esik. Thompson a *Britannicában* publikált cikkében azt írja: *„A kormányok, a munkaadók, a családok, a szakemberek és az intézmények képviselői gyakran alkalmazzák a kár elvét, hogy igazolják a paternalizmust azon az alapon, hogy az egyén vagy az egyének egy csoportja az élet valamely lényeges területén nem képes hatékony önmenedzselésre.”*³⁴ (Thompson, 2013) Ugyanakkor a paternalizmus csökkentheti az autonómia érzését, ezzel együtt az ágenciát is, ami hatással lehet a kollektív cselekvési hajlandóságra. Tehát, ha az egyén vagy csoport egy adott vezető jelentős kontrollal ruház fel, akiben egyfajta gondoskodó, jóindulatú döntéshozót lát, az destruálhatja észlelt ágenciáját.

³² (Thompson,2013) Paternalism – social science: <https://www.britannica.com/topic/paternalism> (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

³³ (Dworkin, 1971) Paternalism : https://web.uncg.edu/dcl/courses/viceCrime/m2/Dworkin_Paternalism.html (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

³⁴ (Thompson,2013) Paternalism – social science: <https://www.britannica.com/topic/paternalism> „Agents of governments, employers, families, professionals, and institutions often apply the harm principle to justify paternalism on the ground that an individual, or a class of individuals, lacks the capability for effective self-management in some essential aspect of life.” (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

4.5.2. A hatalomba vetett bizalom

A cselekvés lehetőségét biztosíthatja a bizalom is, egyrészt a tagok egymás irányába, másrészt a hatalmi aktorok felé mutatott bizalma. Kahan szerint a bizalom és a viszonzásba vetett hit kapcsolatban áll a kollektív cselekvési hajlandósággal, ahogyan a demokratikus működésmóddal is (Kahan, 2003). Kahan így fogalmaz: *“Az egyének a kollektív cselekvés keretein belül nem viselkednek szentként, de nem is ördöggként.”*³⁵ (Kahan, 2003:103). Ezzel arra utal, hogy a kollektív javakhoz való hozzájárulásuk tekintetében számíthatunk rájuk, azonban csak addig, ameddig azt látják, hogy mások is ezt teszik. E kölcsönösséget a törvény elősegítheti azáltal, hogy növeli a bizalmat. Kahan tagadja azt a koncepciót, amely szerint az egyén kizárólag saját nyereségének maximálására törekszik. Sőt, a törvényi nyomást, ami a fenyegetés eszközét alkalmazza, kimondottan destruktívnak tartja, mivel azt a benyomást kelti, hogy a csoport tagjai nem bízhatnak egymásban, a másik önkéntes hozzájárulásában és viszonzásában (Kahan, 2003).

A „csúszós lejtő” modell (Kirchler, Kogler & Muehlbacher, 2014) az adófizetés háttérében egyaránt nevez meg gazdasági és pszichológiai okokat. E koncepció szerint az adófizetést a hatóságok iránti bizalom (adóhatóság jóindulata, szakmai elkötelezettsége), illetve annak hatalma (befolyása, ellenőrzésének és szankcióinak szigorúsága) befolyásolja. Ennek megfelelően az adófizetés két motivációs dimenzióját írja le a modell. Egyik esetben önkéntes együttműködés, a tudás, a személyes és társadalmi normák, valamint az észlelt igazságosság, míg a másik esetben a lebukástól való félelem, egyfajta kikényszerített jogkövető magatartás áll a közszolgáltatásokhoz való anyagi hozzájárulás mögött. A „csúszós lejtő” kifejezés a hatalom (befolyás, erő) és a bizalom kölcsönös hatására utal. Az egyik dimenzió csökkenése a másik csökkenését idézheti elő. Ennek megfelelően a modell az adófizetési hajlandóság növelése érdekében a hatalom növelését és a bizalom építését javasolja.

Kim (2014) közép- és délkelet-ázsiai adatok alapján elemezte a bizalom és a kollektív cselekvés viszonyát. Vizsgálatai arra mutatnak rá, hogy az informális és nem a formális politikai részvétel szempontjából számít az általános bizalom. Ennek oka, hogy az olyan

³⁵ “Individuals in collective-action settings might not behave like saints, but they don't behave like fiends either.” (Kahan, 2003:103)

informális politikai cselekvési formák, mint a petíció, a bojkott és a demonstráció, csoportszintű jelenségek, míg a szavazás illetve az abban való részvétel a szavazat leadása során individuális szinten megy végbe, nem feltétlenül jár együtt interperszonális kapcsolatokkal. Emiatt a másokba vetett bizalom szerepe a szavazásban, illetve az annak során hozott döntésben csekély. Ami viszont ebben az esetben is kimagasló szereppel bír, az a politikai aktorokba vetett bizalom. A hatalommal szemben megjelenő szkepticizmus csökkenti annak az esélyét, hogy az egyén az adott pártra szavaz az adott választáson. Az informális eszközök esetében (bojkott, petíció vagy demonstráció) azonban az általános bizalom kerül előtérbe. Nagyobb valószínűséggel vesz részt ezekben, ha bízik abban, hogy mások is hozzájárulnak a közös célhoz. Ez összefüggésben áll a szociális hálóval, annak kiterjedtségével és szerkezetével, az egyén a számára ismerős személyben jobban bízik, így annak részvételi szándékát is nagyobb valószínűséggel hiszi el. Vagyis Kim összegzése alapján, akik kevésbé szkeptikusak, nagyobb valószínűséggel vesznek részt az adott politikai cselekvésben (Kim, 2014). A bizalom az adófizetés esetében tehát nyújthatja a cselekvés alapját, ugyanakkor a bizalmatlanság is motiválhatja az egyéneket, például a szavazásban való részvétel útján (Jonäll & Arvidsson, 2019, Kim, 2014).

4.5.3. Szociális reprezentáció és hatalom

A szociális reprezentáció elmélete konstruktivista megközelítése a minket körülvevő világ megalkotásának így a cselekvés, a kommunikáció, az interakció függvényében alakul. Amint arra Caroline Howarth is rámutat - hasonlóan Foucault és Deutch hatalomképéhez - a szociális reprezentációk nem csupán befolyásolják cselekvéseinket, hanem létre is hozzák azokat (Howarth, 2006). Azonban az, hogy mely reprezentációk válnak hegemón reprezentációkká, már erőteljesen magában hordozza a hatalmi viszonyokat is.

Az erősen hierarchizált társadalmakban a hatalom által közvetített hegemón reprezentációk normatívvá válnak, így a hátrányos helyzetben lévő csoportok mások normái, reprezentációi szerint kénytelenek élni az életüket, sőt idővel a hatalom vagy többségi társadalom róluk alkotott reprezentációit is kénytelenek internalizálni. Erre szolgálhat példaként az eredetileg Clark házaspár afroamerikai gyerekekkel végzett vizsgálata, amely rámutat arra, hogy a kisebbségi csoport-hovatartozáshoz kapcsolódó negatív érzelmek már egészen fiatal korban megmutatkoznak. A három és hétéves kor közötti gyermekek többsége már különbséget

tudott tenni a fehér és fekete játékbaba között, sőt a rasszista “negro” kifejezés alapján is tudott kategorizálni. Az afroamerikai gyerekek is többségükben a fehér babát választották maguknak, azzal szerettek volna leginkább játszani, míg a fekete bőrű játékbabát negatívabb jelzőkkel ruházták fel (Clark & Clark, 1950). Hasonló folyamatot vehetünk észre az internalizált szexizmus vagy az internalizált homofóbia esetében is, amikor a hatalmi erőforrásokból kiszorult csoportok, így a nők vagy LMBTQI személyek kénytelenek elfogadni és értékrendjük részévé tenni a többségi vagy hatalmi narratívát még akkor is, ha az a számukra kirekesztő és hátrányos.

Mindezek fényében elmondható, ahogyan azt Howarthék is leírják, hogy a részvétel több, mint eltérő nézőpontok, ideológiák közlése, például szavazás vagy más „politikai” cselekvés útján. A részvételt úgy értelmezhetjük, mint hatalmat, amely reprezentációk konstruálását és közvetítését teszi lehetővé más reprezentációk fölött. Az ilyen típusú hatalmat általában magasabb szociopolitikai státuszú csoportok kapják meg, amelyek megalkotják a normatív gondolkodás alapjait (Howarth et al., 2014). Howarthék megközelítése szerint tehát a szociális reprezentáció inkább politikai semmint kollektív/társadalmi konstrukció. Ahogyan azt Markova kifejti, mind a szociális reprezentáció, mind a kommunikáció elméletében a társadalmi változás fogalma központi helyet foglal el, alapját olyan ismeretelmélet nyújtja, amely a gondolkodás, a kommunikáció és a cselekvés közötti dinamikus és kölcsönös függésen nyugszik. Emiatt a kultúrába és történelembe történő beágyazódás során egyrészt stabilitáshoz vezethet, másrészt a csoportok és egyének tevékenységei, konfliktusai révén új jelenségeket hozhatnak létre. A dialogicitás mentén a szociális reprezentációk jelentésalkotásra képesek, amely a társadalmi változások jelenségeinek vizsgálatában releváns szerepet tölt be (Marková, 2000). Tehát a kommunikáció, a párbeszéd lehetőséget ad a társadalmi szereplőknek arra, hogy elképzeléseik megvitatása által alakítsák szociális reprezentációikat. Ugyanakkor, ahogyan arra Howarthék (2014) Paula Castro (2012) gondolatain keresztül rámutatnak, a jelentésalkotás során egyes szereplők hangja erősebben érvényesül. Így ahogy a párbeszéd tehetetlenséghez, a status quo fennmaradásához, annak elismeréséhez vezethet, a státuszkülönbség nyomán háttérbe szorított kisebbségi hangok miatt, e diszkrepancia el nem ismerése társadalmi változások gyújtópontjául is szolgálhat. Az emberek nem csupán alkalmazkodnak a politikai, társadalmi és hatalmi rendhez, hanem ellenállnak is annak (Howarth et al., 2014).

A hatalom nagyban függ a neki tulajdonított legitimitástól, amit a szociális reprezentációk határoznak meg, vagyis az egyén számára releváns csoport által képviselt szociális reprezentációk vagy támogatják és elismerik, vagy aláássák a hitelességét, és az általa közvetített értékeket is. A szimbolikus tudásunk tehát amellet, hogy meghatározza cselekvésünk határait, a másik erejének, hatalmának kereteit is kijelöli.

„A hatalom tehát a világgal való kapcsolat szubjektív internalizálásán keresztül tud hatékonyan működni, amely a másokkal való kommunikáción keresztül formálódik.”³⁶

(Negura, Plante & Lévesque, 2019:5).

Összegezve tehát a hatalom tekintetében egy dinamikus kapcsolatot láthatunk. A hatalmi pozícióban lévő egyén vagy csoport határozza meg az uralkodó szociális reprezentációkat, ugyanakkor a közösség azáltal, hogy egy vezetőt illegitimként határoz meg, megfoszthatja a hatalmától, így a domináns narratíva létrehozásának lehetőségétől.

A szociális reprezentáció elméleti kerete lehetővé teszi a politikai részvétel kiterjesztett értelmezését, egy a top-down elméletekkel szemben sokkal inkább bottom-up perspektíva mentén. Annak vizsgálata során a kultúrába ágyazva, a lokális kontextus figyelembevételével és a tudásfolyamatok dinamikus jellegére tekintettel a társadalmi részvétel folyamatában. A szociális reprezentáció paradigmája elősegíti a részvételi hajlandóság elemzését, mint a sajátos reprezentációk megteremtésének és közvetítésének formája, ezáltal lehetővé teszi, hogy, amint azt Howarthék (2014) is leírják, a politika jelentése kiszélesedjen, magában foglalva a mindennapi interakciókat és a szimbolikus hatalmi viszonyokat. Az SRT keretébe ágyazott kollektív részvétel politikai pszichológiája lehetővé teszi az uralkodó kapcsolatok és a hegemon kapcsolatok fenntartásának azon módjait, amelyek a múlt ideológiáin és sajátos érdekein keresztül fennmaradnak. Ugyanakkor teret nyit annak megismeréséhez is, hogy e normák, felépített rendszerek miként dönthetőek meg, írhatóak felül.

„Politikai és szociálpszichológusként elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk nemcsak a tudás társadalmi konstrukcióját, hanem annak politikai felépítését és vitatását is, valamint

³⁶ “Power is therefore effective through the subjective internalization of one's relationship with the world, which is shaped through communication with others.”(Negura, Plante és Lévesque, 2019:5)

azt, hogy milyen lehetőségek vannak a társadalmi kapcsolatok változatainak újjáépítésére, és így különböző jövőképek, különböző életmódok ösztönzésére³⁷

(Howarth et al., 2014: 21).

A szociális reprezentációk tehát mind a lehetőségeket, mind a korlátokat magukban hordozzák. Természetűl adottnak, legitimnek, stabilnak, ugyanakkor megkérdőjelezendűnek is mutatják a status quot, új normák és törvények igényével állnak elű, ezzel ösztönözve az innovációt, a változást. Caroline Howarthék a változásról úgy fogalmazznak:

„a stabilitás és a változás közötti dinamikus kapcsolat teszi a szociális reprezentációelméletet különösen alkalmassá a társadalmi változások és a részvétel tanulmányozására³⁸” (Howarth et al., 2014: 6-7).

Összegezve tehát a cselekvés a rendszer megváltoztatása mentén a hatalmi viszonyokra is hat, ezáltal az uralkodó normák és értékek alakítására. Ennek mentén hatása bőven túlnyúlhat egy adott nemzet határain, lokálisból globálissá válhat. A hatalomról alkotott kép a kollektív cselekvésre több irányból is kifejtheti hatását. Többek között beszélhetünk szerepéről úgy, mint a cselekvés motiváló vagy gátló tényezőjéről, illetve helyezhetjük úgy a hangsúlyt rá, mint az uralkodó szociális reprezentációk alkotójára, legyen szó értékekről, normákról, az ingroup-outgroup viszonyának narratívájáról vagy a tudás alakításáról. A hatalmi aktoroknak tehát lehetőségük van a hegemon szociális reprezentációk alkotására, a potenciális irányok kijelölésére, illetve a cselekvés konstruálására vagy éppen dekonstruálására, így szerepük a rendszer reprezentációjának tekintetében és a cselekvés létrejöttében meglátásom szerint alapvető fontosságúak.

5. Identitás és cselekvés

Az identitás fogalma a kollektív cselekvés vizsgálatokor több szempontból is elsődleges. Az emberek alkalmazkodnak társadalmi közegükhöz, viszonyrendszereikben megjelenő

³⁷ “As social and political psychologists it is imperative that we examine not only the social construction of knowledge, but also its political construction and contestation, and what possibilities there are to re-construct versions of social relations and so invite different futures and different ways of life.” (Howarth et al., 2014: 21)

³⁸ “It is this dynamic relationship between 7 stability and change that makes social representations theory particularly appropriate for the study of social change and participation.” (Howarth et al., 2014: 6-7)

önképük, kötelező és vállalt csoporttagságaik, hatalmi pozícióik, értékeik és moralitásuk, illetve egyéni és a kollektivitással összhangban lévő cselekvéseik kölcsönösen behatárolják egymást. Ahogy az új cselekvési mezők akár új önképet, csoporttagságot, moralitást eredményezhetnek, az új identitástartalmak és folyamatok (fejleszthető kompetenciák) új cselekvési lehetőségeket tárhatnak az egyének elé. Az empowerment fogalma is egy hasonló gondolatmenetre épül. Az identitás szerepe elsődleges akkor is, amikor a csoport iránti elköteleződés, bevonódás és így a csoporttal való közös érdekvédelmi és szolidáris cselekvésekben való részvétel mögötti motivációkat említjük.

Az identitás elméleti fogalmának társadalmi, társas vetülete többé-kevésbé jelen van minden identitáselméletben, mégis egyes elméletek erősebben kötik az egyént önmeghatározásának kontextusához. Ebben a fejezetben ezeket az elméleteket mutatom be.

5.1. A kontextusba ágyazott identitás

A társadalmi közegébe ágyazott egyén mindennapjaiban való működésében a szociális közegében felkínált tartalmak és tudások mentén képes létezni. Azon szociálpszichológiai elméletek közé tartoznak a szimbolikus interakcionista is, amelyek az identitás – mely estében ős szelfről beszélnek – társadalmi közegéhez való kötöttségét hangsúlyozzák. Az elméleti keret megalkotója, William James (1890), aki az identitás értelmezésekor különbséget tett az “I” vagyis egy reflexív reaktív, spontán és szubjektív én-részt, illetve a csoporttól és azok tagjaitól eredeztethető visszajelzések és interakciók alapján születő reaktív szociális én-részt, vagyis a “me” között (Evans, 1990). Mead (1934), az elméleti keret egyik legkiemelkedőbb alakjának megközelítése szerint önmagunk megtapasztalása mindig csak mások tükrében valósulhat meg közvetett formában, ugyanazon társadalmi csoport (melynek maga is tagja) más tagjainak egyéni vagy a közösségi nézőpontjából. Az egyén *“csak akkor válik önmaga tárgyává, ha figyelembe veszi más egyének hozzáállását önmagához egy olyan társadalmi környezetben vagy tapasztalati és viselkedési kontextusban, amelyben mind ő, mind ők (mások) részt vesznek.”*³⁹ (Mead, 1934:138). A szelf

³⁹ “...and he becomes an object to himself only by taking the attitudes of other individuals toward himself within a social environment or context of experience and behavior in which both he and they are involved.”

kialakítása a releváns másokkal folytatott interakciók során jön létre: gyermekkori szerepjátékokban kipróbált szerepek és szerepviszonyok mentén, később szabályjátékokban, szabályok, társak egymást kiegészítő szerepei mentén. Ezekben a játékokban találkozik először a gyermek az "Általános Másikkal", amely azon szerepek és attitűdök gyűjteménye, amelyeket az emberek referenciapontként használnak ahhoz, hogy egy adott helyzetben cselekedjenek.

Fontosnak tartom itt megemlíteni Vigotszkijt (1979), aki Meadet nem ismerve, de ugyanabban az érásban, hasonlóan az egyén tudatát társadalmi kapcsolatainak eredményeként definiálta, így ő is a szelf szociogenetikus kialakulását hangsúlyozta. Mindketten az interakciók aktív internalizációjában és az én-másik dialógusban látták azokat a szimbolikus mezőket, amelyekben az ember szelfjének kialakításához szükséges erőforrásokat és azok korlátait találja. Ugyanakkor a két elméletalkotó máshova helyezte a hangsúlyt, míg Mead a szociogenezis eredményére, a dinamikus rendszer alkotta szelf és a társadalom közötti viszonyra, addig Vigotszkij az elme és a személyiség mint szociogenetikus termékek kifejlődésére fókuszált (Valsiner & van der Veer, 1988:127-128).

Az ötvenes évektől válik a társadalomtudományokban populárisá az identitás fogalma, leginkább Erikson munkái nyomán (Gleason, 1983). Erikson (1997, 2002) pszichoszociális fejlődéstudományában nyolc szakaszt határoz meg, és mindegyikben kiemeli a társadalmi kontextus szerepét. Elméletében a társadalmi környezet szerepe kiemelkedő az egyes szakaszokat jellemző krízisek kimenetelében. Ahogy az egyénnek, úgy a kontextusnak is vannak olyan pozitív erőforrásai amelyek segítik a krízissel való megküzdést (Erős, 2001). Az identitással foglalkozó elméletalkotók között a későbbiekben sokan az eriksoni identitás koncepciót használják. Peniel & Wertsch (1995:83) szerint például az identitás egy érzés az emberekben folytonosságuk megtapasztalásaként, amely egy választott és pozitív kimenetelű jövő felé irányul. Mások inkább azt az eriksoni gondolatot követik, hogy az identitás egy folyamat, az egyén közösségi kultúrájával való egyeztetés, amely során választ ad arra ki ő, és mi az, ami számára fontos lehet (Erikson 1968, 1980, in Gleason 1983:914; in Sökefeld, 1999).

Ervin Goffman (1956) a szelfet az ember homlokzata mentén értelmezte, amit interaktív kontextusa strukturál. Goffman (1974) szerint nemcsak mások korlátozzák és kínálnak fel

lehetőségeket, hanem a helyzetek normatív keretei is. Az interakciók intézményesített kontextusa behatárolja a szereplőket, akik minél koherensebben próbálnak meg “bemutatkozni”. Goffman szerint a szelf egy jelenetből születő dramaturgiai hatás lesz, célja egy pozitív, társadalmilag elismert homlokzat kiépítése és fenntartása, ami kommunikálja mások felé, mit várhatnak el tőle. E kommunikációkban a szelfek egy közös rituális kódot kezdenek el alkalmazni, együttműködnek, a jelenet a szereplők közös valóságának a kiépítésévé válik. Deviáns az, aki többször és látványosan megszegi azokat a rítusokat, amelyek a mindennapi élet reprezentációját alkotják. Míg Goffman a mikrokontextusához és a személyközi interakciókhoz köti a szelf és az identitás létrejöttét, Parsons (1951) a szerepviszonyok, a normativitás és a csoportközi helyzetek társadalmi rendszerébe rakja, ahol a strukturális szerepviszonyok és a hozzájuk köthető hatalmi pozíciók mentén érhető utol.

5.2. A szociális identitás

A szociális identitáselmélet (social identity theory - SIT) Henri Tajfel nevéhez köthető, aki eképpen definiálja a szociális identitást: *“az egyén énképének az a része, amely abból a tudásból fakad, hogy egy társadalmi csoporthoz tartozik, mely tagság számára értékkel és érzelmi jelentőséggel bír.”*⁴⁰ (Tajfel, 1981: 255). A saját és a másik csoport közötti értékdiffereciálók elsajátítása része a szocializáció általános folyamatának, ezáltal születik meg a mi és ők. A szociális identitást tehát Tajfel (1981) úgy definiálja, mint egy egyén én-fogalmának azon részét, amely az egyén társas csoport(ok)ban lévő tagsági viszonyaiból ered, és az azokról alkotott tudása, az ahhoz kapcsolódó érték és érzelmi töltet függvénye. A kontextusban utolérhető kategóriák mentén történő azonosulások és ellenazonosulások létrehozzák azt a kategorizációs rendszert, amely mentén aztán az egyén a szociális összehasonlítás folyamatával élve önmagát, hovatartozását megpróbálja pozitívan értékelni. Tajfel tanítványa, Breakwell (1986, 1993) a személyes identitást a szociális identitásból eredezteti, amelyek között állandó kapcsolat áll fenn, így a jelenlegi személyes identitás, a múltbeli személyes és szociális, illetve a jelenlegi szociális identitás interakciójának a

⁴⁰ “that part of the individuals’ self-concept which derives from their knowledge of their membership of a social group (or groups) together with the value and emotional significance of that membership”

következménye, illetve fordítva. Breakwell (1986, 1993, 2001) Identitás Folyamat Elmélete (Identity Process Theory – IPT) az identitást dinamikus „társadalmi terméként” írja le, ami pszichológiai folyamatokban él, és ahogy arra Tajfel is rámutat, csakis társadalmi és történelmi kontextusában értelmezhető. Szerkezetét tekintve interperszonális hálózatokban, csoportokban és szociális kategóriákban való tagság mentén jelenik meg, illetve folyamatait illetően értékrendeket és hiedelmeket alkot, amik a szociális reprezentációkban, társadalmi normákban, illetve szerepekben jelennek meg.

Ezek meghatározzák az identitás tartalmi és érték dimenzióját. A tartalmi dimenzió a fent írtaknak megfelelően a személyes identitást a szociális identitásból vezeti le és magában foglalja az értékeket, a csoporttagságot és a szerepeket (Breakwell, 2010). A tartalmi elem a központosság foka, az elemek hierarchikus elrendeződése és az összetevők relatív kiemelkedősége alapján folyamatosan változik. Minden eleméhez pozitív vagy negatív értékek rendelődnek, amelyek az identitás érték vagy affektív dimenzióját adják, ami a kontextus függvényében alakul (Breakwell, 2010). Az identitás szerkezetét az asszimiláció (új komponensek betagozódása), akkomodáció (meglévő struktúra kiigazítása az új elemek mentén) és értékelés (jelentés és érték elosztása régi és új komponensek között) dinamikus folyamatai szabályozzák, amelyek közül az előbbi kettő egy folyamat két összetevője. Az értékelés folyamata lehetővé teszi, hogy értékek rendelődjenek az új és a régi identitástartalmakhoz. A két folyamat kölcsönhatása határozza meg az identitás folyamatosan változó tartalmát és értékét, ezzel definiálva a szerkezet kívánatos állapotait is, amelyek kontextustól függően változhatnak. Mindezek mellett Breakwell a cselekvés alapvető fontosságú szerepét hangsúlyozza, amin keresztül az identitás manifesztálódik, és ami doktori kutatásom középpontjában áll (Breakwell, 2010).

Tajfel paradigma-teremtő elméletében (Tajfel, 1981) abból a feltevésből indult ki, hogy az egyén cselekvése csakis azzal a kontextussal összefüggésben értelmezhető, amelyekben megszületik. Elméletével az volt a szándéka, hogy megpróbálja elmagyarázni „*mennyire*

rugalmas az emberi faj saját társadalmi közegeinek létrehozásában és ahogy, viszonyul e közegekhez⁴¹” (Reicher, 2004:921).

A kategorizáció kognitív folyamatától kezdte el építeni elméletét, amely kategóriák mentén újrászervezzük és leegyszerűsítjük a körülöttünk lévő világot. Mindezt úgy tesszük, hogy kategóriákon belül összehúzzuk, hasonlóbbnak észleljük az ingereket, míg a kategóriák között eltúlozzuk a különbségeket (Tajfel, 1981). A kategorizáció attribútumok közti összefüggésekre épül, amelyek mentén folytonos dimenziók és osztályok között keresünk és találunk együttjárásokat. A kategorizáció annál erősebben nyilvánul meg, minél értéktelítettebbek számunkra annak tárgyai, minél fontosabbak azon folytonos dimenziók és kategoriális változók, amelyek mentén kategorizálunk. Teljesen más száz évvel ezelőtt használatos pénzermék nagyságát megbecsülni, vagy az intelligencia illetve a bátorság mentén megkülönböztetni két csoportot, amelyekből az egyik a miénk, a másik csoporttal pedig konfliktusos viszonyt élünk meg. A személyes tulajdonságok és jellemvonások így folytonos dimenziókká alakulnak, a szépségtől az intelligencián át a lelkiismeretességig, a társadalmi konstruktumok és a személyes tapasztalás mentén csoportokhoz asszociáljuk őket. Sok kutatás született a kategorizáció hatásáról, és ahogy aztán e csoportok egymáshoz viszonyulnak, de kevés arról, miért használjuk pont ezeket a kategóriákat és milyen kritériumok mentén hozzuk őket létre. Gyakran maguk a kutatók saját kategorizációs rendszerüket vetítik rá egy vizsgálatra, amivel aztán saját valóságértelmezésüket igazolják már magában a kutatási tervben és az eredmények értelmezésében is. Tajfel erre példaként Rokeach előítélet elméletét hozza fel, amelyben az előítélet a személyek közti hiedelmek hasonlóságára épül, egyszerű változóként kezelve a “rasszt” a személyközi vonzalomban. Tajfel szerint az elmélet egyes társadalmi valóságokra vetítve abszurdá válik. Taylor és Brown kritikáját idézi, miszerint nem lehet a dél-afrikai feketék és fehérek közti konfliktust a hitrendszerekben való hasonlóság vagy különbözőség észlelése mentén magyarázni, félretéve a hatalom és gazdagság egyenlőtlen eloszlását a fehérek és feketék között, amelyet a kolonializmus hosszú történelme intézményesített (Taylor & Brown, 1979 idézi Tajfel, 1979). A rendszerszintű normativizáló tendenciáknak és a történelmileg gyökerezett

⁴¹ “The task of social psychology is to explain the flexibility of human beings in creating and relating to their social worlds.”(Reicher, 2004:921)

társadalmi értékeknek szerepe alapvető a társadalmi kategorizációban és a kategorizációs kritériumok megalkotásában egyaránt. A kategóriák a társadalmi életet szabályozó szociális konstrukciókra, tartalmakra épülnek, amelyek, lehetővé teszik a társadalomban uralkodó értékek megóvását. A különböző valóság töredékek eltérő társadalmi kategorizációs rendszereket használnak, mivel a kategorizáció a konkrét társadalmi csoportok kontextusában lévő valóság reprezentációjában születik (Doise, 1976). Ahogy azt Brewer és Yuki *Culture and Social Identity* (2007) című tanulmányában írja, a szociális identitás beágyazódik a kulturális értékekbe és gyakorlatokba, ami ahhoz vezet, hogy a csoporton belüli határok és a csoporton kívüli közösségek közötti különbségek kultúrspecifikussá válhatnak.

Tajfel, bár nem használja a reprezentáció szót, elméletében a körülöttünk lévő valóság észlelésében és értelmezésében látja a csoportközi konfliktusok megértéséhez szükséges kulcsot. Már magát a csoportköziség értelmezését is, amihez nem szükséges, hogy hadseregek álljanak egymással szemben, elég, ha egy ember egy helyzetben csoportidentitását aktiválva van jelen és cselekszik. Minden társas helyzet társadalmivá vagy inkább szociálissá válik, amikor azok az emberek, akik részt vesznek benne, csoportidentitásuk mentén cselekszenek. Így minden helyzet felrajzolható egy kontinuumra, amelynek két végpontját a teljes mértékben interperszonális és a teljes mértékben csoportközi helyzetek alkotják. Tajfel szerint a csoporttagság aktiválása és a társadalmi kontextus között egy kölcsönös viszony áll fenn, e viszonyt három alapelvben határozza meg:

1. Egy egyén annál jobban fog egy társadalmi helyzetet hovatartozása szempontjából relevánsnak minősíteni (1) minél jobban tudatában van csoporttagságának, (2) minél több pozitív vagy negatív értékelést jelöl ez a hovatartozás, és (3) minél intenzívebb az ezzel együttjáró érzelmi befektetés.
2. Vannak olyan társadalmi helyzetek, amelyek kötelezik az embereket arra, hogy bármennyire is alacsony a kezdeti azonosulásuk, az adott helyzetben egy csoport tagjaként viselkedjenek. Ezek a helyzetek megerősítik a csoportba tartozás jelentőségét.

3. Végül a csoporttagság felvállalására kényszerítő társas és társadalmi helyzetek megerősíthetnek olyan csoportba tartozásokat is, amelyek addig a pillanatig nem voltak fontosak, illetve akár újakat is eredményezhetnek. Az ilyen helyzeteket átélő emberek egyre több olyan helyzetet fognak észlelni, amelyekben csoportba tartozásuk releváns (Tajfel, 1981:291).

Tajfel párhuzamba állítja az interperszonális – csoportközi helyzetértelmezés kontinuumát a viselkedések variabilitása – uniformitása kontinuummal. A csoportközi helyzetértelmezés uniform, hasonló viselkedést vált ki a csoport tagjai között más csoportokkal szemben, míg az interperszonálisnak észlelt helyzet lehetővé teszi a tagok viselkedése közti variabilitást más csoportok tagjaival szemben. Továbbá minél jobban egy társadalmi helyzet értelmezése a csoportközi pólus felé közelít, annál jobban úgy fognak bánni a csoport tagjai a másik csoport tagjaival, mint egyetlen társadalmi kategória megkülönböztethetetlen elemeivel anélkül, hogy számolnának az egyéni különbségekkel.

5.2.1. Kognitív alternatívák

A körülöttünk lévő valóság észlelésével és értelmezésével, magyarázza Tajfel (1978) azt is, mit tehet egy egyén, ha egy csoportba tartozása nem járul hozzá pozitívan az identitásához. Leírja, hogy önmagában az alacsony státusz, illetve a hátrányosabb helyzetű csoporthoz való tartozással járó szociális identitás nem feltétlenül vezet cselekvéshez, mindaddig, ameddig nem társul annak észlelésével, hogy „*a létező társadalmi valóság nem az egyetlen lehetséges, és alternatívák elképzelhetők és talán elérhetőek is*”⁴² (Tajfel, 1978:93).

Ha úgy gondolja, hogy a csoportthatárok átjárhatóak és/vagy nem áll fenn érdekkonfliktus a csoportok között, lehetségesnek tartja, hogy valaki egy társadalmi pozícióból, csoportból egy másik pozícióba, csoportba kerüljön, akkor az *egyéni mobilitás* stratégiájával fog élni, vagyis egyfajta felfelé történő társadalmi mobilitás útján az alacsonyabb státuszú csoportból a magasabb státuszú csoportba lép át. Ennek a stratégiának az alkalmazásával azonban az egyén saját csoportjának alacsony státusza nem változik. Ha a csoportthatárok – gazdasági, etnikai, vallási, nemzeti, születés szerinti rétegződések – merevekként észleltek, törvények,

⁴² “the existing social reality is not the only possible one and that alternatives to it are conceivable and perhaps attainable” (Tajfel, 1978: 93)

szabályok, büntetések, társadalmi normák védik azokat, a társadalmi rendszerre vonatkozó más észlelet fogja meghatározni, hogy az egyén már csoport stratégiában gondolkodva, milyen cselekvésekbe kezd, hogy a csoport társadalmi pozícióját átírja, negatív megítélését csökkentse. Ilyenkor az egyén nem individuális szinten változtat, hanem csoport stratégiák alkalmazásával (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986).

Tajfel (1978) szerint, ha a társadalmi rendszert jogosnak és/vagy stabilnak észleljük, nem lesznek kognitív alternatíváink, arra törekedhetünk, hogy saját csoportunk megítélésén vagy a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyén változtassunk, a rendszerszintű változás azonban nem valósul meg (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986). Ezt *szociális kreativitásnak* nevezi. A kreativitás célja a saját csoport státusz pozíciójának javítása. E stratégiához Tajfel különböző taktikákat sorol fel, mint új dimenziók bevonása a szociális összehasonlítás során, a kategorizációs kritériumrendszer átértelmezése (az afroamerikai mozgalmak „Black is beautiful” szlogenje); vagy új/más referencia csoportokkal való összehasonlítások, amelyek mentén a csoport tagjai pozitívabban élhetik meg hovatartozásukat.

Ugyanakkor, ha a csoport jogtalanak és/vagy instabilnak észleli az őt körülvevő társadalmi rendszert, elkezd kognitív alternatívákban gondolkodni, és *szociális versengésbe* kezd, olyan kollektív cselekvésekbe, amelyek célja az egész társadalmi rendszer megváltoztatása. A jogos/jogtalan és stabil/instabil dimenziók közti viszonyt nem tisztázza, csak annyit mond, hogy kölcsönösen kihatnak egymásra. Amikor a társadalmi rendszert jogtalanak észlelik az emberek, előbb-utóbb a stabilitása is megkérdőjeleződik és fordítva, amikor instabilnak érznek egy társadalmi rendszert az emberek, előbb-utóbb annak jogossága is megkérdőjeleződik (Tajfel, 1978; Tajfel & Turner, 1986).

Tajfel elmélete a kognitív alternatívákról egyrészt a szociális identitás elméletből, másrészt Hirschman (1970) *Exit, Voice, and Loyalty* című munkájából indul ki. A kivonulás és a tiltakozás eszköze összekapcsolódik a „társadalmi mobilitás” és a „társadalmi változás” eszközével. A hirschmani elemzés ugyanakkor inkább a két lehetőség hatékonyságával foglalkozik, hogy azok hogyan képesek a különböző intézmények hanyatlását megelőzni. A „társadalmi mobilitás” és a „társadalmi változás” inkább két végpontnak feleltethető meg az egyének arról alkotott hiedelmeinek kontinuumán, hogy milyen viszonyban állnak csoporttagságaik mentén. Ahogy azt Tajfel is hangsúlyozza Hirschman nyomán a

csoportközi attitűdökben és viselkedésben megmutatkozó tiltakozás nem csupán egy csoport helyzetének megváltoztatására irányulhat, legyen az a csoport helyzetének változtatása vagy más csoportokkal való relációjának változása. A tiltakozás olyan csoportokban is megjelenhet, amelyek megpróbálják fenntartani vagy erősíteni a status quot. A Hirschman által gazdasági perspektívából megközelített kivonulás, amikor egy adott helyzetből egyszerűen kilépünk, a tiltakozás ellentéte. Mivel a kivonulás sokszor az egyszerűbb útnak tűnik, így annak lehetősége csökkentheti a tiltakozás hatékony alkalmazását, csakúgy, ahogyan a hűség csökkenti a kivonulás valószínűségét. Azonban Hirschman szerint mégis előfordul, hogy az egyének a tiltakozás eszközt választják. Ennek két okát nevezi meg: 1) a kivonulás nyújtotta biztonságot hajlandóak kockáztatni a minőség javítására tett erőfeszítések bizonytalanságáért; 2) ha úgy vélik, hogy képesek befolyásolni azt a szervezetet vagy vállalatot, amelyhez tartoznak, illetve amelytől vásárolnak. Tajfel (1978, 1981) kognitív alternatívákról szóló elmélete e koncepcióra épül, ám a gazdasági perspektívát a szociálpszichológiai aspektus váltja fel. A szociális identitás modelljének a kollektív cselekvéssel történő összekapcsolása pedig olyan áttörést jelentett a szociálpszichológiai elméletalkotás során, amely az elmúlt években az identitást a cselekvés meghatározó elemévé tette (Duncan, 2012; Mummendey et al., 1999; Stürmer és Simon, 2004a).

Doktori kutatásom szempontjából a szociális identitás elméleti háttérének egyik legfontosabb eleme a cselekvés predikciója. A szociális identitás elmélet és a szelf-kategorizáció keret ad azon társadalmi helyzetek megértésének, amelyekben külső-belső csoport kategorizációja megy végbe, és e csoport-hovatartozások alapján jön létre a cselekvés. A szociális identitás ugyanis nem kizárólag a különbségtétel, így az előítéletek és diszkrimináció alapjául szolgálhat, hanem a társadalmi változást célzó kollektív fellépés létrejöttéhez is vezethet, ezáltal strukturális változást idézve elő (Simon & Klandermans, 2001)

5.3. Relatív depriváció

Az egyén tehát az adott kontextusban releváns és elérhető kategóriák mentén azonosul, illetve ellenazonosul, ami mentén kategorizációs rendszert hoz létre, így lehetővé téve a szociális összehasonlítás folyamatát, amely során megpróbálja önmagát és hovatartozását pozitívan értékelni. Ez azonban, ahogy arra korábban már kitértem, nem minden esetben lehetséges, előfordul, hogy helyzetét egy másik csoporttal összevetve igazságtalanabbnak, méltánytalanabbnak értékeli, vagy pont az összehasonlítás teszi lehetővé, hogy kevésbé észlelje hátrányosnak.

Runciman (1966) a fogalmi megközelítése során arra világít rá, hogy a másokhoz viszonyított megfosztottság érzéséhez négy szükséges és elégséges feltétel együttjárására van szükség: (1) az egyénnek valami nem áll rendelkezésére; (2) az egyén úgy látja, hogy más emberek rendelkeznek azzal; (3) az egyén maga is rendelkezni akar azzal a dologgal; végül, (4) az egyén megvalósíthatónak látja annak birtoklását (Kelly & Breinlinger, 1996).

Ferge Zsuzsa *Társadalmi struktúra-társadalmi hátrány* című munkájában kitér arra, hogy a szubjektív depriváció valamilyen mértékben mindig feszültség hordozó, ezért az objektív deprivációnál erősebben jelezheti előre az igényt a társadalmi változásokra, így a status quo fenntartása is könnyebb, ha a társadalom nem kérdőjelezi meg az adott rendszer legitimitását. Ez akkor fordulhat például elő, ha a csoport/egyen saját deprivált helyzetének felismerésétől és annak realizálását elősegítő eszközöktől meg van fosztva (Ferge, 1987). Erre lehet példa a független sajtó ellehetetlenítése, ami az uralkodó narratíván túlmutatóan alternatív perspektívát nyújthat.

Crosby (1976) szerint az észlelt igazságtalanság szociálpszichológiai vizsgálatának két alappillére a méltányosság és a relatív depriváció, aminek meghatározó tényezője a jogosultság érzésének fennállása. Crosby szerint a harag abban az esetben alakul ki, ha az egyén úgy gondolja, hogy jobb körülményeket érdemelne (Crosby, 1976). Emellett a relatív depriváció következményeként jelenhet meg az önértékelés csökkenése is (Walker, 1999).

A szakirodalom különbséget tesz az egyéni szintű relatív depriváció, amely esetében az egyén más egyénekhez képest nélkülözött helyzetben érzi magát, és a kollektív relatív depriváció között, ahol az egyén úgy érzi, hogy csoportja hátrányban van más csoportokhoz

képest (Kelly & Breinlinger, 2012). Ez a különbségtétel a fentebb részletezett személyes és szociális identitás között fennálló elméleti különbségekből eredeztethető. Erre a különbségtételre már 1966-ban Runciman is rámutatott az egoisztikus és fraternalisztikus relatív depriváció fogalmainak megteremtésével. Az egoisztikus RD (ERD) az egyén saját csoportján belül végzett összehasonlítása alapján elégedetlenséget érez, ami egyfajta megfosztottsággal jár együtt, ami az intra- és interperszonális viselkedés magyarázatára szolgál. Ezzel szemben a fraternalisztikus relatív depriváció (FRD) ingroup-outgroup összehasonlításán alapszik és a viselkedésben a csoport szintjén fejeződik ki. Runciman szerint az FRD olyan társadalmi cselekvést ösztönöz, amelynek célja a társadalom alapvető strukturális megváltoztatása (Runciman, 1966, Walker & Pettigrew, 2011).

Míg a személyes relatív depriváció esetében az egyén saját korlátai mentén, sokszor önhibájaként látja helyzetét, amely ennek következtében egyéni erőfeszítésekre motiválja. Addig, amennyiben úgy gondolja, hogy csoportjának más tagjai is hasonlóan hátrányos helyzetben vannak, mint ő, akkor nagyobb valószínűséggel tulajdonítja helyzetét külső tényezőknek, ezáltal a külső csoport ellen kollektív formában lép fel. Összegezve tehát a személyes relatív depriváció inkább egyéni, míg a kollektív relatív depriváció elsősorban kollektív válaszokkal jár együtt (Walker és Pettigrew, 1984). Az egyének tehát általában nem a személyes helyzetükkel kapcsolatban érzett elégedetlenségük miatt, hanem a belső és a külső csoport közötti hátrányos megkülönböztetés következtében tiltakoznak kollektív formában (Vanneman & Pettigrew, 1972).

A relatív depriváció közvetlen cselekvésre gyakorolt hatását azonban egyes vizsgálatok megkérdőjelezzik. Schmitt, Widaman és Maes nyugat- és kelet-német viszonyrendszerben végzett longitudinális vizsgálataik során nem találtak a fraternalisztikus relatív depriváció és a tiltakozások között ok-okozati viszonyt. Ezzel szemben kutatásuk alapján a tiltakozás inkább a mentális egészségtől függ, amit viszont az ERD és FRD együttesen befolyásol. Eredményük azt sugallja, hogy a kollektív cselekvés a tartós szenvedés és az önrendelkezés hiánya miatt kialakult érzelmi stressz következményeként jön létre. Ezenfelül eredményeik alapján azt feltételezik, hogy a tiltakozás létrejöttében a potenciális változás/megváltoztathatóság is szerepet játszik (Schmitt, Widaman & Maes, 2010).

Mead (1934) az egyén identitásának alapjául szolgáló szervezett közösséget az “általános mások” kifejezéssel jelöli. Az általános másoktól differenciáltan kerül megjelölésre a referenciacsoportként szolgáló “jelentős mások” kategóriája. Az egyén szocializációjának sarkalatos pontjaként nevezi meg ennek az ismeretnek elsajátítását (Mead, 1934). A jelentős mások viselkedési elvárásai mögött ugyanis az általános mások (a társas közösség) általános normái húzódnak meg (Morel et al., 2000).

Merton Mead koncepcióját alapul véve határozza meg a relatív depriváció fogalmát. Eszerint az emberek a jelentős mások standardjait veszik alapul az önértékelés során, vagyis ők jelentik a referenciacsoportot. A “józan ész” azt sugallja, hogy egy család minél több és jelentősebb tényleges veszteséget él meg, annál intenzívebben éli meg a nélkülözést. Ez az elgondolás azonban, ahogy Merton fogalmaz “feltételezésen alapul”, abból a prekoncepcióból indul ki, hogy az objektív, tapasztalati veszteség nagyságrendi változása lineáris kapcsolatban áll a veszteség szubjektív megélésével. A relatív depriváció elmélete alapján azonban az önértékelés a másokkal (jelentős másokkal) vagy referenciacsoporttal való összehasonlítás függvénye (Merton, 1949/1968: 40). Emellett, ahogyan arra Tajfel (1981) is rámutat, az emberek inkább hasonló, a társadalmi rendszerben nem nagy távolságra elhelyezkedőkkel hasonlítják inkább össze magukat. A súlyos veszteségeket elszenvedő személyek tehát a hasonló vagy azonos helyzetben lévő egyének vagy csoportok között eltérő intenzitással élik meg a nélkülözés állapotát. Az is előfordulhat, hogy egy személy ugyan objektíven értékelve másokhoz viszonyítva kismértékű hiányt szenved, mégis egy privilegizáltabb csoportban hátrányosabb helyzetben érzi magát, mint egy súlyosabb nehézségekkel küzdő egyén a nála is marginalizáltabb körülmények között élők közösségében. Egy katasztrófát példaként véve azt láthatjuk, hogy a fent vázolt modell megerősítésre talál a nyilvános kommunikáció területén, ahol a legszélsőségesebben szenvedő egyének/csoportok fókuszba helyezése során hajlamosak őket referenciacsoportként rögzíteni, amelyekkel összevetve még más szenvedők is kedvezőbben értékelhetik helyzetüket (Merton, 1949/1968). Runciman a relatív depriváció fogalmát csoportközi kontextusba helyezi (Runciman, 1966). Az RDT egyik legfontosabb fogalmi megkülönböztetéseként említi Walker és Smith az egyéni szinten tapasztalt relatív deprivációt (IRD) és a csoportközi értelemben vett relatív deprivációt (GRD) (Walker & Smith, 2002). Míg az IRD az észlelt egyéni, addig a GRD a más néven korábban

fraternálisztikus relatív deprivációként említett jelenség (Crosby, 1976) a kollektív hátrányokat ingroup-outgroup viszonylatban nézi, amelyhez annak érzelmi megközelítése is kapcsolódik. Az IRD-vel összevetve a GRD megbízhatóbban jelzi előre a politikai megmozdulás és a társadalmi rendszer megváltoztatására irányuló cselekvési hajlandóságot. A hátrányos megközelítés olyan csoportközi érzelmeket generálhat, amelyek motiválják a kollektív fellépés létrejöttét (Walker & Smith, 2002).

5.4. Kultúra és egyén

Jan Assmann megközelítése szerint *“a társadalmi hovatartozás tudata amit kollektív identitásnak nevezünk a közös tudásban és emlékekben való osztozáson alapszik ezekben a beszéd közvetítésével, pontosabban egy közös szimbólumrendszer használata révén osztozunk...”* (Assmann, 2018/1992:142)

Jan Assmann különbséget tesz az egyéni, személyes és kollektív identitás között. Míg az első az egyénben az önmagát másoktól megkülönböztető vonásokról alkotott kép, amely a fizikai létezéssel és az alapszükségletekkel kapcsolatos, addig a személyes identitás az egyén szerepeinek, tulajdonságainak és képességeinek kerete, ami az egyén társadalmi elismertségére és besorolhatóságára helyezi a hangsúlyt. Mindkettő szocializáció révén keletkezik, és ezzel párhuzamosan a társadalom kialakulását segíti elő. Végül, de nem utolsósorban a társadalom az egyén alkotóeleme és társadalmi konstruktum, a kollektív identitás szimbolikusan alakul ki, és a “mi” azonosságot tükrözi, vagyis azt a képet, amit egy csoport önmagáról nyújt és amellyel a tagok azonosulnak, ezáltal tudatosult társadalmi hovatartozásról beszélhetünk. Ez az osztozás eszköze, amely többek között a szimbólumokon keresztül jelenik meg. A kollektív identitás befolyása és ereje akkor tud jelentős lenni, ha a tagok tudatában is dominánsan jelen van, hatást gyakorol a gondolkodásukra és a cselekvésükre (Assmann, 1992/2018).

Jasper (2019) szerint, *“A kollektív identitás az, ahogyan a csoportokról gondolkodunk és érzünk.”*⁴³ (Jasper, 2019: 346). Poletta és Jasper (2001) úgy határozza meg a kollektív

⁴³ “Collective identities are how we think and feel about groups.”(Jasper, 2019: 346)

identitást, mint „*az egyén kognitív, morális és érzelmi kapcsolatait egy szélesebb közösséggel, kategóriával, gyakorlattal vagy intézménnyel. Ez egy közös státusz vagy kapcsolat felfogása, amely inkább elképzelhető, mintsem közvetlenül tapasztalható, és bár része lehet a személyes identitásoknak, mégis eltér azoktól.*”⁴⁴ (Polletta & Jasper, 2001: 285) Ez a fajta azonosulás hatással van a célok kitűzésére is. Ahogy az egyén identitását kiterjeszti, úgy terjeszti ki nyereségeinek és veszteségeinek a határait is. A csoport haszna és vesztesége az egyén saját hasznává és veszteségévé válik (Jasper, 2019).

A közösséggel való azonosulás képessége által az egyén egy nagyobb társadalmi egység részeként tekint magára, ami egyfajta referenciakeretként szolgál, és egyaránt jellemzi kölcsönös együttműködés és kötelezettség. Ez szabályozza és tartja fenn az egyén és társadalmi csoportjai között a kapcsolatot, és vezethet ahhoz, hogy az egyén saját kultúrájának norma- és értékrendszerét felértékeli (Levine & Campbell, 1972).

A társadalmi azonosulás egyik gyakran alkalmazott vizsgálati formája a kulturális normák és értékek egyik alapvető dimenziójához, az individualizmushoz és kollektívizmushoz köthető. Míg az individualista kultúrákat az autonómia, az én másoktól való megkülönböztetése, addig a kollektivisták társadalmakat a csoport iránti lojalitás, a társadalmi beágyazottság jellemzi (Hofstede, 1980; Triandis, 1989; 1995). Az elméleten alapuló preconcepciók szerint az öndefiníció tekintetében az individualisták elsősorban az én és mások megkülönböztetését, a személyes célok elérésének fontosságát tartják szem előtt, míg a kollektivisták – az egyéni ént a közösségen belül kevésbé megkülönböztetve – a belső csoport (mi) és a külső csoport (ők) közötti különbségtételt helyezik előtérbe, személyes céljaikat nem különítik el a kollektív céloktól, ha azonban mégis, akkor alárendelik annak (Triandis, 1989). A csoporton belüli identitás tekintetében az individualizmus az egyént mint a csoportjától függetlenül tekintendő autonóm entitást közelíti meg, míg a kollektívizmus az egyéneket a csoportjuktól illetve csoporttagságuktól elválaszthatatlan kollektíva mentén definiálja (Triandis, Chan, Bhawuk, Iwao & Sinha, 1995). E koncepciót egyéni szinten is adaptálták idiocentrikus és allocentrikus fogalmakat

⁴⁴ “an individual’s cognitive, moral, and emotional connections with a broader community, category, practice, or institution. It is a perception of a shared status or relation, which may be imagined rather than experienced directly, and it is distinct from personal identities, although it may form part of a personal identity.” (Polletta & Jasper, 2001: 285)

alkalmazva (Triandis, Bontempo, Villareal, Asia & Lucca, 1988), illetve az említetthez hasonlóan Markus és Kitayama (1991) az independent és interdependent terminust használva, amelyek alapján az allocentrikus illetve interdependent személyek nagyobb hajlandóságot mutatnak a kollektív cselekvési formákba történő bevonódásra.

Ugyanakkor a kultúra e formában történő kétpólusú elméleti kerete, amely dimenzió egyik végén az individualizmus, a másik végén pedig a kollektívizmus helyezkedik el, egyes vizsgálatok szerint nem biztosít kellő flexibilitást és komplexitást a kulturális vizsgálatok számára (Brewer & Yuki, 2007). Ugyan az elmúlt évtizedekben a vizsgálatok zömét szinte kizárólag az erősen individualista nyugati társadalmakban végezték (Brewer & Chen, 2007; Tajfel & Turner, 1979; Hogg, Abrams, Otten & Hinkle, 2004) egyre átfogóbb képet kaphatunk a kultúrközi vizsgálatok során, így Oyserman és munkatársai kétezres évek elején végzett vizsgálatából, amely átfogó nemzetközi képet nyújt az individualizmusról és a kollektívizmusról. Az amerikaiak (akik általában magas pontszámot értek el az individualizmus mérésében) nem kevésbé kollektivisták, mint a kelet-ázsiaiak (különösen a japán és koreai résztvevők) (Oyserman, Coon & Kimmelmeier, 2002). Oysermanék (2022) megkérdőjelezi az individualizmus és a társadalmi csoportokkal való azonosulás egymásnak való ellentmondását. Kitayama és Cohen (2010) álláspontja szerint minden társadalomnak egyaránt meg kell felelnie az egyéni és a szociális identitásra vonatkozó szükségleteknek, és biztosítani kell mind az egyéni önérdek, mind a kollektív érdekek és jólét közötti kapcsolódást (Kitayama & Cohen, 2010).

Legyen szó akár szociális, akár kulturális identitásról, ezek összefüggnek a kollektív cselekvési hajlandósággal. Gamson (1991) három beágyazott réteggént tekint a kollektív identitásra: szervezeti, mozgalmi és szolidaritási réteggént. Időnként ezek a különböző rétegek olyan szorosan integrálódnak, hogy egységgé állnak össze, vagyis egy szolidaritási csoportból egy széles körben is támogatott mozgalom jön létre, amely egy a mozgalmat és annak értékeit megtestesítő szervezetté alakul, a már korábban említett “social movement organizationné” (SMO). Gamson hangsúlyozza, hogy a kollektív identitás mindhárom réteg esetében az egyénnel szemben szociokulturális szinten helyezkedik el, vagyis azon a nyelven és szimbólumokon keresztül nyilvánul meg, amelyeken keresztül kifejezésre kerül így például öltözködés, nyelvezet és viselkedés mentén. A mozgalomban való demokratikus

részvétel legjobb hosszú távú garanciájának a kollektív identitást tartja, amely amellet, hogy reprezentációt nyújt az *“egyén saját sorsának kollektív közvetítőjéről”*⁴⁵, aktivitásra és együttműködésre is ösztönöz (Gamson, 1991:49).

5.4.1. Kulturális identitás

Assmann a kultúra illetve a kultúra fenntartásához szükséges folyamatokat a fiziológiai folyamatokkal helyezi párhuzamba. Megközelítése szerint a kultúra olyan akár a csoport immunrendszere, ami a keringést biztosítja, vagyis a személyközi érintkezés a kulturális értelmet, a közös értékeket, tapasztalatokat és értelmezéseket tartja keringésben, ezáltal a társadalom *“szimbolikus értékvilágát”* megteremtve illetve a szociális identitást biztosítva és újraalkotva (Assmann, 2018/1992: 143).

A kulturális identitás mentén egy adott csoport tagja sémával rendelkezik arra vonatkozóan, hogy egy adott kulturális csoporthoz tartozik, amely mentén az egyén meghatározza magát a történelmi események, értékeket, célokat, attitűdöket és viselkedési normák alapján (Usborne és Taylor, 2010; Taylor, 1997). A világos kulturális identitás esetében az egyének képesek pontosan meghatározni, mit jelent az adott nemzet/csoport tagjának lenni, mi a közös a csoporttagokban, és milyen hosszú távú, releváns célokkal rendelkezik a közösség (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

A kulturális identitás nem statikus (Sussman, 2000; Adams és Markus, 2001), bár lassan, de folyamatosan változik annak érdekében, hogy alkalmazkodjon a valóság gyakran kiszámíthatatlan alakulásához, így a formális és informális kommunikáció során alkalmazkodik az aktuális kontextushoz, ezért a kulturális identitás rövid időre megszakadhat, de nem mindegy, hogy ez a törés milyen mértékű (de la Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Taylor a gyarmatosítás mentén megfogalmazott megközelítése szerint egy jelentős társadalmi, politikai változás, a teljes kulturális identitást veszélyeztetheti, amelynek sérülése kihathat mind a személyes identitás egyértelműségére, mind pedig a pszichológiai

⁴⁵ “The best long-run guarantor of democratic participation in a movement is a collective identity that incorporates the idea of people as collective agents of their own destiny, and adopts a practice that encourages them to be active and collaborative.”(Gamson, 1991:49)

jóllétre (Taylor, 1997). Emellett hangsúlyozza, hogy a vertikális multikulturalizmusban alacsony státuszú, vagyis a kulturális hatalmi viszonyok alapján marginalizált csoportok esetében a világosan meghatározott kulturális identitás megléte különösen veszélyeztetett, esetükben nem csupán az összeegyeztethetőség vagy az identitások közötti konfliktus okoz hátrányt, hanem a csoport önmeghatározásának vagyis hivatkozási pontjának teljes hiánya. Ezáltal a társadalom domináns csoportjai és a vertikális multikulturalizmus alsó szintjére szorított közösségek közötti túlzott hatalmi különbségek “kulturális vákuumot” hoznak létre, amely csökkenti az önbecsülést, így a pszichológiai jóllétet (Taylor & Kachanoff, 2015).

Összegezve tehát a világos és koherens személyes identitás - ami magasabb szintű önbecsüléssel, ezáltal pszichológiai jólléttel jár együtt (Baumgardner, 1990; Campbell, 1990; Osborne & Taylor, 2010) - szükséges feltétele a világos és átlátható kulturális identitás. Chandler an Lalonde (1998) szerint egyértelmű kulturális identitás nélkül az egyén elveszíti kulturális értékeivel kapcsolatos hosszú távú céljait, amelyek a folytonosság alapját adják. Ez az amerikai őslakos kultúrában végzett kutatásai alapján a kultúra megőrzésére vagy rehabilitációjára irányuló fellépések hiányában sok esetben a megnövekedett öngyilkosságok háttérében álló egyik releváns okká válhat (Chandler an Lalonde, 1998). Amikor a kulturális identitás egyértelműsége komoly veszélybe kerül, az egyes csoporttagok igyekeznek olyan csoportidentitást találni, amely világos, átlátható, ezáltal viszonyítási pontot ad (Taylor, 1997).

A kultúra kollektív cselekvésben betöltött szerepének szakirodalmi háttere még újkeletű (van Zomeren & Louis, 2017), azonban lévén a kollektív identitás része, így annak fenyegetettsége esetében, csakúgy mint a szociális identitásnál is említettekben, feltételezhetően a kognitív alternatívák hiányában elsősorban a korábban említett alternatív megküzdési stratégiákhoz vagy passzivitáshoz vezet.

5.5. Pozicionálás elmélete

Bronwyn Davies és Rom Harré 1990-ben a *The Journal for Theory of Social Behavior*ben így definiálja a pozicionálás elméletét: “Ha egy adott pozíciót sajátként foglal el, az ember elkerülhetetlenül annak a helyzetnek a nézőpontjából látja a világot, és annak tekintetében

*az adott képeket, metaforákat, történetvonalakat és fogalmakat, amelyek relevánssá válnak az adott diszkurzív gyakorlatban, amelyben elhelyezkednek*⁴⁶ (Davies & Harré, 1990:46).

Davies és Harré koncepciója többek között a feminista posztstrukturalizmus, nyelvészet és szociálpszichológia tudományos területeiből eredeztethető, ugyanakkor Wittgenstein és Vygotsky mellett magában hordozza a goffmani szerepelméletet is (McVee, Silvestri, Barrett & Haq, 2018). Davies és Harré szerint a pozicionálás lehetővé teszi számunkra, hogy egy a választás jogával élő, ágens szubjektumként tekintsünk magunkra. Az egyén a társadalmi interakciókon keresztül, diszkurzív gyakorlatok révén alkotja meg és újra magát. A szociális interakció lehetőséget ad arra, hogy egy kommunikációs helyzetben azoknak az elbeszélési formáknak megfelelően helyezkedjünk el, amelyben ismerősek vagyunk, ezáltal gondolatainkat szubjektíven megélt narratív tapasztalatainkon, a meggyőződéseinken, az érzelmeinken, illetve egyéni történeteinken keresztül a már megtanult metaforákat, karaktereket és cselekményt használva fogalmazzuk meg. A pozíció az említetteken túl magában hordozza a társadalmi struktúrák ismeretét és az azokhoz tartozó jogokat és kötelezettségeket egyaránt (Davies & Harré, 1990). A világ értelmezésének elsajátítása saját magunk értelmezésén keresztül történik, így (1) az embereket magukban foglaló és kizáró kategóriák elsajátításának, majd (2) a különféle diszkurzív gyakorlatok révén a kategóriákhoz való jelentéstársítás folyamatának az útján, amit (3) az én kategóriák és történetek alapján végbemenő pozicionálása, végül (4) önmagunk kategóriák alosztályainak tagjaként történő értelmezése követ. Ez a felismerés a saját kategóriáink iránti érzelmi elköteleződéshez és az adott csoporthoz tartozó erkölcsi rendszer internalizálásához vezet (Davies & Harré, 1990).

Harré célja a pozicionálás elméletének kidolgozásával a statikus szerepekkel ellentétben egy dinamikus modell kidolgozása volt a társadalmi interakciók mentén (Davies & Harré, 1990).

⁴⁶“ Once having taken up a particular position as one’s own, a person inevitably sees the world from the vantage point of that position and in terms of the particular images, metaphors, story lines and concepts which are made relevant within the particular discursive practice in which they are positioned.” (Davies és Harré, 1990:46)

5.6. Elaborált szociális identitás modell

Az Elaborált Szociális Identitás Model (ESIM) célja, hogy megmagyarázza a tömegjelenségeknél a konfliktus dinamikáját (Drury & Reicher, 2000). A kutatások rámutattak arra, hogy a kollektív cselekvésben való részvétel során az empowerment (képesse tételként fordítjuk magyarrá, ezzel viszont kiveszik a hatalmi pozíció megváltoztatása) identitásváltozás következik be, amely a cselekvés után is fennmarad. A model mind a szociális identitáselmélet (Tajfel, 1978), mind a szelf-kategorizációs elmélet (Turner et al., 1987) elvein alapszik. Teret enged a csoportos interakciók fontosságának és a megmozdulásokon jelen lévő különböző alcsoportok közötti dinamikus kölcsönhatások szerepének (Drury & Reicher, 2000; Reicher, 2001). Az ESIM három fő pillére:

1. A kontextus fontossága: a kontextust az egyik csoport cselekedetei alapján kell értelmezni egy másik csoport cselekedeteihez viszonyítva. A következmények gyakran váratlanok, mert a tömeg tagjainak fellépését ellentétesen értelmezhetik külső csoportok (például a rendőrség).
2. A szociális identitás elmélettel magyarázza a kollektív cselekvést, aminek így nemcsak előfeltétele lesz, de eredménye is az empowerment folyamata, modelljében elvetve ezzel az irracionalitás és a tömegben feloldódó szelf fogalmát. A tömeg tagjai azonosulnak a tömeggel, vagyis társadalmi helyzetüket ezen azonosulás mentén értelmezik. A viselkedés feletti kontroll nem elveszik, hanem a tömeggel, mint csoporttal való azonosulás reprezentációi és értékei vezérlik. A tömeg tagjai továbbra is önértékek mentén cselekszenek, de ezek az érdekek a kollektív azonosulás érdekei is (Drury & Reicher, 2018).
3. Az identitás, a szándék és a következmény közötti kapcsolat relevanciája: az a mód, ahogyan egy csoport önmagát azonosítja, meghatározza szándékait és cselekedeteit. Ennek megfelelően, ha a szociális identitást a társadalmi pozicionálás szempontjából definiáljuk, a tömeges esemény során bekövetkező társadalmi helyzet változásának a szociális identitás változásához kell vezetnie, aminek ezután a cselekvések megváltozását kell generálniuk (Drury & Reicher, 2018).

Drury és munkatársai az empowerment fogalmánál a szubjektív hatalom jelentőségét hangsúlyozza. Az empowermentet az alábbi formában definiálja: "*Empowerment arra utal,*

hogy a résztvevők megértik, hogy képesek átalakítani a társadalmi kapcsolatokat."⁴⁷ (Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015: 6). A szubjektív hatalom azontúl, hogy a cselekvés előzményeként, előrejelzőjeként illetve közvetítőjeként vizsgálható, a cselekvés hatásaként, kimeneteként is releváns szerepet tölt be (Drury et al., 2015).

Koncepciójuk szerint az ESIM modell előnye más korábbi kollektív cselekvésre fókuszáló elképzelésekkel szemben, hogy nem csupán az előzményekre utal, hanem annak következményére is hangsúlyt helyez (Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015). Az ESIM az empowerment dinamikáját tűzte ki vizsgálatá céljául. Reicher és munkatársai az ESIM kidolgozása során különböző tömegjelenségekben megjelenő szociálpszichológiai jelenségeket vettek alapul, diáktüntetést (Reicher, 1996b), a helyi adózás elleni tömegtüntetést (Stott & Reicher, 1998), futbalszurkolók megmozdulását (Stott, Hutchison & Drury, 2001). Minden esetben azt tapasztalták, hogy az események kezdetén egy relative heterogén tömeg gyűlt össze, amely zömében magát "mérsékelt" megmozdulóként definiálta, illetve egy szűkebb réteg volt még jelen, ami "radikális" megmozdulókból állt. A tömeg tagjai azonban a hatósági közbelépések eredményeként, amelyek a tömeget homogén és veszélyes csoportként kezelték és a csoport legitimitását alapjaiban utasították el, egyre inkább egységessé váltak, ami a radikalitás eszkalációját vonta maga után. Ennek a mintának a kifejtése során az ESIM három elemet foglal magában: koncepciókat, feltételeket és dinamikát (Drury & Reicher, 2009, 2018).

5.6.1. Radikalizálódás

A koncepciót tekintve a szociális identitás lehetővé teszi, hogy az egyének másokhoz képest elhelyezzék, pozícionálják magukat, valamint cselekvési alternatívákat. Ennek mentén a cselekvőkön kívül eső erők és befolyásoló tényezők azonosítása teszi lehetővé vagy korlátozza az adott csoport tevékenységét (Reicher, 1996a).

A tömegkonfliktusok kialakulásához szükséges feltételek kettősek. Egyrészt a résztvevők kategorizációjához szükséges reprezentációk aszimmetriája tartozik ide, itt Reicher

⁴⁷ "Empowerment refers to participants' understanding of their ability to transform social relations." (Drury, Evripidou & Van Zomeren, 2015: 6)

példaként a már korábban említett rendőrség és tüntetők között fennálló egyenlőtlenséget emeli ki. Minden csoport az adott helyzetben saját viselkedését legitimnek, míg a másikat illegitimnek tartja. Például a tüntetők számára fenyegető lehet a rendőrök viselkedése, amelyet azok csupán védekezési reakcióként definiálnak egy általuk fenyegetőnek ítélt helyzetben.

Másrészt a hatalom aszimmetrikus mivoltára utal, amely összegezve ahhoz szükséges, hogy a külső csoport – ebben az esetben a rendőrök – saját legitimnek ítélt viselkedését a másik csoportra kiterjessze, rákényszerítse, erre példa a szervezettség, a létszámbeli fölény vagy a kordonok (Drury & Reicher, 2018).

Harmadszor, jelen van egyfajta dinamika. A fent leírt homogenizáló cselekvési formák, amelyek az outgroup részéről érkeznek, így a rendőri gyakorlatok, amelyek nem definiálják a csoporton belül található alcsoportokat, közös “sorsot” ítélnak az egész tömegnek, ezáltal a kollektív én kiterjesztéséhez, a viszonylag heterogén tömeg homogenizációjához vezetnek. Sőt, amennyiben ezt a rendőri intézkedést nemcsak válogatás nélkülinek tekintik, hanem illegitimnek is (például a tiltakozás jogának megtagadása vagy erőszakos fellépés), akkor az egész tömeg egyesülni fog a rendőrséggel szembeni ellenállás érzésében, vagyis az új tömegegységnek a tartalmává a külső csoporttal való szembenállás válik (Drury & Reicher, 2018).

Az ennek következtében kialakuló pszichológiai változások dimenziói közül négyet emel ki Reicher és Drury. (1) Tartalmi változás: ez a fajta homogenitás különböző pszichológiai folyamatokat indukálhat, úgy mint az identitásban, szociális identitásban történő változást mérsékeltből radikálissá. A dinamika tehát társadalmi újrapozicionálást von maga után. (2) A határok eltolódása: Az identitásban beállt változás a célok és az elérni kívánt siker jelentéstartalmának változásához is vezethet. Emellett a belső és külső csoporthatárok eltolódnak: egyesek a „mi” részévé válnak, míg mások, akik korábban “hozzánk” tartoztak, a belső csoporton kívülre kerülnek, ezáltal a tagság legitimitásának határa is áthelyeződik. E dinamika következménye még a (3) felhatalmazás/empowerment érzésének kialakulása. Ahol az imént emített csoporthatárok inkluzív irányba tolódnak el, és ahol a csoporton belüli és a csoporton kívüli megkülönböztetés szembetűnőbbé válik, ott a konszenzus és egymás támogatásának érzése erősödik. Ez ahhoz vezet, hogy a csoport tagjai egyfajta felhatalmazást éreznek arra, hogy radikális meggyőződéseiket kifejezésre juttassák, és

erőteljesebben lépjenek fel az outgrouppal szemben. Tehát a megengedhető fellépés (4) legitimitásának értékelése is megváltozhat, így válhat egy támadás “önvédelemmé” (Drury & Reicher, 2018: 17-18; Reicher & Drury, 2011)

5.6.2. Empowerment

A egyre erősödő csoportidentitás a kollektív cselekvéssel összefűzve azonban nem csupán a radikalizáció, hanem az empowerment háttérében álló szociálpszichológiai motivációk megértéséhez is közelebb vihet. Rappaport definíciója szerint az empowerment folyamata egy mehanizmus *“amellyel az emberek, szervezetek és közösségek hatalmat gyakorolnak saját életük felett.”*⁴⁸(Rappaport, 1987:122). Kelly és Breinlinger női aktivistákkal végzett kutatásában Jardim (1993) koncepcióját hangsúlyozzák, amely szerint a self-empowering folyamatok nagyobb valószínűséggel mennek végbe azokban a csoportokban, amelyeket nagyobb egyenlőség jellemez, ahol a státuszpozíciók nem bírnak jelentős szereppel (Kelly & Breinlinger, 2012).

Minél több olyan ember van, aki ugyanazon formában határozza meg önmagát, annál nagyobb az egység érzése. Ez a kutatás két területre oszlik: az észlelt támogatás szerepére és a kollektív önértékelés folyamatára. Amikor fennáll a közös önkategorizáció, fennáll az egység érzése, akkor a résztvevők tudják, hogy támogatásban részesülnek, ha cselekszenek. Annak tudata, hogy mások is cselekedni fognak, hogy támogatást nyújtsanak, aktivitásra ösztönzi őket. A csoport védőhálóként működik, ami az outgrouppal szemben megvédi az egyént. Ez abban az értelemben „kognitív”, hogy a támogatás észlelésének nem kell pontosan a valóságra épülnie. A kollektív cselekvés útján a csoport arra törekszik, hogy a tömeg tagjai által osztott értékek objektív, kézzelfogható valósággá váljanak (Drury, Evripidou & van Zomeren, 2015). A sikeres kollektív fellépés során egy olyan rendszer válik elérhetővé, amelyben az identitás már nem rendelődik alá más csoportokénak, átalakul olyanná, amelyben elismeréssel, ágenciával rendelkezik, így a csoportközi viszonyrendszerek is átalakulnak. Ezáltal az empowerment mind inputként, mind a cselekvés outputjaként értelmezhető.

⁴⁸ "Empowerment is viewed as a process: the mechanism by which people, organizations, and communities gain mastery over their lives." (Rappaport, 1987:122)

Ugyanakkor, hogy arra Bigazzi, Serdült és Bokrétás a magyarországi és olaszországi roma közösségekkel és fiatal munkanélküliekkel szerzett tapasztalataik alapján rámutatnak, a kollektív cselekvés önmagában nem mindig elég, ahhoz, hogy az empowerment növelését célzó beavatkozások hatása hosszú távon is érvényesülni tudjon, rögzülnie kell a tágabb társadalmi és strukturális kontextus változásaiban, és szükség van többség bevonására is (Bigazzi, Serdült & Bokrétás, 2019). Az empowerment folyamatában a kontextus mellett hangsúlyozzák az adott közösség, a többségi társadalom és a kisebbség számára befolyással rendelkező személyek bevonásának fontosságát is. A programok hatékonyságának és a közösség életébe történő integrációjának növelése érdekében a célcsoport számára meghatározó szereplők, így például a szociális munkások, pedagógusok, közösségfejlesztők bevonását javasolják, ami lehetővé teszi hatalmi pozíciójuk dekonstrukcióját, ezáltal az alternatív szociális reprezentációk kialakítását. Emellett a többség szerepére hívják fel a figyelmet:

“Azok a cselekvési tervek és beavatkozások, amelyek nem kezelik a rendszerszintű egyenlőtlenségeket, nem működnek, mert a meglévő társadalmi rend fenntartása ugyanazokat a hibákat reprodukálja. A közösségek és a társadalmak csak az mi-mások különbségek elfogadásával, megértésével és velük való együttműködésével fejlődhetnek. Így a befogadás és az empowerment mind a kisebbségi csoportokra, mind a többségi társadalomra hatással van.”⁴⁹ (Bigazzi, Serdült & Bokrétás, 2019: 131).

A többségi empowerment folyamatok során a csoport képessé válik a domináns pozíciójának feladására, a kisebbségi szempontok szem előtt tartásával észreveszi a rendszerszintű változtatások szükségességét és lehetőségét. Ahhoz, hogy ez végbe mehessen, meg kell erősíteni identitását, ami növeli az önbecsülést, a perspektíva-felvételt, a nyitottságot és mentalizációt, ezzel párhuzamosan pedig csökkenti a pszichológiai távolságot és a deperszonalizációt. Tanulmányukban emellett egy a közösség igényeire reflektáló és problémáit tükröző kontextus-specifikus empowerment megközelítést javasolnak, amely lehetővé teszi az adott környezetben gyökerező kulturális tárgyakkal és

⁴⁹ “Action plans and interventions that do not address inequalities on a systemic level are dysfunctional because maintaining the existing social order reproduces the same errors. Only by accepting, understanding, and working with self-other differences can communities and societies evolve. Thus, inclusion and empowerment affect both minority groups and majority society.”

témákkal kapcsolatos ismeretek megváltoztatását, ezáltal a képességek felismerését és elismerését, növelve az önbecsülést illetve megerősítve a közösség identitását. Mindez pedig lehetővé teszi a cselekvést (Bigazzi, Serdült & Bokrétás, 2019)

5.7. Alternatív identitás fogalmaktól a cselekvésig

5.7.1. A szociális identitás szerepe a kurrens kutatási koncepciókban

A szociális identitás elmélet kollektív cselekvéssel való szoros kapcsolatára már korábban kitértem, így most csak röviden mutatok be néhány újabb koncepciót, amelyek az identitás cselekvésben betöltött szerepét hangsúlyozzák.

Van Zomeren és Iyer (2009), Reicher és Drury modelljéhez hasonlóan (2000) a kollektív cselekvéshez kapcsolódó egyik legfőbb elméletként a SIT relevanciáját nyomatékosítják, ugyanakkor a fent említett további koncepciók jelentős része is fellelhető benne. Modelljük három lépcsőfokon keresztül vázolja a cselekvéshez vezető utat: (1) az alacsonyabb státuszú csoport realizálja helyzetét az osztársadalmi rendszerben, érzékeli a magasabb státuszú csoport és az ingroup között feszülő áthatolhatatlan határokat; (2) a saját csoport alacsonyabb státuszát illegitim, jogtalan jelenségként értékeli, ezáltal képes az aktuális status quon túlmutató alternatívákban gondolkodni; végül (3) a csoport instablnak érzékeli a rendszer működését, így a rendszerre megváltoztathatóként tekint, ami az ágencia érzését hordozza magában (van Zomeren & Iyer, 2009). Összegezve tehát a három lépés a fenti elméleti háttér Tajfel (1978,1981) nyomán az alábbi formában épül fel: az adott csoport tagjai szociális identitásuk aktiválása során élve a társas összehasonlítással pozicionálják magukat, ezt követően észlelik a tagok csoportjuk hátrányos helyzetét, így relatív deprivációt tapasztalnak. E megkülönböztetést illegitimként definiálják. Ahelyett, azonban, hogy a rendszert igazolnák, észlelik a rendszer instabilitását is, így a kognitív alternatívákban gondolkoznak, hogy a tajfeli értelemben vett szociális vagy társas versengés eszközéhez nyúljanak, és kollektív cselekvésbe kezdenek a rendszer megváltoztatásáért.

Van Zomeren legújabb koncepciója, amelyet Agostinivel dolgozott ki (2021) a kollektív cselekvést továbbra is a SIT mentén közelíti meg. Az identitás, a moralitás, legitimitás és

hatékonyság négyesével ábrázolják a cselekvés kiindulópontját. A kétkamrás modell, ahogyan ők is fogalmazzák, a tüntető vagy a cselekvésben résztvevő *“dobogó szívét a társadalmi identitás és erkölcs kettős kamrájaként ábrázolja, amelyek a metafora folytatásaként együttműködnek a test körül pumpált vér oxigénellátásában, hogy elősegítsék az érzelmi élményt”*⁵⁰. (Agostini & van Zomeren, 2021:5). Ez a fajta “érzelmi élmény” megjelenhet például a csoportalapú igazságtalanság mentén harag formájában, illetve az ágencia érzésén keresztül motiválhatja a csoport hatékonyságába vetett hitet. Ezek segítik az egyéneknek megérteni és kezelni a csoport helyzetét, és facilitálják a kollektív cselekvést (Agostini & van Zomeren, 2021).

Kollektív cselekvésben azonban nem kizárólag azon egyének csoportja vesz részt, akiknek pozitív identitása fenyegetett, státusza a rendszer szövetén belül veszélyeztetett, hanem sokszor olyan egyének vagy közösségek is, akik az adott ügygel “azonosulnak”, így egyfajta a Drury és Reicher (2000, 2018) elméletében már bemutatott erőteljesen heterogén “tömeget” alkotva vesznek aktívan részt a megmozdulásban. Erre a jelenségre válaszul, illetve a cselekvési szándék hatékonyabb predikciója érdekében, jelent meg a véleményalapú csoportidentitás és az átpolitizált kollektív identitás fogalma. Ezek olyan a szociális identitás fogalma mentén létrejött terminusok, amelyek célja a kollektív cselekvés részletesebb és átfogóbb feltárása.

5.7.2. Átpolitizált kollektív identitás

A relatív depriváció és a cselekvés kapcsolatának összefüggését korábban bemutatott eredmények az egoisztikus relatív depriváció tapasztalatával szemben a fraternalisztikus relatív depriváció szerepét hangsúlyozzák a tiltakozás létrejöttében. Foster és Matheson (1999) azonban komplexebb képet nyújtanak mind az egyéni, mind a csoportalapú relatív depriváció szerepét relevánsnak tartják. Koncepciójuk szerint azok az egyének erősebben motiváltak a cselekvésben való részvételre, akik mindkét típusú relatív deprivációt

⁵⁰“portrays the protester’s beating heart as reflecting the dual chambers of social identity and morality, which, to continue this metaphor, collaborate to oxygenate the blood pumped around the body to foster the emotional experience of group-based injustice (e.g., anger) and the belief in the efficacy of the group, both of which help individuals understand and deal with the group’s situation and motivate collective action”

tapasztalják. Klandermansék szavaival élve ekkor válik “a személyes politikaivá” (Klandermans & van Stekelenburg, 2013:888).

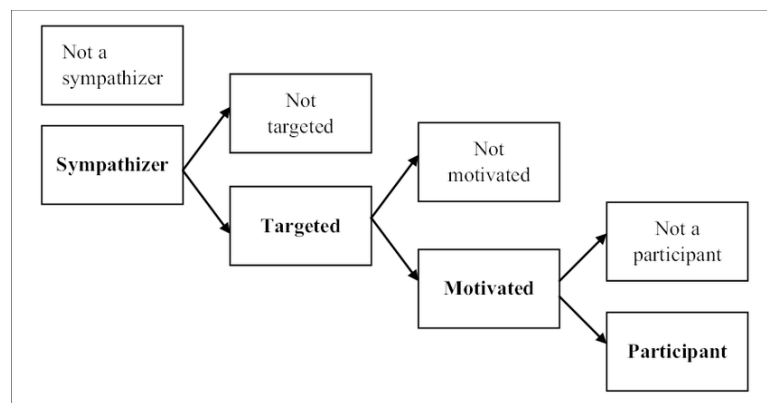
Ahogy azt van Zomeren és Iyer is megfogalmazta (van Zomeren & Iyer, 2009) a kétezres évek eleje óta újjáéledt az érdeklődés a társadalmi igazságosság szociológiai és szociálpszichológiai vizsgálatai iránt. Ez a kutatási terület a kollektív cselekvés feltárásában elsősorban a hátrányos helyzetű csoportok esetében került interpretációra. Azonban, ahogy arra Stürmer és Simon is rámutatott (2004), a relatív depriváció és az igazságtalanság nem mindig elégséges előrejelzője az aktivitásnak, sokszor az átpolitizált kollektív identitás megbízhatóbb prediktornak bizonyul, ez a fajta politikai küzdelem pedig az ágencia érzésével jár együtt (Simon & Klandermans, 2001).

Összegezve tehát a SIT kereteinek kiterjesztésével jött létre az identitás átpolitizálódásának koncepciója, ami azt jelenti, hogy a csoporttagok kifejezett motivációja kerül a fókuszba egy hatalmi küzdelemben való elköteleződés során (Simon & Klandermans, 2001). Az átpolitizált kollektív identitás modellje jelentős hangsúlyt fektet a társadalmi csoportok közötti hatalomért folytatott harcra, amely egyfajta politikai küzdelemként értelmezhető. Ugyanakkor a „kollektív identitás” politikai hozadéka és az „átpolitizált kollektív identitás” is, amely esetében a csoporttagok kifejezett motivációja a politikai következmények generálása, hatással van a társadalom hatalmi struktúrájára is, vagyis szándékolt hatalmi harcról van szó (Simon & Klandermans, 2001). A későbbi fejezetekben mind a hatalom, mind a kollektív cselekvéssel összefüggésbe hozható érzelmi állapotokat részletesebben kifejtem.

5.7.2.1. Kollektív cselekvési modell

Klandermans és van Stekelenburg (2013) van Zomerenékhez hasonlóan egy többlépcsős modellt dolgoztak ki a kollektív cselekvés dinamikájának kronológiai sorrendben történő leírására, ám ők az említett alternatív azonosulási dimenziókon keresztül közelítették meg azt. Az első lépésben az emberek a társadalmi mozgalom potenciális résztvevőivé válnak azáltal, hogy annak politikai céljaival és stratégiáival szimpatizálnak. E lépés során csupán egyfajta szemléletbeli támogatást láthatunk, valós cselekvésre még nem kerül sor. A második lépésben az emberek a társadalmi mozgalom mobilizációs kísérleteinek

célpontjává válnak, vagyis itt még mindig nem beszélhetünk valós aktivitásról, de nagyobb eséllyel jutnak az aktivitást ösztönző erőforrásokhoz. A harmadik lépésben motiválttá válnak bizonyos társadalmi mozgalmi tevékenységekben való részvételre, itt a szándékon túl már megjelenik a motiváció is. Végül a negyedik és egyben utolsó lépés a tényleges részvétel akadályainak leküzdésére vonatkozik: a szándékok fokozatosan valós cselekvési térbe kerülnek át, így az egyén bevonódik, és a szimpátiából tényleges fellépésre kerül sor (Klandermans & Oegma, 1987, van Stekelburg & Klandermans, 2013). A folyamatot Klandermans és van Stekelburg tanulmányában (2013) publikált ábra illusztrálja.⁵¹

5.7.3. Véleményalapú csoporttagság

A szociális identitás elméleti kiterjesztéséről beszélhetünk a véleményalapú csoporttagság koncepciójának esetében. Bliuc és munkatársai (2007) a vélemény alapján történő azonosulás figyelembe vételével a cselekvési hajlandóság hatékonyabb predikciójáról számoltak be (Bliuc, McGarty, Reynolds & Muntele, 2007). Ez az elméleti keret lehetőséget nyújt az ingroup határainak bővítésére azáltal, hogy a csoporttagságnak nem feltétele a hátrányos megkülönböztetésben való osztozás, sem a fenyegetettségben illetve diszkriminatív megkülönböztetésben való közvetlen érintettség. Romániában és Ausztráliában végzett vizsgálataik alapján azt találták, hogy a véleményalapú azonosulás megbízható és erős előrejelzője a politikai cselekvési szándéknak, így a szerzők szándéka

⁵¹ Forrás: Stekelburg, J. & Klandermans, B. (2013). The Social Psychology of Protest. Current Sociology. 61. 886-905. 10.1177/0011392113479314.

szerint mind a szociális identitáson, mind a az átpolitizált kollektív identitáson alapuló cselekvési vizsgálatok eredményeit kiegészíti. Mivel a vélemény könnyen verbalizálható, illetve az azonos értékeken, normákon és hiedelmeken nyugvó csoporthoz való tartozás konszenzusalapú, így az könnyen válhat azonosulási ponttá és a cselekvés kiindulópontjává, azonban limitációját a vélemények illetve az értékek változékonysága és múlékonytsága jelentheti. Az ezen az alapon nyugvó csoportok értékeinek instabilitása így korlátozó tényező lehet (Bliuc, McGarty, Reynolds & Muntele, 2007). Erre a típusú azonosulásra példa a Budapest Pride felvonulás, amelyen Magyarországon átlagosan 20-25 ezer ember vesz részt, hogy kiálljon az LMBTQIA emberek jogaiért és hátrányos megkülönböztetésük felszámolásáért. A tömegben résztvevők jelentős része közvetlenül ugyan nem érintett, azonban hisz abban, hogy az emberi jogok mindenkit egyformán megilletnek.

Ha azonosulásról és kollektív identitásformákról beszélünk, nem hagyható figyelmen kívül az annak szövetét biztosító szociális háló sem, amely az elköteleződés növelése mellett az információáramlást is biztosítja.

5.8. Csoportszocializáció és szociális háló

A kollektív cselekvés létrejöttének alapja a fentebb említettek tükrében, hogy az egyén egy adott csoport tagjaként definiálja magát. Az azonban meghatározó kérdés, hogy az egyén mi alapján választ közösséget – amennyiben ez választás kérdése –, illetve az adott csoportban milyen szocializációs folyamatokon megy keresztül. A kollektív cselekvés vizsgálatának egyik kiindulópontjaként nevezhetjük meg a költség-haszon alapú aktivitást (Olson, 1965). Ez a fajta mérlegelés azonban nem csupán a kollektív cselekvésre gyakorolhat hatást, hanem a csoporthoz való csatlakozásra, a csoporton belüli szocializációs folyamatokra és szerepváltozásokra is. Sullivan (1983) a női csoportokhoz való tartozás mentén például rámutat arra, hogy a tagság egyik legfőbb pozitív hozadéka a közösségi tevékenységekben való fokozott részvétel, illetve az önbecsülés növekedése és az interperszonális kapcsolatok pozitív változásai.

Moreland és Levine (1982) a csoportszocializáció folyamatának részletes leírásában kitüntetett szerepet ad a költség-haszon felbecsülésének. Három pszichológiai folyamat alapjára helyezi a szocializáció e folyamatát: értékelés, elköteleződés és szerep-átmenet. Az értékelés kognitív folyamata magában foglalja a csoport és az egyén arra való törekvését,

hogy felmérje a létrejövő kapcsolat kifizetődését, így a csoport feltérképezi, hogy a csatlakozó egyén mennyivel járul hozzá céljainak az eléréséhez, míg az egyén azt méri fel, hogy a csoport mennyivel járul hozzá saját szükségleteinek a kielégítéséhez. Ezt építheti múltbeli tapasztalatokra vagy a jövőre vonatkozó preconcepciókra (Levine, Moreland & Ryan, 1998). Egy főiskolai hallgatók körében végzett tanulmányban Moreland és munkatársai (1993) az önkéntes egyetemi csoportokban (sport, média, képzőművészeti és más szabadidős csoportokban illetve egyesületekben) végzett vizsgálataik során azt tapasztalták, hogy a megkérdezettek potenciális csoporttagságból adódó igényelt “haszna” illetve elvárása a leggyakrabban társasági jellegű volt (40%), például emberekkel való találkozás és új barátok szerzése, ezt az olyan elvárt személyes előnyök követték (17%), mint a megnövekedett önbecsülés, az önfegyelem és a szociális készségek fejlődése. Ezt követték az intellektuális hasznok (új fizikai és kognitív készségek elsajátítása), végül a kikapcsolódás és szórakozás vágya. A csatlakozással járó feltételezett költségek az idővesztésre illetve a pénzügyi kiadásokra helyezték a hangsúlyt.

Mivel a kifizetődőség megállapítása egyaránt lehet retrospektív és prospektív, így akkor nevezhető igazán erősnek, ha (1) a múltbeli kapcsolat az adott csoporttal kifizetődőbbnek bizonyult eddig, mint más korábbi csoportokkal, (2) a jelenlegi kapcsolatuk kifizetődőbb, mint a jelenlegi egyéb kapcsolatok, és (3) a jövőbeli kapcsolatokra tett kilátásaink szerint azok kifizetődőbbek lesznek, mint a jövőbeli alternatív kapcsolatok. Az elkötelezettség így erőssé válhat, amelynek számos következménye lehet, például az egyén magasabb fokú megbecsültségéhez vezethet, ami szükségleteinek és értékrendjének nagyobb mértékű elfogadását eredményezi, mert megpróbálja a közösség teljesíteni az elvárásait és megtartani tagjaként. A csoportos szocializáció folyamatában azonban az egyén identitása, valamint a csoporttagság költségeiről és jutalmairól alkotott elképzelései változást mutathatnak, mivel az adott közösség folyamatosan arra törekszik, hogy olyan irányba változtassa gondolatait, érzéseit és viselkedését, hogy azzal növelje asszimilációját és hozzájárulását a csoport céljainak eléréséhez. Végül a szerepátmenet egy viselkedési folyamat, mind az egyén, mind a csoport döntési kritériumokat alkot, amelyek az elköteleződés különböző szintjeit jelzik. Amikor a kritériumok mentén egy új döntés megszületett az egyik fél (a csoport vagy az egyén) szerepváltást kezdeményezhet, ha mindkét fél elkötelezettsége megfelel az adott kritériumnak – vagyis az egyén is kellően elkötelezett a csoport felé és a csoport is az egyén

felé –, megtörténik a szerepváltás. A szerepátmenetet követően a csoport elvárásai az új tag felé és fordítva megváltozhatnak, ami később újabb értékelési kört ösztönözhet, ami további változásokhoz vezethet az elkötelezettségben és az azt követő szerepváltásban. Ez a fajta cirkuláris folyamat a csatlakozó csoportszocializációjának öt fázisát különíti el (vizsgálat, szocializáció, fenntartás, reszocializáció és emlékezés), amelyeket négy szerepátmenet (belépés, elfogadás, divergencia és kilépés) választ el egymástól (Levine, Moreland & Ryan, 1998).

5.9. Szociális és kommunikációs háló

A nyolcvanas évektől a szociális háló szerepe a kollektív cselekvések vizsgálatában egyre jelentősebbé vált (Almeida, 2019). Krinsky és Crossley (2015) szerint egy adott mozgalommal való értékazonosulás önmagában nem elégséges motiváció a cselekvésben való részvételhez, a szervezetek által nyújtott közösségi háló is szükséges hozzá (Krinsky & Crossley, 2015), így a már meglévő referenciacsoportok, családi, baráti, munkahelyi és szomszédági kapcsolatok egyaránt (Dixon & Riscigno, 2003). E közösségek jelentős szerepet töltenek be abban, hogy az egyén ne csupán azonosuljon az értékekkel, de részt is vegyen az azokhoz kapcsolódó megmozdulásokban (Almeida, 2019). Ahogyan arra Dixon és Riscigno is rámutat, a már létező hálózatok biztosítják a társadalmi mozgalmakat, csakúgy mint a munkaerő-mobilizációs folyamatok alapjait, legyen az intézményen belüli vagy intézményközi, állami vagy magánszektor. Ezek a közösségi kapcsolatok teszik lehetővé a tagok toborzását, az információ és kultúra áramoltatását valamint a potenciális résztvevők döntéshozatalának befolyásolását (Dixon & Riscigno, 2003).

Hasonló álláspontot képvisel Diani (2011) is, akinek megközelítése szerint a társadalmi mozgalmakat tekinthetjük kapcsolati hálózatoknak is, amelyek informális összeköttetést nyújtanak olyan egyének és szervezetek sokaságának, akik amellet, hogy közös kollektív identitással rendelkeznek, konfliktusos kérdések mentén hatnak is egymásra. Diani a hálózatépítés és identitásképzés területén jelentős szerepet tulajdonít az online illetve számítógépes kommunikációnak (computer mediated communication, CMC) is, amely hatással van (1) a mozgalmi szereplők (egyének és szervezetek) viselkedésére; (2) a résztvevők és a szervezeteket egymáshoz fűződő viszonyának és (3) a kölcsönös azonosulás

és szolidaritás érzésének fenntartására, amely amellet, hogy összeköti a résztvevőket, a mozgalom fennmaradását is biztosítja még azalatt az idő alatt is, amikor konkrét mozgósítás nem is megy végbe. Mindezek mellett a földrajzi határokat is szélesíti, csakúgy, ahogy a nyilvános tér kiterjedtségét is (Diani, 2011).

Az egyén környezetében és kapcsolati hálózatában megtalálható adott mozgalom értékrendjével azonosulók száma, csakúgy mint e kötelek erőssége erőteljes prediktorai a potenciális részvételi hajlandóságnak (Almeida, 2019). Nagyobb valószínűséggel csatlakozik az egyén egy adott kollektív megmozduláshoz, ha kapcsolatban áll annak résztvevőivel, szimpatizánsaival, vagyis ha a toborzás esélye nagyobb (Almeida, 2019; Snow et al. 1980; Passy, 2001). Emellett Snow és munkatársai azt is kiemelik, hogy a kiegyenlítő, vagyis az eltérő álláspontot képviselő, hálózatok hiánya is befolyásoló erővel bír, csakúgy mint a társadalmi kapcsolatok zárt vagy nyitott hálózatának mértéke. Elvetik azt a fajta tradicionális elképzelést, amely szerint a mozgalmak a toborzás, a célok és az ideológia függvénye lenne, mivel azok esetenként ellentmondásosak lehetnek. A Krisna-tudatú szervezetek toborzását vizsgálva rámutatnak arra, hogy a mozgósítás a szervezeti struktúra változásainak függvényében alakul. Mindezek ellenére a diszpozíciós változók teljes ignorálását sem javasolják, inkább azok hálózati perspektívába történő integrálását tartják előremutatónak, vagyis a jelenlegi és potenciális résztvevők közötti normatív, instrumentális és affektív kötődések alapján történő megközelítést (Snow, Zurcher & Ekland-Olson, 1980).

A bevonás személyessége mellett Almeida (2019) összegzésében a kapcsolat minőségét is hangsúlyozza, vagyis ha a bevonódást facilitáló személy közeli barát vagy családtag, a csatlakozásra vonatkozó kérés valószínűleg meggyőzőbb, ahogyan az is meghatározó, ha az egyén számára releváns személyek passzívak, így nagyobb az esélye annak, hogy ő sem válik aktívvá (Almeida, 2019). Ahogy a tiltakozásban való részvétel az alacsony kockázatról (például egy egyetemi gyűlés) a magas kockázat (például egy épület elfoglalása vagy egy autoriter kormány elleni tiltakozás) irányába mozdul el, az aktív közösségi hálózatokba való mélyebb integráció a részvétel erőteljesebb előrejelzőjévé válik (Almeida, 2019). Erre mutat rá Almeida 2005-ös tanulmánya, amiben leírja, hogy az aktivitás kialakulását nehezítő tekintélyelvű politikai környezetben mind az autoriter rendszer és az azzal szemben való

kiállítás, mind a szociális háló és az interakció szerepet játszik. Az aktivisták intenzív, szemtől szembeni interakciója és az elnyomó kormány demokratizálása/leváltása iránti elköteleződésük megosztása motiválja a résztvevők aktivitását (Almeida, 2005).

Florence Passy a szociális háló kollektív cselekvésben betöltött szerepét annak három funkcióján keresztül hangsúlyozza. A szocializációs funkció keretében a szociális identitás és a hálózat kölcsönösen egymásra gyakorolt hatását emeli ki. Az egyének kulturális orientációja a társadalmi interakciók hálójában alakul ki szimbólumok, rituálék, hagyományok és normák útján, ezáltal teret biztosítva a jelentéstartalmak közvetítésének. Míg az identitások társadalmi kapcsolatokon keresztül jönnek létre és formálódnak, addig a társadalmi kapcsolatrendszer építi és erősíti az egyén identitását, ezáltal a szociális háló segíti például azt is, hogy az egyén ideológiailag közelebb kerüljön egy adott politikai témához. A szociális háló tehát azáltal, hogy értelmezési kereteket nyújt, identitást épít ki és szilárdít, megalapozza a cselekvési részvételhez szükséges kezdeti hajlandóságot (Passy, 2003). Itt fontos hangsúlyozni a kommunikáció szerepét is. A hálózatok jelentéseket hoznak létre, amelyek integrálódnak az énben, és amiket az egyének kommunikálnak mások felé, ezáltal fenntartva a folyamatot és a potenciális cselekvést. Emellett a hálózatok lehetőséget nyújtanak a bevonódásra azáltal, hogy összekapcsolják a potenciális résztvevőket egy mozgalmi szerveződéssel. E szakaszban Passy a bizalom jelentőségét hangsúlyozza, amely döntő lehet abban, hogy egyes kötelek miéért meghatározóbbak az értékközösség megteremtésében és az aktivitásban, mint mások. Végül a “döntésformáló funkció” mentén a kollektív cselekvéshez való csatlakozásra vonatkozó döntést is a többi résztvevő tevékenysége befolyásolja (Passy, 2003).

A tudásátadás, így a kommunikáció szerepét Dixon és Roscigno is hangsúlyozzák (2003). Meglátásuk szerint például egy ellenzéki csoportidentitás csak annyiban szembetűnő, amennyiben azt valamilyen módon képes továbbadni a csoporttagoknak és a potenciális résztvevőknek (Dixon & Roscigno, 2003). Egy nagy egyetemi kampuszon lezajlott munkássztrájk elemzése kapcsán azt a következtetést vonták le, hogy a kollektív cselekvésben való részvételt mind a státusz, mind a szereplők hálózati beágyazottsága meghatározza, mindezek befolyásolhatják a döntéshozatali folyamatokat az információkon, a panaszok megosztásán és az identitásépítésen keresztül, így hatással lehetnek a bevonódás

mellett a cselekvés intenzitására is. Mindezek mellett a kutatásuk arra is rávilágított, hogy a sztrájkban való részvétel túlmutat az egyéni státusz, a jövedelem és az identitás keretein. A hálózatokon belüli osztályidentitás és az egységes csoport sztrájkja volt igazán meghatározó hatással az egyéni részvételre (Dixon & Roscigno, 2003).

Összegzésként tehát Diani a társadalmi mozgalmakat kapcsolati hálózatokként definiálja, amelyek informális összeköttetést nyújtanak a közös kollektív identitással rendelkező egyéneknek (Diani, 1992). Amint azt Almeida leírta, az egyén környezetében és kapcsolati hálózatában megtalálható adott mozgalom értékrendjével azonosulók száma és e kötelékek erőssége az egyik legjobb prediktorai a potenciális részvételi hajlandóságnak (Almeida, 2019). Ahogy arra több kutatás is rámutatott, a cselekvésben való részvételhez a közösségi háló is szükséges, így a már meglévő családi, baráti, munkahelyi és szomszédsági kapcsolatok egyaránt, amelyek referenciacsoportokként szolgálnak az egyén számára. Ezek a csoportok lehetővé teszik, hogy az értékazonosulás és a szociális identitás felerősödjön, ezáltal nagyobb valószínűséggel vegyen részt kollektív megmozdulásokban (Krinsky & Crossley, 2014; Dixon & Riscigno, 2003; Almeida, 2019). A bevonódás esélyét növeli, hogy a kapcsolati hálózatok lehetőséget biztosítanak a kommunikációs és a jelentéstartalmak áramlásának (Passy, 2003). Mindkét kutatásomban ezen elméleti megközelítéseket fogom operacionalizálni.

A szociális és kommunikációs háló mellett a korábbiakban már említett érzelmi motivációk is jelentős szerepet játszanak a kollektív cselekvési szándék kialakulásában. A továbbiakban a csoportközi érzelmek elméleti keretére térek ki, majd kutatási eredmények mentén részletesebben is bemutatom azokat az érzelmeket, amelyek szerepét a szakirodalom a legtöbb esetben hangsúlyozza.

6. A kollektív cselekvés háttérében álló érzelmi motivációk

*“Az érzelmek biztosítják a szociális életet, beleértve a társadalmi mozgalmakat is.”*⁵² (Jasper, 1998: 398) Az érzelmek a vágyak kielégítésének kísérői mellett azok alkotói is, jelen vannak elképzeléseinkben, identitásunkban és érdeklődésünkben. A mozgalmakban

⁵²“ Emotions provide social life, social movements included.”

érzelmeket lehet átélni és megerősíteni, amelyek gyakran együttjárnak azon törekvésekkel, hogy az intuitív víziók explicit ideológiákká alakuljanak (Jasper, 1998).

A kollektív cselekvés korai vizsgálatai az érzelmeket pejoratív formában közelítették meg, és elsősorban annak irracionális, dehumanizáló hatására helyezték a hangsúlyt. A kilencvenes évek végére és a kétezres évek elejére az érzelmekek szerepe a kollektív cselekvésben megváltozott, egyre összetettebb vizsgálati területté nőtte ki magát, amely vizsgálatok szerteágazó eredményeket hoztak. Módszertanilag azonban elmondható, hogy ez a fajta megközelítés is az egyéni és kollektív elemeket párhuzamosan alkalmazza (Jasper 2018). Jasper az érzelmekek újfajta megközelítéseként tekint arra, hogy azok kulturális jellege egyre nagyobb hangsúlyt kap az alapvetően automatikus szomatikus válaszként való megközelítések között. Úgy véli, az érzelmekek nemcsak az eseményekre adott válaszaink részét képezik, hanem cselekvéseink céljait is alakítják, ezáltal a cselekvés létrejöttének elengedhetetlen részét képezik, ahogyan azok megszűnésében is kardinális szerepet játszanak.

Míg egyes esetekben kiváltó hatásról, addig más esetekben reaktivitásról beszélhetünk, illetve előfordul ezek kombinációja is, melybe azok az érzelmekek tartoznak, amiket gyakran "hangulatként" írnak le. Jasper a cselekvés kapcsán az alábbi érzelmekek nevezte meg. (1) Elsősorban kiváltó erejű érzelmekek: a) gyűlölet, ellenségeskedés: erőteljes szerepet játszanak a felháborodás kiváltásában és a hibáztatásban, a célokat sokszor a valós gyakorlati eredmények eléréséről a büntetésre tolják át; b) szeretet: erőteljes érzelmi kötődés az adott mozgalom egyes tagjai iránt; c) szolidaritás, lojalitás: pozitív érzelmekek másokkal szemben, amelyek az adott csoport nevében tett fellépési formákhoz vezethetnek; d) gyanakvás, paranoia: gyakran felháborodáshoz és hibáztatáshoz vezet; e) bizalom, tisztelet: alapvető pozitív érzelmekek, amelyek főként hatások, és amelyek befolyásolják a további kognitív és érzelmi válaszokat, illetve a szövetségesek mintázataira hatnak. (2) Elsősorban reaktív érzelmekek: a) harag: forrása és kifutási iránya is sokrétű, beleértve a düh és a felháborodást is, a hatékony stratégiák rovására is mehet; b) gyász, veszteség, bánat: a mozgalom rövidtávú sikertelensége, esetleg atrocitások áldozatai élik át, új irányba terelheti az egyént; c) felháborodás, megbotránkozás: ezeknek az alapját más érzelmekek adják, célszemélyre fókuszáltak és értelmezést igényelnek; d) szégyen: haraghoz és agresszív reakciókhoz

vezethet. (3) Hangulatok: a) együttérzés, szimpátia, szánalom: mások sorsát látva, elképzelve a segítségnyújtás vágya jelenik meg; b) cinizmus, depresszió: csökkenti a tiltakozás esélyét, mivel csökkenti a változásba vetett hitet, annak reményét; c) dac: ösztönzi az ellenállást; d) lelkesedés, büszkeség: pozitív érzelem, amit a megmozdulások vezetői igyekeznek kiváltani a tagokban (lelkesedés a mozgalom és az ügy iránt, illetve büszkeség az ahhoz kapcsolódó identitásra); e) irigység, neheztelés: ahogy azt Jasper is írja (1998), a korai tömeglélektani elméletekben jelent meg intenzívebben. Jelen lehet a csoportban és főként tiltakozáson kívül eső cselekvésekhez vezet; f) félelem, rettegés: fenyegetettségből eredeztethető, amely kapcsolódhat a mindennapi működéshez vagy akár erkölcsi meggyőződéshez, hatását tekintve pedig lehet passzíváló, bénító hatású, de a felháborodás útján aktiválhat is; g) öröm, remény: a csoporthoz tartozás élménye és az empowerment érzése örömet válthat ki, illetve a körülmények jobb alakulásába vetett reményt válthat ki; h) rezignáltság: a cinizmushoz hasonlóan csökkentheti a változás realizálásának esélyét. (Jasper, 1998). Jasper (1998) szerint az aktivitás kiváltására illetve a mozgósítás hosszú távú fenntartására a legalkalmasabb a szeretet, a hűség, a tisztelet és a bizalom.

Jasper az érzelmek cselekvésre gyakorolt hatása esetén különbséget tesz a gyors reflexű érzelmek – meglepetés, düh és félelem –, a középtávúak (hangulatok) és a hosszú távúak (meggyőződések) között, amelyek hatást gyakorolnak az öndefinícióra és a cselekvési lehetőségekre, kötelezettségekre (Jasper, 2018). A hosszú távú érzelmek esetében különbséget tesz az érzelmi elkötelezettség és az erkölcsi elkötelezettség között, míg az előbbit az emberekhez, helyekhez és dolgokhoz fűződő viszonyok táplálta érzelmeket foglalja magában, addig az utóbbi azzal kapcsolatos, hogy erkölcsileg helyeseljük vagy helytelenítjük-e azt, ami történik, ez az ideológiai meggyőződés érzelmi töltete, ilyen érzelmek lehetnek a szégyen, a büszkeség és az együttérzés.

Collins alapvetően a már említett költség-haszon elve mentén vizsgálja az egyéni érzelmeket, amelyek pozitív alakulásához fontos a megfelelő csoporttagság. Collins (1990:28) nem csupán a szolidaritás „ragasztójaként” tekint az érzelmekre (2004), az „interakciós rituálék” koncepciójával is magyarázza a közösségi cselekvéseket, legyen szó akár dohányzásról, társadalmi rétegződésről vagy szexről. A sikeres rituálék létrehozzák a csoporttagság szimbólumait, és ezzel együtt pozitív érzelmi energiákkal ruházzák fel az

egyént. Ezzel szemben a sikertelen rituálék “elszívják” az érzelmi energiát. Pontosan ezért az egyén célja, hogy minél több olyan helyzetben legyen része, amelyben kulturális tőkéje a legjobb érzelmi “energia haszonnal” jár (Collins, 2004). Az egyéni érzelmi okok és haszon mellett fontos, hogy a csoporttevékenységekben megjelenjen a csoporttagok között osztott, közös érzelmi motiváció, illetve az outgroup-pal szemben kialakuló érzelmi tényezők.

6.1. Csoportközi érzelmek (IET) és cselekvés

Ahogy az Smith és Mackie (2008) is írja, a csoportok közötti érzelmek általában olyan cselekvésekhez vezetnek, amelyek kifejezetten a csoportok között kialakult helyzethez kapcsolódnak. Ilyen például az arra irányuló vágy, hogy az egyik csoport szembeszálljon a másikkal, elkerülje azt vagy éppen kapcsolatba lépjen annak tagjaival. Ide tartozhat a domináns kormányzati apparátus teljes csoportot érintő döntéshozatalának elfogadása, vagy az azzal szemben történő pozicionálás, ellenállás. Ily módon a csoportok közötti érzelmek túlmutathatnak önmagukon és értékelések mentén cselekvést eredményezhetnek (Smith & Mackie, 2008).

Simon és Klandermans (2001) a kollektív cselekvés szociálpszichológiai megközelítésének egyik kimagasló területként nevezi meg a cselekvés háttérében húzódó érzelmek vizsgálatát. Ahogy van Stekelenburg és Klandermans (2013) a tiltakozás szociálpszichológiájáról írt átfogó összegző tanulmányukban kifejtik, az érzelmek vizsgálata népszerű kutatási területté vált. Az eseményeknek a célokra gyakorolt hatása, a célok mögött álló motivációk, az észlelt ágens és a célok személyes érdekekkel történő összeegyeztethetősége mentén két személy különböző módon értékelheti ugyanazt az eseményt, ezáltal az adott esemény eltérő érzelmi reakciókat válthat ki (van Stekelenburg & Klandermans, 2013).

Az individuális értékeken és értékeléseken túl ugyanakkor a csoporttagság is jelentős hatást gyakorolhat az adott érzelmek kialakulására. A Smith által 1993-ban kidolgozott Intergroup Emotions Theory (IET) szerint a releváns csoporttagságok - amelyekkel az egyének a mindennapjaikban pszichológiailag azonosulnak - az ember identitásának részévé válnak. Bármely csoport szolgálhat a társadalmi azonosulás eszközeként, sőt, ahogy arra Tajfel

(1981) is rámutat, az, hogy mikor melyik csoporttagság aktivizálódik, helyzetenként eltérő is lehet (Tajfel, 1981; Smith, 1993; Smith & Mackie, 2008). Ezek a helyzetek eltérő csoportalapú érzelmeket hozhatnak felszínre, vagyis amikor a szociális identitás előtérbe kerül, az egyének a “kiterjesztett-én” perspektívájából értékelik az őket körülvevő helyzeteket, eseményeket, és annak megfelelően adnak azokra érzelmi választ (Smith & Mackie, 2008).

Az adott csoportközi helyzetben tehát az ingroupot érintő tárgyak vagy események érzelmi reakciókat váltanak ki. Ennek oka, hogy az adott helyzetben releváns csoport a személy “szelf-aspektusává” válik, lehetővé teszi, hogy olyan helyzetek is negatív vagy pozitív érzelmeket váltsanak ki, amelyekben az egyén individuális szinten nem érintett, csoporttagságán keresztül éli meg azokat (Smith & Mackie, 2015). Nem szükséges, például, hogy valakinek gyermeke legyen, hogy haragot váltson ki belőle a kisgyermekes nők munkahelyi negatív diszkriminációja. Ebben az esetben a társadalmi nemem keresztül aktivizálódik a szociális identitás, ami mentén az érzelem létrejön. Hasonlóképpen írható le az Európa-bajnokságon győztes futball csapat drukkerjeinek nemzeti alapú büszkesége is, ahogyan a lista még számtalan példával folytatható az érzelmelek széles palettáján más-más csoportazonosulások mentén.

6.2. Harag, düh, felháborodás

Összefoglalva tehát az IET a csoportalapú érzelmelek értékelése mellett integrálja a szociális identitás és a self-kategorizáció elméletét illetve az érzelmelek szerepét hangsúlyozó koncepciókat. Az egyik legismertebb, legmeghatározóbb érzelmi motiváció a rendszer változtatását célzó cselekvés mögött az annak észlelt igazságtalansága miatt kialakult düh, harag és felháborodottság. Erre mutat rá például Leachék (2006) vizsgálata, akik a nem őslakos ausztrálok aborigin őslakosokkal szemben megjelenő előnyös (pozitív megkülönböztetés) okán kiváltott érzelmi reakcióit és annak cselekvésre gyakorolt hatását vizsgálták. Az eredmények rámutattak arra, hogy azok a résztvevők, akik saját csoportjuk helyzetét előnyösként ítélték meg, az egyenlőtlenséget igazságtalannak tartották, emiatt pedig büntudatot és haragot éreztek. Ugyan mindkét érzelem előrevetíti a cselekvési hajlandóság létrejöttét, de a harag erősebb prediktornak bizonyult. Míg a büntudat főként a

kompenzációval, addig a harag a politikai fellépéssel függött össze. Emellett még hangsúlyozandó, hogy mindkét érzelm elsősorban önközpontúnak bizonyult, a csoport saját szerepét kereste a diszkriminatív helyzet kialakulásában és nem a kormányét (Leach, Iyer & Pederson, 2006). Hasonló eredményt ért el Montada és Schneider (1989) a marginalizált helyzetű csoportokkal kapcsolatos cselekvési hajlandóságot mérő vizsgálatukban, amely rámutatott arra, hogy nem a szimpátia, hanem az erkölcsi felháborodás és az egzisztenciális büntudat motiválja a proszociális cselekvési hajlandóságot, így a hátrányos helyzetű közösségek megsegítésére irányuló akciókban (például pénzadományozásban) való részvételt. Ezzel szemben a politikai tetteket csak az erkölcsi felháborodás alakította. E kutatások alapján tehát azt lehet állítani, hogy az emberek nem csak egyéni érdekeiket tartják szem előtt, ha cselekszenek. Ilyenkor nem a szimpátia vagy az empátia motiválja szolidaritásukat, hanem a düh és a felháborodás. Mindezek mellett a kutatásban résztvevők akkor voltak hajlandóak proszociális cselekvésre, ha azt érezték, mások arra jogosultak, tehát ha a helyzetüket igazságtalannak és méltánytalannak ítélték meg (Montada & Schneider, 1989).

Smith, Cronin és Kessler (2008) a Sonoma State University egyetemi oktatóival végzett kutatásukban a fizetések és juttatások terén észlelt relatív deprivációt és az annak következtében kialakult érzelmi reakciót mérték. Eredményeik alapján a szomorúság, a félelem és a harag eltérően hatott a kollektív cselekvés változójára. Fontos és tanulságos eredmény, hogy míg a harag a tiltakozási hajlandósággal állt kapcsolatban, addig a csoportalapú szomorúság a szervezeti lojalitás csökkenésével. A félelem és a szorongás esetében gyengébb eredmény rajzolódott ki, ami a megnövekedett szervezeti lojalitással függött össze. Ennek feltételezett oka lehet, hogy az általános oktatói fizetési és juttatási helyzetben a nagyobb egyetemre, mint egyfajta hatalmi vagy védelmi forrásként tekintették (Smith, Cronin & Kessler, 2008.) Miller és munkatársai 2009-es kutatásukban a cselekvés érzelmi hátterét az egyetemisták tandíj emeléssel kapcsolatos cselekvési hajlandóságán keresztül mérték. Eredményeik alátámasztják a fentieket, amelyben a harag kollektív cselekvésben játszott szerepét hangsúlyozzák, ugyanakkor egy integratív modellt is nyújtanak, amelyben a csoporthatékonyság szerepe is feltűnik, így több varianciát magyarázva, mint csupán az előbbi kettő közötti kapcsolat. Kísérleteik rámutatnak arra, hogy a procedurális igazságtalanság valamint az eljárással kapcsolatos társadalmi vélemény

(a döntéssel való feltételezett egyetértése a hallgatóságnak) és a cselekvés támogatása (a hallgatók közös fellépésének gondolata) a csoportalapú haragon és a csoporthatékonyságon keresztül hat a fellépésre. Az érzelemközpontú megközelítésre mutat rá, hogy míg a procedurális igazságosság és a társadalmi vélemény a csoportalapú haragon keresztül támogatja a kollektív fellépést, addig a cselekvés támogatása a csoporthatékonyságon keresztül befolyásolta azt, ezzel rámutatva a problémaközpontú megküzdés formájára. A modell tehát olyan kontextuális változók beemelését javasolja, mint a szociális támogatás, vagyis egy adott ügy támogatása, amelynek mentén érdemes különbséget tenni társadalmi vélemény-támogatás (ami elsősorban érzelmi fókuszú) és az instrumentálisabb, problémafókuszú társadalmi cselekvéstámogatás között (Miller, Cronin, Garcia & Branscombe, 2009).

6.3. Félelem

Miller és munkatársai (2009) a fent említetteknek megfelelően hangsúlyozzák, hogy míg a harag mint érzelmi motiváció vizsgálata szerteágazó kutatási terület, addig a félelem potenciális gátló hatásának feltérképezését még csupán kevesen kísérelték meg. Miller azt vizsgálja, hogy a félelem miként folytja el a harag mint motivációs erő hatását, ezáltal hogyan csökkenti a cselekvésben való részvétel valószínűségét. Ahogy azt Miller és munkatársai kifejtik (2009), a félelem szupresszív hatása a harag és a kollektív cselekvés kapcsolatában akkor lép fel, ha a félelem és a harag érzése pozitívan korrelál. Ennek oka, hogy a harag és a félelem kollektív cselekvésre gyakorolt közvetlen hatása eltér egymástól. Egy tisztességtelen, igazságtalan helyzetben a harag és a félelem nagy valószínűséggel pozitívan korrelál, ebben az esetben ugyan a harag pozitív közvetlen hatást gyakorol a cselekvésre, ezt könnyen elnyomhatja a félelem által okozott negatív közvetett hatás (Miller, Cronin, Garcia & Branscombe, 2009).

Miller (2006) a csoportközi érzelmekről szóló elméleti keretre alapozva kutatásain keresztül megállapítja, hogy a legitimitás, a már korábban ismertetett szociális identitás elméletnek megfelelően, a kollektív cselekvés releváns prediktora, amely a csoportharagon keresztül fejti ki hatását és vezet fellépéshez. Ezzel szemben a félelem blokkoló tényezőként jelenik

meg, amely gátolja a cselekvés létrejöttét. Figyelemreméltó eredmény továbbá, hogy amikor az egyének dühről számolnak be, kisebb kockázatot észlelnek a kollektív cselekvésben, mint azok, akik félnek. Vagyis az elsősorban individuális alapokon nyugvó érték-haszon alapú és a kollektív kognitív motivációk között összeköttetést képez azáltal, hogy ha a harag következtében a tiltakozásban való részvétel észlelt kockázata csökken, akkor a cselekvés létrejöttének költségei is csökkennek (Miller, 2006).

6.4. Büntudat

A marginalizált helyzetű csoportok hátrányos megkülönböztetésében jelentkező kollektív és egyéni büntudat szerepére mutat rá - a harag mellett - Montada és Schneider 1989-ben publikált tanulmánya, illetve a korábban már említett Leach és munkatársai (2006) által végzett kutatás, amely a nem őslakos ausztrálok proszociális fellépési hajlandóságát vizsgálta az aborigin közösség irányába (Leach, Iyer & Pederson, 2006). Ezek mellett kifejezetten a büntudat cselekvésben betöltött szerepe mentén kiemelném Doosje és munkatársainak (1995) holland hallgatók részvételével végzett vizsgálatát, amelyben a kollektív büntudat és a jóvátételi szándék közötti összefüggést az Indonéziával, mint egykori holland gyarmattal való viszony mentén mérték. A vizsgálatban résztvevők közvetlenül nem élték át a gyarmatosítást, és a hollandokkal, mint elkövető csoporttal való azonosulásuk is eltérő volt. A kutatásból az látható, hogy a ingrouphoz való kötődés mértékével növekedett a külső források hitelességének megkérdőjelezése, így a kompenzációs hajlandóságuk is csökkent. Ez rámutat a pozitív szociális identitás megőrzésére való törekvésre illetve a rendszerigazolásra (Tajfel & Turner, 1986; Jost & Banaji, 1994). Ha azonban a csoport elismerte múltbeli viselkedését és annak következményeit, akkor azonosulástól függetlenül anyagi kompenzációt javasolt a hátrányt elszenvedett külső csoportnak. Ezenkívül az ország vezetésének hivatalos bocsánatkérése is enyhítheti a büntudatukat, míg magas szintű nemzeti azonosulást mutatók esetében növelheti azt, ha emlékeztetik őket csoportjuk korábbi negatív tetteire. A kutatás tehát a büntudat mentén rávilágít arra, hogy a nemzeti azonosulás fontos szerepet játszik a csoportközi érzelmek kialakulásában, illetve az azt követő cselekvési hajlandóságban (Doosje et al., 1995)

A nemzeti azonosulás következtében megjelenő felelősségvállalásra mutat rá a 2019-ben publikált tanulmányunk (Bigazzi, Csernus, Serdült, Takács, Bokrétás & Géczy, 2019). Kutatásunk rávilágított arra, hogy a glorifikáció mint a nemzeti azonosulás egyik formája összefüggésben áll a különböző csoportokat érintő általános előítéletekkel és korábbi negatív cselekedetek elkövetéséért illetve a jelenben is működő folyamatos konfliktusos viszonyokért vállalt felelősség alacsonyabb mértékével, valamint a felmentő stratégiák alkalmazásának nagyobb gyakoriságával, például a felelősség háritásával, az áldozati csoport hibáztatásával és a külső kényszerre való hivatkozás erkölcsi igazolásával. A glorifikációval szemben a kötődés e dimenziók egyikével sem állt kapcsolatban. A glorifikáció eltérő mértékben függött össze a belső csoport múltbeli vétkeiért, így a Holokausztban való részvételért, illetve a roma kisebbség és nem roma többség között fennálló csoportközi konfliktusban vállalt felelősséggel. Kutatásunkban kontrollváltozóként bevontuk egy hősi segítő karakterét, Ocskay László történetének rövid leírását, aki a Holokauszt alatt hatszázezer zsidó életét mentette meg. Az eredmények szerint a múltbeli csoportnormák ellen fellépő heroikus segítő történetek segíthetnek növelni a kollektív felelősséget a csoport vétkeiért, illetve összefüggésben állhatnak a magasabb empátiával, de a felelősségvállalás nem feltétlenül általánosítható a mai konfliktusokra, illetve a jelen kor marginalizált csoportjai iránt mutatott empátia megjelenésére (Bigazzi et al., 2019).

A büntudat kapcsán Swim és Miller (1999) a „fehér büntudat” fogalmát alkalmazza, amely a fehérek negatívabb értékelésével, a fehér privilégiumok elméleti előzményeiről való erőteljesebb meggyőződéssel, a feketék elleni diszkrimináció nagyobb elterjedtségének becsült mértékével és a feketékkel szemben mutatott alacsonyabb előítéletességgel társul. Iyer és munkatársai (2003) azonban leírják, hogy a fehér büntudat elsősorban inkább a kompenzációra való törekvést vonja maga után, mint a rendszer szintű változtatást, így az egyenlőség előmozdítását célzó erőfeszítéseket, például a lehetőségek növelését elősegítő programok támogatását kevésbé (Iyer, Leach & Crosby, 2003). Jovchelovitchék (2013) a Rio de Janeiró-i favellákban végzett munkájuk alapján az általánosságban alkalmazott segélyprogramokkal szemben az alulról felfelé építkező szervezetek szerepét hangsúlyozzák. Kutatásuk alapján a kívülről érkezett, majd a kitűzött cél teljesítését követően kivonuló vagy megszűnő fellépéssel szemben, tartós változás belülről érhető el. A favellákban működő civil szervezetek (pl. AfroReggae és CUFA) az egyénre és a

közösségre összpontosítanak, önmaguk és jövőjük szociális reprezentációjának feltárásában a különböző művészeti ágakat vonják be, illetve innovatív együttműködést építenek ki az állami és magánszektor szereplőivel (Jovchelovitch & Priego-Hernández, 2013). A hátrányos helyzetű közösségek körülményeinek fenntartható változásához tehát a büntudat miatt létrejött kompenzációs törekvésekkel szemben inkább a kollektív cselekvés más típusú formái érhetnek célt, így például az alulról felfelé építkező, a közösség bevonásával működő szervezetek.

6.5. Empátia, szimpátia és sajnálat

A büntudathoz hasonló proszociális viselkedéshez vezet az empátia, a szimpátia és a sajnálat is. Thomas és McGarty (2017) tanulmányában differenciálja az “adni” és “cselekedni” fogalmakat. A kollektív adományozást “jóindulatú támogatásként” kezelik, míg és a kollektív cselekvést “aktivista támogatásként”. E megnyilvánulási formák két különálló, de egymással összefüggő cselekvést képviselnek. A nagyobb arányban előforduló “adás” esetében a jóindulatú támogatók olyan proszociális érzések motivációjára, mint az együttérzés, a csoportközi segítségnyújtás eszközehez nyúlnak, így a hátrányos helyzet, szenvedés csökkentése érdekében pénzt vagy más javakat biztosítanak, adományoznak. Az aktivista támogatás esetében, ami kutatásuk szerint ritkábban jelent meg a civil szervezetek tagjai között, a felháborodás szerepét emelték ki, ami többek között petíciók aláírásához, lobbizáshoz, gyűléseken való részvételhez vezethet. Azok, akik részt vettek ilyen “radikálisabb” megmozdulásokban, általában a jóindulatú támogatást is nyújtottak, tehát a cselekvési terük átfogóbb volt. Ugyanakkor a szegénységellenes társadalmi azonosulás, bár kisebb mértékben, de a jóindulatú támogatók körében is megjelent, ami a szerzők szerint arra mutat rá, hogy egyfajta kollektív alapja a jóindulatú támogatásnak is van. Az aktivista támogató csoportnál a részvételt pozitívan jelezte előre mind az említett azonosulás, mind a kormány intézkedéseit hangsúlyozó társadalmi változásokkal kapcsolatos meggyőződések. Ahogyan arra a szerzők rámutatnak Simon és Klandermans már említett munkája alapján (2001), az aktív támogatók számára az egyenlőtlenség átpolitizálódott, vagyis beágyazódott a hatalmi viszonyok rendszerébe. Összegezve tehát a két csoport közötti különbség esetében az látható, hogy az aktivista támogatók több és átfogóbb cselekvési keretben vesznek részt,

amelyeknek minősége is más, így ennek alapján érdemes Thomasék szerint a fentitől eltérő kategorizálást alkalmazni (Thomas & McGarty, 2017).

Batson és Coke (1981) szerint az empátia, vagyis a partner élményeire adott érzelmi válasz, elsősorban a segítségnyújtás altruisztikus motivációjához vezet (Batson & Coke 1981). Bachelor egy többdimenziós fogalomként írja le, amely egyaránt magában foglal affektív, facilitatív, megosztó és gondoskodó altípusokat (Bachelor, 1988). Davis az érzelmi és kognitív (perspektíva felvételen alapuló) koncepciót összefűzi, és az empátiát többdimenziós konstrukcióként kezeli (Interperszonális Reaktivitási Indexet, IRI) a fantázia, perspektíva felvétel, empátiás törődés és a személyes distressz mentén vizsgálja (Davis, 1980, 1983). Definíciója szerint az empátia „*egy egyén reakciója egy másik megfigyelt tapasztalataira*”⁵³ (Davis, 1983:113).

Több vizsgálat is rámutatott arra (Batson & Coke 1981, Batson & Ahmad, 2009; Batson, Ahmad & Stocks, 2016), hogy az empátia mint proszociális érzelem nem csupán ahhoz járul hozzá, hogy az egyének felvegyék a hátrányos helyzetben lévő személy vagy csoport perspektíváját, hanem anticipatorikus hatással bír a cselekvési hajlandóságra. Erre mutat rá Batson, Chang, Orr és Rowland vizsgálata is (2002), amelyben egy drogfogyasztó és azzal kereskedő elítélt interjúját hallgattatták meg a kísérleti személyekkel. Azok, akiket arra kértek, hogy képzeljék el, mit érezhet az interjúban szereplő személy nemcsak, hogy pozitívabb attitűdöt mutattak iránta, de azt is javasolták, hogy több szenátusi forrást fordítsanak egy olyan szervezetre, amely segíti a kábítószerfüggőket, ezáltal csökkentve az egyéb közösségi szolgálati projektekre rendelkezésre álló forrásokat (Batson, Chang, Orr, & Rowland, 2002).

Fernando, Kashima és Laham (2014) a cselekvés mögött álló gyakran összetett vagy kevert érzelmek miatt egy komplexebb vizsgálati irányt javasoltak, a személyközpontú megközelítések alkalmazását. Kutatásaikban az érzelmi motivációt Ausztráliában a menedékkérők, ausztrál lakosok és a kormány viszonylatában, míg Kanadában az őslakos a nem őslakos népesség illetve a kormány kontextusában tapasztalható csoportközi egyenlőtlenségek mentén térképezték fel. A szimpátia kizárólag akkor váltott ki cselekvési

⁵³ “reactions of one individual to the observed experiences of another (Davis, 1983:113).”

vágyat, ha más érzelmekkel együtt tapasztalta meg a személy (Fernando, Kashima, & Laham, 2014).

Feischmidt Margit és Zakariás Ildikó (2018) civil szervezeti segítőkkel készített interjúkon alapuló kutatása a jótékonyág potenciálját hangsúlyozza, ezzel megkérdőjelezve azt az elképzelést, hogy a segítségnyújtás – amit olyan érzelmek vezérelnek, mint az együttérzés vagy a sajnálat – az állami szint helyett egyéni szintre helyezik a felelősséget, és háttérbe szorítják a szenvedés strukturális okainak észlelését. Az önkéntesekkel készített interjúk rámutattak arra, hogy a menekültek irányában érzett közvetlen felelősség szorosan összefügg a kollektív felelősségtudattal. A politikai cselekvés és az önkéntesség között kétirányú kapcsolatot fedeztek fel. (1) Mások szenvedésének és szükségleteinek észlelése, illetve az arra adott közvetlen válaszreakcióként megjelenő segítségnyújtás a „jótékonyág politizálásához” vezethet, vagyis a politikai szereplők felelősségének felismeréséhez, így politikai kritika megfogalmazásához. E dinamika fordított iránya is megjelent, „a politika jótékonyágba való fordulása”, ami azt jelenti, hogy egyes politikai álláspontok képviselője, így például a kormánykritikus hozzáállás, segítségnyújtást eredményezhet, ezáltal a jótékonyág a „lázadás” vagy politikai cselekvés egyik eszközeként jelenik meg, illetve az egyén felelősségvállalása a politikai aktorok e tekintetben mutatott hiányosságával kerül ellenpólusba. E kétirányú dinamikát az eltérő beszédmódok mentén ragadták meg, amelyek az alábbiak voltak: (a) a közélet felől a segítő cselekvések irányába való elmozdulás, így a segítségnyújtás közéleti motivációinak hangsúlyozása; (b) a szenvedés enyhítésének szándéka és a felelősségvállalás irányából a politikai véleményalkotás felé való elmozdulás, így a segítő–segített találkozások során létrejött érzelmek és új tudás hangsúlyozása, például a szekuritizációs politika felismerése és az ennek okán kialakuló politikai szereplőkkel szembeni kritika megjelenése. Kevesen alkalmazták ugyan, de megjelent egy harmadik típus is, (c) a depolitizált beszédmód, amely az ügyet hangsúlyozta, így a segítők és segítették közötti interakció illetve a segítő cselekvés motivációit távol tartották a közéleti és politikai kontextustól. E kétirányú jelenség háttérében a szerzők a specifikus társadalmi-politikai helyzetet nevezik meg, amely a biztonságiasítás hegemoniájának születése miatt alakult ki. Ezek az eredmények rámutatnak arra, hogy a szolidaritási akciók fragmentált működése akadályozhatja a stabil intézmények és az ellendiskurzus kialakítását (Feischmidt & Zakariás, 2018).

Feischmidt és Zakariás kutatásához hasonlóan Lantos Nóráék (Lantos, Kende, Becker & McGarty, 2020) is a sajnálatot, mint az aktivitást kiváltó érzelmi motivációt vizsgálták. Eredményeik szerint a sajnálat a felháborodáshoz hasonlóan proszociális viselkedési szándékhoz, sőt kollektív cselekvési szándékhoz is vezethet. Vizsgálataik egyrészt olyan csoportközi helyzetekre térnek ki, amelyek a gazdasági, társadalmi és politikai igazságtalanságokat egyaránt tükrözik (romák és menekültek esetében), másrészt olyan helyzetekre is, amikor a gazdasági hátrány nem jelenik meg, hanem a társadalmi és politikai negatív megkülönböztetés dominál (LMBTQIA emberek). Végül összehasonlították a sajnálat és a felháborodás szerepét egy gazdaságilag és politikailag, illetve kizárólag politikailag hátrányos helyzetű fiktív csoporttal szemben. Kutatási eredményeik rámutattak, hogy a sajnálat a gazdaságilag marginalizált csoportok esetében mind a kollektív cselekvési, mind az adományozási szándékot előrejelezte. A kollektív cselekvési szándékot ugyanannyira, sőt valamivel erősebben, mint a felháborodás. Ennek háttérében álló okként nevezik meg, hogy a sajnálat érzelmi válaszát kiváltó gazdaságilag marginalizált helyzetben lévő csoportok esetében felismerésre kerül az igazságtalanság, ami kollektív cselekvéshez és adományozási szándékhoz egyaránt vezet. Ezzel szemben a melegekkel és a politikailag hátrányos helyzetű fiktív csoporttal kapcsolatban a sajnálat kevésbé erős prediktora a kollektív cselekvésnek, mint a felháborodás. Kutatásuk alapján a sajnálat vagy az együttérzés fontos alapja lehet a súlyosan rászorulóknak érdekében történő megmozdulásoknak. Eredményeik tehát arra utalnak, hogy a nagy státuszkülönbséggel rendelkező csoportok közötti kontextusban a fő megosztottság nem az adományozás illetve a társadalmi változást szolgáló politizált cselekvések között van, hanem aközött, hogy egyáltalán létrejön-e a cselekvés (Lantos, Kende, Becker & McGarty, 2020).

Összegezve tehát a kollektív cselekvési hajlandóság vizsgálatában az érzelmek sarkalatos szerepet töltenek be, legyen szó akár annak proszociális megnyilvánulási formájáról, az adományozásról illetve segítségnyújtásról vagy a rendszer megváltoztatását célzó politikai fellépésről.

Amint arra fentebb kitértem, a kollektív cselekvés létrejötte azonban nem kizárólag az érzelmekkel függ össze, fontos szerepet játszanak a társadalmi, politikai, gazdasági és hatalmi rendszerről alkotott szociális reprezentációk, így azok igazságtalanként és

megváltoztathatatlanlanként történő észlelése. A továbbiakban egy mindezen koncepciókat összegző megközelítést fogok bemutatni.

6.6. Igazságtalanság, hatékonyság és identitás, a SIMCA modell

A fent összegzett potenciális motivációs tényezőket köti össze a van Zomeren és munkatársai (2008) által kidolgozott SIMCA modell, a kollektív cselekvés integratív szociális identitás-modellje, amely a cselekvés létrejöttében az igazságtalanság, a hatékonyság és az identitás szerepét tárja fel. A koncepció azt magyarázza, hogy (1) a csoportalapú igazságtalanság észlelése hogyan alakul át erőteljes csoportalapú érzelmekké, amelyek előrevetítik a kollektív cselekvést, illetve (2) azokat a folyamatokat, amelyek révén a szociális identitás átpolitizálódik, továbbá e kettő összefüggését.

Van Zomerenék megközelítése egy kétszintű folyamatra épül, amelynek első szintje arra mutat rá, hogy a szociális identitás, a csoportalapú érzelmek – például a harag -- és a csoporthatékonyságra vonatkozó hiedelmek együttesen határozzák meg a kollektív cselekvésben való részvételi hajlandóságot. A második szint esetében a kollektív cselekvésben való tényleges részvétel, és az ezzel járó interakció más aktivistákkal, átpolitizálja a szociális identitást. Ez a kétszintű elemzés alkalmazható az esetleges (pl. újonnan kivetett adó, a hallgatók tandíjának emelése, környező településen való üzemépítés) és a strukturális (pl. LMBTQIA emberek, nők, és etnikai kisebbségekkel szemben megjelenő negatív diszkrimináció) hátrányok fogalmi megkülönböztetésére egyaránt. Míg az esetleges hátrányok elleni kollektív fellépés az első szinten jelenik meg, addig a strukturális hátrányok elleni kollektív fellépés inkább a második szintű folyamatoktól függ. Ebben az esetben a csoportalapú érzelmek és a csoporthatékonyság nagyobb szerepet tölt be az identitás átpolitizálódásában (van Zomeren, Postmes, Spears, 2008). Ahogyan arra a SIMCA modell rámutat, a szociális identitás meghatározó szerepet tölt be a cselekvésben: annak erősödése, a csoportnormák erősebb betartása révén a kollektív cselekvésben való részvétel erősebb motivációjához vezet, illetve a csoportalapú érzelmek által az igazságtalanság erősebb észleléséhez, valamint a hatékonyság erőteljesebb érzésével társul. Emellett arra is kitér, hogy a korábban említett SMO-knak ahhoz, hogy cselekvésre ösztönözzék az egyént, a szociális identitás tartalmát kell átpolitizálniuk, mivel ez az

erősebb belső cselekvési kötelezettség érzésén keresztül még inkább motiválja a fellépést (van Zomeren, Postmes, Spears, 2008).

A SIMCA-ból levezetett kétszintű modell tehát arra utal, hogy az átpolitizált identitással rendelkezőknek más motivációjuk lehet a kollektív cselekvésre, mint azoknak, akiknél ez a folyamat nem megy végbe. Összegezve tehát (1) az észlelt igazságtalanság és az átpolitizált identitás erősebb hatást fejt ki, mint ezek hiányában az igazságtalanság és identitás; (2) míg az identitás mind az esetleges, mind a strukturális hátrányok ellen történő fellépést előrejelezi, addig az igazságtalanság és a hatékonyság érzése inkább az esetleges hátrányok elleni cselekvést vetíti előre; (3) mind a három prediktornak egyedi, közepes erősségű hatása van a kollektív cselekvésre a kutatásuk konklúziója szerint (van Zomeren, Postmes, Spears, 2008).

A SIMCA modell kapcsán van Zomerenék kiemelik a mozgósítás dinamikus és rugalmas folyamatára hangsúlyt fektető koncepciók objektív vagy makroszintű változóinak fontosságát, amelyek megkísérlik túllépni az elemzés szintjeit a pszichológiai folyamatok politikai, társadalmi és történelmi kontextusba történő beágyazása révén. Ugyanakkor a SIMCA modell, ahogyan azt a szerzők hangsúlyozzák, a kollektív cselekvés három pszichológiai előrejelzőjére és azok összefüggéseire vonatkozó specifikusabb előrejelzésekre összpontosít, amelyek feltételezéseik szerint pszichológiailag közvetítik az objektív tényezők hatását (van Zomeren, Postmes, Spears, 2008). Az alábbiakban olyan megközelítéseket fogok vázolni, amelyek a kontextus szerepére helyezik a hangsúlyt, rámutatva arra, hogy a cselekvés környezetét szolgáló történelmi, társadalmi, politikai és gazdasági folyamatok szerepe nem kerülhető ki a megmozdulások vizsgálatának során.

7. A változás kontextusa

A csoportok közötti határok túlzott zártsága amellet, hogy izolációhoz és az előítéletek stabilizálódásához vezethet, a cselekvés és így a változás létrejöttét is akadályozhatja (Bigazzi, 2013). E határok átjárhatóságát többek között a társadalmi, politikai és gazdasági kontextus, illetve az azokban uralkodó narratíva határozza meg, így annak szerepe a fellépés

vagy megmozdulás tekintetében nem hagyható figyelmen kívül. Ahogyan arra Bigazzi is rámutat:

“Naivitás lenne azt állítani, hogy a különböző formális és informális társadalmi beavatkozások önmagukban elegendő hatótényezők lennének a változás előidézéséhez. Véleményem szerint nem a ‘jó akarat’ mértéke és minősége határozza meg a változást, hanem az a szélesebb, gazdasági folyamatok által meghatározott környezet, társadalompolitikai irányvonal, amelyben létrejön. Ez ad teret, lehetőséget a változásnak.” (Bigazzi, 2013:15).

7.1. Lokális és globális változás

Almeida (2019) különbséget tesz lokális és globális megmozdulások között, a differenciálás során a mozgalom típusa, a résztvevők száma és a célkitűzés időintervalluma is meghatározó. Meglátása szerint a helyi szomszédsági és közösségi mozgalmak csak néhány hónapig vagy egy évig tarthatnak. Ennek az oka, hogy általában rövid távú és konkrét célok mentén jönnek létre, például az utcai világítás kiépítése, a környéken folyó építkezés megakadályozása vagy éppen annak facilitálása. Ahhoz, hogy egy nagyobb országos szintű fellépés társadalmi megmozdulásnak minősüljön, legalább egy évig fenn kell tudnia tartani magát, amiben segítséget nyújthat a hálózatban megjelenő kötelékek erősítése és a kollektív identitás kialakítása és erősítése. Megközelítése szerint, hiába vesznek rajta sokan részt, egyetlen tüntetés vagy tiltakozás nem minősül társadalmi mozgalomnak. Minél nagyobb léptékű a kollektív cselekvés, annál tovább kell fenntartania az aktivizálást ahhoz, hogy mozgalommá nője ki magát (Almeida, 2019). E megközelítés alapján Almeida a kollektív cselekvés hat szintjét különíti el: (1) az ellenállás mindennapos formái, (2) helyi mozgalmak, (3) nemzeti társadalmi mozgalmak, (4) tiltakozási hullámok, (5) forradalmi mozgalmak és (6) transznacionális társadalmi mozgalmak. Az ellenállás mindennapos formái közé tartoznak a kisebb felkelések az igazságtalan rendszerrel szemben. Az ilyen típusú akciók leggyakrabban szélsőséges elnyomás esetén fordulnak elő, például elnyomó mezőgazdasági rendszerek, katonai diktatúrák esetében. A helyi mozgalom helyi vagy regionális szinten harcol meghatározott és erősen körülhatárolt célokért (például egy helyi környezetszennyezési vagy munkahelyi probléma miatt), és általában korlátozott belső

szervezeti erőforrásokkal rendelkeznek, a résztvevők nagy részét a közeli közösségek önkéntesei teszik ki. Sok esetben a kitűzött célok elérésének sikere attól függ, hogy képesek-e szövetséget kötni más csoportokkal vagy nagyobb társadalmi mozgalmakkal. A nemzeti társadalmi mozgalmak a küzdelmek és fellépések széles spektrumát magában foglalják, általában az adott nemzet területének nagy részére kiterjednek, formális szervezeteket vagy lazán kapcsolódó hálózatok szövetségeit foglalhatják magukban, céljuk pedig a társadalmi, politikai reformok illetve a közvélemény megváltoztatása. A tiltakozási hullámok akkor fordulnak elő, ha több társadalmi mozgalom vagy társadalmi csoport hosszabb időn át, széles földrajzi területen (például országosan) tartós tiltakozásba kezd. E megmozdulásokban általában a társadalom több szektora is részt vesz (például egyetemi hallgatók, közalkalmazottak, dolgozók), és egyre konfrontatívabb eszközökhöz nyúl. A hullámot gyors terjeszkedés jellemzi, így földrajzi kiterjedtsége, a résztvevő társadalmi csoportok sokfélesége és a fellépések száma is nő. A forradalmi mozgalmak elsődleges célként a meglévő politikai rendszer és a kormányzás intézményeinek megdöntését tűzik ki maguk elé, így nem érdeklik a rendszer potenciálisan meglévő előnyei, a kormányt és annak működésének teljes leváltását akarják elérni. A forradalmi mozgalmak gyakran az elnyomó rendszerekből nőnek ki. Végül a transznacionális társadalmi mozgalmak országhatárokon átívelően, legalább két országban mozgósítanak. Míg a forradalmi mozgalmak intenzitásukban a legerőteljesebbek, addig a transznacionális mozgalmak kiterjedtségükben meghatározóak. Ilyenek voltak például a 19. század végi és 20. század eleji munkásmozgalmak, illetve a nők szavazati jogáért folytatott küzdelmek Európa-szerte. A huszadik század végén a kommunikációs technológia nagyléptékű fejlődésével, az internethasználat globális elterjedésével új típusú transznacionális mozgalmak jelentek meg, amelyek középpontjában az embereket világszerte érintő társadalmi ügyek, így az emberi jogok érvényesítése, a fenntarthatóság és a klímaválság állnak (Almeida, 2019).

Az új típusú transznacionális mozgalmakhoz hasonló jelenséget ír le O'Toole és Gale (2010) a birminghami és bradfordi etnikai kisebbségekhez tartozó fiatalokkal végzett fókuszcsoportos vizsgálatuk során. A kutatásban arra a következtetésre jutottak, hogy a résztvevők esetében általános a politikai pártokkal szembeni szkepticizmus, illetve a képviseleti demokráciához kapcsolódó aktivitási formákkal szembeni kiábrándultság figyelhető meg. A részvétel hagyományos formái helyett inkább a „glokális” (a

transznacionális és diaszpóráktól eltérő) politika foglalkoztatja őket. Politikai döntések alapját nem az adott párttal való azonosulás, sokkal inkább annak lokális vagy globális politikai céljai és értékrendje biztosította (O’Toole & Gale, 2010). A globális fellépés egyik alapját az új technológiai háttér, a média- és kommunikációs források széles skálája nyújtja, amely lehetővé teszi az aktivisták számára, hogy a blogíráson, kampányokon és weboldal készítésen keresztül közvetlenül foglalkozzanak globális problémákkal. Ugyan a mozgósítás mentén az olyan identitáshoz kapcsolódó tényezők, mint a vallás vagy politikai orientáció időnként megjelent, de inkább hálózatok, semmint kollektivista értékek vagy koncepciók játszottak szerepet a cselekvésben, illetve azok közül is inkább az ad hoc, mint az ideológia alapúak. A szerzők szerint tehát az új cselekvési formák nem kiszorítják az identitásalapú megközelítéseket, inkább kiegészítik azokat (O’Toole & Gale, 2010).

A globális fellépés egyre nagyobb jelentőségét hangsúlyozza Waddell (2013) GAN, vagyis Global Action Network fogalma is, amely többszereplős működés mellett a civil szervezetek kezdeményezéséhez vezethető vissza. E hálózatok célja általában a globális közjavak előállítása és védelme. Az esetek többségében széles nyilvánossággal rendelkeznek és erkölcsi alapokon nyugszanak, amelyek célja az olyan fenntartható gyakorlatok és értékek bevezetése, mint a béke megteremtése, a diverzitás értékének védelme, az egyenlőtlenségek felszámolása és az egészségügy javítása. A GAN-ok tehát rendszerszintű változást idéznek elő egy kiterjedt hálózat – kormányok, cégek, civil szervezetek – mozgósításán keresztül. E hálózatokat az jellemzi, hogy egyszerre jelenhetnek meg regionális, nemzeti és nemzetközi szintereken. Tevékenységeik az erőszakmentességgel, a sokszínűséggel és a határokon való átíveléssel írhatók le, legyen szó tudásmegosztásról, erőforrás mozgósításról, oktatásról vagy konfliktuskezelésről. Glasbergen (2010) GAN-okon végzett vizsgálatai alapján kettős célt társít azokhoz, egyrészt a szereplők egy adott diskurzus, paradigma köré szervezését, másrészt a konkrét cselekvések kidolgozását. Ahhoz, hogy egy GAN fejlődni tudjon, szükség van egy olyan vezetésre, amely képes közös jövőképet, küldetést, víziót teremteni. Emellett fontos az elszámoltathatósága, így a horizontális vezetés helyett vertikálisabb kötelékeken alapul. Glasbergen (2010) a kollektív cselekvés létrejöttében négy főbb pontot határoz meg. (1) lehetőségeit elsősorban a kérdés jellemzői és az érintettek köre határozza meg; (2) a belső koherencia létrejötte a tagságtól és a vezetéstől függ; (3) az, hogy képesek-e változást eredményezni, attól is függ, hogy képesek-e bevonni a kormányzati

szervezeteket küldetésükbe és tevékenységeikbe; (4) a hatékony GAN-ok a laza hálózatokat vertikálisan szervezett szakmai szervezettevé változtatják. E folyamat során a tudásbővítő bróker szerepét felváltja a vállalkozói szerep. Ha a GAN nem csak a változás forrása, hanem előremozdítója is akar lenni, a flexibilitással szemben a stabilitás játszik nagyobb szerepet (Glasbergen, 2010).

Az utolsó fejezet előtt még röviden kitérnék a lokális fellépések szerepére is. Gary Alan Fine szerint (2010) a társadalmi rend kialakításában nem hagyható figyelmen kívül a helyi struktúrák szerepe sem, amelyek olyan csoportoktól függnék, amelyek kollektív múlttal és jövővel rendelkeznek, és amelyek behatárolt térbeliségük mellett a személyes kapcsolatok hálózatán alapulnak. Összegezve tehát a helyi kontextus a társadalmi világok kialakításának meghatározó szereplője, alapja. Fine (2010) kritizálja azokat a szociológiai koncepciókat, amelyek az interakciót a helyi hagyományoktól függetlenül kezelő mikroszociológiai tanulmányokként jelentek meg, csakúgy mint azokat, amelyek a kultúra vizsgálata során figyelmen kívül hagyják a cselekvés és választás szerepét. A cselekvéseméletekre, a csoportdinamikára és a mikrokultúrákra építve megközelítése tehát a lokális szociológia megoldásaként szolgálhat az említett problémákra. A lokalitást egyfajta színpadként írja le, amelyen a társadalmi rend létrejön, illetve egy olyan szemüveggént vagy lencseként ábrázolja, amely lehetővé teszi a cselekvési formák kiválasztásának a megértését. Az etnográfiai vizsgálatokat ez alapján a folyamatban lévő kultúrák olvasataiként kezeli. Megközelítése szerint a csoport életének folyamatos és hivatkozási jellemzőin, így a térbeli, kapcsolati, és történelmi jellemzőkön keresztül érthető meg, hogy azok miként generálnak cselekvést. A helyi gyakorlatokra a társadalmi elvárások befolyásolásán és az egymás közötti kapcsolatok alakulásán keresztül a csoport alakítóiként, így a kulturális kiterjedés alapjaként tekint (Fine, 2010).

E koncepció előrevetíti az elméleti bevezetés zárófejezetét, amelyben kutatásomat történelmi keretek közé helyezem, így elsősorban László János munkáján keresztül mutatok rá azokra a potenciális kontextuális tényezőkre, amelyek befolyásolhatják a kollektív cselekvés létrejöttét.

7.2 Cselekvés mint a történelem alkotója és következménye

Ahogy arra Fine (2010) is rámutat, a kontextus cselekvésben játszott meghatározó szerepe túlmutat a földrajzi határok értelmezési keretén. Azt, hogy egy adott csoport a rendszer észlelt igazságtalansága és instabilitása okán saját helyzetének javítása érdekében milyen megküzdési stratégiákat választ, a történelmi mintázatok is erősen befolyásolják. Tehát a fent említett cselekvéssel kapcsolatba hozható motivációk, így a hatalmi viszonyokban fennálló egyenlőtlenségek észlelése, az érzelmi állapotok, a szociális háló, az észlelt hatékonyság, az ágencia, maga a szociális identitás és így a kognitív alternatívák, kiindulópontjaként tekinthetünk egy adott csoport múltban átélt tapasztalataira.

Egyes koncepciók az identitás létrejöttében kulcsfontosságú szerepet tulajdonítanak az élettörténetnek és az elbeszélő képességnek, így a személyes identitás a személyes múlt értelmező értékelése mentén szorosan kapcsolódik az életről alkotott normatív elképzelésekhez (Freeman & Brocmeier; 2001). Ahogy az egyénit felváltja a kollektív, vagyis amint a vizsgálat fókuszába a szociális identitás kerül, úgy kerül egy csoport kollektíven átélt múltja és annak értékelése is a társadalmi fellépés hátterébe. Halbwachs (1925) kollektív emlékezet fogalmával az emlékezés társadalmi meghatározottságát emelte ki, vagyis annak szocializációs folyamatok, így a kommunikáció és az interakció útján történő kialakulását. Emellett arra is rámutat, hogy ahogyan a múlt meghatározza a jelen, a jelen dinamikái is meghatározzák a múltat: az emlékezet kollektív, ami a kommunikáció által maradhat fenn (Halbwachs, 1941 idézi László, 2003). Jan Assmann Halbwachs kollektív emlékezet fogalmát továbbgondolta és különbséget tett kommunikatív és kulturális emlékezet között, mint azok a közelmúltra vonatkozó és a távoli múlt szimbolikusan fenntartott, az emlékezet által valósággá váló formái között (Assmann, 1992/2018).

László János e koncepciók alapján fogalmazta meg a történetek konstrukciójának jelentésalkotó szerepét. A narratívumok - események időbeli és oksági koherenciával rendelkező beszámolóit - jelen vannak minden társadalomban, korban, átívelnek a történelem illetve kultúra határain, így téve láthatóvá az eseményeket és hatást gyakorolva a jövőre. (László, 2012). A szociális identitással való kapcsolatukról László így ír:

“Megállapítottuk, hogy a kommunikatív emlékezetben időről időre a kollektív emlékezet átdolgozása, illetve a történelem szociális reprezentációja zajlik. Ezek a reprezentációk

narratív alakot öltenek, és a társadalmi csoportokban a csoportok identitászsükségeinek megfelelően naiv történelem-történetekként, néphistóriákként működnek. A történetek azonban többet is elárulnak az identitásról. Mivel az elbeszélés nemcsak természetes, ökonomikus kognitív eszköz az információ megőrzésére, hanem egyúttal a személyes kapcsolódásra és azonosulásra alkalmas forma is [...]”(László (László, 2003: 54).

Korábbi munkájukban (László, Ehmann & Imre, 2002) általános, középiskolás és egyetemi hallgatókból álló mintán a legpozitívabbnak és legnegatívabbnak értékelt magyar és európai esemény elbeszélését vizsgálták. A legnegatívabb történelmi eseményként mind a magyar, mind a tágabb európai kontextusban a II. világháború jelent meg, benne a Holocausttal, aminek az előfordulási gyakorisága eltérő volt az európai és a magyar kontextusban. Előbbiben jelentősen gyakrabban jelent meg, ugyanakkor mindkét esetben elmondható volt, hogy elkövetőként szinte kizárólag a németeket nevezték meg a tanulók. Emellett az alkalmazható narratív séma hiányára utal, hogy a pozitív és negatív történetek esetében ugyanazok a karakterek jelentek meg, így például a törökök, Habsburgok és szovjetek. A pozitív események említésekor ugyan az 1956-os forradalom említésre került, de a rendszerváltás jelentősen alulreprezentált maradt, amelynek oka lehet, hogy a drámai változással szemben annak békés átmenete dominál a köztudatban, illetve mivel nem vezethető vissza jelentősebb múltra, ezért feltételezhetően nem épült be az emlékezet mélyebb rétegeibe. A kutatás további meghatározó eredménye, hogy rávilágít a győztünk-vesztettünk dichotóm meghatározásra, ami a "csak győztünk" klaszter esetében elsősorban a nagyon távoli, honfoglaláshoz köthető történelmi kontextusban jelent meg, ezzel szemben a "csak veszítettünk" sokkal inkább a huszadik századhoz kötött, Trianon és a világháborúk kapcsán. Emellett megjelent a "győztünk, de végül veszítettünk" narratíva is, amely elsősorban a törökök és a Habsburgok kapcsán került kiemelésre, a "vesztettünk, de végül győztünk" esetében pedig nem jelent meg olyan történet, amely erőteljesen illeszkedett volna a klaszterbe. Mindezek az eredmények rámutatnak arra, hogy a magyar történelmi narratívában a dicsőséges múltat és a kezdeti sikereket időről-időre vereségek követik, és hiányzik belőle a veszteséget követő győzelem narratívája. Ez veszélyezteti a nemzeti identitás kiegyensúlyozottságát és biztonságát, ami kollektív áldozati szerepet eredményez. Az azonosulás által ez akkor is létrejöhet, ha az egyén személyesen nem élte át az adott traumát, így azt akár generációk sorozatán is átörökítheti. Ennek fenntartásához

járul hozzá a kollektív emlékezet, a társadalmi intézmények és a kommunikáció (László, Ehmann & Imre, 2002; László, 2003, 2012;).

László Jánosék történelemkönyveken végzett vizsgálataiból is kirajzolódott a sérülékeny magyar nemzeti identitás, amely erősen kötődik a távoli dicsőséges múlthoz, amelyet viszont vereségek és veszteségek követtek. Ez a közelebbi múltban is megjelenik, a forradalmak győzelmekkel kezdődnek, majd elnyomásba torkollnak és a kedvező fordulatokba vetett reményben végződnek. Ez a típusú remény azonban eltér az amerikai narratívát jellemző bizalom, lelkesedés és remény érzelmei jellemzőitől. A magyar kontextusban a remény mellett megjelenik a félelem és a kezdeti lelkesedést követő csalódás, majd szomorúság is (László, 2012). Emellett a negatív eseményekben megfigyelhető a felelősségelhárítás és a kollektív áldozati szerep, amely a pozitív szociális identitás megőrzése mellett egyfajta morális felsőbbrendűséget eredményez, amely a szolidaritás megerősítése és az erkölcsi igazolás megszerzése mellett, legitimálja a csoport agresszív fellépését, ezáltal csökkentve az annak következtében kialakuló büntudatot, és növeli az előítéletet, az empátia illetve a proszociális viselkedés hiányát. Amennyiben a csoport saját szerepét, ágenciáját a sikertelen múltbeli eseményekben nem ismeri el vagy külső csoportnak tulajdonítja azokat, az defenzív identitásra és a történelmi traumák alacsony mértékű elaborációjára enged következtetni. Ezzel ellentétben, ha mind a pozitív, mind a negatív eseményekben a csoport elismeri azokra gyakorolt hatását, stabil és autonóm identitásról, illetve sikeres traumafeldolgozásról beszélhetünk (László, 2012).

Vincze Orsolya és Kőváriné Somogyvári Ildikó (2003) a nemzeti identitás szociális reprezentációjának megjelenését vizsgálták Gárdonyi Géza Egri csillagok és Jókai Mór A kőszívű ember fiai című művében. Az Egri csillagokban a magyarokról alkotott pozitív kép rajzolódik ki, ami a bátorság, hősiesség, becsület, tudás, segítségnyújtás, kreativitás és demokratikus vezetés köré épül. A regény szociálpszichológiai kompozíciója, a karakterek egyoldalúsága és a cselekvéseikbe kódolt idealizált, gyakran leegyszerűsített csoporttulajdonságok lehetővé teszik az azonosulást mind a karakterekkel, mind az általuk együttesen alkotott csoporttal, erősítve a csoportidentitást. A kőszívű ember fiaiban a kép ennél árnyaltabb, a karaktereket nem kizárólag pozitív tettek jellemzik, megjelennek negatív

tulajdonságok és cselekedetek is. Az elfogultság azonban itt is tetten érhető, mivel a nem magyar szereplők szinte kizárólag negatív értékű cselekvésekkel vannak jelen a történetben. A negatív értékű kódok közül a gyávaság jelent meg a leggyakrabban, illetve a hiszékenységek, a passzivitás és a behódolás. Ahogyan arra a szerzők rámutatnak, mindkettő az erő és az autonómia kérdését feszegeti. Az attribúció irányából megközelítve a magyarok összességében jó képességekkel jó célokért küzdenek, azonban a függetlenség iránti törekvésük nem elég erős, és időnként a félelem gátat szab nekik, ami végül a forradalom bukásához vezet. Hangsúlyozandó az is, hogy a magyar szereplők tettei nagyrészt pozitív kimenetelűek, ellentétben a nem magyarokéval. Ez ugyan nem felel meg a fenti "vesztettünk, de győztünk" narratív sémának, itt sokkal inkább a "győztünk (kognitívan és morálisan), de veszítettünk" mintája látható. A moralitás és a kognitív siker azonban idealizált képet ad, ezáltal egy vonzó csoportidentitást kínál (Vincze & Somogyvár, 2003; László, Vincze & Somogyvár, 2003)

Az ágencia szerepe a kollektív cselekvés mellett a múlt reprezentációjának vizsgálataiban is megjelenik, ahogy arra László János (2012) is rámutat. Ez a narratív konstrukció egyik legfőbb kategóriája, amely a feladat végrehajtására és a korábban már említettek mentén a cél elérésére mutat rá, magában foglalva többek között a hatékonyság, a kompetencia és az aktivitás kategóriáit. A vereség erkölcsi győzelemként történő értelmezésének mint megküzdési stratégiának megerősítése, a "csak győztünk" narratíva távoli múlthoz, míg a "csak veszítettünk" közeli múlthoz való kötése, "a győztünk (kognitívan és morálisan), de veszítettünk" mintázat idealizálása, illetve mindezen mintázatok és a kollektív áldozati szerep továbbadása, a sikertelenségek esetében a felelősség hátrítása és a defenzív identitás jelenléte elfojthatja az adott csoport cselekvési hajlandóságát (László, Ehmann & Imre, 2002; László, 2003, 2012; Vincze & Somogyvár, 2003). Azt, hogy e történelmi narratívák között az aktivizmus miként jelenik meg Magyarországon, a továbbiakban az elmúlt évek legnagyobb megmozdulásain keresztül mutatom be röviden.

7.3. A magyar kontextus

Az aktuális politikai, gazdasági és társadalmi kontextusba ágyazott hatalom hatással van arra, miként alakítjuk interperszonális viszonyainkat, hogyan látjuk a minket körülvevő

rendszert, mit definiálunk illegitimként, jogtalanként, létrejöhet-e a változás észlelt lehetősége vagyis az ágencia érzése, illetve egyfajta cirkuláris dinamika mentén önmaga reprezentációját is alkotja, tehát azt, hogy magát a hatalmat miként látjuk. Összegezve tehát a politikai, így hatalmi viszonyok erőteljesen befolyásolják a társadalmi fellépés létrejöttét befolyásoló tényezőket.

A magyar politikai életben a Fidesz-KDNP kormány 2010 óta szinte megszakítás nélkül kétharmados többséggel vezeti az országot. Az elmúlt években egyre erőteljesebben jelent meg az Európai Unióval, “Brüsszellel” való politikai szembenállás, amely elsősorban a jogállamiság, a demokratikus intézményrendszer leépítése és az emberi jogok területén éleződött ki. A Bizottság legutóbbi, 2022-ben megjelent úgynevezett jogállamisági jelentése⁵⁴ szerint Magyarországon még mindig jelentős problémák vannak a jogállami működéssel, így a korrupcióval és a korrupciós ügyek átfogó kivizsgálásának hiányával, a bíróságokra nehezedő politikai nyomással, a civil társadalom elé állított akadályokkal és többek között a közszolgálati média függetlenségét biztosító működési keretek figyelmen kívül hagyásával⁵⁵. A jelentésben is megjelenő rendszerszintű problémák, illetve az olyan további jogállamiságot súlyosan sértő gyakorlatok, mint például a társadalmi és szakmai egyeztetés nélkül zajló, felgyorsult jogalkotási folyamatok, a nemzetbiztonsági célú titkos megfigyelés feletti bírósági felügyelet hiánya, az Alkotmánybíróság döntése, amely feltételhez kötötte az Európai Unió Bírósága által hozott döntéseknek való megfelelést, illetve az alapvető jogok biztosának mint nemzeti emberi jogi intézménynek A-ról B-státuszúvá történt leminősítése ahhoz vezetett, hogy az Európai Bizottság 2022 áprilisában feltételellességi (jogállamisági) eljárást indított Magyarországgal szemben. A jogállamisági jelentés természetesen nem tér ki az aktuális magyar társadalmi kontextus minden részletére, de egyfajta összegzését nyújtja annak a politikai és társadalmi atmoszférának, amelyben az elmúlt években létrejöttek a kollektív cselekvések Magyarországon.

⁵⁴ Európai Bizottság-Jogállamisági jelentés: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/41_1_193993_coun_chap_hungary_hu.pdf (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

⁵⁵ (Euronews) Jogállamisági jelentés: <https://hu.euronews.com/2022/07/13/jogallamisagi-jelentes-nincs-jelentes-elorelepes-a-magyarorszagi-korrupcioellenes-kuzdelem> (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

Az elmúlt évek legnagyobb tömeget megmozgató tüntetéssorozata, egyes számítások szerint több mint százezer embert készített kollektív fellépésre. 2014. október 21-én Varga Mihály nemzetgazdasági miniszter bejelentette, hogy 2015-től a kormány minden megkezdett gigabyte elektronikus adatforgalom után 150 forint adót vet ki a felhasználókra. Másnap létrejött a “Százeken az internetadó ellen” elnevezésű Facebook oldal, amit pár óra alatt közel kilencvenezeren “kedveltek”. Október 26-án a József Nádor térre szervezték az első tüntetést, amelyen körülbelül tízezeren vettek részt. A tüntetők negyvennyolc óras ultimátumot adtak a kormánynak, hogy visszavonja a netadó tervét. A tömeg ezt követően a Hősök tereire vonult, majd a szervezők hiába fejezték be a megmozdulást, több százan vonultak át a Fidesz székházához, ahol ledöntötték a kerítést és ablakokat törtek be. Az ultimátum leteltével, október 28-án folytatódott a tüntetéshullám. Budapesten több tízezeren vettek részt, ezzel párhuzamosan Nyíregyházán, Pécsen, Miskolcon, Kiskunfélegyházán, Vácon, Szegeden, Debrecenben, Békéscsabán és Komlón, illetve Varsóban is tüntetések kezdődtek. Ennek a megmozdulásnak a végén a szervezők egyértelműen kifejtették, hogy a törvényjavaslat novemberi megszavazásáig további megmozdulásokat terveznek. A kormány terveire adott gyors és szinte példátlan méretű megmozdulás azt eredményezte, hogy október 31-én Orbán Viktor a Kossuth Rádióknak adott interjújában bejelentette, az internetadó a tervezett formában nem vezethető be, és 2015 elején nemzeti konzultációt terveznek indítani a témában. A kormány meghátrálását követően még aznap a “Százeken az internetadó ellen” Facebook közösség „győzelmi nagygyűlést” szervezett. 2010 óta ez volt az első és egyelőre utolsó olyan tüntetés, amelyik meghátrálásra kényszerítette a kormányt. A kezdeményezés szervezői 2015-ben elnyerték az Európai Civil Fórum európai demokratikus állampolgársági díját.⁵⁶ Az eseményeken történeteket három évvel később a Mérce, hat évvel később pedig a HVG is a legnagyobb megmozdulásként említette visszaemlékező cikkeiben.^{57 58}

⁵⁶ (Kisbenedek A.) Az európai civil szervezetek legnagyobb díját kapja az internetadó elleni tiltakozás: <https://444.hu/2015/10/18/az-europai-civil-szervezetek-legnagyobb-dijat-kapja-az-internetado-elleni-tiltakozas> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

⁵⁷ (Diószegi-Horváth N.) Netadó: három éve vonult százezer ember az erzsébet-hídon: <https://merce.hu/2017/10/28/netado-harom-eve-vonult-szazezer-ember-az-erzsebet-hidon/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

⁵⁸ (Fekő Á.) Hat éve volt az utolsó tüntetés, amely meghátrálásra készítette a kormányt: https://hvg.hu/itthon/20201028_internetado_evfordulo_tuntetes_szfe_ellenzek (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

Néhány évvel később, 2017 tavaszán heteken át zajlottak tüntetések a “Lex CEU” néven ismertté vált, a felsőoktatásról szóló törvény módosítása ellen, amely összesen huszonnyolc magyarországon működő külföldi felsőoktatási intézményt érintett, köztük a Central European Universityt (CEU, Közép-Európai Egyetem) is, amelyet a kormány által befolyásos “spekulánsként” és az ország egyik “ellenségeként” megjelenített Soros György⁵⁹ üzletember alapított Budapesten. A törvénymódosítást – amit sürgősségi eljárás keretében szavazott meg az Országgyűlés – 2017. március 28-án nyújtotta be a kormány, az Országgyűlés kormánypárti többsége pedig április 4-én fogadta el. Az egyetemekkel, köztük a CEU-val, nem egyeztettek annak elfogadását megelőzően. A törvény többek között magában foglalta, hogy:

“Magyarország területén külföldi felsőoktatási intézmény akkor folytathat oklevelet adó képzési tevékenységet, ha magyarországi működésének elvi támogatásáról szóló, Magyarország Kormánya és a külföldi felsőoktatási intézmény székhelye szerinti állam Kormánya által kötött – föderatív állam esetében, amennyiben a nemzetközi szerződés kötelező hatályának elismerésére nem a központi kormányzat jogosult, annak központi kormányzatával létrejött előzetes megállapodáson alapuló – nemzetközi szerződés kötelező hatályát a szerződő felek elismerték.”⁶⁰

A törvény ellen április 1-jén több tízezer vonultak Budapesten a Corvinus Egyetemtől a Kossuth térig. A tüntetések egyre növekvő létszámmal április 11-én és május 20-án is folytatódtak, végül már a becslések szerint hatvanezer fős tömeget mozgósítva.⁶¹ Ezt követően azonban hiába kérték az ellenzéki parlamenti képviselők az Alkotmánybíróságtól a felsőoktatási törvény módosításának utólagos normakontrollját, azt nem sikerült azt elérni.⁶² Ahogyan végül nem ért célt az sem, hogy az Európai Unió Bírósága megállapította,

⁵⁹(Nagy Á.) Megvan, miért kell kivételezni a CEU-val!

<https://magyarnemzet.hu/poszt-trauma/2022/02/megvan-miert-kell-kivetelezni-a-ceu-val> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

⁶⁰ 2017. évi XXV. törvény a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény módosításáról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700025.TV> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

⁶¹ (Kalas Gy.) Az Alkotmánybíróság felfüggesztette az eljárásait a Lex CEU-ról és civiltörvényről: https://index.hu/belfold/2017/04/09/tuntetes_budapest_n_a_ceu-torveny_ellen/a_szervezok_60_ezer_emberről_beszelnék/ (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

⁶² CEU - Már az Alkotmánybíróság előtt van az LMP beadványa: https://nepszava.hu/1127195_ceu-mar-az-alkotmanybirosag-elott-az-lmp-beadvanya (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

hogy a törvénymódosítás jogsértő módon korlátozza a szolgáltatásnyújtás és a letelepedés szabadságát⁶³ ⁶⁴. A CEU mellett egyetemi tanárok és a Magyar Tudományos Akadémia tagjai is kiálltak és véleményt fogalmaztak meg arról, hogy a módosítás sérti az egyetemi autonómia elvét és alkotmányellenes.⁶⁵ Michael Ignatieffnek, a CEU rektorának 2018 októberében már azt kellett bejelentenie, hogy ha egy hónapon belül nem írja alá a magyar kormány a New York állam által ajánlott megállapodást, akkor 2019 szeptemberétől az egyetem Bécsbe költözik.⁶⁶ Bár a világ szinte minden táján élnek, akik aláírták a CEU ellehetetlenítése elleni tiltakozóívet, az egyetem mégis kénytelen volt megszüntetni magyarországi oktatási tevékenységét.⁶⁷

Az elmúlt évek jelentős megmozdulásai között említendő még a 2018-as “rabszolga-törvény” elleni tiltakozássorozat, amelynek kezdeményezői a magyar szakszervezetek voltak.⁶⁸ 2018 decemberében az Országgyűlés módosította a Munka törvénykönyvét és a túlórák maximális számát négyszázról ötszáz órára emelte, illetve a lehetővé tette a munkaadók számára, hogy azok kifizetését akár három évvel is késleltessék. A becslések szerint az első tüntetéseken tízezren⁶⁹ vettek részt. Az, hogy ennyien léptek fel, többek között arra vezethető vissza, hogy a szakszervezetek összefogtak és egy sokakat érintő keretezést biztosítottak az ügynek, így rendkívül heterogén bázis tudott kialakulni. A szakszervezeti mozgósítás már a cafeteria-elemek kedvezményes adózásának megszüntetésével elkezdődött, ami a megteremtette a december 8-i első tüntetés

⁶³(European Commission) Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on 'Stop Brussels' consultation:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEX_17_1116 (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

⁶⁴ (CEU) A CEU reakciója az Európai Bíróság mai döntésére: [A CEU reakciója az Európai Bíróság mai döntésére | Central European University](#)

⁶⁵ (Jakab A., Lévy M., Sólyom L., Sente Z.) Amicus Curiae az Alkotmánybírósághoz:

[http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/af27b40ba3b0b821c1258109003f9b19/\\$FILE/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.002.pdf/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/af27b40ba3b0b821c1258109003f9b19/$FILE/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.002.pdf/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.pdf)

(Utolsó letöltés: 2022.08.22)

⁶⁶ Az egyetem Nádor utcai épülete elé péntek estére a Momentum Mozgalom hirdetett meg tüntetést:

https://eduline.hu/felsooktatas/CEU_tuntetes_RBG4OM (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

⁶⁷ (Eduline) Az egész világ összefogott Orbán ellen, a CEU-ért:

<https://444.hu/2017/04/02/az-egesz-vilag-osszefogott-orban-ellen-a-ceu-ert> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

⁶⁸ (Mikecz D.) A rabszolga-törvény-ellenes tüntetések mérlege: <https://ujegyenloseg.hu/a-rabszolgatorveny-ellenes-tuntetesek-merlege/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

⁶⁹ (Kovács-Angel M.) 10-13 ezren lehettek a rabszolga-törvény elleni tüntetésen:

<https://24.hu/belfold/2018/12/17/rabszolgatorveny-tuntetes/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

alappilléreit. A szakszervezetek mellett tovább erősítette a megmozdulásokat a pártok szerepvállalása is, amelyek 2925 darab módosító javaslatot adtak be az Országgyűlésben. Ennek a próbálkozásnak végül az igazságügyi bizottság úgy vetett véget, hogy lehetővé tette, hogy azokról egyetlen szavazással dönthessenek a képviselők. Az ellenzéki képviselők a döntés ellen sípszóval tüntettek és bojkottálták az ülést, majd december 12-én a törvény elfogadásának megakadályozása céljából elfoglalták a parlamenti elnök pulpitusát. Ez a típusú fellépés és annak élő közvetítése az uralkodó normák és szokások felülírását jelentette, és lehetővé tette, hogy az esti többezres kossuth téri tüntetésen a tömeg és a rendőrség konfrontálódjon. December 16-án az LMP és a Momentum kezdeményezésére a tüntetés hivatalos befejeztével a tömeg az MTVA Kunigunda útján lévő székházához vonult, ahol a rabszolgatörvénnyel kapcsolatos követeléseik felolvasását követelték, ezáltal a közmédiát a tüntetés további célpontjává téve, illetve a sajtószabadság hiányát és egy tágabb rendszerkritikát megfogalmazva. Január elején a civil szervezetek, szakszervezetek és ellenzéki pártok újabb tüntetést szerveztek, amely az utolsó nagyobb megmozdulás volt Budapesten. Az ezt követően felmerülő országos sztrájk és a parlamenti munka bojkottja részben a hatályos szabályok, részben a szavazók elvesztésének félelme miatt csak elvétve valósulhattak meg. A tüntetéshullám végül nem érte el célját.⁷⁰

Egy másik jelentős embertömeget kollektív fellépésre ösztönző megmozdulásként végül a Békemenetet emelném ki, ami a CÖF és CÖKA (Civil Összefogás Fórum és Civil Összefogás Közhasznú Alapítvány) által szervezett tömegdemonstráció. Célja mindegyik esetben a kormánypártok szavazóinak mobilizálása és közös kiállításuk megszervezése a kormány támogatására. Az első Békemenetet 2012 januárjában tartották, amit rövidesen két másik is követett. A legutóbbi 2022. március 15-i felvonulást megelőző október 23-án rendezett megmozdulás célja a szervezők szerint az volt, hogy megmutassa: *“sokan állnak a nemzeti önállóságot védő magyar kormány mögött”*. Emellett céljuk volt, hogy *“megvédjék Magyarországot a globalista-liberális erőktől és pénzügyi köröktől”,* amelyek *“az Orbán Viktor vezette kormány megbuktatásával olyan életformát vezetnének be, amelyet*

⁷⁰ (Scheiring G. és Szombati K.) Ezért nem rengették meg a rabszolgatörvény-ellenes tüntetések az Orbán-rezsimet. A baloldali politika strukturális csapdája: <https://merce.hu/2019/12/26/ezert-nem-rengettek-meg-a-rabszolgatorveny-ellenes-tuntetesek-az-orban-rezsimet/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

a magyar emberek elutasítanak.”⁷¹ A 2021-es Békemeneten Gyurcsány Ferenc korábbi miniszterelnök visszatérésének veszélyére hívták fel a figyelmet, illetve a hagyományos nemzeti értékek és az ország szuverenitásának megőrzést hangsúlyozták. Ezt követően 2022. március 15-én vonultak fel újra a kormánypárt szimpatizánsai, akik azt üzenték, hogy: *“Erősek vagyunk, egységesek vagyunk és készen állunk megvédeni hazánkat és az elmúlt 12 év eredményeit”*. Emellett céljuk volt, hogy eljuttassák üzenetüket a *“magyar baloldalnak”*, *“Brüsszelnek”* és a *„,Soros Györgyöknek’, akiknek célja egyértelműen restaurálni a 2010 előtti szocialista-liberális időszakot”*⁷². A békemeneten a Mérce tudósítása alapján többtízezer⁷³, a CÖF elnöke szerint félmillió ember vett részt⁷⁴, akiknek – bár több újság is készített fotókat a sorokban parkoló, CÖF matricával ellátott buszokról – a határon túlról és a vidéki településekről való szállítását a szervezet tagadta.⁷⁵ Az mindenestre egyértelmű, hogy a Békemenet Magyarország egyik legnagyobb tömegét megmozdító politikai eseménye.

A megmozdulások listáját még folytatni lehetne a Színház- és Filmművészeti Egyetem (SZFE) autonómiájának megvédéséért indított vagy a kínai Fudan Egyetem magyarországi kampuszának létesítése ellen tiltakozó többezres megmozdulásokkal, de említhetnénk még az úgynevezett gyermekvédelmi törvény elleni tüntetést, a pedagógus sztrájkot vagy a kata (kisadózó vállalkozások tételes adója) szigorítása elleni megmozdulásokkal. Bár egyes fellépések részben elérték a céljukat, de a magyar narratívát megjelenítő hírportálok továbbra is az internetadó jelenik meg mint az elmúlt évek egyetlen sikeres fellépése. Mikecz Dániel (2020), a Republikon Intézet vezető kutatója szerint a tüntetések sikerét nagyban befolyásolja, hogy a cél, amiért létrejön mennyire konkrét és véghezvihető. Egy

⁷¹ (Balácsi L.) A Békemenet egész Európának üzen a szervezők szerint:

<https://index.hu/belfold/2021/10/17/bekemenet-oktober-23-fricz-tamas-lengyel/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

⁷² (Máté P.) Félmillióan voltak a Békemeneten: [Félmillióan voltak a békemeneten \(magyarnemzet.hu\)](https://magyarnemzet.hu) (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

⁷³ (Bogatin B.) 2022. március 15.: egyszeri pillanat mirelitbeszédekkel:

<https://merce.hu/2022/03/15/2022-marcius-15-egyszeri-pillanat-mirelitbeszedekkel/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

⁷⁴ (MTI-HVG) A CÖF-elnök szerint félmillióan voltak a Békemeneten:

https://hvg.hu/itthon/20220316_cof_bekemenet_ellenzeki_nagygyules (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

⁷⁵ (MTI-HVG) A CÖF azt állítja, nem buszoztatta a Békemenet résztvevőit:

https://hvg.hu/itthon/20211025_cof_bekemenet_buszoztatasa (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

törvénytervezet benyújtása elleni tiltakozás nagyobb valószínűséggel vezethet sikerhez, mint egy már létező jogszabály módosítását célzó, miután utóbbi egy jóval összetettebb folyamat. Mikecz szerint 2014-ben az internetadó elleni megmozdulásokkor még kommunikációs zavar jöhetett létre a kormányon belül, ezt követően azonban az erőteljes ellenségkép sorozatgyártás lehetővé tette, hogy szinte minden ügyet a “háttérhatalomhoz” kössenek. A tömeg méretének szerepe kevésbé jelentős, kisebb csoportok is érhetnek el eredményeket. Kiemeli továbbá, hogy Magyarországon egy alacsonyabb létszámú tüntetés esetén könnyen kialakul az a narratíva, hogy az embereket az adott ügy nem érdekli, így nincs is értelme. A tömeg mérete akkor fontos tényező, ha a megmozdulás célja nem korlátozott. Mikecz hozzáteszi, hogy nem csak az ügy a fontos, hanem az is, hogy az azokban való részvétel során értékközösségben lehetünk. Ahogyan megfogalmazza: “A kollektív cselekvés segít kialakítani kollektív identitást is. Ezt a funkciót látja el a Békemenet is.”⁷⁶

A kollektív cselekvés kialakulását tehát erősen befolyásolja az adott politikai, gazdasági és társadalmi kontextus amelyben létrejön, ezáltal egyszerre függ a hatalomról alkotott uralkodó narratívától, emellett kimenetelét meghatározza a céljainak körülhatárolhatósága és az azok megvalósíthatóságáról alkotott reprezentációk és a kognitív alternatívák, illetve végül, de nem utolsósorban meghatározó szerepet tölt be a szociális identitás létrejötte. A továbbiakban e koncepciókat összegző integratív kutatásaimon keresztül világítok rá az említett szociálpszichológiai tényezők kollektív cselekvésben betöltött szerepére.

⁷⁶ (Fekő Á.) Hat éve volt az utolsó tüntetés, amely meghátrálásra készítette a kormányt: https://hvg.hu/itthon/20201028_internetado_evfordulo_tuntetes_szfe_ellenzek (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

8. Kutatói célkitűzés

A kollektív cselekvés elsősorban azokra a cselekvési formákra utal, amelyek célja egy egész csoport helyzetének, így státuszának, hatalmi pozíciójának előmozdítása (Tajfel & Turner, 1979; Wright, Taylor & Moghaddam, 1990), de célja lehet továbbá a csoportos igazságtalanság megszüntetése vagy megelőzése is. Mindezek érdekében az egyén felléphet akár individuális szinten, például petíció aláírásával, kollektív formában, többek között tüntetések, demonstrációk, sztrájk vagy polgári engedetlenség útján, illetve szervezeti szinten, akár SMO-k létrehozásával és résztvevők bevonásával is nyomást gyakorolhatnak (Gamson, 1991; Klandermans, 1997; van Zomeren, Postmes, Spears, 2008; van Zomeren & Iyer, 2009). A kutatásomban alkalmazott kollektív cselekvés terminusa mindezen definíciók és a politikai aktivizmus (Leach, Iyer & Pedersen, 2006) mentén a jelenleg uralkodó társadalmi rendszer (norma és értékrendszer, politikai hatalom, gazdasági működés) részleges vagy teljes megváltoztatását célzó fellépésekre utal, így közel áll Tania Zittoun forradalomra alkalmazott definíciójához is, amelyben azt olyan változásként írja le, amely az adott rendszer átfogó átszervezését akarja elérni (Zittoun, 2018; Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018). Kutatásomban nem térek ki külön a kollektív cselekvés minden formájára (például lakóközösségi aktivizmusra, útlezárásokra, flasmobokra vagy választási gyűlésekre), főként azokat a megnyilvánulási formáit nevezem meg, melyek a szakirodalmi háttérben elsősorban megjelentek és átfogóbb kategóriaként kezelhetők.

Vizsgálati megközelítem a korábban már említett integratív elméleti kereten alapszik, amely a cselekvés háttérben álló egyetlen motivációs tényező kiemelése helyett több potenciális változó összefüggésének a kollektív cselekvésben betöltött szerepét hangsúlyozza. E koncepció mentén helyezhető el többek között Drury és Reicher, (2000, 2009, 2018), Klandermans (1997), van Zomeren, Postmes és Spears (2008), van Zomeren és Iyer (2009), illetve Agostini és van Zomeren (2021) kutatói perspektívája, ahogyan Stekelenburg és Klandermans modellje (2013) is. Ennek a megközelítésnek az alapján kutatásom az alábbi dimenziókra fókuszál: (1) a szociális identitás és az annak mentén kialakuló kognitív alternatívák, (2) a kommunikációs és szociális erőforrások, (3) a

társadalmi vagy hatalmi szereplők szociális reprezentációja, illetve a hatalom fogalmának reprezentációja és az ahhoz fűződő érzelmi viszonyulások. A szakirodalmi apparátus alapján alkotott feltételezéseim és a vizsgált dimenziókon keresztül kialakított kutatói célkitűzéseim az alábbiak voltak:

1) Kutatásaim a Henri Tajfel (1979, 1986) nevéhez köthető szociális identitás elmélet alapján, Drury és Reicher (2018) ESIM koncepcióján (Reicher, 2001) illetve van Zomeren (2008, 2009) SIMCA modelljén keresztül az azonosulás összefüggésében vizsgálják a kollektív cselekvésben való részvételt, illetve annak mentén kialakuló kognitív alternatívák cselekvésben betöltött szerepét (Tajfel, 1978, 1981). A rendszer észlelt igazságosságát a procedurális és disztributív igazságosság változójával (Deutch, 2006) az állami kiadásokkal kapcsolatban vizsgáltam, míg az instabilitást a megváltoztathatóság és az ágencia alapján. Az említett szakirodalmakra építve azt feltételeztem, hogy a kognitív alternatívák összefüggésben állnak a cselekvési hajlandósággal, így kutatói célkitűzésem volt, hogy e feltételezésemet megvizsgáljam, és az összefüggés irányát, illetve a kognitív alternatívák mediátor vagy moderátor szerepét feltárjam.

2) Vizsgálataimban a szociális és kommunikációs háló cselekvéssel való összefüggését Levine és munkatársai (1998), Marková (2000), Dixon és Riscigno (2003), Passy (2003), Deutsch (2006), Crossley és Krinsky (2015) megközelítésére alapozva tartom meghatározónak. A szociális reprezentáció elmélet szerint a szociális hálóinkat átszövő kommunikáció azzal, hogy értelmezési kereteket nyújt, identitást épít ki és szilárdít meg, illetve megalapozza a cselekvési részvételhez szükséges kezdeti hajlandóságot (Mosocivic, 1988; Batel & Castro, 2015; Passy, 2003; Wagner & Hayes, 2017). Diani (2011) megközelítésén keresztül a társadalmi mozgalmakat tekinthetjük kapcsolati hálózatoknak is, amelyek informális kapcsolatokat nyújtanak a társadalmi aktoroknak, egyéneknek és szervezeteknek egyaránt, amelyek amellet, hogy ügyek mentén azonosulnak, kollektív identitással rendelkeznek és hatnak egymásra. Wagnerék (2017) kitérnek arra is, hogy az emberek inkább hasonló véleményű, értékrendű és azonos világgépű egyénekkal beszélgetnek (Wagner & Hayes, 2017). E kiindulópont mentén feltételezhetően a szociális és a kommunikációs háló nyitottsága nem csupán a cselekvéssel, hanem a szociális

identitással is összefügg, illetve a kommunikáció reprezentáció-alkotó szerepén keresztül a hatalom és a rendszer szociális reprezentációjával is kapcsolatban állhat (Moscovici, 1961). Kutatói céлом volt e kapcsolatok feltárása.

3) Eisenger (1973), Deutsch (1973), Kahan (2003), Castro (2012), McAdam és Tarrow (2018) illetve Almeida (2019) kutatói megközelítése alapján azt feltételeztem, hogy a politikai és hatalmi viszonyok észlelése is összefüggésbe hozható a cselekvési lehetőségekkel és a cselekvési terekkel egyaránt. Drury és Reicher ESIM (2001, 2018) elmélete alapján az volt a hipotézisem, hogy a hatalomról alkotott negatív kép összefüggésben állhat a cselekvéssel, azon belül is annak erőteljesebb radikalizálódásával. Végül ugyancsak a hatalom reprezentáció vizsgálatokor Howarth és munkatársainak (2014) megközelítésére alapozva azt feltételeztem, hogy az uralkodó hatalommal való kapcsolat (például az abba vetett bizalom, mellette való kiállás) összefüggésben áll az egyén rendszerképével is, így kognitív alternatíváival. A hatalom dimenziójának esetében céлом volt, hogy annak kapcsolatát mind a rendszer reprezentációs, mind a kollektív cselekvést mérő változók viszonyában feltérképezem.

Kutatói célkitűzésem tehát az volt, hogy a szakirodalmi apparátus alapján megfogalmazott feltételezéseimnek utánajárjak, és feltérképezem, hogy az alábbi változók – szociális identitás, kognitív alternatívák, uralkodó politikai és hatalmi viszonyokról alkotott szociális reprezentációk, szociális és kommunikációs háló kiterjedtsége – összefüggésben állnak-e a kollektív cselekvéssel, és ha igen, kapcsolatuk milyen irányú és intenzitású.

9. Első Kutatás - A társadalmi rendszer észlelése és a kollektív cselekvésben való részvétel

9.1. Az első kutatást megelőző kérdések

A fentebbi fejezetben a szakirodalmi háttér alapján alkotott feltételezéseimet illetve a vizsgált változók alapján átfogó kutatási céljaimat már ismertettem, így. az alábbiakban röviden összegzem, hogy az első kutatásban alkalmazott változók mentén milyen kérdések fogalmazódtak meg a vizsgálat kezdetekor:

1. Megfigyelhető-e összefüggés a rendszer észlelt illegitimitását és instabilitását, illetve a kollektív cselekvést mérő változók között? Amennyiben e változók között kapcsolat áll fenn, elmondható-e, hogy a kognitív alternatívák előrejelzik a kollektív cselekvési hajlandóságot?
2. Van-e összefüggés a kollektív cselekvést mérő változók, illetve a kommunikációs háló nyitottságát és a szociális háló kiterjedtségét mérő változók között? Amennyiben igen, eleget tesznek-e annak a feltételezésnek, hogy kiterjedtségük növekedésével a cselekvés létrejötte is valószínűbb?
3. Az első kutatásban megnevezett hatalmi és társadalmi aktorokról – így az államról, kormányról és civil szervezetekről – alkotott szociális reprezentációk milyen kapcsolatban állnak a kollektív cselekvéssel, illetve a kognitív alternatívákat mérő változókkal?

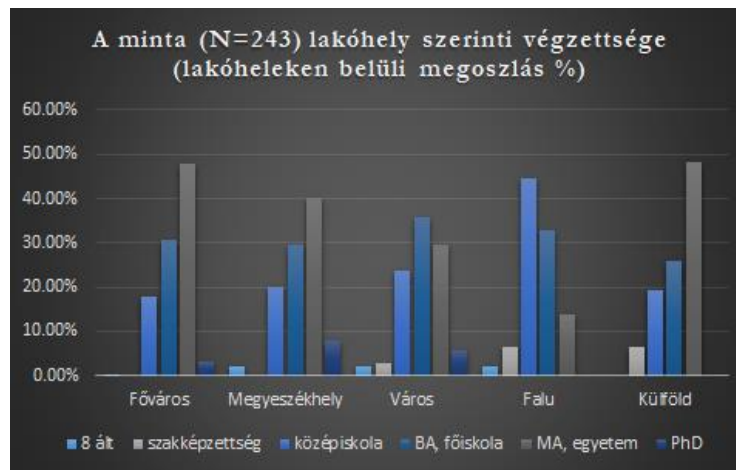
9.2. Kutatási módszer

2018. március eleje és május eleje között 243 fő töltötte ki online kényelmi mintavételen alapuló kérdőívünket. A komplex és több módszertant használó kérdőív a következő változókat operacionalizálta 1: a társadalmi rendszer szociális reprezentációja, 2: kollektív cselekvésben való részvételi hajlandóság 3: szociális és kommunikációs háló 4: a társadalmi

tér különböző szereplőiről, hatalmi aktorairól alkotott szociális reprezentációk (a: állam, b: kormány, c: civil szervezetek).

9.2.1. Minta

A kitöltőket online közösségi média platformokon keresztül, műhelymunkájukat készítő pszichológia BA tanulmányaikat folytató nappali és levelező képzésre járó hallgatók bevonásával értük el. A teljes minta (N = 243) 79 férfiból, 163 nőből állt és egy kitöltő jelölte az egyéb kategóriát, átlagéletkoruk 38,4 év ($SD = 16,3$; min=19; max = 92). A minta iskolai végzettsége szerint a kitöltők középiskolai (31,3%) főiskolai vagy BA diplomával (30%) vagy egyetemi MA végzettséggel (27,2%) rendelkeztek. Általános iskolai végzettséggel a minta 4,9%-a, szakiskolai végzettséggel a minta 4,1%-a, PhD fokozattal a minta 2,5%-a rendelkezett. Az iskolai végzettség és a nem megoszlása között nincs szignifikáns eltérés ($\chi^2(10, N=243) = 11,285, p = ,336$). Lakóhelyük szerint a minta 35%-a fővárosban, 15,6%-a megyeszékhelyen, 22,6%-a más kisebb városban, 23,5%-a falun, 3,3%-a külföldön lakik. Lakóhely és végzettség között szignifikáns eltérés mutatkozott a mintában ($\chi^2(20, N=243) = 40,445, p = ,004$). A fővárosban és megyeszékhelyen lakók végzettsége magasabb, mint a kisebb városokban vagy falvakban lakóké (1. ábra).

1. ábra – A minta iskolai végzettségének megoszlása lakóhely szerint

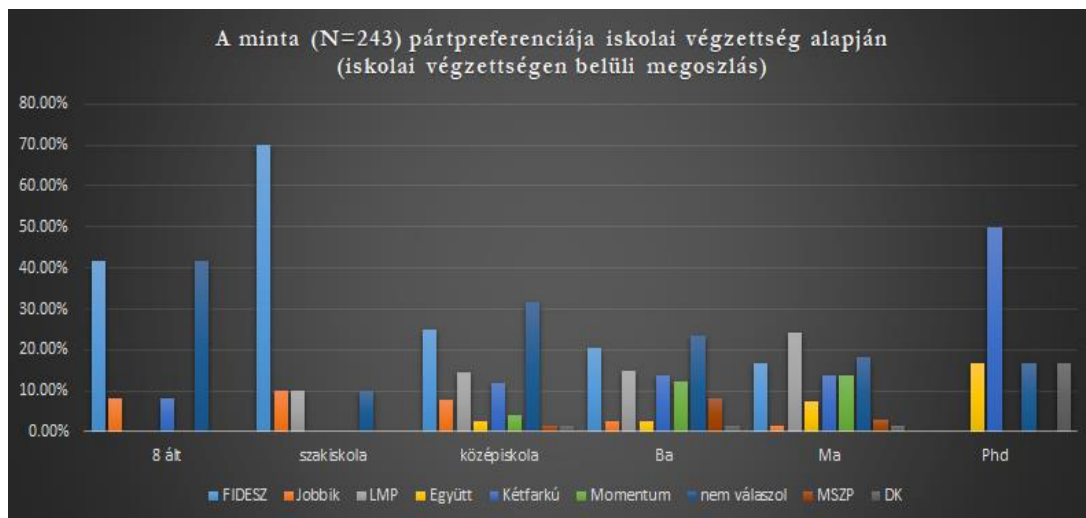
A kutatásban a politikai orientációt és a pártpreferenciát is vizsgáltuk. A politikai orientáció esetében 3 ítemet alkalmaztunk: bal-jobb (7 fokú Likert-skála: 1 =bal; 7=jobb; $M = 3,749$, $STD=1,6028$), moderált szélsőséges (7 fokú Likert-skála: 1 = moderált; 7 = szélsőséges; $M = 3,000$, $SD = 1,5185$) és liberális-konzervatív (7 fokú Likert-skála: 1 = liberális; 7 =

konzervatív; $M = 3,393$, $STD = 1,6917$). A minta mindegyik skálán hozzávetőleg középen helyezi el magát. Mindhárom skálánál szignifikáns különbség van nemek között, a férfiak inkább jobboldaliak ($M^{férfi} = 4,089$, $SD^{férfi}=1,59$; $M^{nő} = 3,6$, $SD^{nő}=1,58$; $t(240) = 2,246$, $p = ,026$), inkább szélsőségesebbek ($M^{férfi} = 3,354$, $SD^{férfi}=1,67$; $M^{nő} = 2,81$, $SD^{nő}=1,39$; $t(240) = 2,665$, $p = ,008$) és inkább konzervatívabbak ($M^{férfi} = 3,75$, $SD^{férfi}=1,66$; $M^{nő} = 3,23$, $SD^{nő}=1,69$; $t(240) = 2,251$, $p = ,025$). Iskolai végzettség szerint szignifikáns különbség van a bal-jobb oldali és a liberális, konzervatív skálán. A szakiskolai végzettségűek szignifikánsan inkább jobb oldaliak ($M^{szakiskola} = 5,8$, $SD^{szakiskola}=1,87$), míg a PhD-val rendelkezők szignifikánsan inkább bal oldaliak ($M^{PhD} = 1,67$, $SD^{PhD}=0,82$), mint az egyéb végzettséggel rendelkezők ($F(5) = 6,917$, $p = ,000$). Szintén szignifikáns eredmény mutatkozott a liberális-konzervatív skálán, a szakiskolai végzettségűek szignifikánsan konzervatívabbak ($M^{szakiskola} = 5,1$, $SD^{szakiskola}=1,67$), mint minden más iskolai végzettséggel rendelkező kitöltő ($F(5) = 3,646$, $p = ,003$). A lakóhely szerint nincs szignifikáns különbség a politikai orientáció három skáláján.

A pártpreferencia⁷⁷ vizsgálatok arra kérdeztünk rá, hogy ha jövő vasárnap lennének a választások, a felsorolt pártok közül melyikre szavazna a kitöltő. A pártpreferencia alapján a minta 23,5%-a Fideszre szavazna, 14,6%-a az LMP-re, 13,2%-a Magyar Kétfarkú Kutypártra, 8,6%-a a Momentum Mozgalomra, 4,5%-a a Jobbikra, 4,1% az Együtt PM-re, 3,7%-a az MSZP-re szavazna. 24,7% nem mondta meg, hogy kire szavazna. Akik nem mondták meg az alábbi formában oszlottak meg a teljes mintán: 4,9% egyikre sem szavazna, 3% nem menne el szavazni, 2,2% egyéb pártra szavazna, 9% nem válaszolt, 3,4% nem tudta.

Szignifikáns különbség van pártpreferencia között iskolai végzettség alapján ($\chi^2(40, N=243)=66,255$, $p = ,006$). Ahogy az ábrán is látható (2. ábra) az általános iskolai végzettséggel rendelkezők legnagyobb arányban a Fideszre szavaznak vagy nem válaszolnak, a szakiskolai végzettségűek a Fideszre szavaznak, a középiskolai, főiskolai és egyetemi végzettségűek pártpreferenciája megoszlik, a PhD végzettségűek a Kétfarkú Kutya Párt mellett köteleződnek inkább el.

⁷⁷ A kérdőív elsősorban a 2014-es választásokon indult pártokat, illetve a 2014 és 2018 között létrejött pártokat sorolta fel.

2. ábra – A minta pártpreferenciájának megoszlása iskolai végzettség szerint

Szignifikáns különbség van pártpreferencia között a kitöltők lakóhelye alapján is ($\chi^2(32, N=243)=70,800, p = ,000$). Míg a fővárosban, megyeszékhelyen és városokban megoszluk a mintánk, a falvakban inkább Fidesz szavazók laknak. A nem válaszolók aránya a fővárosban a legalacsonyabb (3. ábra).

3. ábra – A minta pártpreferenciájának megoszlása lakóhely szerint

A minta ugyan a pártpreferencia tekintetében nem illeszkedik a 2018-as választási eredményekre, de a Medián 2018-as felmérését tükrözi⁷⁸, mely szerint a Fidesz szavazói

⁷⁸ (Medián) 2018. márciusi kutatási eredmények (2.): <https://kozvelemenykutatok.hu/10239-2/> (Utolsó letöltés: 2022.08. 01)

táborában felülreprezentáltak a falvakban és kisebb településeken élők. Emellett a KSH⁷⁹ eredményeire is rámutat, ami szerint a Fideszt preferálók aránya a magasabb iskolai végzettséggel csökken.

9.2.2. Alkalmazott módszerek és leíró eredményeik

A kutatásban egy komplex kérdőívet állítottunk össze ahhoz, hogy exploratív módon vizsgáljuk a kollektív cselekvés mögött álló motivációs faktorokat és reprezentációs jelentéseket. Nem minden módszerrel mért adat fog bekerülni a komplexebb elemzésekbe, vannak olyan kérdések, amelyeket csak deskriptív eredményeiben fogok itt a módszertan leírásánál bemutatni.

A kérdőívben először a nemre, az életkorra, az iskolai végzettségre és a lakóhelyre kérdeztünk rá. Ezek leíró eredményeit már a minta leírásánál bemutattam. Ezek után szabad asszociációkat kértünk a következő inger fogalmakra: civil szervezet, állam, kormány. Az asszociációkat az IRaMuTeQ 0.7 alpha 2 2020 programmal dolgoztuk fel. Ezeket a projektív feladatokat a következő kérdések követték:

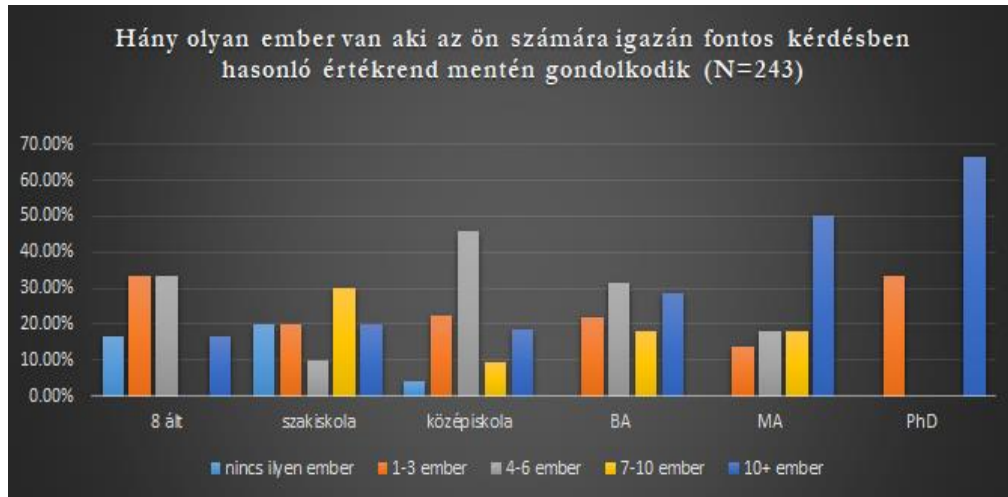
9.2.2.1. Társadalmi terek: szociális és kommunikációs háló

1.1. A **szociális háló** kiterjedtségét az egyén számára értékközösséget jelentők száma alapján vizsgáltuk az alábbi kérdéssel: *“Hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön?”* A válaszadók öt lehetséges válasz közül választottak: nincsen az életükben ilyen személy (2,6%), 1-3 ilyen személy van (18,7%), 4-6 személy (N=28,1%), 7-10 személy (13,1%), végül 10-nél több (28,5%). Nemek között nem találtunk különbséget, míg iskolai végzettség ($\chi^2(20, N=243) = 60,272, p = ,000$) és lakóhely szerint ($\chi^2(16, N=243)=31,851, p=,01$) igen.

⁷⁹(Rigó A.) Ahol iskolázottabb a népesség, ott kevesebben szavaztak a Fideszre:

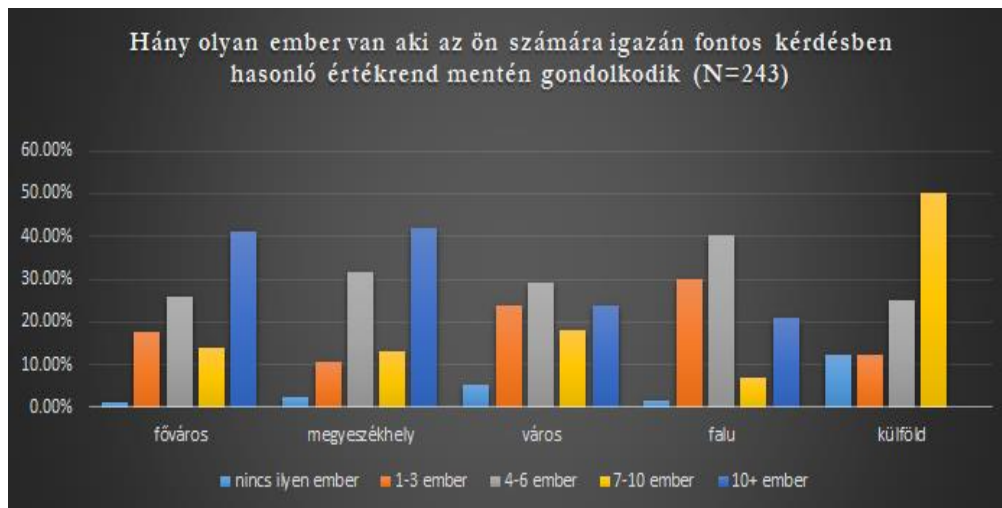
<https://g7.hu/kozelet/20180420/ahol-iskolazottabb-a-nepesseg-ott-kevesebben-szavaztak-a-fideszre/>

(Utolsó letöltés: 2022.08. 01)

4. ábra – Iskolázottság mentén hasonló értékrendű emberek észlelése

Az eredményekből az látható, hogy az iskolai végzettséggel növekszik a hasonló értékrendű emberek száma (4. ábra), ahogy az is látható, hogy a fővárosban és a megyeszékhelyeken élőknek nagyobb a szociális hálójuk, mindkét minta legalább 40%-a gondolja úgy, hogy több mint 10 olyan ember van körülötte, aki hasonló értékrenddel bír, mint a falvakban, ahol az minta 40%-a 4-6 emberrel, 30%-a pedig 1-3 emberrel vall hasonló értékrendet. A kisebb városokban lakók értékrend közössége megoszlik. (5. ábra).

5. ábra – Lakóhelyek mentén hasonló értékrendű emberek észlelése

1.2. A **kommunikációs háló** nyitottságát az alábbi kérdéssel vizsgáltuk: „Általában kikkel szokott beszélgetni közügyekről? (Több válasz is bejelölhető.)” Az alábbi válaszlehetőségeket jelölhették be a kitöltők: 1: Senkivel, 2: Családommal, 3:

Kollégáimmal, 4: Barátaimmal, 5. Bárkivel, ha szóba jön. A mintánk 8,23%-a jelezte, hogy senkivel nem szokott beszélni közügyekről, 60,91% a családjával, 57,61% a barátaival, 34,15% a kollégáival és 32,1% bárkivel beszélget közügyekről. Ezen kívül még megjelentek egyéb válaszok is, templomi gyülekezet, tanár, civil szervezet, ismerősök egy-egy ember. Illetve, ketten jelezték, hogy bárkivel szívesen beszélnek, ha nem nekik kell kezdeményezniük. A kommunikációs háló esetében a következő eloszlást kaptuk: 1: Senkivel (7,5%), 2: Családdal és/vagy barátokkal (30,7%), 3: Kollégákkal is/csak (23,2%), 4. Bárkivel, ha szóba jön (29,6%). A nemek és lakóhely szerint nem volt szignifikáns különbség, az iskolai végzettség szerint viszont volt ($\chi^2(15, N=243) = 31,544, p = ,007$). Az általános iskolai és középiskolai végzettséggel rendelkezők legnagyobb arányban családtagokkal és barátokkal, a PhD-val rendelkezők pedig bárkivel beszélnek közügyekről. A szociális és kommunikációs háló erős szignifikáns összefüggésben áll egymással ($\chi^2(12, N=243) = 93,577, p = ,000$) 51,3%-a azoknak, akik 10-nél több olyan személyt tudnak maguk körül, akikkel azonos értékekben osztoznak nyitott arra, hogy bárkivel beszéljen közügyekről, 28,9%-uk pedig kollégákkal is párbeszédet folytatna e témában és csupán 1,3%-uk jelölte azt, hogy senkivel nem beszélne közügyekről. Ezzel szemben azoknak, akiknek nincsenek ilyen személyek a környezetükben 85,7%-a nem beszélgetne közügyekről senkivel, illetve 14,3%-a csak családtagokkal és/vagy barátokkal.

Sem a szociális háló, sem pedig a kommunikációs háló kiterjedtsége szerint nincsen szignifikáns különbség a politikai orientáció egyik skálájában sem (bal-jobb, moderált-szélsőséges, konzervatív-liberális), ahogyan a pártpreferencia tekintetében sincs.

9.2.2.2. Kognitív alternatívák

Tajfel (1981) kognitív alternatívák fogalmát a társadalmi rendszer stabilitásának és legitimitásának észleléséből vezeti le, mely kognitív alternatíva áll elméletében az olyan cselekvések mögött (ő társas versengésnek hívja), amelyek kollektívek és céljuk a társadalmi rendszer megváltoztatása.

2.1. A **társadalmi rendszer igazságosságát** két módszerrel mértük, amely a Deutch (2011) féle procedurális és disztributív igazságosság koncepciónak felel meg. Mindkét módszer az állami elosztó rendszer működését értékelteti a kitöltőkkel, az egyik direkt módon kérdez

rá annak igazságosságára (procedurális igazságosság), a másik indirekt módon, saját és az állami preferenciák közti különbségeket méri (a disztributív igazságosságot):

2.1.1. Procedurális igazságosság: egy itemmel rákérdeztünk arra, hogy mennyire tartja igazságosnak az állami elosztó rendszert „*Kérem, jelölje az alábbi skálán, hogy mennyire tartja igazságosnak az állami elosztási rendszert!*”. A válaszokat 7 fokú Likert-skálával mértük. A kapott átlag eredmény szerint a mintánk inkább igazságtalannak tartja ($M = 2,716$, $SD = 1,6607$) az elosztórendszert. A változó a Kolmogorov-Smirnov normalitás teszt szerint nem normál eloszlású. A nemek alapján nem találtunk szignifikáns különbséget, a lakóhely ($F(4) = 3,165$, $p = ,015$) és iskolai végzettség ($F(5) = 2,528$, $p = ,030$) mentén igen. A falvakban ($M = 3,21$, $SD = 1,83$) szignifikánsan igazságosabbnak érzik, mint a megyeszékhelyeken ($M = 2,16$, $SD = 1,48$). Az iskolai végzettség növekedésével csökken az igazságosság érzete ($M^{\text{általános iskola}} = 3,67$, $SD^{\text{általános}} ; M^{\text{iskola}} = 1,87$; $M^{\text{PhD}} = 1,66$, $SD^{\text{PhD}} = 1,21$).

2.1.2. Disztributív igazságosság: A másik módszerben 13 közügy – Oktatási rendszer, Egészségügyi rendszer, Rend és közbiztonság, védelem (pl. Rendőrség, hadsereg), Kultúra és sport, Környezet (pl. Környezetvédelem, hulladékgazdálkodás), Gazdasági szerepvállalás (pl. Közlekedés, mezőgazdaság, energia), Törvényhozás és végrehajtás, Nyugdíjrendszer, Munkanélküliek támogatása, Családi pótlék, gyermekeknek járó juttatások, Betegek és fogyatékkal élők támogatása, Hátrányos helyzetű családok támogatás, Nemzeti és etnikai kisebbségek támogatása.⁸⁰ – mentén kértük ki a kitöltők véleményét. Először azt kellett jelölniük egy 7 fokú Likert-skálán mennyire fontosak az egyes közügyek számukra, majd az állam számára. Az egyéni fontosság és az állam számára való fontosság közti abszolút számú eltérések összeadásával egy az egyéni és az állam értékrendjének eltérését mutató változót csináltunk. A teljes minta átlaga 32,72 ($SD = 14,22$, $min = 00$, $max = 75$), a változónk a Kolmogorov-Smirnov normalitás teszt szerint normál eloszlású. A nemek között nem volt szignifikáns eltérés. Ahogy az előző változónknál is az iskolai végzettség ($F(5) = 3,344$, $p = ,006$) és a lakóhely

⁸⁰ A megnevezett kiadási területek alapjául az alábbi honlapon megnevezett kategóriákat alkalmaztuk, illetve egészítettük ki: <https://www.amipenzunk.hu/#/~koltsegvetesi-kiadasok> (utolsó letöltés: 2022.08.01.)

($F(4) = 4,039$, $p = ,003$) között viszont igen. Minél nagyobb az iskolai végzettség, annál nagyobb az eltérés az állam által fontosnak ítélt és saját maga számára fontosként jelölt társadalmi témák között ($M^{\text{általános iskola}} = 24,75$, $SD^{\text{általános iskola}} = 18,61$; $M^{\text{PhD}} = 41,50$, $SD^{\text{PhD}} = 15,46$). A lakóhely esetében, a fővárosban és megyeszékhelyen élők egyéni értékrendje nagyobb mértékben tér el az államtól, mint a falun élőké ($M^{\text{főváros}} = 36,25$, $SD^{\text{főváros}} = 14,62$; $M^{\text{megyeszékhely}} = 35,74$, $SD^{\text{megyeszékhely}} = 16,61$; $M^{\text{falu}} = 27,68$, $SD^{\text{falu}} = 12,93$).

Az igazságosságot mérő két változónk között erős szignifikáns Spearman féle korrelációt találtunk ($Rho(243) = -,696^{**}$, $p = ,000$). Feltételezhető, hogy a két módszer ugyanazt méri.

2.2. A rendszer észlelt instabilitásának méréséhez négy itemet használtam, amelyekkel való egyetértést egy 5 fokú Likert-skálán jelezték a kitöltők: (1) „*Úgy gondolom, hogy összességében a jelenlegi társadalmi rendszer az elérhető legjobb.*” (fordított item); (2) „*Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert, mert nincsen beleszólásunk.*” (fordított item); (3) „*A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges.*” (4) „*Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni.*”

A négy item Cronbach alfa értéke alacsony lett $\alpha = ,686$. Mivel a második item impliciten két állítást is tartalmazott, így az elemzésből kiszedtük amivel a Cronbach alpha elfogadhatóvá vált $\alpha = ,715$. ($KMO=0,571$, $df=3$, $p=,000$) Tehát a rendszerstabilitás négy felsorolt iteméből hármat használtunk. Ez a három item adja a társadalmi rendszer észlelt stabilitásának változóját.

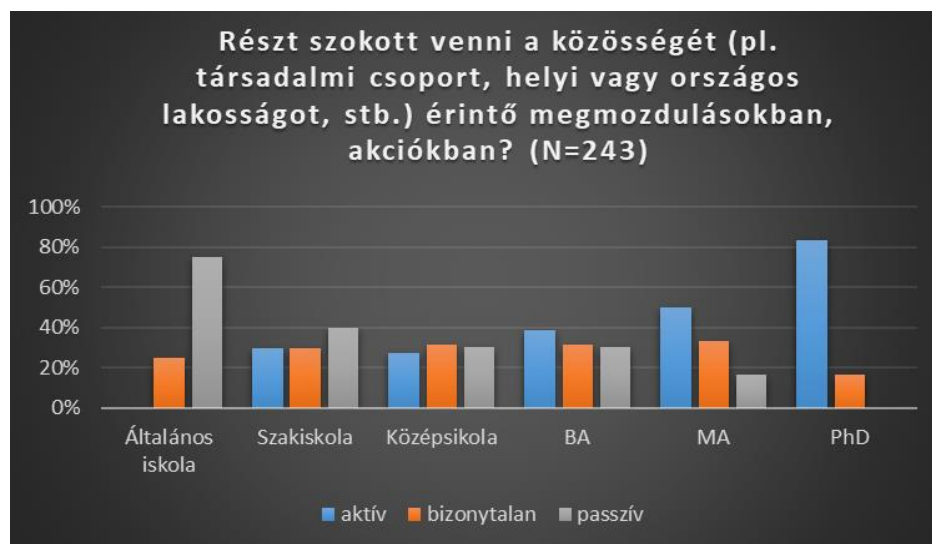
A teljes minta átlaga $M^{\text{Tstabil}} = 2,918$ ($SD = 1,44$). Tehát a mintánk általánosságban inkább instabilabbnak, változtathatóbbnak érzi a rendszert. A nemek mentén nem található szignifikáns különbség. Az iskolai végzettség szignifikáns különbség van a az általános iskolai ($M = 3,7$, $SD = 1,25$) és szakiskolai ($M = 4,53$, $SD = 1,59$) végzettséggel rendelkezők érzik a leginkább stabilnak és a PhD hallgatók ($M = 1,5$, $SD = 0,78$) pedig a leginstabilabbnak a a társadalmi rendszert ($F(5) = 5,938$, $p = ,000$). Szintén szignifikáns eredményt találtunk a kitöltők lakóhelye szerint, a leginkább stabilnak a kisvárosokban ($M = 3,14$, $SD = 1,48$) és a falvakban ($M = 3,47$, $SD = 1,56$) lakók tartják, így eltérve a

megyeszékhelyen ($M = 2,24$, $SD = 1,24$) és a fővárosban ($M = 2,71$, $SD = 1,28$) lakóktól ($F(4)=5,359$, $p=,000$).

Mivel a **rendszer észlelt igazságossága és észlelt stabilitása** között nagyon erős szignifikáns kapcsolat áll fenn ($Rho^{Tstabil-I.procedurális}(243) = ,591^{**}$, $p = ,000$; $Rho^{Tstabil-I.disztributív}(243) = ,601^{**}$, $p = ,000$) ezért Tajfel kognitív alternatívákról szóló koncepciója alapján klaszter elemzést futattunk. Két klasztert kaptunk, melyek minősítése jó. Az első klaszterbe 150 ember tartozik a mintánkból, szignifikánsan instabilabbnak és igazságtalanabbnak észlelik a rendszert, mint a másik klaszterbe tartozó 93 kitöltő ($M^{Tstabil-1}=2,05$, $SD^{Tstabil-1}=,75$; $M^{Tstabil-2}=4,32$, $SD^{Tstabil-2}=1,15$; $t(241)=-18,645$, $p=,000$; $M^{I.disztributív-1}=40,19$, $SD^{I.disztributív-1}=11,1$; $M^{I.disztributív-2}=20,68$, $SD^{ig.disztributív-2}=9,73$; $t(241)=13,947$, $p=,000$; $M^{I.procedurális-1}=1,73$, $SD^{I.procedurális-1}=0,90$; $M^{I.procedurális-2}=4,31$, $SD^{I.procedurális-2}=1,33$; $t(241)=-18,051$, $p=,000$).

9.2.2.3. Kollektív cselekvés

3.1. Az **általános aktivitást** a következő kérdéssel mértük: „*Részt szokott venni a közösségét (pl. társadalmi csoport, helyi vagy országos lakosságot, stb.) érintő megmozdulásokban, akciókban?*” A válaszadók a hat lehetséges válasz közül egyet választottak ki. (1: Igen; 2: Igen, egyre gyakrabban; 3: Igen, de egyre ritkábban; 4: Nem, de gondolkodom rajta; 5: Nem, és nem is érdekelnek az ilyen megmozdulások; 6: Nem) Ezeket a válaszokat 3 kategóriába kódoltuk: aktív (1,2), bizonytalan (3,4) és passzív (5,6). A teljes minta 33,7%-a mondta, hogy részt szokott venni társadalmi célú megmozdulásokban, így az **aktív** kategóriába tartozik, 28,1% időnként vesz csak részt, vagy gondolkodik rajta, tehát a **bizonytalan** kategóriába tartozik és a kitöltők 29,2%-a nem vesz részt ilyen típusú megmozdulásokban, így **passzív** kategóriába került kódolásra. A nemek között nem volt szignifikáns különbség, az iskolai végzettség ($\chi^2(10, N=243) = 29,928$, $p = ,001$) és a lakóhely ($\chi^2(8, N=243) = 17,629$, $p = ,024$) szerint azonban volt. Az aktívabb kitöltők magasabb iskolai végzettséggel, míg a passzívabb kitöltők alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Míg az általános iskolai végzettséggel rendelkezők között nem volt olyan, aki részt vesz társadalmi célú tevékenységekben, addig a PhD végzettségűek között nem volt passzív (6. ábra).

6. ábra – Az aktivitás megoszlása iskolai végzettség szerint

A lakóhely esetében az látható, hogy a fővárosban és megyeszékhelyen élők 43,5%-a és 52,6%-a aktív, a városban és falun élőknek csak 27,3%-a és 26,3%-a. A külföldön élők esetében ez az arány 37,5%.

3.1.1. Rákérdeztünk arra, hogy amennyiben nem vesznek részt megmozdulásokban miért nem. A következő válaszlehetőségeket adtuk meg az *egyéb* kategória mellett: “Nem tudok ilyen jellegű lehetőségekről”, “Fizikai okok miatt”, “Attól tartok, hogy a magán- vagy szakmai életemben hátrányok érhetnek miatta”, “Úgy gondolom, hogy ezeknek a megmozdulásoknak általában nincsen értelmük”, “Ezek a megmozdulások általában engem nem érintő kérdésekről szólnak”, “Úgy érzem, hogy az esetek többségében a szervezők értékrendje nincs összhangban az enyémmel”, “Nincsen kedvem időt és energiát szánni rá”.

Akik *Nemmel válaszoltak* (N=57 - 76 magyarázat; M=1,33) okként az alábbiakat nevezték meg a legnagyobb arányban: nincs kedvük időt és energiát szánni rá (N=17), nem tudnak ezekről a lehetőségekről (N=15), fizikai okok miatt (N=14), félnek a retorzióktól (N=8) vagy nincs értelme a megmozdulásoknak (N=8), vagy nem érzik magukat érintettnek az ügyben (N=8), a szervezők értékrendje nincs összhangban a kitöltőével (N=6). Akik *Nem és nem is érdeklődnek az ilyen megmozdulások iránt* (N=15 - 34 magyarázat; M=2,83), Nincs kedvük időt és energiát szánni rá (N=10), Nincs értelme ezeknek a megmozdulásoknak (N=5),

illetve hogy a szervezők értékrendje eltér az övéktől és, hogy hátrány érne őket, ha részt vennének ($N=6$), fizikai okok miatt maradnak távol és nem tudnak ilyen jellegű megmozdulásokról ($N=2$). Akik *Nem, de gondolkodnak rajta* ($N=40 - 56$ magyarázat; $M = 1,4$) azért nem vesznek részt, mert nincs kedvük időt és energiát szánni a részvételre ($N=14$), hátrányos következményektől tartanak ($N=8$), fizikai okok miatt ($N=9$), a szervezők értékrendjétől való eltérés okán, és mert nem tudnak ilyen lehetőségekről ($N=5$), illetve nem érzik magukat érintettnek ezekben a kérdésekben ($N=4$). Csak olyanok írtak az egyéb kategóriába, akik a *“Nem”*, vagy *“Nem, de gondolkodom rajta”* válaszlehetőséget jelölték az általános aktivitást mérő változónál. A *“Nem”* választ jelölőknél született a legtöbb *“egyéb”* kategóriás önálló válasz ($N=7$), amelyek az alábbiak voltak: atrocitásoktól való félelem, inkább konkrét dolgokban gondolkodik, nincs ideje, vagy nem szereti a tömegrendezvényeket. A *“Nem, de gondolkodom rajta kategóriát”* ($N=40$) jelölők az egyéb válasz keretében leginkább az időre hivatkoznak. Azok, akik nem is érdeklődnek a megmozdulások iránt adták átlagosan a legtöbb magyarázatot passzivitásukra.

3.1.2. *„Igen”* válaszlehetőség különböző formáit megnevezők (Igen; 2: Igen, egyre gyakrabban; 3: Igen, de egyre ritkábban), szintén jelölhették miért aktívak az egyéb kategória mellett a következő válasz lehetőségek közül akár többet is jelölve: *“Szeretek közösségekhez csatlakozni”*, *“Fontos számomra, hogy kiálljak azok mellett az értékek mellett, amiket képviselek”*, *“Elsősorban azért megyek, mert a barátaim, ismerőseim is részt vesznek az adott megmozduláson”*, *“Csak akkor megyek, ha én magam is érintett vagyok”*. Akik az *Igen választ jelölték* ($N=59$) azért vesznek részt a legtöbben, mert fontos számukra, hogy kiálljanak az általuk képviselt értékek mellett ($N=53$), a második legfontosabb a közösségekhez való csatlakozás ($N=13$), a barátaik miatt mennek ($N=3$), azok, akik csak akkor mennek, ha érintettnek érzik magukat voltak a legkevesebben ($N=4$). Akik *egyre gyakrabban vesznek részt* ($N=28$) elsősorban a saját értékek mellett való kiállás miatt aktívak ($N=24$), a közösség okán ($N=10$), és kevésbé a barátaik részvételei miatt ($N=3$), illetve, kizárólag akkor ha ők is érintettek ($N=2$). Akik *részt vesznek, de egyre ritkábban* ($N=34$), közülük ebben az esetben is főleg az értékek kifejezése miatt

($N=26$) aktívak, és jelentősen kevesebben a közösség ($N=6$), illetve a barátok miatt ($N=5$). Személyes érintettség az ő esetükben nincsen a magyarázatok között. Mindhárom csoportban a saját értékek és a közösség ereje ami cselekvésre motiváló, viszont akik egyre ritkábban vesznek részt a közösség erejét kevesebben jelölik.

3.2. A kollektív cselekvést mérő változóként alkalmaztuk az **aktivitás tereit**, amelyben 9 megnevezett cselekvési tér között jelölhették be a kitöltők, hogy melyek munkájában vesznek részt. Az aktivitási terek feltérképezése az alábbi kérdés mentén történt: „*Kérem, jelölje be azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: 'úgy érzem, aktív tagja vagyok...' (Több válasz is bejelölhető.)*” A megnevezett kategóriák az alábbiak voltak: Társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (29,2%), Környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (9,7%), Lakóközösségemnek (24,3%), Civil szervezetnek (13,1%), Szakszervezetnek (2,2%), Vallási közösségnek (10,9%), Érdekvédelmi csoportnak (3,7%), Pártnak (1,9%), Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában (34,1%), az „Egyéb” kategória jelölésével (4,1%), a kitöltőnek lehetősége volt újabb terület megnevezésére, így például öngyógyító csoportot, kulturális egyesületet, gyermekekkel foglalkozó csoportot, családi, baráti és tudományos közösségeket neveztek meg. Ezt a változót az elemzés során kategóriális változóként kezeltük, mely 0 értéke azt jelölte, hogy nem tagja az adott csoportnak, míg az 1 azt, hogy igen. A nemek között nincsen szignifikáns különbség. Az iskolai végzettség alapján a társadalmi célú tevékenységet végző csoportoknál ($\chi^2(5, N=243) = 13,774$, $p = ,017$), civil szervezeteknél ($\chi^2(5, N=243) = 11,225$, $p = ,047$) és vallási közösségeknél ($\chi^2(5, N=243) = 19,832$, $p = ,001$) van különbség. Az első kettőnél az aktívak száma nő az iskolai végzettséggel, a vallási közösségeknél a középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a legmagasabb. A lakóhely esetében szignifikáns különbség van a társadalmi célú tevékenységet végző csoportoknál ($\chi^2(4, N=243) = 10,085$, $p = ,039$), illetve azoknál, akik egyik aktivitási térben sem vesznek részt ($\chi^2(4, N=243) = 13,148$, $p = ,011$). A társadalmi célú tevékenységet végző csoportok esetében a megyeszékhelyen élők a legnagyobb arányban aktívak, passzivitás esetében a külföldön élők jelölik azt a legtöbben, hogy nem vesznek részt egyik megnevezett csoport munkájában sem. Ahol az általánosságban aktívak az előző változóban mért aktívak cselekszenek azok a *társadalmi célú tevékenységet végző csoportok* ($\chi^2(2, N=243) = 36,762$, $p = ,000$), a *civil szervezeteknél* ($\chi^2(2, N=243) = 19,976$,

$p = ,000$) tendencia szinten a *környezetvédelmi csoportokban* ($\chi^2(2,N=243) = 5,857, p = ,053$) és *szakszervezeteknél* ($\chi^2(2,N=243) = 5,915, p = ,052$). Mivel az aktivitásra ez a 4 terület mutat rá, így a továbbiakban az aktivitási terek közül kizárólag ezeket vizsgálom. Tehát azok, akik aktívnak érzik magukat ezeken a területeken cselekszenek. Az aktivitási tereket összeadtuk, ezzel megkaptuk az **aktivitási terek** változóját, vagyis, hogy az egyén hány megnevezett cselekvési térben aktív. A minta 36,5%-a egy szervezetben sem aktív, 34,4%-a egyben, 16,2%-a kettőben, 10%-a háromban, 2,5%-a négyben és egy ember hat közösségben is aktív.

3.3. A **népszavazás** (részvételi demokrácia) és az **országgyűlési választások** (képviselési demokrácia) között különbséget téve rákérdeztünk a kitöltőknél szavazási hajlandóságukra. A kitöltők 90,1%-a jelöli, hogy elmenne szavazni a következő parlamenti választáson és 77,8%-a szavazna a következő népszavazáson. Különbség van az aktív, bizonytalan és passzív kitöltők között annak, függvényében, hogy részt vesz-e a következő parlamenti választásokon ($\chi^2(4,N=243) = 20,854, p = ,000$) és népszavazáson ($\chi^2(4,N=243) = 9,815, p = ,044$). Mindkettőnél az aktív kitöltők nagyobb arányban vennének részt, mint a bizonytalanok és a passzívak, illetve a bizonytalanok is nagyobb arányban vennének részt, mint a passzívak.

Emellett arra is rákérdeztünk, hogy “mennyire ért egyet azzal, hogy minél több közügy kerüljön népszavazáson megvitatásra”, ezáltal tesztelve a részvételi demokráciára való hajlandóságot. A skála nem normális eloszlású. A teljes mintánk fontosnak tartja a népszavazást ($M = 5,374, SD = 1,67$). A nemek között a népszavazás fontosságát mérő skálán nincs szignifikáns különbség, ahogy a lakóhely alapján sincs és a rendszer reprezentációját mérő klaszterek között sincs. Az iskolai végzettség alapján szignifikáns eltérés van ($F(5) = 3,575, p = ,004$) az általános iskolai végzettséggel rendelkezők tartják a legfontosabbnak a népszavazást ($M = 6,583, SD = 0,9$). Az általános aktivitást mérő változó esetében nincs szignifikáns eltérés az aktív, bizonytalan és passzív kitöltők között.

3.4. A kitöltők **konkrét cselekvési hajlandóságára** vonatkozó kérdés az alábbi formában került megfogalmazásra a kérdőívben: „Az alábbi társadalmi fellépési formák közül melyekben venne részt? (Több válasz is bejelölhető)” A lehetőségek listája: 1: Semmilyen társadalmi fellépési formában nem venne részt (2,35%) 2: Petíció aláírásában (26,17%), 3: Aláírásgyűjtés (22,32%), 4: Demonstráció (20,13%), 5: Sztrájk (11,91%). 6: Polgári engedetlenség (10,23%) és 7: Intézmények elfoglalása (3,69%). Az Egyéb kategóriába sorolták a álpolás, alkotó tevékenység, agresszió, szórólapozás, közösségi média, oktatás, önkéntes munka.). Összesen 596 fellépési formát jelöltek be a kitöltők ($M = 2,45$). Ezeknek az adatoknak az alapján két változót hoztunk létre a **társadalmi fellépés** változóban összeadtuk, hogy hány aktivitási formát jelölt meg a kitöltő (min=0, max=6). Átlagban 2,3 aktivitást jelöltek ($SD = ,09$). **Radikális társadalmi fellépésként** azt kódoltuk, hogy a radikális cselekvések közül Sztrájkban, Polgári engedetlenségben, Intézmények elfoglalás hányat választott. A minta 56,4%-a egy radikális cselekvést sem 23,4%-a egy, 14%-a kettő, 5,3%-a három radikális cselekvési formát is megjelölt. A nemek között nincs szignifikáns különbsége, azonban a lakóhely ($F^{\text{fellépés}}(4) = 2,462, p = ,046$; ($F^{\text{radikalitás}}(4)=4,291, p = ,002$) és az iskolai végzettség szerint ($F^{\text{fellépés}}(5) = 4,209, p = ,001$; ; ($F^{\text{radikalitás}}(5)=5,909, p = ,000$). van. A lakóhely esetében a megyeszékhelyen élő inkább aktívak, mint a falvakban élő ($M^{\text{fellépés-megye}}=2,97, SD^{\text{fellépés-megye}}=1,60$; $M^{\text{fellépés-falu}}=1,98, SD^{\text{fellépés-falu}}=,163$). Ugyanez a mintázat található a radikálisabb fellépés változójának az esetében is ($M^{\text{radikalitás-megye}}=1,11, SD^{\text{radikalitás-megye}}=,952$; $M^{\text{radikalitás-falu}}=,386, SD^{\text{radikalitás-falu}}=,75$). Az iskolai végzettség szerint mindkét cselekvési szinten a doktori végzettséggel rendelkezők szignifikánsan magasabb aktivitást mutatnak, mint a többiek ($M^{\text{fellépés-PhD}}=4,33, SD^{\text{fellépés-PhD}}=1,21$; $M^{\text{radikalitás-PhD}}=1,833, SD^{\text{radikalitás-PhD}}=,75$).

3.4.1. Mivel az előbbi kérdéssel szemben az alábbi nem vizsgáljuk a későbbi összehasonlító elemzések során, így csak most térek ki rá. A kitöltők által megjelölt konkrét aktivitásokra vonatkozó kérdés előtt azt kértük tőlük, hogy a felsorolt társadalmi problémák közül válasszák ki azt, amelyik számukra a legrelevánsabb. Bár általában a kutatásokban a cselekvésre való hajlandóság önmagában kontextusából kivéve kerül egy kérdőívbe, itt a cselekvés a személy számára legfontosabb társadalmi témákhoz kötődik. Az alábbi problémákat neveztük meg, amelyek közül a minta alanyai választhattak: “Elszegényedés”, “Munkanélküliség”,

“Terrorizmus”, “Háborúk”, “Szolidaritás hiánya”, “Menekültek számának növekedése”, “Diszkrimináció”, “Korrupció”, “Gyermekékezés”, “Kivándorlás”, “Túlnépesedés”, “Oktatás”, “Egészségügy”, “Egyenlőtlenségek”, “Bűnözés”, “Értékvesztés”, “Közösségek, családok felbomlása”, “Vallási értékek háttérbe szorulása”, “Családon belüli erőszak”, “Nemzeti értékek háttérbe szorulása”⁸¹. A következő leíró eredményeket kaptuk: 2018-ban a kitöltők a legnagyobb arányban az oktatás (19,1%) és az egészségügy (20,2%) helyzetét tartották legfontosabb társadalmi problémának, amit a korrupció (9,7%) követ. Ritkábban tartják kimagasló fontosságú problémának a gyermekékezést (4,9%), a szolidaritás hiányát (4,1%) és a családon belüli erőszakot (4,1%), az elszegényedést (3,7%), az egyenlőtlenségeket (3,4%), a munkanélküliek számának növekedését (2,60%), a közösségek és családok felbomlását (2,2%), illetve a munkanélküliséget (1,9%), a diszkriminációt (1,9%), a terrorizmust (1,9%) és a túlnépesedést (1,9%). A legkevésbé fontos a kivándorlás és értékvesztés (1,5%), illetve a bűnözés (0,4%), a nemzeti és vallási értékek háttérbe szorulása (0,7%), és a háborúk (0,7%) voltak. Az egyéb kategóriába tartoztak, akik nem tudtak egyet kiemelni, vagy más típusú problémát említettek, így az állatkínzást, esélyegyenlőség, és emberségesség hiányát (7. ábra).

7. ábra – A legsürgetőbb probléma eloszlása a teljes mintán

⁸¹ Sajnos, többek között az ökológiai krízis kimaradt a felsorolásból, azonban, akinek fontos lett volna, bármilyen kihagyott témát az egyéb kategóriában jelölhetett.

A nem és az iskolai végzettség szerint nem volt szignifikáns különbség a legsürgetőbb probléma kiválasztásában. Azonban szignifikáns eltérés volt lakóhely alapján ($\chi^2(80, N=243) = 106,684, p = ,025$), A fővárosban élők legnagyobb arányban a legsürgetőbb problémának az oktatást (24,7%), a megyeszékhelyen lakók a korrupciót (21,1%), a városokban és falvakban élők az egészségügyet (34,5% és 25%), a külföldön élők pedig a korrupciót és az egészségügyet (25%) ugyanolyan mértékben tartják. A probléma megoldása érdekében történő fellépési formák számában, vagyis a **társadalmi fellépés változójában** szignifikáns különbség ($F^{\text{fellépés}}(20) = 2,374, p = ,001$) van. Azok, akik a legkevesebb fellépési formában vennének részt szignifikánsan többször nevezik meg a munkanélküliséget a legsürgetőbb problémaként, míg azok, akik a legtöbb fellépési formára nyitottak az egyenlőtlenségeket jelölték be, mint a legmeghatározóbb problémát ($M^{\text{fellépés-munkanélküliség}}=1,00, SD^{\text{fellépés-munkanélküliség}}=,707; M^{\text{fellépés-egyenlőtlenségek}}=4,89, SD^{\text{fellépés-egyenlőtlenségek}}=1,45$). Hasonló eredmény látható a **radikalitásban is**, ahol szignifikáns eltérés van a megnevezett problémákban ($F^{\text{radikalitás}}(20)=3,050, p=,000$). Azok, akik az egyenlőtlenségek ellen lépnének fel szignifikánsan inkább nyitottak a radikálisabb cselekvési formákra, mint azok, akik a menekültek számának növekedését, a nemzeti értékek háttérbe szorítását és a bűnözést tartják a legsürgetőbb gondnak ($M^{\text{radikalitás-menekültek}}=,14, SD^{\text{radikalitás-menekültek}}=,378; M^{\text{radikalitás-bűnözés}}=,00, SD^{\text{radikalitás-bűnözés}}=,00; M^{\text{radikalitás-nemzeti érték}}=,00, SD^{\text{radikalitás-nemzeti érték}}=,00; M^{\text{radikalitás-egyenlőtlenségek}}=2,44, SD^{\text{radikalitás-egyenlőtlenségek}}=,726$). Ezen eredmények szerint az *társadalmi egyenlőtlenségek* észlelése és problémaként definiálása az, ami a legtöbb formájú, és akár radikális kollektív cselekvési formákban való részvételhez vezet.

9.2.2.4. A hatalom szociális reprezentációja: A politikai szereplőkről alkotott kép

A politikai tér egyes szereplőiről alkotott képet más-más változókkal mértük fel.

9.2.2.4.1. Állam

Az **állam** reprezentációja a következő kérdéssel került vizsgálatra: „*Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut! "*

Az államról alkotott reprezentációt vizsgálja az a változó is, amit az észlelt igazságosság disztributív igazságosság észleléséhez használtunk, amikor a saját értékrendbeli és az észlelt állami elosztás közti különbségekből változót hoztunk létre. Ugyanakkor maga az állami elosztás észlelése az államról alkotott szociális reprezentáció kvantitatív mutatói lehetnek, így az alábbiakban bemutatom annak leíró eredményeit. A kitöltőnek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy „*Ön szerint az állam mennyire tartja fontosnak az alábbi területeket a kiadások szempontjából?*” A felkínált kiadási területek az európai politikákban szereplő kategóriákat használta. A minta szerint az állam számára a legfontosabb területek a Kultúra és a sport ($M = 5,436$, $SD = 1,6055$), a Törvényhozás és végrehajtás, ($M = 5,259$, $SD = 1,7869$), illetve a Rend és közbiztonság ($M = 5,123$, $SD = 1,5459$) voltak. A legkevésbé fontos az Egészségügy ($M = 3,016$, $SD = 1,7486$), a Betegek és fogyatékkal élők támogatása ($M = 3,210$, $SD = 1,6717$) és az Oktatás ($M = 3,379$, $SD = 1,7642$). Európai uniós viszonylatban hasonló eredmények láthatók az Eurostat 2020-as statisztikáiból.⁸² Az alkalmazott skálakon faktoranalízist végeztünk ($KMO = 0,891$, $df = 78$, $p = ,000$) A kultúra és sport itemet kivettük az elemzésből, mert külön faktorban telítődött. Így két faktort kaptunk a **Jóléti állam** (oktatás, egészségügy, környezetvédelem, nyugdíjrendszer, munkanélküliek támogatása, családi pótlék, betegek, hátrányos helyzetűek, kisebbségek) ($\alpha = ,928$) és a **Normatív állam** (rend és közbiztonság, gazdaság, törvényhozás) ($\alpha = ,684$) faktorát.

⁸² Az EU tagállamokkal összevetve Magyarország költötte GDP-je legnagyobb százalékát rekreációra, kultúrára, sportra és vallásra, a GDP közel 4%-át, ami jelentősen meghaladta az EU tagállamok átlagát (1,2%). Emellett a rend és közbiztonságra és gazdasági kiadásokra költött többet, mint az EU átlag. Az oktatás, környezetvédelem, a szociális és egészségügyi kiadások terén az átlag alatt áll. Ugyanakkor a lakhatási és közösségi kiadások tekintetében fölötté és a védelmi kiadásokban alatta. Forrás: (Eurostat) Government expenditure by function: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function (Utolsó letöltés: 2022.08.01.)

9.2.2.4.2. Kormány

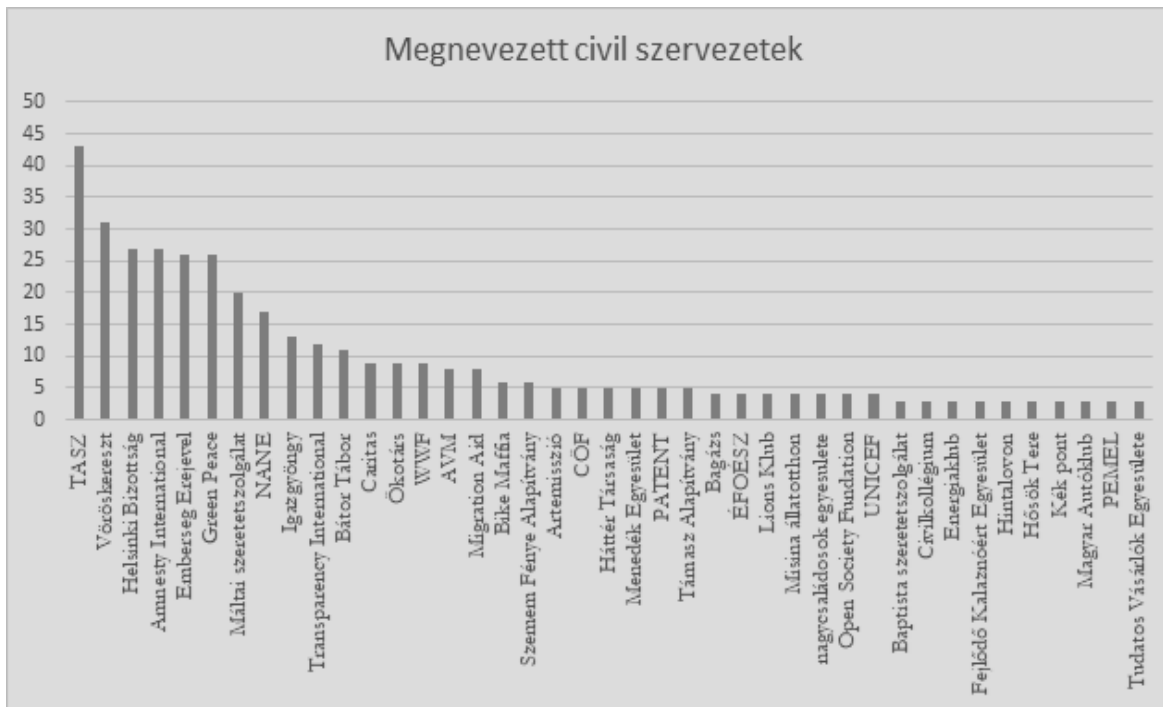
A **kormány** reprezentációja a következő kérdéssel került vizsgálatra: *„Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut! ”*

9.2.2.4.3. Civil szervezetek

A **civil szervezetek** reprezentációja a következő kérdéssel került vizsgálatra: *„Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut! ”*

A Civil szervezetek vizsgálata során arra is kértük a kitöltőket, hogy soroljanak fel annyi civil szervezetet, amennyi eszükbe jut. Ezután összesítettük a felsorolt szervezetek számát, ami betekintést nyújtott a civil szektor ismeretébe. 23%-a ($N = 60$) 1-2 szervezetet, közel 28%-a 3-5 civil szervezetet ($N = 72$), és csak közel 12%-a ($N = 32$) több mint 5 civil szervezetet nevezett meg, ezek az összesített eredmények kerülnek a továbbiakban is elemzésre, a változó a továbbiakban: **civil szervezetek ismerete** néven lesz említve.

Összesen 594 konkrét civil szervezetet neveztek meg a kitöltők, melyből 214 volt különböző. A legmagasabb frekvenciával megjelenő civil szervezetek az alábbiak voltak: TASZ ($N=43$), Vöröskereszt ($N=31$), Amnesty International Magyarország ($N=27$), Helsinki Bizottság ($N=27$), Emberség Erejével Alapítvány ($N=26$), Greenpeace ($N=26$), Máltai Szeretetszolgálat ($N=20$), NANE ($N=17$), Igazgyöngy Alapítvány ($N=13$), Transparency International ($N=12$), Bátor Tábor ($N=11$). Átlagosan 2,48 civil szervezetet neveztek meg, a minta 35%-a viszont egyet sem. Egy olyan ember volt, aki 13 szervezetet is megnevezett. Nemek között nincsen szignifikáns eltérés. Iskolai végzettség szerint szignifikáns különbség van ($F(5) = 2,673$, $p = ,023$), a többiekhez képest a doktori fokozattal rendelkezők neveztek meg a legtöbb civil szervezetet ($M = 5,33$, $SD = 3,08$). Lakóhely szerint is szignifikáns különbség van ($F(4) = 3,939$, $p = ,004$) A megyei jogú városban lakók több civil szervezetet tudnak megnevezni, mint a többiek ($M = 3,9$, $SD = 3,47$) (8.ábra).

8. ábra – Megnevezett civil szervezetek frekvencia értéke a teljes mintán (N=636)

9.3. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk

9.3.1. Társadalmi terek és Kognitív alternatívák

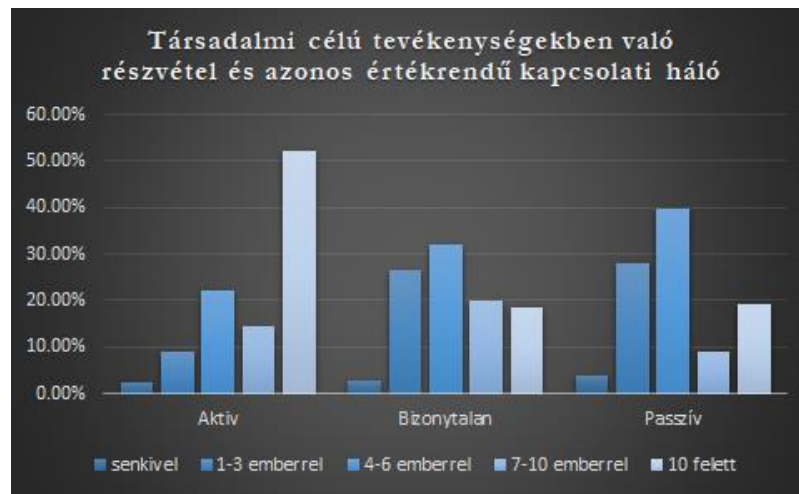
Az azonos értékrendű emberek szociális hálójának kiterjedtsége korrelál mindhárom rendszer reprezentációt mérő változóval. Minél kiterjedtebb a szociális hálója a kitöltőnek, annál instabilabbnak észleli a társadalmi rendszert ($F(4) = 4,112, p = ,003$), annál nagyobb a különbség az általa és az állam által fontosnak vélt kiadási területek között (disztributív igazságosság), ($F(4) = 3,005, p = ,019$). Az állami elosztórendszert (procurális igazságosság) észlelésében nincsen szignifikáns különbség a szociális háló kiterjedtségében. A deusch (2011) disztributív igazságosság egyik tőkéje a társadalmi kapcsolatok. A kognitív alternatívákkal rendelkező és nem rendelkezők klaszterei között tendenciaszerű különbség van ($\chi^2(4, N=243) = 9,414, p = ,052$), azok az emberek, akik kognitív alternatívával rendelkeznek ($N=150$) több hasonló értékrendű embert ismernek, mint azok, akiknek nincsen kognitív alternatívájuk ($N=93$).

A kommunikációs háló esetében nincsen szignifikáns különbség egyik rendszer reprezentációt mérő változó esetében sem. A kognitív alternatívákkal rendelkezők és nem

rendelkezők klaszterei között sincsen szignifikáns különbség a kommunikációs háló tekintetében. Összegezve azok a kitöltők, akik igazságtalannak és instabilnak érzik a társadalmi rendszert több olyan embert ismernek, akiknek az értékrendje hasonló.

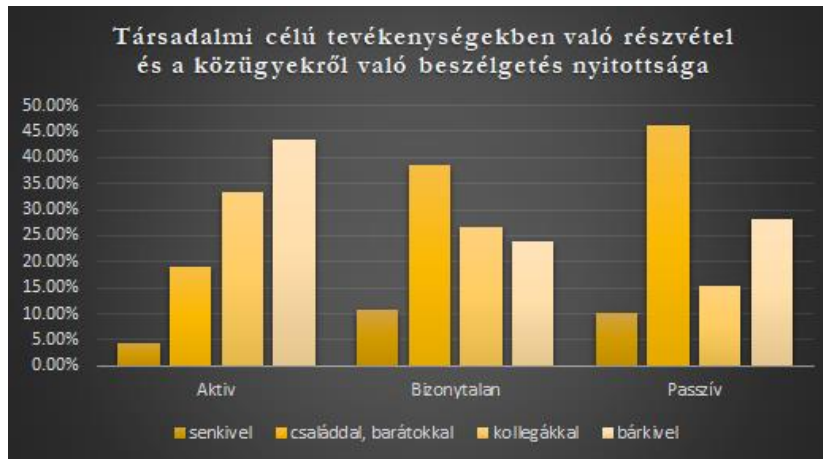
9.3.2 Társadalmi terek és kollektív cselekvés

A **általánosságban megítélt aktivitás** kategorikus változói esetében az látható, hogy a társadalmilag aktív kitöltők kiterjedtebb *szociális hálóról* számoltak be ($\chi^2(8, N=243) = 37,418$, $p = ,000$), 52,2%-uk 10-nél több azonos értékben osztozó kapcsolati hálóval rendelkezik. A bizonytalan kitöltők esetében ez a szám 18,7%, míg az inaktív kitöltők esetében 19,2%. Minimáli eltérés figyelhető meg az utóbbi két csoport között (9. ábra). Ez az eredmény a feltételezésekkel és az elméleti koncepcióval megegyezik, a kollektív cselekvésben való részvétel és a közösségi háló kölcsönösen összefügg egymással, aktivitásában az egyén új hasonló értékrendű embereket ismerhet meg és a hasonló értékrendű emberek bevonhatják őt az aktivitásba.

9. ábra – Aktivitás és azonos értékrendű közösség mérete

Az **általános aktivitás** és *kommunikációs tér* kiterjedtségét mérő változók között is szignifikáns összefüggés látható ($\chi^2(6, N=243) = 23,172$, $p = ,001$). A kereszttábla elemzés alapján az aktívak nyitottak arra, hogy bárkivel beszéljenek közügyekről (43,3%). A másik két csoport esetében a szociális háló vizsgálatához hasonló eredmény látható, a passzív egyének minimálisan ugyan, de nagyobb arányban nyitottak erre (28,2%), mint a bizonytalanok (24%) (10. ábra).

10. ábra – Aktivitás és a kommunikációs tér nyitottsága

Ezek az eredmények rámutatnak arra a kölcsönös viszonyra, hogy az aktívabbak szívesebben vesznek részt a közügyekről szóló párbeszédekben, így adott esetben konfrontálódhatnak is (bárkivel), illetve a diverz vélemények megismerése lehetővé teszi a saját vélemény kialakítását, az elköteleződést és a kollektív cselekvésben megvalósuló felelősségvállalást.

Az **aktivitási terek szervezeti szintű változóinak** az esetében a társadalmi célú cselekvést végző szervezetekben aktív ($\chi^2(4, N=243) = 18,917, p = ,001$), a környezetvédelmi csoportokban aktív ($\chi^2(4, N=243) = 10,531, p = ,032$) és a civil szervezetekben részt vevő ($\chi^2(4, N=243) = 12,741, p = ,013$) kitöltők esetében találtunk összefüggést a *szociális háló kiterjedtségével*. Az ezekben a terekben aktívan részt vevő kitöltők nagyobb arányban jelezték, hogy kiterjedtebb az értékközösségük, mint azok, akik ezekben a csoportokban inaktívak.

Az aktivitási terek *kommunikációs terekkel* történő összevetése során a szociális hálót mérő változóhoz hasonlóan összefüggés látható a társadalmi célú tevékenységet végzők esetében ($\chi^2(3, N=243) = 19,678, p = ,000$) és a civil szervezetekben résztvevőknél ($\chi^2(3, N=243) = 10,709, p = ,013$). A többi aktivitási tér esetében nem volt szignifikáns összefüggés a kommunikációs nyitottsággal.

A **aktivitási terek változója** (összesített) alapján szignifikáns különbség van a szociális ($F(4)=3,129, p = ,016$) és kommunikációs hálóban ($F(3) = 4,071, p = ,008$). Mindkettő esetében azok, akiknek 10-nél több hasonló értékrendű ember van a környezetében szignifikánsan több cselekvési térben aktívak, mint a többi kitöltő, ($M = 1,48, SD = 1,31$),

illetve azok, akik bárkivel beszélgetnek közügyekről több cselekvési tében aktívak ($M = 1,39$, $SD = 1,25$).

A kommunikációs háló nyitottsága összefüggést mutat mind a **társadalmi fellépés**, mind a **radikális társadalmi fellépés** változójával. A kommunikációs háló nyitottságának növekedésével növekszik mind a társadalmi fellépés ($F(3) = 2,926$, $p = ,035$), mind a radikális társadalmi fellépés ($F(3) = 3,179$, $p = ,025$) mennyisége. Ugyanezt az eredményt kaptuk a szociális háló kiterjedtségével is. A szociális háló kiterjedtségével növekedésével növekszik mind a társadalmi fellépés ($F(4) = 2,506$, $p = ,043$), mind a radikális társadalmi fellépés ($F(4) = 2,867$, $p = ,024$) mennyisége.

A szociális és kommunikációs háló kollektív cselekvésben játszott szerepének az 1920-as évek óta kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a szakirodalom, különösen annak toborzásban betöltött szerepének. A szociális háló lehetővé teszi az információáramlást, adott értékek, normák és ideák megismerését, illetve a közösség élményét. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy ez a kapcsolat fordítottn is igaz, a kollektív cselekvésben való részvétel lehetővé teszi más értékekben hasonló emberek megismerését, illetve hozzájárul ahhoz, hogy az emberek számukra fontos társadalmi ügyekről közösséget vállalva beszélgessenek, akár ismeretlenekkel is.

9.3.3. *Kognitív alternatívák és kollektív cselekvés*

Az **általános aktivitás** változója szerint nincsen szignifikáns különbség az aktív, bizonytalan és passzív kitöltők között a *procedurális igazságosság* észlelésében. A *disztributív igazságosságot* mérő skálánál tendenciaszerű különbség van ($F(2) = 3,123$, $p = ,050$). A *társadalmi rendszer észlelt instabilitásában* azonban szignifikáns különbség van az aktivitás szerint ($F(2) = 5,540$, $p = ,004$). Az aktív kitöltők esetében tendencia szinten nagyobb az eltérés az egyéni és észlelt állami értékrend között a kiadások területén ($M^{\text{aktív-I.disztributív}} = 35,53$, $SD^{\text{aktív-I.disztributív}} = 14,125$; $M^{\text{passzív-I.disztributív}} = 30,385$, $SD^{\text{passzív-I.disztributív}} = 15,228$) és az aktív kitöltők szignifikánsan kevésbé tartják stabilnak a társadalmi rendszert, mint a passzívak ($M^{\text{aktív-T.stabil}} = 2,54$, $SD^{\text{aktív-stabil}} = 1,405$; $M^{\text{passzív-T.stabil}} = 3,25$, $SD^{\text{passzív-T.stabil}} = 1,234$). A *kognitív alternatívák klaszterei*, tehát a rendszer észlelt igazságossága és stabilitása együtt szignifikánsan összefügg azzal, hogy a kitöltő részt vesz-e társadalmi célú tevékenységekben ($\chi^2(2, N=243) = 8,152$, $p = ,017$). A kognitív alternatívával rendelkező

kitöltők 44%-a aktív, 27,3%-a bizonytalan és 28,7%-a passzív. Ezzel szemben azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal csak 25,8%-ban aktívak és 36,6%-ban bizonytalanok, 37,6%-ban pedig passzívak.

A konkrét cselekvési hajlandóságot mérő **társadalmi fellépés** esetében szignifikáns összefüggés van mind a rendszer észlelt disztributív igazságosságával ($Rho(241) = ,335^{**}$, $p = ,000$) mind a procedurális igazságossággal ($Rho(241) = -,365^{**}$, $p = ,000$). Minél nagyobb a kitöltő egyéni értékrendje és az észlelt állami értékrend közötti eltérés, illetve minél kevésbé tartja igazságosnak az állami elosztó rendszert, annál több fellépési formában venne részt. A rendszer észlelt stabilitása esetében is szignifikáns eredményt kaptunk ($Rho(241) = -,444^{**}$, $p = ,000$). Minél inkább instabilnak tartja a kitöltő a társadalmi rendszert, annál több fellépési formában venne részt.

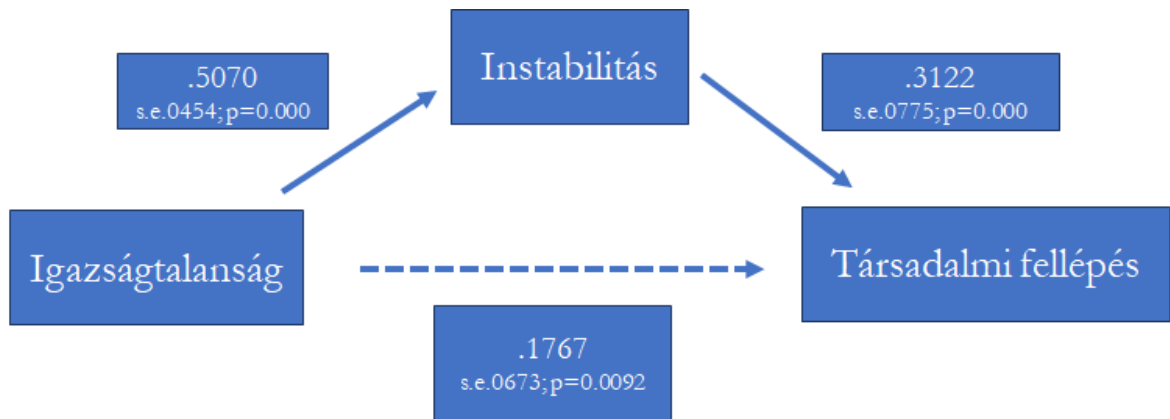
Azonos eredmény látható a **társadalmi fellépés radikalitásában** is, ami szintén szignifikánsan összefügg mind a disztributív ($Rho(241) = -,333^{**}$, $p = ,000$), mind a procedurális igazságossággal ($Rho(241) = -,360^{**}$, $p = ,000$). Minél nagyobb a különbség az állam által fontosnak ítélt és saját maga számára fontosként jelölt társadalmi témák között, illetve minél kevésbé tartja igazságosnak az állam elosztó rendszerét, annál több radikális megmozdulásra nyitott. A társadalmi rendszer észlelt stabilitásának erősebb összefüggés a cselekvés radikalitása esetében ($Rho(241) = -,456^{**}$, $p = ,000$). Minél kevésbé tartja stabilnak, így megváltoztathatónak a társadalmi rendszert a kitöltő, annál több fellépési formában való részvételre és annál több radikális megmozdulásba történő bevonódásra nyitott. A rendszer észlelt stabilitását és igazságosságát mérő kognitív alternatívák klaszterei esetében is szignifikáns eredményt kaptunk mind a társadalmi fellépés ($t(241) = 6,729$, $p = ,000$), mind annak radikalitása esetében ($t(241) = 6,187$, $p = ,000$). Azok a kitöltők, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal, vagyis a társadalmi rendszert instabilnak és illegitimnek érzélik szignifikánsan több fellépési formában vennének részt ($M^{\text{társadalmi fellépés}} = 2,84$, $SD^{\text{társadalmi fellépés}} = 1,58$), és több radikálisabb megmozdulásban ($M^{\text{radikális fellépés}} = ,947$, $SD^{\text{radikális fellépés}} = ,98$), mint azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal, tehát egy stabil és igazságos rendszer reprezentációval rendelkeznek ($M^{\text{társadalmi fellépés}} = 1,57$, $SD^{\text{társadalmi fellépés}} = 1,146$; $M^{\text{radikális fellépés}} = ,258$, $SD^{\text{radikális fellépés}} = ,55$).

Ahhoz, hogy teszteljük, mennyire képes bejósolni a kognitív alternatívákban való gondolkodás (disztributív, procedurális igazságtalanság és rendszer instabilitásának észlelése) a kollektív cselekvésben való részvételt, regresszió elemzést végeztünk. Mivel a disztributív igazságosság és a rendszer stabilitásának észlelése egymással nagyon erősen korrelál ($Rho(241) = -.601^{**}$, $p = .000$) ezért a stepwise regressziós elemzésünk a multikolinearitás problémájába ütközött, a két változó hatása nem volt külön értelmezhető, az elemzés kizárta a disztributív igazságosságot, míg a stabilitás ($\beta = -.400$, $p = < .000$) és a procedurális igazságosság észlelése ($\beta = -.289$, $p = < .000$) együtt bejósolják a **társadalmi fellépést** ($R^2 = .183$, $F(1, 241) = 26,906$, $p = .000$).

A disztributív igazságosság észlelésével önmagában lineáris regressziót futtatva, azt az eredményt kaptam, hogy az is szintén bejósolja a társadalmi fellépést ($R^2 = .101$, $F(1, 241) = 27,225$, $p = .000$). A társadalmi fellépés radikalitását mérő változó esetében hasonló eredményeket kaptunk. A stabilitás ($\beta = -.316$, $p = .000$) és a procedurális igazságosság észlelése ($\beta = -.178$, $p = .013$) együtt bejósolják a **társadalmi fellépés radikalitását** ($R^2 = .444$, $F(1, 241) = 29,411$, $p = .000$), ahogy a disztributív igazságosság ($\beta = .316$, $p = .000$) is önmagában ($R^2 = .100$, $F(1, 241) = 26,703$, $p = .000$).

Ezek az eredmények alátámasztják Tajfel állítását, miszerint a társadalmi rendszer instabil és jogtalan észlelése egymással kölcsönösen együtt jár és kognitív alternatívákat eredményez, amelyek mentén az emberek a társadalmi rendszer megváltoztatására fognak törekedni kollektív cselekvések útján (társas versengés).

Ahhoz, hogy teszteljük a társadalmi igazságtalanság észlelése önmagában és a társadalmi instabilitás észlelésén keresztül indirekt módon mennyire jósolja be a társadalmi fellépést, mediációs modellt futtatunk (Hayes, 2022). Azt az eredményt kaptuk, hogy a rendszer jogtalanágának észlelése szignifikánsan bejósolja a társadalmi fellépést, de indirekt hatása a társadalmi instabilitás észlelésén keresztül még erőteljesebbé teszi e jósolatot (11.ábra).

11. ábra – Mediációs modell: procedurális igazságtalanság - instabilitása - társadalmi fellépés

Míg a társadalom észlelt igazságosságának direkt hatása a társadalmi fellépésre szignifikáns, de nem túl erős ($\beta = ,1767$; $s.e. = ,0673$; $p = ,0092$), a társadalom észlelt instabilitásán keresztül indirekt hatása sokkal erősebb ($\beta = ,3122$; $s.e. = ,0775$; $p = ,000$). Amíg az igazságtalanság változójának teljes hatása $\beta = -,3350$; direkt hatása $\beta = ,1767$, a társadalmi instabilitáson keresztüli indirekt hatása $\beta = ,1583$ ($R = ,4280$; $R-sq = ,1832$; $mse = 1,9930$; $F(2, 240) = 26,9059$, $p = ,000$). E modell szerint a társadalmi igazságtalanság észlelése a társadalmi instabilitás észlelésével közösen eredményez társadalmi fellépést.

Az **aktivitási terek** esetében az látható, hogy a *társadalmi célú tevékenységet végző csoportok* aktív tagjai szignifikánsan kevésbé tartják igazságosnak az állami elosztórendszert ($M^{I.procedurális.} = 2,256$, $SD^{I.procedurális.} = 1,3905$), vagyis a procedurális igazságosság skáláján alacsonyabb értéket jelölnek, mint azok, akik nem vesznek részt ilyen csoport működésében ($M^{I.procedurális.} = 2,933$, $SD^{I.procedurális.} = 1,736$) ($t(241) = 3,016$, $p = ,003$). E csoportok aktív tagjai szignifikánsan kevésbé tartják stabilnak is a társadalmi rendszert ($M^{T.stabil.} = 2,556$, $SD^{T.stabil.} = 1,41$), mint a passzívak ($M^{T.stabil.} = 3,089$, $SD^{T.stabil.} = 1,43$) ($t(241) = 2,728$, $p = ,007$). A disztributív igazságosság esetében nem volt szignifikáns különbség az e csoportokban aktív és inaktív személyek között. A kognitív alternatívák változója összefügg a *társadalmi célú tevékenységet végző csoportokban* való aktivitással ($\chi^2(1, N=243) = 9,412$, $p = ,002$). Az e csoportokban aktívak 75,6%-a rendelkezik kognitív alternatívákkal, míg a passzívaknak csak 24,4%-a.

A *civil szervezetekben aktívak* esetében csak az észlelt stabilitás skáláján látható eltérés ($t(241) = 2,357$, $p = ,019$). Az ezekben a közösségekben résztvevők ($M = 2,391$, $SD = 1,283$)

szignifikánsan instabilabb rendszer reprezentációval rendelkeznek, mint azok, akik nem vesznek részt ($M = 3,007$, $SD = 1,452$). A kognitív alternatívák változója azonban összefügg a civil szervezetekben való aktivitással ($\chi^2(1, N=243) = 7,727$, $p = ,005$). A civil szervezeteknél aktívak 82,9%-a rendelkezik kognitív alternatívákkal, míg a passzívoknak csak 17,1%-a.

A környezetvédelmi csoportokban és szakszervezetekben való aktivitás esetében sem az észlelt igazságosság (disztributív és procedurális igazságosság, illetve kognitív alternatívák klaszterei), sem a rendszer észlelt stabilitásában nincsen eltérés az aktív és passzív kitöltők között. Ahogyan az aktivitási terek összesített mennyisége sem függött össze egyik rendszer reprezentációs változóval sem.

		Kommunikációs és szociális háló		Társadalmi rendszer szociális reprezentációja			
		Szociális háló	Kommunikációs háló	Proc. igazságosság	Disztrib. igazságosság	Stabilitás	Kognitív alternatívák
Kollektív cselekvés	Általános aktivitás	$\chi^2=37,418$, $p=,000$	$\chi^2=23,172$; $p=,001$	n.s.	F=3,123, $p=,050$	F=5,540, $p=,004$	$\chi^2=8,152$; $p=,017$
	Társadalmi fellépés	F=2,506, $p=,043$	F=2,926, $p=,035$	-,365**, ($p=,000$)	335**, $p=,000$	-,444**, $p=,000$	t=6,729, $p=,000$
	Radikális fellépés	F=2,867, $p=,024$	F=3,179, $p=,025$	-,360**, ($p=,000$)	-,333**, $p=,000$	-,456**, $p=,000$	t=6,187, $p=,000$
	Aktivitási terek	F=3,129, $p=,016$	F=4,071, $p=,008$	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.

1. táblázat – a kognitív alternatívákat és az aktivitást mérő változók vizsgálati eredményei

9.3.4. Kommunikációs terek, kognitív alternatívák és kollektív cselekvés a politikai állásfoglalás tükrében

Ebben a fejezetben azt néztem meg, hogy a politikai orientációt mérő három skála (bal-jobb, moderált-szélsőséges és liberális-konzervatív), illetve a párt politikai preferenciák hogyan függenek össze a kommunikációs terekkel, a kognitív alternatívákat mérő változókkal és a lehetséges kollektív cselekvésekben való részvétellel.

A **politikai orientációt** mérő három skála nem függ össze a *kommunikációs terekkel*, nincs összefüggésben azzal, hogy a kitöltők hány emberrel beszélneek közügyekről (kommunikációs háló). Azzal sem áll összefüggésben, hogy a kitöltők *szociális hálója* mennyire kiterjedt, vagyis, hogy hány olyan ember van körülöttük, aki hasonló értékrenddel bír.

A politikai orientációt mérő három skála közül a bal-jobb és liberális-konzervatív mutat szignifikáns összefüggést a rendszer reprezentációt mérő változókkal, a moderált-szélsőséges nem.

	Bal-Jobb	Moderált- Szélsőséges	Liberális-Konzervatív
Procedurális igazságosság	.479** (p=.000)	n.s.	,376** p=,000)
Disztributív igazságosság	-.446** (p=.000)	n.s.	-,371** p=,000)
Észlelt stabilitás	.420** (p=.000)	n.s.	,448** (p=,000)
Kognitív alternatívák	t(241)=-7,977, (p=,000)		t(241)=-7,277, (p=,000)

2. táblázat – A politikai skálák összefüggései a társadalmi rendszer észlelésével

Tehát minél inkább jobboldali a kitöltő, annál inkább igazságosnak tartja az állami elosztórendszert (*procedurális igazságosság*) és annál kisebb az eltérés az állami kiadások területén az egyéni és észlelt állami értékrend között (*disztributív igazságosság*). Emellett, annál inkább *stabilnak* tartja a társadalmi rendszert. A liberális és konzervatív skálán hasonló eredményt kaptunk. Minél inkább konzervatívként értékeli magák a kitöltő, annál igazságosabbnak tartja az állami elosztórendszert, és annál kisebb az eltérés az egyéni és észlelt állami értékrend között, illetve annál inkább stabil rendszer képpel rendelkezik.

A *kognitív alternatívák* két klasztere alapján is szignifikáns eltérés van a politikai orientáció bal-jobb skáláján és liberális-konzervatív skáláján. Azok, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal, vagyis a rendszert igazságtalannak és instabilnak észlelik szignifikánsan inkább baloldaliak ($M = 3,17$, $SD = 1,34$) és liberálisak ($M = 2,83$, $SD = 1,42$), mint azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal, ők inkább jobboldaliak ($M = 4,68$, $SD = 1,56$) és konzervatívok ($M = 4,30$, $SD = 1,71$).

Ezek az eredmények rámutatnak Jost és Kende (2020) korábbi eredményeire, miszerint Magyarországon a rendszer igazolása elsősorban a jobboldali és konzervatív értékrendhez köthető.

A *kollektív cselekvésben* való részvétel hasonló összefüggéseket mutat, a bal-jobb és a liberális-konzervatív skálák mentén az aktívok ($M^{\text{bal-jobb}}=3,267$, $SD^{\text{bal-jobb}}=1,69$; $M^{\text{lib-konz}}=3,022$, $SD^{\text{lib-konz}}=1,79$) szignifikánsan baloldaliabbak és szignifikánsan liberálisabbak, mint a passzívok ($M^{\text{bal-jobb}}=4,090$, $SD^{\text{bal-jobb}}=1,50$; $M^{\text{lib-konz}}=3,818$, $SD^{\text{lib-konz}}=1,61$). A társadalmi fellépések száma, illetve a radikális fellépések száma szintén korrelál a bal-jobb

és a liberális-konzervatív skálával, illetve tendencia szerűen korrelál a moderált-radikális skálával. Minél baloldalibb a kitöltő, illetve minél liberálisabb, annál valószínűbb, hogy motivált a cselekvésre és annál valószínűbb, hogy több radikális fellépésben is résztvesz. A radikális fellépéseknél úgy tűnik a bal-jobb pozicionálás erőteljesebb. Az aktivitási terek számában a három politikai skála nem korrelál.

	Bal-Jobb	Moderált-Szélsőséges	Liberális-Konzervatív
Általános aktivitás	F=6,893, p=,001	n.s.	F=4,737, p=,010
Társadalmi fellépés	-.344** (p=.000)	,143* (p=.031)	-.316** (p=.000)
Radikális társadalmi fellépés	-.376** (p=.000)	,138* (p=.026)	,297** (p=.000)
Cselekvési terek	n.s.	n.s.	n.s.

3. táblázat – A politikai skálák összefüggései a kollektív cselekvésekkel

A pártpreferenciák tekintetében nincs szignifikáns különbség sem a megítélt *szociális hálónál*, sem a *kommunikációs hálónál*. A pártpreferenciák tehát nincsenek összefüggésben azzal, hogy hány hasonló értékrendű ember veszi körül a kitöltőt, sem azzal, hogy kikkel beszélne közügyekről.

Ugyanakkor pártpreferencia tekintetében a *rendszer észlelt procedurális igazságosságában* ($F(8) = 14,230$, $p = ,004$) és *disztributív igazságosságában* ($F(8) = 8,489$, $p = ,000$), illetve a társadalmi rendszer észlelt *stabilitásában* ($F(8) = 21,123$, $p = ,000$) is szignifikáns eltérés van. A Fidesz szavazói minden más párt szavazóinál, illetve azoknál, akik nem jelöltek meg konkrét pártot *stabilabbnak* tartják a társadalmi rendszert ($M^{\text{Fidesz}} = 4,5$, $SD^{\text{Fidesz}} = 1,276$). A *procedurális igazságosság* esetében a DK szavazóit kivéve mindenki mástól eltérnek, és igazságosabbnak tartják az állami elosztó rendszert ($M^{\text{Fidesz}} = 4,3$, $SD^{\text{Fidesz}} = 1,55$; $M^{\text{DK}} = 3,75$, $SD^{\text{DK}} = 2,36$). A legkevésbé igazságosnak az Együtt PM szavazók tartják ($M^{\text{Együtt PM}} = 1,5$, $SD^{\text{DK}} = ,71$). Ugyanez látható a *disztributív igazságosság* változójánál is, a DK szavazói körén kívül mindenki másnál kisebb eltérést mutatnak az egyéni és észlelt állami elosztó rendszer igazságossága között a Fidesz szavazók ($M^{\text{Fidesz}} = 22,33$, $SD^{\text{Fidesz}} = 1,28$; $M^{\text{DK}} = 28,5$, $SD^{\text{DK}} = 19,97$). A Fidesz és DK szavazók leginkább az MSZP és a Kétfarkú Kutya Párt

szavazóinak rendszer észlelésétől térnek el ($M^{MSZP} = 40,78$, $SD^{MSZP} = 8,96$; $M^{MKKP} = 39,59$, $SD^{MKKP} = 11,56$).

Ez az eredmény részben rámutat Szabóék 2014-ben és 2021-ben publikált eredményeire, miszerint a rendszer igazolása nem kizárólag a jobboldali pártok szavazóit jellemzi, hanem megjelenhet baloldali orientáció esetében is (Kelemen, Szabó, Mészáros, László & Forgas, 2014; Szabó & Lönnqvist, 2021). Kutatásunkban ugyan ez nem az MSZP szavazói köre volt, hanem a DK, de mindenképpen további, mélyebb elemzéseket érdemes ezzel kapcsolatban végezni.

A *kognitív alternatívák* klasztereinek tekintetében erős összefüggést láthatunk ($\chi^2(8, N=243) = 85,397$, $p = ,000$). A Fidesz szavazóknak csak 12,3%-a tartozik abba a csoportba, amely kognitív alternatívákkal rendelkezik, ez a szám az MSZP esetében 77,8%, a Jobbik szavazóinál 72,7%, az LMP-t preferálóknál 82,1%, a DK esetében 75%, az együtt PM szavazóinál 90%, de ugyancsak kimagasló a Kétfarkú Kutya Párt (84,4%) szavazói körében és a legmagasabb a Momentumosoknál (90,5%), akik nem válaszoltak, vagy egy pártot sem jelöltek be ez az érték alacsonyabb (63,3%).

Az *általános aktivitás szempontjából* különbséget találtunk pártpreferenciák szerint azok között, akik aktívak, bizonytalanok vagy passzívak ($\chi^2(16, N=243) = 45,130$, $p = ,000$), illetve különbséget találtunk a *társadalmi fellépésnél* ($F(8) = 7,017$, $p = ,000$), minden cselekvésre és a *radikális fellépésre* vonatkozóan is ($F(8) = 6,888$, $p = ,000$). A Fidesz szavazói szignifikánsan kevésbé aktívak, mint a Együtt, az MKKP és a Momentum szavazói. Hasonló a mintázat a radikális fellépési formák esetében is. A cselekvési tereknél nem találtunk különbséget. Ahogy a lentebbi ábrából látható az aktívak az ellenzéki pártoknál vannak a legtöbben, kivétel ez alól a Jobbik szavazói (12. ábra).

12. ábra – Társadalmi megmozdulásokban való részvétel pártpreferencia szerint

Összegzésül elmondható, hogy a politikai preferenciák mind a társadalomról való gondolkodás (stabilitás és igazságosság észlelése), mind a kollektív cselekvésben való részvétellel összefüggenek. Eredményeink szerint a hatalmon lévő ideológiákkal és párttal való azonosulás negatívan függ össze a rendszer igazságtalan és instabil megítélésével, illetve a kollektív cselekvésekben való részvétellel és fordítva, azok, akiknek politikai ideológiai mezeje nem domináns a jelenlegi magyar közéleti helyzetben meg fogják kérdőjelezni a rendszer igazságosságát és stabilitását, illetve motiváltabbak a közös fellépésre is. Ez az eredmény részben tükrözi Szabóék (2021) eredményeit is.

9.3.5. A hatalom reprezentációja

A kitöltők a kérdőív elején három asszociációs feladatot kaptak, amelyben arra kértük őket, hogy ruházzák fel emberi tulajdonságokkal az *államot*, a *kormányt* és a *civil szervezeteket*. E projektív feladatban kapott szavakat az IRaMuTeQ 0.7 alpha 2 2020 nevű szövegelemző programmal dolgoztuk fel (Ratinaud, 2009; Loubère és Ratinaud, 2014), ami az R statisztikai program és a Python programnyelvre épül és szövegek multidimenzionális elemzését tudja vele elvégezni, hasonlóan az Alceste féle programhoz. A program gyakran használt a szociális reprezentációt kutatók körében (Lahlou, 2001; Klein and Licata, 2003; Kalampalikis, 2005). A program mögött különböző nyelvi szótárak találhatók, amelyek segítik az indexációt, szótövesítést és a nyelvtani beazonosítást, a magyar nyelvű indexációt még nem tudja elvégezni, ezért a szavakat manuálisan kell szótövesíteni az elemzéshez. Az alap statisztikai elemzésnél a HAPAX szám jelöli az egyszeri előfordulással rendelkező szavakat, amelyek kiesnek az elemzésekből. A szinonimák összevonásával a hapax számot 50% alá érdemes csökkenteni.

Prototipikusság elemzés az adott ingerszó szociális reprezentációját tárja fel minőségi és mennyiségi mutatók mentén. A minőségi mutató itt az asszociációk sorrendjét jelenti, a mennyiségi mutató az asszociációk frekvenciáját. E két adat által a program létrehozza reprezentáció magját és periferiáját.

A **Hasonlósági elemzéssel** különböző együttjárás mutatók közül választva (A - 1. halmaz; B - 2. halmaz; C-metszet; D-populáció, változók közti viszonyok meghatározása), az egyes szavak együttjárása mentén, láthatjuk a gondolati hálót, a program a gráfelmélet

algoritmusai mentén szóközösségeket jelöl, amelyek egy adott reprezentáció mögötti jelentéseket jelölhetik.

A **Reinert módszer** végül (Reinert, 1983, 1990) egy felülről lefelé irányuló hierarchikus generatív modellt javasol klaszterekbe rendezve a szavakat (Chartier és Meunier, 2011). A módszer azon a feltevésen alapul, hogy a szavak nem függetlenek egymástól, hanem mögöttes témákat tükröznek, azaz minden diskurzus olyan szavak halmazából fejeződik ki, amelyek szintaktikai felépítésüktől függetlenül jelentésegységeket alkotnak. Ezek a jelentésegységek egy gondolkodásmódot idéznek fel a tárgyról, amelyről beszélnek, vagy egy gondolati mezőt, mivel ezekből nyeri el végül a tárgy önön jelentését.

Az **együttjárások faktoriális elemzésével** (AFC) azt tudjuk megvizsgálni, hogy egy adott változó modalitásai mentén vannak-e olyan szavak, kifejezések, amelyeket az egyes modalitások mentén kategorizált egyének szignifikánsan többet vagy kevesebbet használnak, mint a más modalitásba kategorizált egyének. Ehhez a független változókat kategóriákba kell csoportosítani, akkor is ha ez adatvesztéssel jár. Az AFC chi négyzet mentén számolja a szignifikanciát, és a 2.0-nél nagyobb, vagy -2,0-nél kisebb chi négyzet jelenti a szignifikáns eltérést. Az AFC ezek után az adott szavakat koordinátába is kivetíti, jelölve, melyek azok a szavak, amelyek az egyes modalitások alá tartoznak.

Ezeket az elemzéseket a minta egyes alcsoportjaira külön is el lehet végezni. Az egyes elemzéseknél a következő független változókat kódoltuk:

1. Nem: *NEM_férfi, *NEM_nő, *Nem_e
2. Iskolai végzettség: *ISK-altalanos, *ISK_szakisk, *ISK_kozepisk; *ISK_BA, *ISK_Ma, *ISK_PhD
3. Életkor: *AGE_18-29; *AGE_30-45; *AGE_46-55; *AGE_56-65; *AGE_66+
4. Lakóhely: *LH_fovaros; *LH_megyesz; *LH_varos; *LH_falu; *LH_kulfold
5. Kommunikációs háló: *K_senki; *K_csb (család és barát); *K_kollegak; *K_barki
6. Szocialis háló: *SZ_0 (senki); *SZ_1-3; *SZ_4-6; *SZ_7-10; *SZ_10+
7. Procedurális Igazságosság észlelése: *IP_alacsony (1-3); *IP_kozep (4); *IP_magas (5-7);
8. Disztributív Igazságosság észlelése: *ID_alacsony (1-3); *ID_kozep (4); *ID_magas (5-7); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
9. Társadalmi stabilitás észlelés: *S_alacsony (1-3,5), *S_kozep (3,5-4,5); *S_magas (4,5-7)
10. Kognitív alternatívák: *KA_van; *KA_nincs;
11. Aktivitás: *AKT_akt; *AKT_biz; *AKT_passziv
12. Társadalmi fellépés: *TF_0; *TF_1-2; *TF_3-4; *TF_5+

13. Radikális társadalmi fellépés: *RTF_0; *RTF_1; *RTF_2; *RTF_3
14. Aktivitási terek mennyisége: *AT_0; *AT_1-2; *AT_3; *AT_4+
15. Politikai orientáció bal-jobb skála: *PBJ_bal (1-3); *PBJ_kozep (4); *PBJ_jobb (5-7)
16. Politikai orientáció liberális-konzervatív skála: *PLK_lib (1-3); *PLK_kozep (4); *PLK_konz (5-7)
17. Politikai orientáció moderált-szélsőséges skála: *PMSZ_mod (1-3); *PMSZ_kozep (4); *PMSZ_szelsoseg (5-7)
18. Párt preferencia: *P_Fidesz; *P_MSZP; *P_Jobbik; *P_LMP; *P_DK; *P_Egyutt; *P_MKKP; *P_Momentum; *P_Nemmondja
19. Civil szervezetek ismerete: *CIVIL_0; *CIVIL_1-3; *CIVIL_4-6; *CIVIL_7-9; *CIVIL_10+
20. Jóléti állapot: *JA_alacsony (-,53-ig); *JA_kozep (,357-ig); *JA_magas (,357 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
21. Normatív állapot: *NA_alacsony (-,40-ig); *NA_kozep (,55-ig); *NA_magas (,55 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)

A következőkben a kutatásban szereplő három ingerszóra adott asszociációk eredményeit fogom bemutatni.

9.3.5.1. Az állam szociális reprezentációja

A mintában résztvevők összesen 520 szót asszociáltak az állam ingerszóra, átlagosan 2,16 szót. Miután összevontuk a szinonimákat, az 520 szóból, 161 különböző szót kaptunk. A hapax értéke 44,72%, tehát az 520 szó 44,72%-a egyszer szerepel csak, így kiesik a további elemzésből.

Ahogy az a szófelhőben is látszik (13. ábra), hogy a legnagyobb frekvenciával használt szavak az: erős (f=25), jó (f=23), szabályozó (f=17), szigorú (f=14), gondoskodó (f=12),

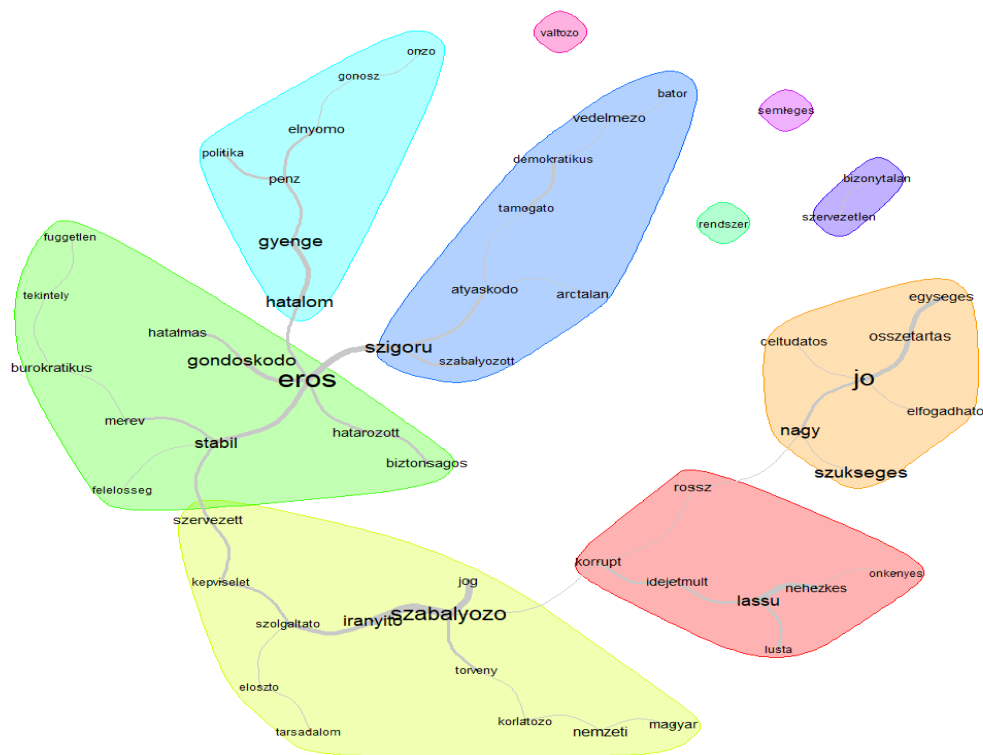

13. ábra – Az államra asszociált szavak szófelhője

szükséges (f=11) és stabil (f=11), ugyanakkor a gyenge (f=11) és lassú (f=10) is megjelent a tíz leggyakrabban használt jelző között. A szófelhő mentén lehetne úgy értelmezni, hogy a kitöltők az államot inkább pozitívabban értelmezik, egyfajta szülői szereppel felruházva.

A prototipikusság elemzésénél azt kaptuk, hogy az állam szociális reprezentációjának magjában olyan szavak találhatóak, amelyek a fogalmat ambivalens jelentéssel ruházzák fel. Az állam *erős* és *gyenge*, *gondoskodó*, *védelmező*, de *elnyomó*, *egységes*, *magyar*, *nemzet*. Az állam reprezentációjának perifériáján olyan szavakat találunk, amely annak normatív funkciójára utal: *szabályozó*, *szigorú*, *irányító*, *stabil*, *határozott*, *bürokratikus* (Függelék-45. ábra).

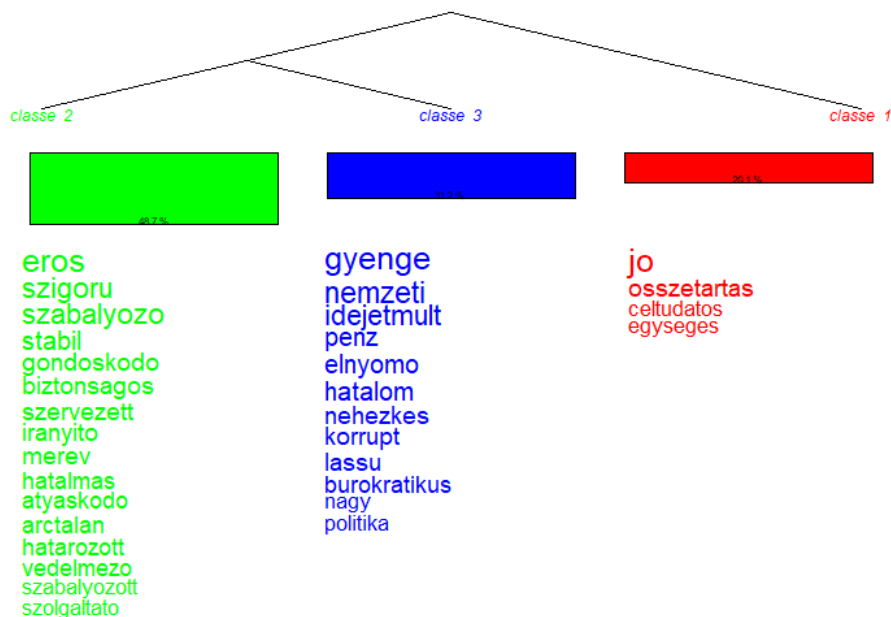
Az államra adott asszociációk hasonlósági elemzése szempontjából a program hat jelentés közösséget különböztet meg (14. ábra)

14. ábra – Az államra asszociált szavak gondolati térképe

- **Normatív állam** – ide tartoznak: a *szabályozó, irányító, nemzeti, törvény és jog* szavak;
- **Erős paternalisztikus állam**, amely *gondoskodó és stabil, hatalmas és határozott, biztonságos és merev*;
- **Joviális paternalisztikus állam**, amely bár *szigorú, szabályozott atyáskodó*, de *bátor, védelmező és támogató*;
- **Gyenge hatalom**, amely *elnyomó, gonosz, a pénzről szól , átpolitizált és önző*;
- **Jó állam** - ami *összetartó, egységes és szükséges*
- **Elavult állam**, ami a *lassú, idejétmúlt, lusta és korrupt*.

A Reinert módszert alkalmazva a program 3 klasztert különböztet meg a szavak együttjárása mentén. Az **erős államot** (48,7%), ami normatív, szigorú, biztonságos és stabil a **gyenge államot** (31,2%), ami idejétmúlt elnyomó hatalom és a **jó államot** (20,1%), ami összetartó. A három klaszter egyszerre mutatja a frekvenciát, az asszociációk között fennálló összefüggések erősségét és a többi klaszter szavaitól való távolságot (15. ábra).

15. ábra – Az államra asszociált szavak klaszterei

Első ránézésre az állam szociális reprezentációja egy pozitív fogalom, egyfajta apai figura, aki egyszerre testesíti meg az erőt, a szigort és a hatalmat, közben gondoskodik és biztonságot nyújt. Ugyanakkor, ha közelebbről megnézzük a gondolati térképen keresztül, a fogalom ambivalensebb a normatív az erős és a joviális állam mellett megjelenik egy gyenge, hatalmát fitogtató és elavult karakter, illetve egy nagyon pozitív, a magyar nemzet összetartását megjelenítő tartalom is. Összességében három egymástól statisztikailag megkülönböztethető állam képet kaptunk, a **normatív**, a **gyenge** és a **jó** államét.

9.3.5.1.1. Az állam szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás

Ebben a fejezetben az államot vizsgáló kvalitatív (asszociációk együttjárásának faktoriális elemzése) és kvantitatív változók (az egyes állami kiadások fontosságát értékelő itemek mentén kapott *jóléti* és *normatív* faktorpontok) egyszerre kerülnek bemutatásra az egyes független változóink mentén, hogy rámutassanak az alcsoportok közti sajátosságokra.

A **nemek között** nincsen szignifikáns eltérés sem az állami kiadásokat mérő item, sem pedig az asszociált szavak területén. A **lakóhely** szempontjából különbség van az állam *jóléti kiadásainak* megítélésében ($F(4) = 8,200$, $p = ,000$). Az államot kiadásai mentén jóléti államként leginkább a falvakban ($M^{\text{falu}} = ,497$, $SD^{\text{falu}} = ,89$) és a kisebb városokban élők ($M^{\text{város}} = ,216$, $SD^{\text{város}} = ,854$) észlelik, míg a legkevésbé a fővárosban ($M^{\text{főváros}} = -,290$, $SD^{\text{főváros}} = ,93$) és a megyeszékhelyen élők ($M^{\text{megyeszékhely}} = -,371$, $SD^{\text{megyeszékhely}} = 1,2$). Lakóhely szerint nincs különbség az állam, normatív államként való észlelésében. Illetve az asszociációk esetében, egyes szavakat szignifikánsan többször használtak az egyes lakóhely szerinti alcsoportok (4. táblázat):

falu	kisebb városok	megyeszékhely	főváros	külföld
jó (3,0177)	szükséges (2,6655) elfogadható (2,128)	korrupt (2,1406)	gondoskodó (2,7865) jé(-2.1747)	hatalmas (2,1468)

4. táblázat – A lakóhely szerinti csoportok által szignifikánsan (**nem**) használt szavak az államra

A falvak, kisebb városok az egyik oldalról pozitívabban és jólétként élik meg az államot. Ezzel szemben a megyeszékhelyen élők értékelik a legnegatívabban, a főváros ambivalens kitöltőivel szemben, akik az egyik oldalról a kvantitatív mutató mentén negatívan élik meg

a jólétre fordított állami kiadásokat a másik oldalról projektív felületként a gondoskodás gyakrabban használják, mint mások. Az **iskolai végzettség** mentén szignifikáns különbséget találtunk a jóléti állam értékelésében ($F(5) = 6,63$, $p = ,000$), illetve tendencia szintű különbséget a normatív állam értékelésénél ($F(5) = 2,263$, $p = ,049$). Az észlelt jóléti állam (az idetartozó állami szolgáltatások állami fontossága) csökken az iskolai végzettséggel. A normatív állam észlelésében a középiskolai és egyetemi végzettséggel rendelkező kitöltők között van különbség, a középiskolai végzettséggel rendelkező minta ($M^{\text{középiskola}} = -,24$, $SD^{\text{középiskola}} = 1,1$) kevésbé, az egyetemi végzettséggel rendelkező ($M^{\text{egyetem}} = ,256$, $SD^{\text{egyetem}} = ,91$) inkább észleli az állam normatív funkcióját, feltételezésünk szerint ez utóbbi akár kritikaként is megjelenhet, ahol az állam többet költ a biztonságra és a törvényhozásra, mint a jóléti funkciókra (5. táblázat).

általános iskola	szakiskola	középiskola	BA	MA	PhD
jó (3,9906) elfogadható (3,9043)	jó (3,745)	határozott (2,505)	gyenge (2,142)	jó(-2,0548)	önző (2,447)

5. táblázat – A végzettség szerinti csoportok alapján szignifikánsan (~~nem~~)használt szavak az államra

Az iskolai végzettség alapján az látható, hogy az általános iskolai, szakiskolai végzettséggel rendelkezők pozitívabb állam képpel rendelkeznek, mint a főiskolai, egyetemi vagy doktori fokozattal rendelkezők, akik inkább tartják gyengének, önzőnek és kevésbé jónak az államot.

A **politikai orientáció/pozicionálás** mentén a bal-jobb skála ($Rho(241) = ,453^{**}$, $p = ,000$) és a liberális-konzervatív skála ($Rho(240) = ,355$, $p = ,000$) pozitív korrelációt mutat a jóléti állam faktorával, minél inkább jobboldalinak és konzervatívnak ítéli meg magát valaki, annál inkább úgy érzi, az állam a *jóléti funkciókat* fontosnak tartja. A *normatív állam* észlelését mérő változó esetében nincsen szignifikáns eredmény.

Az asszociációk mentén csak a jobboldaliaknál találtunk sajátosságot, szignifikánsan többször használják a *jó* jelzöt (2,7202), mint a baloldaliak. A moderált-szélsőséges pozíciók

mentén nem volt olyan asszociáció, amelyet szignifikánsan többen használtak valamelyik csoport, ellenben a liberális-konzervatív skálán találtunk ilyen különbségeket (6. táblázat).

Konzervatív	Középérték	Liberális
szükséges (2,0867)	pénz (2,7989)	szabályozó (2,6773)

6. táblázat – A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak az államra

Pártpreferenciák mentén szignifikáns különbség van a jólétnek ítélt állam mentén ($F(8) = 13,645$, $p = ,000$), leginkább a Fidesz és a DK szavazói hasonlóan pozitívabbnak ítélik meg a jóléti állami kiadásokat ellentétben a többi párt szavazóival ($M^{\text{Fidesz}} = ,852$, $SD^{\text{Fidesz}} = ,776$; $X^{\text{DK}} = ,546$, $SD^{\text{DK}} = 1,53$). A normatív állam reprezentációjank az esetében tendencia szintű különbséget találunk ($F(8) = 1,972$, $p = ,051$). A Fidesz és Jobbik szavazók térnek el szignifikánsan egymástól az állam normatív funkcióinak észlelésében, a Fidesz szavazók észlelik a legpozitívabbnak, a Jobbik szavazók a legkevésbé ($M^{\text{Fidesz}} = ,266$, $SD^{\text{Fidesz}} = ,698$; $M^{\text{Jobbik}} = -,79$, $SD^{\text{Jobbik}} = 1,58$) (7. táblázat).

Fidesz	MKKP	nem mondta meg
jó (4,6523) szervezett (1,958)	lusta (2,4153)	jó (-2,2768)

7. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak az államra

Ezen eredmények mentén mondhatjuk azt, hogy a Fidesz szavazók, mind az állam jóléti, mind normatív funkcióit pozitívabban értékelik, más szavazó bázisokkal szemben jónak és szervezettnek észlelik. A Jobbik szavazók értékelik úgy, hogy az állam nem tartja fontosnak a normatív funkciókat, az MKKP szavazók az államot lustának találják és azok, akik nem mondták meg mire szavaznak szignifikánsan nem használják a jó asszociációt az államra.

9.3.5.1.2. Az állam szociális reprezentációjával összefüggő változók

A **szociális háló** kiterjedtsége szerint különbség van a jóléti állam reprezentációját mérő skála esetében ($F(4) = 4,602$, $p = ,001$), azonban nincsen különbség a normatív állam változójában. Akiknek 10-nél több fős értékközösségük van szignifikánsan kevésbé tartják

jólétinek az államot, mint azok, akiknek csak 1-3 hasonló értékrendű személy van a környezetükben ($M^{1-3 \text{ személy}} = ,394$, $SD^{1-3 \text{ személy}} = ,988$; $M^{10\text{-nél több személy}} = -,324$, $SD^{10\text{-nél több személy}} = 1,0$). Az államra alkalmazott asszociációk esetében a kitöltő értékközösségének kiterjedtsége alapján azt láthatjuk, hogy azok, akiknek nincsen azonos értékrendű egyén a környezetükben szignifikánsan többször alkalmazzák az *egységes* jelzõt az államra (2,2411), mint azok, akiknek a szociális hálójuk kiterjedtebb. Azok, akiknek 10-nél több azonos értékrendű ember él a környezetükben tendencia szinten gyakrabban alkalmazzák az államra az *elnyomó* (1,9025) és *bürokratikus* szavakat (1,9025).

Hasonló eredmény látható a **kommunikációs tér** nyitottságát mérõ változó esetében is, ami alapján a normatív állam reprezentációjában nincsen szignifikáns különbség, azonban a jóléti államéban igen ($F(3) = 3,869$, $p = ,010$). Azok, akik senkivel sem beszélnek közügyekről szignifikánsan inkább tartják jólétinek az államot, mint azok, akik akár a kollégáikkal is párbeszédet folytatnának ebben a témában ($M^{\text{senkivel}} = ,509$, $SD^{\text{senkivel}} = ,823$; $M^{\text{kollégákkal}} = -,30$, $SD^{\text{kollégákkal}} = ,89$). Hasonló eredmény látható az asszociációknál is, azok, akik nem beszélgetnek senkivel közügyekről szignifikánsan többször alkalmazzák az *egységes* (2,0927) jelzõt az államra.

Ezen eredmények mentén elmondható, hogy ha csak tendencia szerűen, de mind a kommunikációs háló, mind a szociális háló növekedésével a jóléti állammal szemben kisebb az elégedettség.

A **kognitív alternatívákat** mérõ változóknál szignifikáns összefüggést találtunk az észlelt igazságosság mentén. Az állami elosztó rendszer észlelt **procedurális igazságosságot** mérõ skála erős szignifikáns összefüggésben áll a jóléti állam észlelésével ($Rho(241)=661^{**}$, $p=,000$). Emellett a normatív állam ($Rho(241)=,225^{**}$, $p=,000$) reprezentációjával is pozitív irányú korrelációt mutat. Minél inkább igazságosnak észleli a kitöltõ az állami elosztórendszert, annál inkább észleli az államot jólétinek és normatívnak is. A procedurálishoz hasonlóan, a **disztributív igazságosság** észlelése is összefüggésben áll mind a jóléti ($Rho(241)=-,766^{**}$, $p=,000$), mind a normatív állam reprezentációjával ($Rho(241)=-,355^{**}$, $p=,000$). Ebben az esetben minél nagyobb az eltérés az egyéni és az észlelt állami értékrend között az állami kiadások területén, annál kevésbé tartja a kitöltõ az államot jólétinek és normatívnak. A **társadalmi rendszer észlelt stabilitása** erős

korrelációt mutatott a jóléti állam észlelésével ($Rho(241) = ,634^{**}$, $p = ,000$), a normatív állam percepciójával nem függött össze. A **kognitív alternatívák klasztereinek** esetében azt láthatjuk, hogy azok a kitöltők, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal, vagyis a rendszert megváltoztathatónak és illegitimnek észlelik szignifikánsan kevésbé tartják az államot jólétinek ($t(241) = -13,883$, $p = ,000$) ($M^{\text{van kognitív alternatíva}} = -,524$, $SD^{\text{van kognitív alternatíva}} = ,72$; $M^{\text{mincs kognitív alternatíva}} = ,845$, $SD^{\text{mincs kognitív alternatíva}} = ,79$) és normatívnak ($t(241) = -2,619$, $p = ,009$), mint azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal ($M^{\text{van kognitív alternatíva}} = -,13$, $SD^{\text{van kognitív alternatíva}} = 1,075$; $M^{\text{mincs kognitív alternatíva}} = ,21$, $SD^{\text{mincs kognitív alternatíva}} = ,83$).

Összességében elmondható, hogy a rendszer reprezentációja összefügg az állam észlelésével, különösen erősen annak jóléti értelmezésével. Ugyanakkor az asszociációk csoportok közti sajátosságai mentén egyetlen egy olyan szót találtunk, amelyik szignifikánsan egy alsoporthoz tartozik: azok, akik a rendszer stabilnak észlelik, szignifikánsan többször használják *rendszer* (2,5052) szót az államra.

Legvégül a **kollektív cselekvésben** való részvétel mutatóit vetettük össze az államról alkotott reprezentációval. Az **általánosságban vett aktivitás** esetében szignifikáns különbséget találtunk a *jóléti állam* észlelésénél ($F(2) = 8,496$, $p = ,000$). A passzívak találták a leginkább jólétinek az állam funkcióit ($M = ,354$, $SD = ,925$) a bizonytalanok kevésbé ($M = -,06$, $SD = 1,01$), végül az aktívak szignifikánsan a legkevésbé ($M = -,257$, $SD = ,97$). Asszociációk szintjén a passzívak szókészlete volt egyedül sajátos: szignifikánsan többször használják az *erős* (3,4976) és *elfogadható* (3,1636) jelzőket az államra. A **társadalmi fellépés** szempontjából erős korrelációt találtunk a jóléti állammal mind a fellépések formájában összességével ($Rho(241) = -,466^{**}$, $p = ,000$), mind a **radikális fellépések** száma ($Rho(241) = -,465^{**}$, $p = ,000$) erősen korrelálnak a jóléti állam megítélésével. A társadalmi fellépés mentén szignifikáns asszociációs különbséget is találtunk, azok, akik egyik fellépési formában sem vennének részt, szignifikánsan többször használják a *nemzeti* jelzőt (2,0884) és nem használják a *korrupt* szót (-2,0383) az államra. Az **aktivitási terek** összesített változója nem függ össze a jóléti és normatív állam megítélésével, asszociációk szintjén, azok, akik több mint 4 szervezet tagjai, szignifikánsan többször használják a *nehézkés*, jelzőt az államra (3,1312).

Úgy tűnik, hogy az állam reprezentációja leginkább jóléti funkciójának megítélése mentén változik, az államról nincs sajátos vagy polemikus reprezentáció-képző sajátos szótár (8. táblázat).

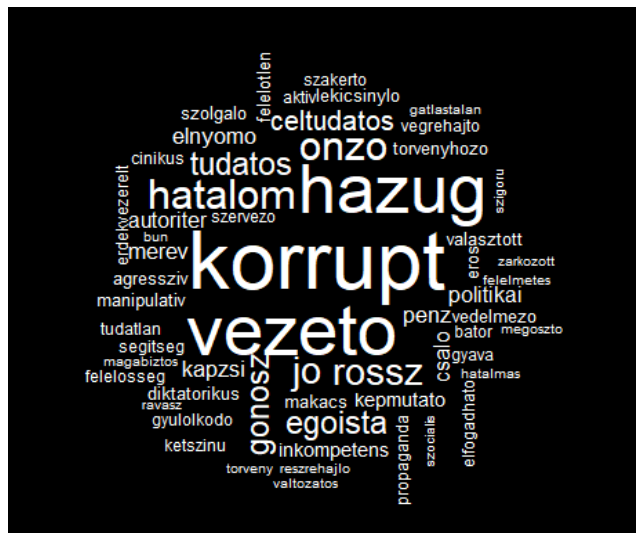
	Polemikusság (minimális)	
Szociális háló	egységes (nincs hasonló értékrendű ember körülötte)	elnyomó, bürokratikus (10-nél több hasonló értékrendű ember van körülötte)
Kommunikációs háló	egységes (nem beszélne senkivel közügyekről)	
Kognitív alternatívák	rendszer (stabil rendszer reprezentáció)	
Kollektív cselekvés	erős és elfogadható (passzív) nemzeti és korrupt (0 társadalmi fellépés)	nehézkés (4 vagy több szervezet tagjai)

8. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők az államra

9.3.5.2. A kormány szociális reprezentációja

A mintában résztvevők összesen 569 szót asszociáltak a kormány ingerszóra, átlagosan 2,3 szót. A szinonímák összevonását követően, az 569 szóból 162 különböző szót kaptunk. Az 569 szó 44,44%-a hapax, egyszer szerepel csak, így kiesik a további elemzésből.

Ahogy a szófelhőben látható (16. ábra) a legnagyobb frekvenciával használt szavak a korrupt (f=39), vezető (f=33), hazug (f=32) és a hatalom (F=18) voltak, emellett a legtöbbször említett jelzők között megjelent az önző (f=17), rossz(f=16), jó (16), egoista (f=12), tudatos (f=12) és gonosz (f=12) is. Összegezve tehát, a domináns reprezentáció főként negatív jelzőkre épült, ugyanakkor jelentős számban jelentek meg köztük pozitív tulajdonságok is (16. ábra).

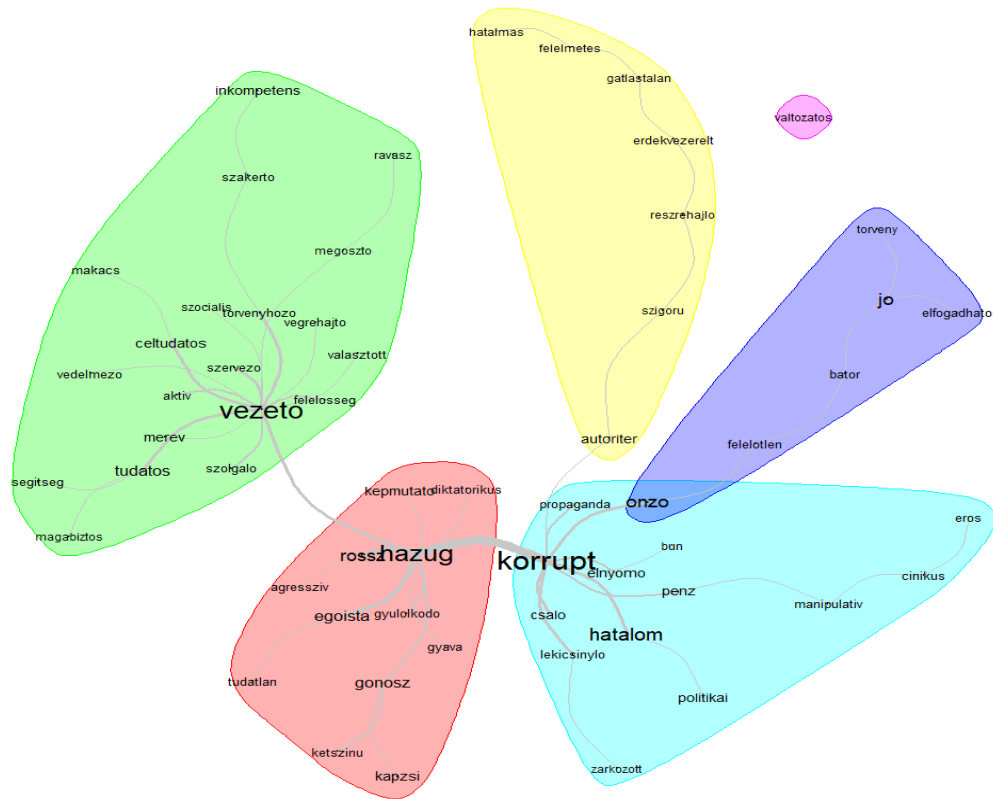
16. ábra – A kormányra asszociált szavak szófelhője

A prototipikusság elemzésnél azt kaptuk, hogy a kormány szociális reprezentációjának magjában a jó mellett leginkább negatív szavak állnak. A kormány *korrupt*, *vezető*, *önző*, *jó*, *autoriter*, *merek*, *inkompetens*. A kormány reprezentációjának perifériáján olyan tartalmi elemeket találunk, amelyek leginkább a hatalom visszaélésével kapcsolatosak: *hazug*, *hatalom*, *rossz*, *tudatos*, *gonosz*, *egoista*, *céltudatos*, *penz*, *kapzsi*, *elnyomó*, *csaló*, *politikai* és *képmutató*. A kormány reprezentációja a jó és a céltudatos szavak mellett, csak erősen negatív reprezentációs mezőket tartalmaz a teljes mintában (Függelék-47.ábra) .

A kormányra adott asszociációk hasonlósági elemzése szempontjából a program öt jelentés közösséget különböztet meg (17. ábra)

- **Korrupt kormány** – A *korrupt* jelző mentén egy visszaélő hatalom reprezentációja jelenik meg, ami magában foglalja a *hatalom*, *penz* és *elnyomó* szavakat.
- **Hazug kormány** – ugyancsak negatív, de az elsővel szemben nem az anyagi javak mentén, hanem sokkal inkább belső értékek alapján megjelenített, ami a *rossz*, *egoista*, *gonosz*, *kapzsi* és *gyűlölködő* szavakat tartalmazza.
- **Pozitív vezető** – E két negatív reprezentációs csoport mellett, a vezető szerep mentén egy pozitívabb narratíva is megjelenik, egy *választott vezető*, aki tudatos, akinek *felelőssége* van, aki *segít*, *aktív*, *szolgáló* és *védelmező*.

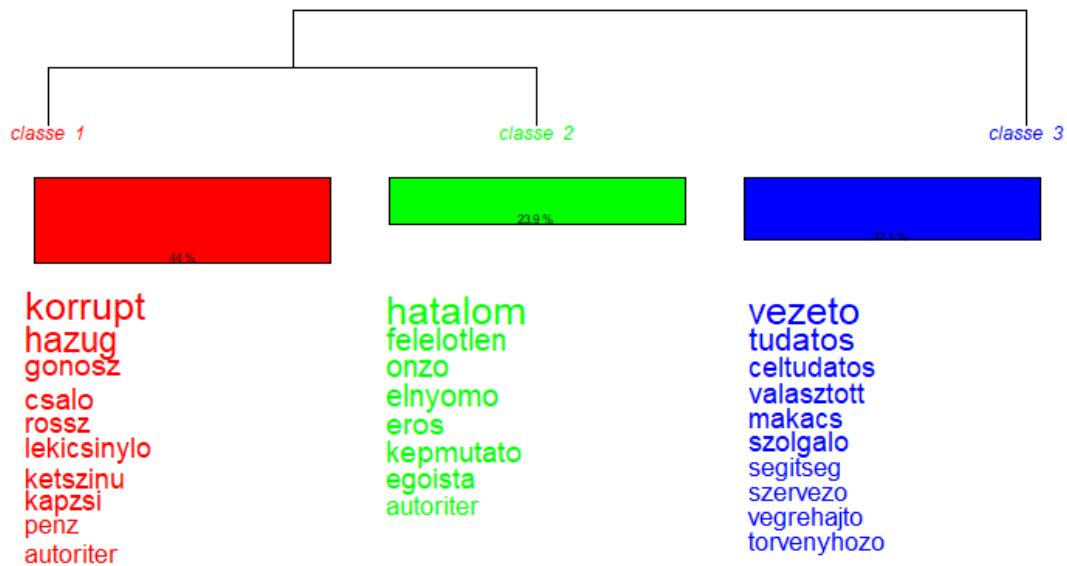
- **Bátor kormány** – ambivalens jelentésű szóközösség, amelyben a kormány egyszerre *felelőtlen, önző és bátor*, ugyanakkor *jó* is.
- **Visszaélő kormány** – egy *félelmetes, autoriter* hatalom, ami, *hatalmas, szigorú* és *részrehajló*.

17. ábra – A kormányra asszociált szavak gondolati térképe

A Reinert módszert alkalmazva a program 3 klasztert különböztetett meg a szavak együttjárása és egymás kizárása mentén. A **visszaélő kormány** (44%), ami korrupt, hazug, gonosz, csaló; az **önző hatalom** (23,9%), ami felelőtlen, elnyomó, képmutató, illetve a **tudatos vezető** (32,1%), ami tudatos, választott, makacs, szolgáló, segítő, szervező. A három klaszter nemcsak eltérő minősítéseket használ, hanem más-más a kormány mögött álló alany. Az első klaszterben olyan erős és személyes minősítéseket találunk, amelyek (a kitöltővel kapcsolatos) viszony alapúak, hazug, csaló, lekicsinylő – ahogyan az emberekkel bánik a kormány. A második klaszter, ezzel szemben, olyan szavakat használ, amelyek távolságtartóbbak és a hatalmi pozícióból eredő és azt fenntartó érdekképviseletre utalnak. A harmadik, pozitív klaszter a vezető kultuszára épül, a személyes jelzők erősen emberi

jellegűek. A három klaszter egyszerre mutatja a frekvenciát, az asszociációk között fennálló összefüggések erősségét és a többi klaszter szavaitól való távolságot (18. ábra).

18. ábra – A kormányra asszociált szavak klaszterei

Összegezve a kormány szociális reprezentációjának alapstruktúrája erősen negatív és a hatalomhoz köthető tartalmakra épül. Megjelenik egyfajta minimális ambivalencia a jó és a céltudatos szavak mentén. A pozitív tartalmak azoknál az eredményeknél jelennek meg, amelyek a különbségeket keresik a szövegtörzshöz. A gondolati térképnél egy a vezető szerepéhez köthető tartalmi dimenziót lehet azonosítani, ami a klaszter elemzésben is kirajzolódik. A gondolati térkép másik pozitívabb dimenziója egy bátor, vagy inkább vakmerő kormány, ami egyfajta hősként jelenik meg. Fontos még kiemelni, hogy a klaszter elemzés nemcsak minősítésben különbözteti meg a kormány mögöttes tartalmi dimenzióit, hanem azok alanyában is, egy interaktív kormány, egy visszelő hatalom és egy tudatos vezető tartalmi dimenzióit lehet kimutatni.

9.3.5.2.1. A kormány szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás

Az alábbiakban a kormányt vizsgáló kvalitatív (asszociációk együttjárásának faktoriális elemzése) kerül bemutatásra az egyes független változók mentén, hogy rámutassanak az alcsoportok közti sajátosságokra.

A **nemek között** nincsen szignifikáns eltérés a kormányra asszociált szavak területén. A **lakóhely** szempontjából a falvakban lakók használják leginkább a *jó* kifejezést (3,0177), a fővárosban lakók a *szolgálót* (2,2309) és a külföldön élők a *szociális* (2,5469) és a *bátor* (2,2539) kifejezéseket. Az **iskolai végzettség** tekintetében az alábbi táblázatban (9. táblázat) látható, hogy a kormányhoz tartozó specifikus szótár, iskolai végzettséggel arányosan egyre negatívabb terminusokban fogalmaz a kormányról.

általános iskola	szakiskola	BA	MA	PhD
jó (5,1085) elfogadható (4,4584)	jó (2,3764) védelmező (2,3379)	merev (3,7221)	szolgáló (2,3757)	gonosz (2,5112) kétszínű (2,3907)

9. táblázat – A végzettség szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A **politikai orientációval** kapcsolatos sajátos asszociációk minimálisak, a következő táblázat összegzi azokat. Akik baloldalra pozicionálják magukat szignifikánsan kevésbé használják a *jó* szót a kormányra, míg a jobboldaliak szignifikánsan inkább a *jót*, a *magabiztosat* és a *törvényt*. A moderált-szélsőséges skálán nem találtunk tartalmi különbségeket, míg a liberális-konzervatív skálán, a magukat konzervatívnak definiálók szignifikánsan használják a tudatos szót, míg akik középértéket jelöltek ezen a skálán a cinikus kifejezést használják szignifikánsan (10.táblázat).

Bal	Jobb	Konzervatív	LIBKONZ közép
jó(-2,2452)	jó (2,2542) magabiztos (2,1243) törvény (2,1243)	tudatos (2,724)	cinikus (2,2345)

10.táblázat – A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A pártpreferencia tekintetében az látható, hogy a negatív jelzők alkalmazása nagyobb gyakorisággal jelenik meg a DK és Momentum szavazók körében, így a *tudatlan* és *hazug* jelzők, mint a többi párt szavazóinál. A Fidesz szavazók egy erőteljesen pozitív reprezentációval rendelkeznek, így gyakrabban alkalmazva a *jó* és ritkábban a *hazug* szavakat. Az MKKP szavazók szerint a kormány *céltudatos*, tehát tudja mit akar, saját érdekei mentén cselekszik (11. táblázat).

DK szavazók	Fidesz szavazók	MKKP szavazók	Momentum
tudatlan (3,0261)	jó (5,8378) hazug (-3,1497)	céltudatos (2,1441)	hazug (2,2943)

11. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

9.3.5.2.2. A kormány szociális reprezentációjával összefüggő változók

A **szociális háló** tekintetében, azok akik környezetében több mint 10 hasonló értékrendű ember él, a *szolgáló* szót használják szignifikánsan többször. A **kommunikációs háló** tekintetében nincsenek szignifikáns jelentésbeli különbségek az egyes modalitások között.

A **kognitív alternatíva** szempontjából a procedurális igazságosság észlelésénél találtunk különbségeket az egyes modalitások között. Azok, akik a **procedurális funkciói** mentén igazságosabbnak tartják az állami elosztórendszert szignifikánsan inkább használnak olyan pozitív jelzőket a kormányra, mint a *jó*, *tudatos* és *felelősség*, míg azok, akik igazságtalannak tartják, inkább *hazug* és kevésbé *jó* asszociációkkal írják le. Akik a skála közepén helyezkednek el inkább látják a kormányban a *hatalmat*, mint mások (12. táblázat).

Igazságos Rendszer (Procedurális)	Középtérték	Igazságtalan rendszer (Procedurális)
jó (3,6616) felelősség (2,1693) tudatos (1,9913)	hatalom (2,0026)	jó (-4,1202) hazug (1,9776)

12. táblázat – A rendszer észlelt procedurális igazságossága szerint a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A **disztributív igazságosságnál** is találtunk különbségeket. A rendszert igazságosnak észlelők pozitívan (*jó*) ítélik meg a kormányt, az igazságtalannak észlelők a kormányra a *lekicsinylő* és az *elfogadható* szavakat használják szignifikánsan többször, mint a másik két csoport (13. táblázat).

Igazságos Rendszer (disztributív)	Középtérték	Igazságtalan rendszer (Disztributív)
jó (3,6187)	jó(-2,2013)	lekicsinylő (2,4255) elfogadható (1,9368)

13. táblázat –A rendszer észlelt disztributív igazságossága szerint a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A társadalmi rendszer **észlelt stabilitása** alapján kizárólag azok esetében látható szignifikáns eltérés, akik instabillnak észlelik a rendszert, ők ritkábban használják rá a *vezető* (-2,2668) jelzöt, illetve tendencia szinten ritkábban a *tudatos* (-1,9252) és gyakrabban a *rossz* jelzöt (1,9922). A kognitív alternatívák klaszterei alapján szignifikáns különbségeket találtunk.

A rendszer észlelt stabilitását és legitimitását mérő **kognitív alternatívák klaszterei** között szignifikáns eltérést találtunk. Azok, akik nem rendelkeznek kognitív alternatívákkal inkább alkalmaznak a kormányra olyan pozitív jelzőket, mint *jó* és *vezető*, illetve szignifikánsan ritkábban olyan negatívakat, mint *hazug*, *gonosz* és *rossz* (14. táblázat).

Nincs kognitív alternatívája	Van kognitív alternatívája
jó (3,8496)	jó(-3,8496)
vezető (1,9186)	vezető (-1,9186)
hazug (-2,4347)	hazug (2,4347)
gonosz (-2,2448)	gonosz (2,2448)
rossz (-2,0139)	rossz (2,0139)

14. táblázat –A kognitív alternatívák mentén a szignifikánsan (~~nem~~) használt szavak a kormányra

A **kollektív cselekvés** szempontjából az **általános aktivitás** változónál egy szó telítődött szignifikánsan, a passzív kitöltők használják gyakrabban az *elfogadható* (2,1288) szót. A **társadalmi fellépés**, akik egy vagy két kollektív cselekvésben vennének részt szignifikánsan többször használják a *jót* (3,8501), míg azok, akik öt, vagy annál több cselekvésben a *gonosz* (2,2577) szót használják a kormánnyal kapcsolatban. A **radikális társadalmi fellépésnél**, azok akik nem vennének részt radikális fellépésben szignifikánsan kevésbé használják a *korrupt* (-2,078) jelzőt. Az **aktivitási terek** számának szempontjából nem találtunk szignifikáns különbséget a kormányra adott aszociációkban.

Összegezve a Kormány, mint hatalmi aktor, vizsgálata során azt láthatjuk, hogy egyrészt egy erőteljesen konszenzuális negatív kép él róla, ezzel polemizálva megjelenik egy pozitív kép, ami a vezetőre épül. A korrupt és hazug kormány reprezentáció vetekszik a felelős, céltudatos vezető képével. Ezt a polemikusságot inkább a klaszterek között, mint az egyéni változókkal való összefüggésben detektálhatjuk. Ha a változókat nézzük, az ott mutatkozó jelentésbeli különbségek inkább a kognitív alternatíva dimenziója kínálta változók mentén volt utolérhető (15. táblázat).

	Polemikusság (minimális)	
Kognitív alternatíva	hazug, lekicsinylő, elfogadható (igazságtalan rendszer) tudatos, vezető , rossz (instabil R reprezentáció), hazug, gonosz, rossz (KA klaszter)	jó, felelősség, tudatos (igazságos rendszer) jó, vezető (nincs KA klaszter)
Kollektív cselekvés	gonosz (5+cselekvés)	elfogadható (passzív), jó (1-2 fellépés), korrupt (no radikal)

15. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a kormányra

9.3.5.3. A civil szervezetek szociális reprezentációja

Ahogy már leírtam a változókat ismertető fejezetben, a teljes minta összesen 594 civil szervezetet sorolt fel, 214 különbözőt. Ugyanakkor a civilek ismerete elég változatos volt a mintán belül. A minta 35%-a egyetlen civil szervezetet sem sorolt fel, miközben volt, aki 13 szervezetet is megnevezett. A civil szervezetre szóasszociációkat is kértünk. Összesen 685

szót asszociáltak, 171 különböző szót a szinonimák összeillesztése után 80 olyan szavunk maradt, ami csak egy frekvenciával bír (hapax=46,78%). Az eredményekből az látható, hogy a legnagyobb frekvenciával alkalmazott szavak a jó (f=48), segítő (f=36), segítőkész (f=29), a hasznos (f=26) és aktív (f=25) voltak. Negatív jelzők, így a gyenge (f=8), önelégült (f=6) rossz (f=4), kétszínű (f=3) és hazug (f=3) jelentősen alacsonyabb frekvenciával jelentek meg (19. ábra).

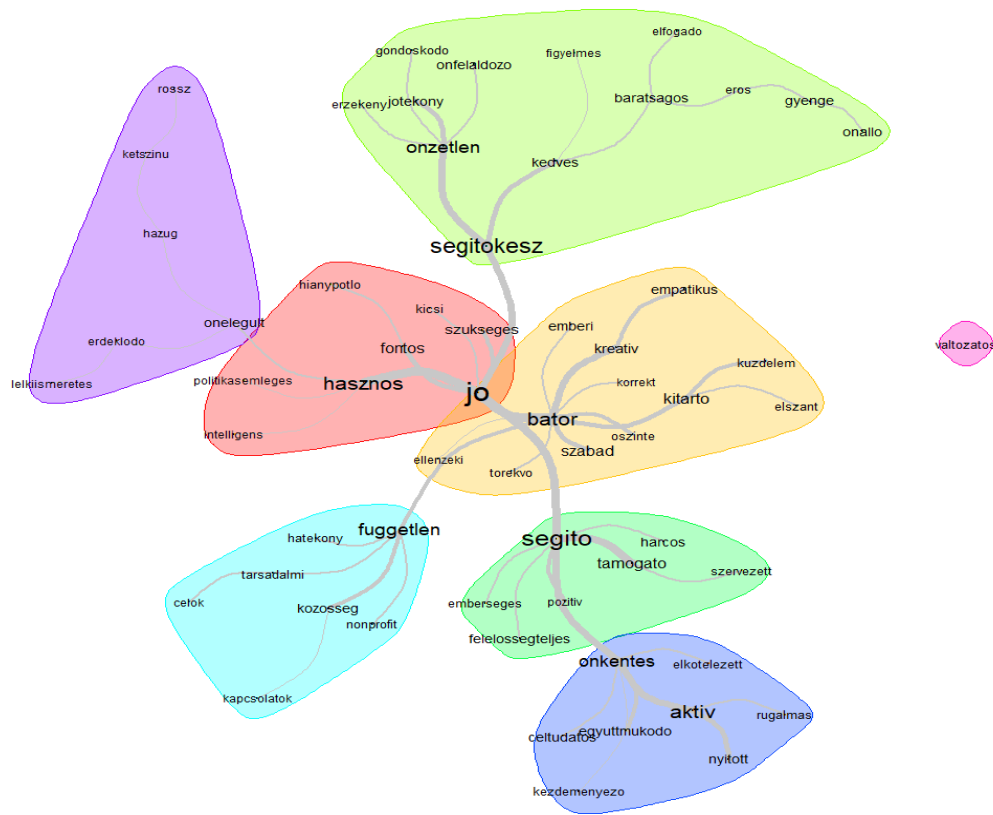
19. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak szófelhője

A prototipikusság elemzésnél (Függelék-49. ábra) az látható, hogy a *jó*, *segítő*, *segítőkész*, *bátor*, *hasznos*, *független* szavak képzik a szociális reprezentáció központi magját. Az *aktív*, *önzetlen*, *kitartó*, *támogató* a szociális reprezentáció perifériáját. Míg a központi mag a segítségnyújtásra összpontosít, egyre jobban megjelennek azok a jelzők és igék, amik aktivitásra, a társadalmi szerepvállalásra vonatkoznak. Ezek a periférián történő változások összefüggésben lehetnek a megnevezett civil szervezetekkel, ahogy a joviális segítségnyújtó szerepkört felülírja a nyomásgyakorlás. Így például a kitöltő nem feltétlenül ugyanarra asszociál, ha az Amnesty International Magyarországra, a Társaság A Szabadságjogokért (TASZ) szervezetre, a Máltai Szeretetszolgálatra vagy a Vöröskeresztre gondol.

Az alkalmazott szavak összefüggése

A civil szervezetek asszociációs változója esetében látható a három hatalmi, társadalmi aktorok közül (állam, kormány, civil szervezetek) a leginkább összetett asszociációs háló, ami hét jelentés közösséget, kategóriát különít el (20. ábra):

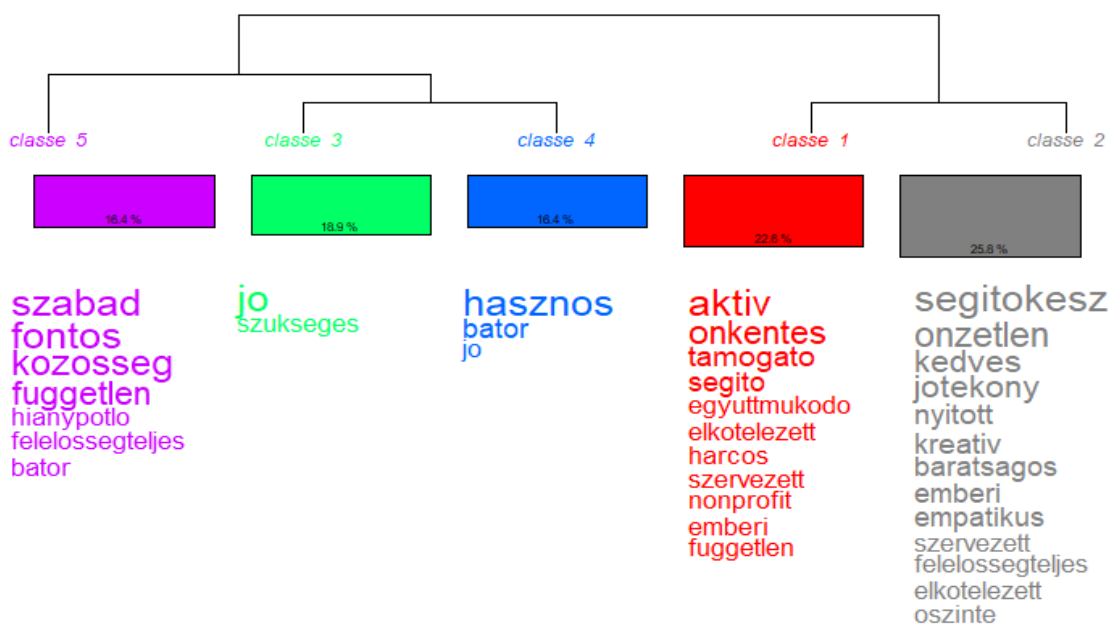
- **Funkcionális szféra** - ami a *jó, hasznos, szükséges* és *fontos* jelzőket tartalmazza
- **A joviális segítő** - aki *segítőképz, önzetlen, kedves, barátságos, jótékony* és *önfeláldozó*
- **Az ágens segítő** - ami a *segítő, támogató, harcos* és *felelősségteljes* szavakat foglalja magában.
- **A szolidáris civil** - a *kooperatív, aktív, önkéntes, együttműködő* és *elkötelezett* szavakat tartalmazza.
- **A bátor civil** - aki heroikus, *bátor, szabad, emberi*, ugyanakkor itt már megjelenik a nyomásgyakorlás, a *küzdelem a törekvő, kitartó* szavak mentén
- **Közösség** - ami rámutat a nyomásgyakorlásra és az ehhez kapcsolódó társadalmi szerepre, a *társadalmi, független, kapcsolatok* és *közösség* szavakon keresztül.
- **A nagyképű civil** - egyetlen negatív jelentéstartalomként, amely az aktivitást fordítja át olyan negatív jelentésekbe, mint *önélegült, hazug* és *kétszínű*.

20. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak gondolati térképe

A civil szervezetekre adott asszociációk értelmezésében tehát a civil szféra funkcionalitása áll központi szerepben, kétfajta segítő kép jelenik meg: a joviális és az ágens. A civil szereplő, bátor, szolidáris vagy nagyképű, illetve a civil szféra jellemzője a közösségi lét.

A Reinert módszert alkalmazva hasonló komplexitást kaptunk. A program 5 klasztert különböztet meg a szavak együttjárása, a frekvencia és egymás kölcsönös kizárása során. Az első két klaszter a **joviális** (25,8%) és az **aktív segítő civilség** (22,6%) dimenzióit különbözteti meg. Az első az empowerment fogalmával operál a segítő szakmán belül, *támogat, aktív, együttműködik és segít*, ugyanakkor *szervezett és harcos* is. Ezzel szemben a joviális segítség, *jótekonyság, önzetlenség, kedvesség* és a *segítőkézség* emberi tulajdonságokra épít. A harmadik és negyedik klaszter is egymásnak feszülő jelentéstartalmakat hordoz, a **hasznosság** (16,4%) klasztere szemben áll a **szükségessel** (18,9%). Pozitívabban és kevésbé leereszkedően definiálja a civil szektort. Végül az ötödik klaszter a **közösségiség és a szabadság** mentén ragadja meg a civil szervezeteket (16,4%) (21. ábra).

21. ábra – A civil szervezetek asszociált szavak klaszterei

9.3.5.3.1. A civil szervezet szociális reprezentációjával kapcsolatos pozicionálás

Ebben a fejezetben a civil szervezetet vizsgáló kvalitatív (asszociációk együttjárásának faktoriális elemzése) és kvantitatív változó (civil szervezetek ismerete) egyszerre kerülnek bemutatásra az egyes független változóik mentén, hogy rámutassanak az al csoportok közötti sajátosságokra.

A *nemek között* nincsen szignifikáns eltérés sem a civil szervezetek ismeretének, sem pedig az asszociált szavak mentén. A *lakóhely* alapján szignifikáns különbség található ($F(4) = 3,939$, $p = ,004$). A megyeszékhelyen élők több civil szervezetet sorolnak fel ($M = 3,895$, $SD = 3,47$), mint a falvakban ($M = 1,91$, $SD = 1,99$) vagy külföldön ($M = 0,87$, $SD = 1,25$) lakók. A falun élők a “hazug” (2,161) szót asszociálják szignifikánsan többször, más jelzők esetében nincsen eltérés. Az *iskolai végzettség* szempontjából szignifikáns különbség van a kitöltők civil szervezetek ismeretét mérő változóban ($F(5) = 2,673$, $p = ,023$), az általános iskolai ($M = 1,25$, $SD = 2,30$) végzettséggel rendelkezők és a PhD-t ($M = 5,33$, $SD = 3,08$) végzettek között, illetve a középiskolai ($M = 2,04$, $SD = 2,19$) és PhD végzettséggel rendelkezők között. A szavak szintjén az általános iskolai végzettséggel rendelkezők tendencia szinten többször használják a “hasznos” szót (1,9209), a szakiskolai végzettségűek szignifikánsan gyakrabban alkalmazzák a “rossz” (2,3144) jelzőt, végül a főiskolát végzetek inkább asszociálnak a “nyitott” szóra (2,1538), mint mások.

A **politikai orientáció** esetében minimális erősségű korrelációt találtunk a bal-jobb skálával ($Rho(241) = -,135^*$, $p = ,036$) és a liberális-konzervatív skálával ($Rho(240) = -,129^*$, $p = ,046$) a civil szervezetek ismeretében. A szavak szintjén a jobboldali kitöltők gyakrabban használják a “hazug” szót (2,219), ahogyan a konzervatívok is többször alkalmazzák a “hazug” (2,3541) jelzőt. A moderált-szélsőséges skálán nincs különbség.

Pártpreferenciák szintjén nem találtunk különbséget a felsorolt civil szervezetek számában. Az asszociációk tekintetében a Fidesz szavazók szignifikánsan gyakrabban használják a civil szervezetekre a *hazug* (2,292) és *céltudatos* szavakat (2,012). Az LMP az *emberi* (2,2646) jelzőt használja többször, az MSZP a *kapcsolatokat* (2,1038), akik meg nem mondták meg, hogy kire szavaznak szignifikánsan ritkábban használják a az *önkéntes* (-2,0381) szót.

9.3.5.3.2. A civil szervezet szociális reprezentációjával összefüggő tényezők

A **szociális háló** kiterjedtsége alapján szignifikáns különbség van a felsorolt civil szervezetek számában ($F(4) = 5,622$, $p = ,000$). Azok az emberek, akik több mint 10 fős értékközösséggel rendelkeznek ($M = 3,39$, $SD = 3,02$) több szervezetet tudtak felsorolni, mint azok, akik 1-3 ($M = 1,24$, $SD = 2,105$), vagy 4-6 ($M = 2,13$, $SD = 2,15$) hasonló értékrendű embert ismernek. Az alkalmazott asszociációk esetében azok, akik körül nincsen azonos értékrendű ember az *aktív* (2,0821) szót használják többször, mint mások.

A **kommunikációs háló** tekintetében nincs szignifikáns különbség a megnevezett civil szervezetek számában, ahogy az asszociációkban sincs.

A **kognitív alternatívákat** mérő változóknál az **észlelt igazságosság** tekintetében korrelációk mutatkoznak, mind a **procedurális** ($Rho(241) = -,243^{**}$, $p = ,000$) mind a **disztributív** igazságosság észlelése ($Rho(241) = ,223^{**}$, $p = ,000$), mind a **rendszer észlelt stabilitása** ($Rho(241) = -,267^{**}$, $p = ,000$) összefügg a felsorolt civil szervezetek számával. A **kognitív alternatívákat mérő klaszterek** is ezeket az adatokat tükrözik ($t(241) = 3,834$, $p = ,000$), akik a rendszert stabilnak és igazságosnak tartják kevesebb szervezetet soroltak fel, mint azok, akik igazságtalannak és instabilnak. Az asszociációk tekintetében a **procedurális igazságosság** esetében nincs szignifikáns különbség az alkalmazott asszociációkban. A **disztributív igazságosságban** van, akik közepes értékkel rendelkeznek gyakrabban asszociálják az *empatikus* (2,8212) szót és szignifikánsan ritkábban használják a *segítő* szót (-2,1893). A társadalmi rendszer észlelt stabilitása esetében, akik erősebben stabilnak tartják a rendszert a *hazug* (2,8079) és *fontos* (2,0999) szót szignifikánsan többször használják, mint mások. A **kognitív alternatíva klaszterek** között nincsen különbség a szóhasználatban.

Végül a **kollektív cselekvésben** való részvétel mutatóit vetettük össze a civil szervezetekről alkotott reprezentációkkal. Az **általános aktivitás** esetben szignifikáns különbség ($F(2) = 6,501$, $p = ,002$) van a megnevezett civil szervezetek számában. Az aktívak ($M = 3,17$, $SD = 2,23$) szignifikánsan több szervezetet neveztek meg, mint a passzívak ($M = 1,65$, $SD = 1,95$). A civil szervezetekre alkalmazott változók esetében a bizonytalanok szignifikánsan többször asszociálták a *szabad* (2,0768) szót, mint a passzívak és aktívak, a passzívak pedig szignifikánsan ritkábban az *önkéntes* szót (-2,12). A felsorolt civil szervezetek száma

enyhén korrelált mind **a társadalmi fellépéssel** ($Rho(241) = ,189^{**}$, $p = ,003$) , mind **a radikális társadalmi fellépéssel** ($Rho(241) = ,169^{**}$, $p = ,008$) . Az asszociációk esetében azok, akik ötnél több társadalmi fellépésben vennének részt a *kedves* (2,0272) szót használták gyakrabban. A radikális társadalmi fellépés modalitásai között, aki legalább egy radikális cselekvésben részt venne az *együtműködő* (2,1717) szót, akik háromban az *erős* (2,4884) jelzőt használta többször. Az aktivitási terek száma és a civil szervezetek száma nem korrelál, azonban a szavak szintjén különbség van, azok, akik egyik felsorolt térben sem aktívak a *segítőkész* (2,4869) szót használják többször, akik három aktivitási térben is részt vesznek a *rugalmas* (2,3914) szót

Összegezve a civil szervezetek, mint hatalmi aktorok, vizsgálatakor azt láthatjuk, hogy szociális reprezentációjuk pozitív, de egyszerre két jelentéssel bír. Egy joviális és egy ágens segítség közt feszül jelentésbeli különbség, illetve a segítség mellett, megjelenik a függetlenség és a közösség. E tartalmi dinamikák magját a hasznosság/szükségesség kettőssége alkotja. A felsorolt civil szervezetek száma összefügg a kognitív alternatívákkal és a kollektív cselekvésben való részvétellel is. Az asszociációk közti különbségek, minimálisan, de összhangban vannak ezekkel az eredményekkel (16. táblázat).

	Polemikusság (minimális)	
Kognitív alternatíva	empatikus, segítő (közepes igazságosság)	hazug, fontos (stabil rendszer)
Szociális háló		aktív (nincs azonos értékrendű személy)
Kollektív cselekvés	szabad (bizonytalan) kedves (5+ társadalmi fellépés) erős (3 radikális fellépés) rugalmas (3 aktivitási tér)	együtműködő (1 radikális cselekvés) segítőkész (1 aktivitási tér)

16. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a civil szervezetekre

9.4. Diskusszió

Az első kutatás elsődleges célja volt, hogy az aktivitással és cselekvési hajlandósággal összefüggésbe hozható potenciális szociálpszichológiai tényezőket feltérképezze. A kutatásban alkalmazott változók 4 csoportba oszthatók. Független változóként kezeltük tehát a 1) kollektív cselekvést – a kitöltő önbevallásán alapuló általános aktivitást, a számára fontos ügyben elképzelhető cselekvési formák számát és a radikális cselekvések számát, illetve aktivitási tereinek számát. Arra voltunk kíváncsiak milyen összefüggéseket mutat e cselekvés és cselekvési hajlandóság a 2) társadalmi rendszer instabilitásának és igazságtalanságának észlelésével (ez utóbbiban különbséget tettünk a deutchi (2011) procedurális és disztributív igazságtalanság érzete között, illetve e 3 változó mentén 2 klasztert azonosítottunk be, azokat, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal és azokat, akik nem), 3) a társadalmi terek (azonos értékrendű szociális háló és közügyekről való kommunikáció nyitottságát mérő kommunikációs háló), illetve 4) a társadalmi tér hatalmi aktorainak szociális reprezentációival (állam, kormány, civil szervezetek).

Eredményeink szerint a kognitív alternatívában való gondolkodás a legmeghatározóbb a cselekvésre vonatkozóan, melyek azt is kimutatták, hogy a rendszer instabilitásának észlelése, a társadalmi rendszer megváltoztathatóságának pszichológiai dimenziója az, ami leginkább bejósolja a kollektív cselekvésben való részvételt, kevésbé annak észlelt igazságtalansága. Akkor is ha az igazságtalanság és az instabilitás észlelése, ahogy Tajfel (1981) is feltételezte, erősen és kölcsönösen összefügg. Ugyan a társadalom észlelt igazságosságának direkt hatása a társadalmi fellépésre szignifikáns eredményt mutatott, de annak erőssége alacsonyabbnak bizonyult, mint társadalom észlelt instabilitásán keresztül mért indirekt hatása. E modell szerint a társadalmi igazságtalanság észlelése a társadalmi instabilitás észlelésével közösen eredményez társadalmi fellépést.

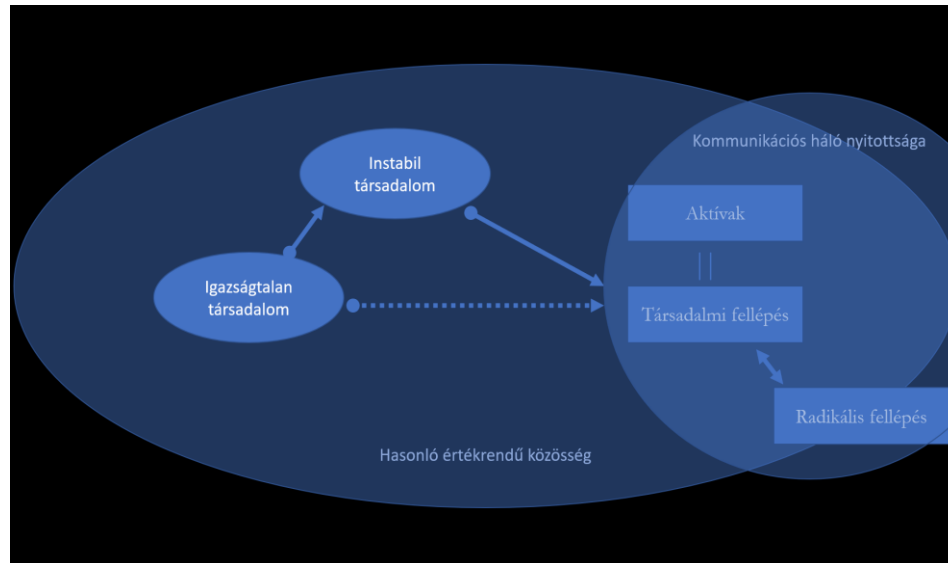
Az általános aktivitás, vagyis az, hogy a kitöltő részt szokott-e venni társadalmi célú megmozdulásokban a procedurális igazságosság változójával nem állt összefüggésben és a disztributív igazságosság változójának az esetében is csak tendencia szintű volt a kapcsolat. Ezzel szemben szignifikánsan összefüggött a rendszer észlelt instabilitásával. Azok, akik aktívak instabilabbnak tartják a rendszert, mint a bizonytalan vagy inaktív kitöltők. A

konkrét társadalmi fellépések esetében, vagyis, hogy a kitöltő hány a kérdőívben felsorolt aktivitási formában venne részt a számára fontos ügy érdekében, illetve hány radikálisabb megmozdulásban, azonban mind az instabilitás változójával, mind az igazságosság két változójával, összefüggésben állt. Minél instabilabbnak észleli a társadalmi rendszert a kitöltő, illetve minél nagyobb az egyéni értékrendje és az észlelt állami értékrend közötti eltérés és minél kevésbé tartja igazságosnak az állami elosztó rendszer működését, annál több fellépési formában venne részt. Mind a baloldaliság és a liberális értékrend, mind az iskolázottság és a település mérete összefüggött a kognitív alternatívával és a kollektív cselekvésben való részvétellel. A hatalmon lévő ideológiákkal és párttal való azonosulás negatívan függött össze a rendszer igazságtalan és instabil megítélésével, illetve a kollektív cselekvésekben való részvétellel és fordítva, azok, akiknek politikai ideológiai mezeje nem domináns a jelenlegi magyar közéleti helyzetben erőteljesebben megkérdőjelezi a rendszer igazságosságát és stabilitását, illetve motiváltabbak a közös fellépésre is.

Szociális hálónak neveztük el azt a változót, amiben az emberek azt jelölték, hogy környezetükben hány hasonló értékrenddel rendelkező embert ismernek. Ez a változó valamennyire a közösség érzettel egyeztethető össze, hiszen a hasonló értékrend egyfajta közösségiség megtapasztalását teszi lehetővé, illetve azt, hogy az egyes társadalmi témákról az emberek közösen gondolkodjanak másokkal. Ez a közösségi élmény és értékegyezés egymással kölcsönös viszonyban áll. Akinek szüksége van társadalmi értékei egyeztetésére keresni fogja hozzá közösségét, illetve a közösségi létben kristályosodhatnak ki a hasonló társadalmi értékek. Ezt a gondolatot tovább vezetve, azok az emberek, akik elégedettek a jelen társadalmi berendezkedéssel kevésbé keresik mások társaságát értékek mentén, azokat nem feltétlenül akarják megvitatni. Ezt a gondolatot támasztja alá az az eredmény is, hogy a szociális háló kiterjedtsége összefüggött a társadalmi rendszer instabilként/megváltoztathatóként való észlelésével, és az állam elosztórendszerével való elégedetlenséggel, a disztributív igazságtalanság érzetével. Hasonló összefüggést mutatott a kognitív alternatívákban való gondolkodás sarkosított megközelítése, azok, akik rendelkeznek kognitív alternatívákkal a jelenleg fennálló társadalmi rendszerrel kapcsolatban több hozzájuk hasonló értékrenddel rendelkező embert ismernek. Ugyanez az összefüggés a kollektív cselekvésben való részvételnél is megjelenik, az érték-közösség kiterjedtsége minden cselekvést mérő változókkal szignifikáns kapcsolatot mutatott.

Azoknak az embereknek több mint a fele, akik részt szoktak venni társadalmi célú megmozdulásokban 10-nél több hasonló értékrendű embert ismer környezetében, ez a bizonytalan és az inaktív embereknél 20% alatt van. A kollektív cselekvésben való részvétel és a közösségi háló kölcsönösen összefüggenek, a részvétel során az egyén új hasonló értékrendű embereket ismer meg, illetve a hasonló értékrendű emberek az aktivitásba bevonhatják. Az aktivitási terek szempontjából a civil szervezetekben és a környezetvédelmi csoportokban aktívak szélesebb szociális hálóról számoltak be. Az eredmények arra is rámutatnak, hogy mint ahogyan azt feltételeztük, a szociális és kommunikációs háló nyitottsága összefügg az aktivitással. Legyen szó az általános társadalmi aktivitásról, az elképzelhető fellépések számáról, azok radikalitásáról vagy egyes szervezetekben/csoportokban való részvételről. Az eredményekből az látható, hogy az önmagukat aktív személyként definiáló kitöltők, csakúgy mint azok, akik a számukra fontos ügyekért radikálisabb megmozdulásokban is részt vennének, kiterjedtebb az egyén számára releváns értékekben osztozó szociális hálóval rendelkeznek. Az értékközösség relevanciája mind a társadalomról való elképzelések, mind a társadalmi cselekvés mögött megjelenik. Amit még fontos megjegyezni, hogy az értékközösség kiterjedtsége iskolai végzettséggel és a lakóhely méretével is pozitívan összefüggött.

Ezzel szemben a kommunikációs háló melyben az egyén közügyekről másokkal konfrontálódik a kognitív alternatívákkal nem, míg a cselekvési lehetőségekkel erősen összefügg, tehát már maga az aktus, egyfajta cselekvés lehet (22. ábra), ugyanakkor fontos szerepet tölthet be, az is, hogy kik azok a mások, akikkel létrejön a diskurzus. Alapvetően mind kommunikációs “buborékokban” élünk, melyekben megosztjuk egymással a rendszerről, a politikáról és a közügyekről való gondolatainkat, az, hogy e narratívák miként alakulnak attól is jelentősen függhet, hogy kommunikációs közösségeink határai hol húzódnak.

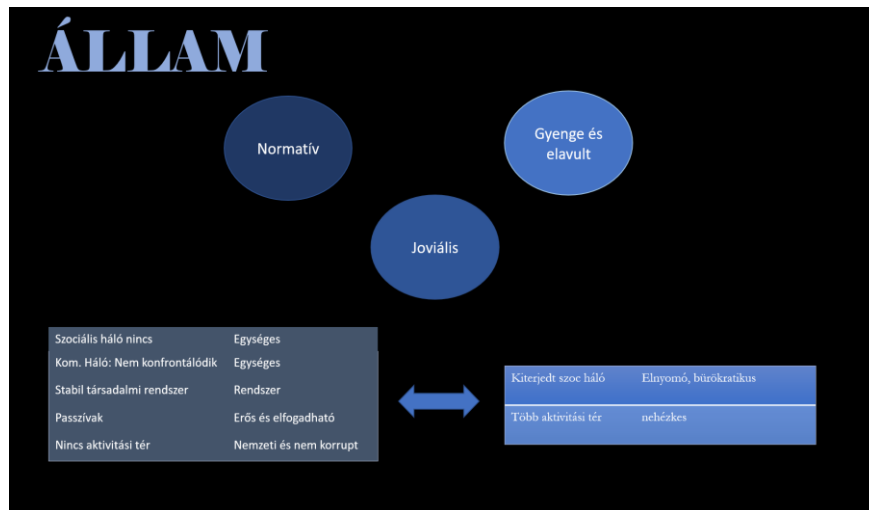

22. ábra – Kognitív alternatívák, kollektív cselekvés és társadalmi terek

Ellentétben feltételezésünkkel nem találtunk nagy különbséget a hatalmi aktorok tartalmi dimenzióiban sem a kognitív alternatívák sem a cselekvési síkok mentén. Egyfajta tartalmi feszülés ugyanakkor utolérhető volt.

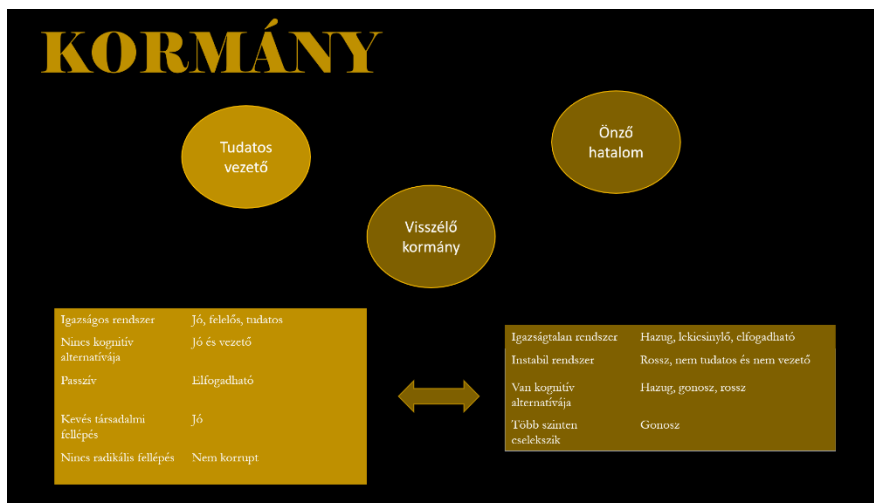
Az állam szociális reprezentációját vizsgálva az állam szabad asszociációjával mért szociális reprezentációjának az esetében első ránézésre egy pozitív kép jelenik meg, egyfajta paternalisztikus, “atyai” figura, aki egyszerre testesíti meg az erőt, a szigort és a hatalmat, közben gondoskodik és biztonságot nyújt. Ugyanakkor, a gondolati térképen láthatjuk, hogy a fogalom ennél ambivalensebb, így végül három állam kép válik el egymástól: a normatív, a joviális és az idejétmúlt állam reprezentációit kaptuk meg. Míg az első kettő a normatív és jóléti állam reprezentációját különbözteti meg, hasonlóan az állami kiadásokra vonatkozó normatív és jóléti állami faktorokat tükrözve, addig a harmadik az állami struktúra nehézkességére és gyengeségeire utalt. A kognitív alternatívák esetében mind a procedurális, mind a disztributív igazságosságot mérő skálánál erős szignifikáns összefüggést találtunk a jóléti és a normatív állam észlelésében. Minél inkább igazságosnak észleli a kitöltő az állami elosztórendszert, és minél inkább hasonló az értékrendje azzal kapcsolatban, annál inkább észleli az államot jólétinek és normatívnak is egyaránt. Az általánosságban vett aktivitás esetében a passzívak találták a leginkább jólétinek az állam funkcióit, a bizonytalanok kevésbé, végül az aktívak szignifikánsan a legkevésbé. Minél több fellépési formában és minél inkább radikális megmozdulásokban venne részt a kitöltő,

annál kevésbé tartja az államot jólétinek. Összességében tehát, a vizsgálat alapján úgy tűnik, hogy az állam reprezentációja leginkább jóléti funkciójának megítélése mentén változik, az államról nincs sajátos szótára. A kollektív cselekvést mérő változók mentén pedig inkább a nemzeti egységesség megteremtését szolgáló államkép feszült a hatalmi berendezkedés “nehézkességével” (23. ábra).

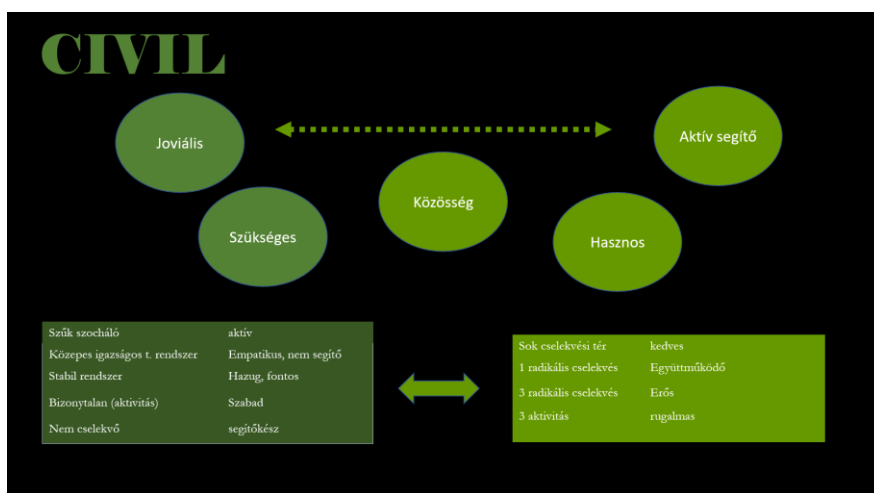
23. ábra Az állam szociális reprezentációjának jelentései

A kormány jelentésdimenziója szintén hármastagoltságot mutatott. Az önző hatalom egy távolított, neutrálisabb hatalmi pozíciót közvetített, szemben a személyesebb visszaélő hatalommal, a harmadik tartalmi egység a vezető szerepét emelte ki a kormányra asszociálva. Ez volt a leginkább pozitív tartalmakkal telített dimenzió. Fontos még kiemelni, hogy a klaszter elemzés nemcsak minősítésében különbözteti meg a kormány mögöttes tartalmi dimenzióit, hanem azok alanyában is, egy interaktív kormány, egy visszélő hatalom és egy tudatos vezető tartalmi dimenzió jelentek meg. A független változók mentén talán itt volt a legnagyobb azonosítható tartalmi különbség. A kognitív alternatívákban gondolkodók és a cselekvők inkább a kormány személyes negatív dimenziójában gondolkodtak, míg azok, akiknek nincs kognitív alternatívája és passzívak a vezető személyét emelték ki.

24. ábra A kormány szociális reprezentációjának jelentései

A civil szervezetek szociális reprezentációjának az esetében öt tartalmi dimenzió volt utolérhető (25. ábra). Itt jelent meg leginkább a tartalmi feszülés a joviális segítség és az empowerment fogalmát magában hordozó civilek között. A szükséges és hasznos tartalmi egységek valószínűleg ugyanazt a tartalmi feszülést tükrözik, míg a szükséges egyfajta kötelezettségre utal, addig a hasznos, a civil munka társadalmi tőkéhez való hozzájárulására. Végül, ötödik tartalmi dimenzióként a közösség ereje, annak függetlensége és szabadsága szerveződött külön jelentéssdimenzióvá. Ha minimálisan is, de mért változóink tükrözik a civil szektor fentebb leírt kettősségét.

25. ábra A civil szervezetek szociális reprezentációjának jelentései

A kutatás alapján összegzéseként megállapítható, hogy a kollektív cselekvésben való részvételiség a domináns politikai és ideológiai térben való pozicionálás mentén érhető utol. Azok az emberek, akiket a jelenlegi domináns politikai tér nem képvisel, a társadalmi rendszert igazságtalanként kezdik észlelni. Az igazságtalanság észlelése szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy úgy érezzék, cselekedniük kell. A társadalmi rendszer instabilitása és így a kompetencia érzete, hogy a rendszer megváltoztatható váltja ki az emberekben a kollektív cselekvési részvételt. Ugyanakkor a rendszer észlelt igazságtalansága és instabilitása/megváltoztathatósága nagyon erősen összefügg.

A kommunikáció másokkal politikai témákról, a konfrontálódás is már egy cselekvési aktusnak számít. Ebben a folyamatban értékközösségek alakulnak ki, amelyek létrejötte segíti ezt a folyamatot, így a kognitív alternatívák kikristályosodását, ahogy a lehetőség cselekvési síkokat is. E folyamat a társadalmi tér magasabb pozícióban lévő hatalmi aktorainak reprezentációja (állam, kormány) a pozitív vagy negatív értékelésében érhető utol, míg az államnál a jóléti funkció, a kormánynál a vezető látja el a hatalom pozitívan értékelt funkcióját, addig az alulról jövő kezdeményezéseknél a tartalmi feszülés mélyebb, a jelenlegi társadalmi rendet fenntartó szükséges segítségnyújtás és a hasznos felhatalmazó (empowerment) és közösséget eredményező aktivitás közt érhető utol.

9.5. Kitekintés

Ebben a kutatásban arra voltunk kíváncsiak, hogy a társadalomban való lét, a társadalomról való gondolkodás és a társadalomban való cselekvés milyen összefüggésekre mutat rá. Eredményeink szerint a politikai pozicionálás mögötti ideológiai sík az, ami mentén az igazságtalanság észlelése történik. A rendszer igazolása tehát a domináns politikai síkkal való identifikáció és eltérő kognitív alternatívák hiánya mentén azonosítható. Ez egyben a lakóhely méretének és a legmagasabb iskolai végzettségnek is függvénye.

Míg kutatásunkban az identifikációt a jelen politikai szféra kínálta független változók mentén kezeltük, nem vizsgáltuk azokat az azonosulási tereket, amelyek mentén az egyén explicit érdekközösséget vállal, illetve a kognitív alternatíva operacionalizálását is fontosnak tartottuk újragondolni, ahogy a cselekvés mögött álló motivációkat is. A következő kutatásban ezeket a limitációkat figyelembe véve operacionalizáltuk a társadalmi

lét, a társadalomról való gondolkodás és a társadalmi cselekvés módszertani konceptualizálását.

10. Második kutatás - Azonosulás, a társadalom észlelése és kollektív cselekvés

10.1. Kutatási kérdés

A második kutatás célja az volt, hogy az első vizsgálatban alkalmazott változókat átdolgozva, a cselekvési hajlandóság mélyebb összefüggéseinek feltérképezését tegye lehetővé. Ennek érdekében az alábbiakban felsorolt főbb módosításokat végeztük: (1) A kognitív alternatívák vizsgálata során a rendszer észlelt stabilitása és igazságossága mellett megjelent az ágencia, a jogtalanság és a megőrzés szerepe is. (2) Nemcsak a társadalomról és hatalomról való gondolkodást, de a közösséggel való azonosulást és a közösség minőségét is feltérképeztük. (3) Az asszociáció során a konkrét hatalmi aktorokat egy átfogóbb hatalom reprezentáció váltotta fel és az ahhoz kapcsolódó érzelmi viszonyulás, (4) illetve a cselekvés esetében a már alkalmazott változók mellett megjelent a hatalom mentén megfogalmazott aktivitás is. (5) A második kutatásban szerepet kapott a szociális identitás vizsgálata az egyre bővülő azonosulási terek alkalmazásával. (6) A módszertan esetében nagyobb hangsúlyt kaptak a nyitott kérdések, amelyeken keresztül feltérképezhetővé vált a kitöltők társadalom, hatalom, érték és közösség definíciója, illetve azok a célok, amelyek elérése érdekében a kitöltők fellépnének. Ezeket a módosításokat követően – a kutatói célkitűzéseknél már megnevezett szakirodalmi háttér alapján alkotott feltételezéseim mentén – a második kutatásban alkalmazott változók esetében az alábbi kérdések fogalmazódtak meg:

1. Van-e összefüggés a szociális identitás, a kognitív alternatívák illetve a kollektív cselekvést mérő változók között?
2. Amennyiben van összefüggés a szociális identitás és a cselekvés között, megfigyelhető-e a második kutatásban is a kognitív alternatívák mediációs szerepe?

3. A szociális identitás és a kognitív alternatívák alapján megfigyelhető-e különbség a kitöltők szociális hálójában és kommunikációs tereiben?
4. Hogyan és milyen célokért cselekednének a kitöltők?
5. Megfigyelhető-e összefüggés a hatalom ingereszó hatására kiváltott érzelmi válaszok és a kollektív cselekvés között?

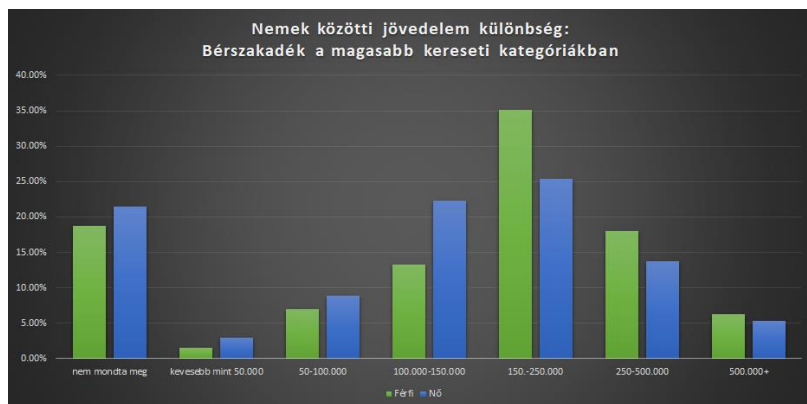
10.2. Kutatási módszer

10.2.1. Minta

2019. március közepétől április közepéig 636 fő (508 nő, 128 férfi, átlagéletkoruk 33,34 év) ($SD^{\text{kor}} = 14,173$, min=18, max=90) töltötte ki a kérdőívünket. Online kényelmi minta volt, amelynek elérését műhelymunkájukat készítő pszichológia BA tanulóiraikat folytató nappali és levelező képzésre járó hallgatók segítették, akik aztán az egyes részeredményekből írták meg műhelymunkájukat.

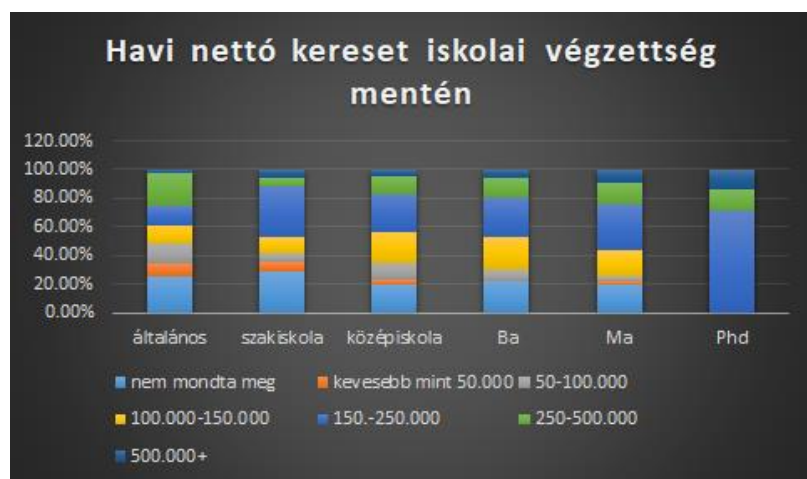
Iskolai végzettség szerint a minta legnagyobb része (37,9%) középiskolát végzett, vagy BA-t/főiskolát (29,9%) és MA-t/egyetemet (21,7%). Őket követték az általános iskolai végzettséggel rendelkezők (6,8%) és a szakiskolát végzettek (2,7%). Ugyanakkor az általános iskolai végzettséggel rendelkezők a legfiatalabb alminta ($M^{\text{ált.isk}} = 21,44\%$, $SD^{\text{ált.isk}} = 10,66$) ($F(5) = 35,399$, $p = ,000$). Lakóhely szerint a legtöbb kitöltő a fővárosban (33,5%), vagy városokban (27,8%) vagy megyeszékhelyen (22,3%) lakik. A mintának csak 13,8%-a él falvakban és 2,5%-a külföldön. Az iskolai végzettség és lakóhely a minta szerint nincs összefüggésben.

Rákérdeztünk a kitöltők egy főre jutó nettó jövedelmére is, a legtöbben 150 000 - 250 000 forint közötti nettó jövedelemből élnek (27,5%), 500 000 forint felett a minta 5,5%-a keres, illetve 2,7%-a kevesebb, mint 50 000 forintból él. Bár e tekintetben nincs szignifikáns különbség, a magasabb fizetési kategóriákat a férfiak nagyobb arányban jelölték (26. ábra).

26. ábra – Havi nettó jövedelem a nem függvényében

Jövedelem és iskolai végzettség között tendenciaszerű összefüggés van ($\chi^2(30, N=636) = 44,606, p = ,042$). Az iskolai végzettséggel nő a nettó jövedelem (27. ábra).

27. ábra – Havi nettó jövedelem az iskolai végzettség függvényében

A lakóhely szerint a jövedelemben tendenciaszerű különbség van ($\chi^2(24, N=636) = 34,995, p = ,068$), a külföldön élők jövedelme haladja meg a legnagyobb arányban az 500 000 forintot (18,8%). Emellett, a szubjektív jólétet is mértük egy 7 fokú Likert-skálán. Az alábbi kérdést alkalmaztuk: *“Mennyire tartja elégnek ezt az összeget ahhoz, hogy a hétköznapokban felmerülő igényeit kielégítse?”*. A jövedelem és a szubjektív jólét változója összefügg ($F(6) = 26,873, p = ,000$), ahogy nő a jövedelem, úgy nő a szubjektív jólét. A szubjektív jólét alapján a nemek között nincsen szignifikáns különbség. A szubjektív jólét szignifikáns különbséget mutat az iskolai végzettség alapján ($F(5) = 3,396, p = ,005$) és a

lakóhelyek esetében is ($F(4) = 5,073$, $p = ,000$). Minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik a kitöltő, illetve minél nagyobb településen él, annál nagyobb a szubjektív jóléti skálán elért eredménye. A külföldön élők és a fővárosban élők együtt érték el a legmagasabb szubjektív jóléti értéket.

Összegezve tehát elmondható, hogy mintánk viszonylag fiatal, elsősorban középiskolát vagy BA-t végzett, nagyrészt a fővárosban élőkől áll.

10.3.2. Alkalmazott módszerek és az egyes változók leíró eredményei

A komplex kérdőívben különböző dimenziókat vizsgáltunk egyesek skálák mentén, illetve feleletválasztós kérdésekkel, míg másokat nyitott kérdések vagy asszociációk által, a demográfiai kérdéseket a kérdőív végén töltötték ki a válaszadók.

10.3.2.1. Kognitív alternatívák: a társadalmi rendszer jogtalanságának és instabilitásának észlelése

1.1 A második kutatásban a társadalmi rendszer instabilitásának észleléséhez felhasználtuk az első kutatás itemeit, illetve hozzátettünk még 6 itemet a jogtalanság, a rendszer fenntartása és az ágencia mérésére. A disztributív és procedurális igazságosság észlelése közti különbséget e vizsgálatban nem alkalmaztuk.

Összesen 9 item mentén vizsgáltuk a kitöltők egyetértésének mértékét a lent felsorolt állításokkal– *“Kérjük, 7 fokú skálán ítélje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal!”* Az alábbi itemeket alkalmaztuk: (1) igazságosság: *“A mai társadalmi rendszer igazságos.”* ($M = 2,44$, $SD = 1,43$), (2) jogtalanság: *“A társadalomban egyesek jogtalanul nehezebben érvényesülnek, mint mások.”* ($M = 5,31$, $SD = 1,76$) (3) egyéni ágencia: *“Úgy érzem, én is tehetek azért, hogy egy igazságos társadalomban éljek.”* ($M = 4,43$, $SD = 1,7$), (4) a rendszertől való függés: *“Úgy érzem, a személyes boldogulásom nagyban függ a társadalmi rendszer működésétől.”* ($M = 4,69$, $SD = 1,65$), (5) elérhető legjobb: *“Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszer összességében az elérhető legjobb.”* ($M = 2,197$, $SD = 1,43$) (6) stabilitás: *“Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert”* ($M = 2,94$, $SD = 1,64$) (7) szükséges változás: *“A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges.”* ($M = 5,54$, $SD =$

1,64) (8) a rendszer megőrzése: "Úgy gondolom, hogy fontos lenne a jelenlegi társadalmi rendszer megőrzése." ($M = 2,17$, $SD = 1,44$) (9) instabilitás: "A jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni." ($M = 4,84$, $SD = 1,59$).

A skálán faktoranalízist végeztünk, amely három faktort eredményezett ($KMO = 0,737$; $df=36$, $p=,000$), a variancia 66%-át magyarázva.

a) **Igazságos és fenntartandó rendszer** faktora, ebben telítődtek azok az itemek, melyek a rendszer igazságosságát, illetve a rendszer fenntartásának, megőrzésének fontosságát mérik (igazságosság, elérhető legjobb, a rendszer megőrzése).

b) **Instabil és megváltoztatható rendszer** faktora, melyben az instabilitás és az egyéni, ágenciát mérő itemek telítődtek (instabilitás, egyéni ágencia).

c) **Jogtalan és stabil rendszer** faktorában telítődtek a rendszertől való egyéni függésnek, a jogtalanságnak, illetve a rendszer stabilitásának, mégis a változás szükségességének itemjei (jogtalanság, stabilitás, rendszertől való függés, szükséges változás). A változók közötti összefüggéseknél a három skálán elért faktorpontok a későbbiekben a **kognitív alternatíva változóiként** kerülnek bemutatásra. A Kolmogorov-Smirnov normalitás teszt szerint kizárólag az instabil és megváltoztatható rendszert mérő skála normális eloszlású, a másik kettő nem.

A minta alapján azt láthatjuk, hogy a kitöltők neme szerint kizárólag az igazságos és fenntartandó rendszer faktora alapján rajzolódott ki tendenciaszerű különbség ($t(631)=1,945$, $p=,052$). A férfiak igazságosabbnak és fenntartandóbbnak tartják a társadalmi rendszert, mint a nők ($M^{\text{férfi}}=,153$, $SD^{\text{férfi}}=1,098$, $M^{\text{nő}}=-,039$, $SD^{\text{nő}}=,971$). Az iskolai végzettség alapján az instabil és megváltoztatható faktor mentén láthatunk szignifikáns eltérést ($F(5) = 2,9$, $p = ,013$). Az egyetemi végzettséggel rendelkezők szignifikánsan inkább érzik úgy, hogy megváltoztathatják a rendszert, mint a BA végzettségűek ($M^{\text{MA}}=1,81$, $SD^{\text{MA}}=,96$; $M^{\text{BA}}=-,175$, $SD^{\text{BA}}=,97$). A lakóhely és a jövedelem alapján egyik faktor esetében sincsen szignifikáns különbség a kitöltők között. A szubjektív jólét esetében az igazságos és fenntartandó rendszer skálájával alacsonyban de korrelál ($Rho(636)=,177^{**}$, $p=,000$). Minél inkább azt érzik a kitöltők, hogy jövedelmük elég a hétköznapi igényeik kielégítésére, annál inkább igazságosnak és stabilnak érzik a társadalmi rendszert.

1.2. A kognitív alternatívák skála után a kitöltőktől megkérdeztük, hogy a skálák értékelésekor ők mit értettek társadalom alatt, így megkaptuk a **társadalom definíciójukat**. A válaszok alapján három kategória rajzolódott ki: (1) Magyarország, (2) Európa, illetve Nyugat, (3) világ. A kitöltők 73,5%-a Magyarországra gondolt, 14,3%-a a világra és a legkevésbé, 12,1% Európára. A kognitív alternatívák skálában eltérő pontokat kaptunk ezen válaszok mentén két faktornál is: az igazságos és stabil rendszer reprezentáció ($F(2) = 5,345, p = ,005$), illetve a megváltoztatható és instabil rendszer skálájánál ($F(2) = 4,089, p = ,017$) volt szignifikáns különbség. Azok a kitöltők, akik a társadalom értékelésekor Európára és a Nyugatra gondoltak szignifikánsan inkább fenntartandónak és igazságosnak tartják a társadalmi rendszert, mint azok, akik Magyarországra ($M^{Mo.} = -,019, SD^{Mo.} = 1,0; M^{Eu.} = ,316, SD^{Eu.} = 1,08$). A rendszer észlelt megváltoztathatósága esetében azok, akik Magyarországra gondoltak szignifikánsan kevésbé tartják megváltoztathatónak a rendszert, mint azok, akik a világra ($M^{Mo.} = -,06, SD^{Mo.} = ,97; M^{világ} = ,26, SD^{világ} = 1,016$). Nem és iskolai végzettség alapján nem volt különbség abban, hogy a kitöltők a társadalmi rendszert hogyan definiálták. Az életkor esetében gyenge eltérés van a megnevezett társadalmak alapján ($F(2)=3,286, p=,03$). Azok, akik a világra gondoltak, fiatalabbak, mint azok, akik Európára. ($M^{Eu.} = 36,43, SD^{Eu.} = 17,462; M^{világ} = 30,82, SD^{világ} = 12,088$). A lakóhely is látható eltérés ($\chi^2(8,N=636) = 22,536, p = ,004$). Míg a falvakban élők 79,5%-a, a városokban lakók 78%-a, a megyeszékhelyeken élők 75,4%-a és a fővárosban lakók 68,5%-a Magyarországra gondolt, addig a külföldön élőknek csak a 43,8%-a, ők asszociált legnagyobb arányban Európára (37,5%). A jövedelem és a szubjektív jólét esetében nincsen szignifikáns összefüggés.

Szemmel láthatóan a társadalom észlelésénél tehát releváns, hogy milyen társadalomban gondolkodnak a kitöltők. Ebben a mintában Európa észlelése fenntartandóbb és stabilabb, mint Magyarországé, és a kitöltők szerint Magyarországon van a legkevésbé lehetőségük a társadalmi rendszeren változtatni. Feltételezhetően a kognitív alternatíva ágencia faktora összefüggést mutat majd a cselekvésekkel, ugyanakkor fontos azt látnunk, hogy átlag szerint a kitöltők a magyar szintéren érzik azt a legkevésbé, hogy cselekedeteiknek eredménye lenne.

10.3.2.2. Szociális identitás

2.1. A Szociális identitást az Identification With All Humanity (IWAH) kérdőívvel operacionalizáltuk, amelyet Sam McFarland, Matthew Webb és Derek Brown (2012) alakított ki. A kérdéssor célja feltárni az egyén azonosulásának mértékét három csoport esetében: közösség, saját nemzet és emberiség. Az eredeti 5-fokú Likert-skálát használtuk a 9 itemből kiválasztott 6 item alkalmazása során, amelyek a szociális identitást az: (1) azonosulással, (2) hűséggel, (3) észlelt közelséggel, (4) felelősségérzettel, (5) hatékonysággal (hatásgyakorlással) és (6) a „Mi” szó alkalmazási gyakoriságával térképezik fel. Az állításokat vagyis az azonosulás mértékét az alábbi, eredetileg is alkalmazott csoportok mentén vizsgáltuk: (a) *Közösségem*, (b) *Magyarok*, (c) *A világ polgárai*. Az azonosulási „tereket” két további válaszlehetőséggel bővítettük: (d) *Európaiak* és (e) *Azonos értékekkel rendelkező emberek*. Az előbbi kiegészítést az eredetileg amerikai kontextusban megfogalmazott kérdőív európai adaptációja miatt tartottuk fontosnak, míg az utóbbit a véleményalapú csoporttagság elmélete alapján emeltük be kutatásunkba (Bliuc et al., 2007). A kérdőívben meghatározott tartalmi egységekre átlagpontszámot számoltunk minden kitöltő számára. A skálák Cronbach's Alpha értéke 0,733 ($\alpha = ,733$).

A statisztikai számítások során az alkalmazott 5 csoport esetében csoportokra bontott átlagos azonosulást számítottunk, amelyre a továbbiakban a **szociális identitás** változójaként hivatkozok.

A teljes minta esetében ($N = 636$) megállapítható, hogy a kitöltők leginkább az értékeik mentén azonosulnak ($M = 3,934$, $SD = ,636$), majd a saját közösségükkel ($M = 3,71$, $SD = ,739$), ezt követi a nemzeti azonosulás ($M = 3,24$, $SD = ,799$), az európaiakkal történő azonosulás ($M = 3,035$, $SD = ,683$), végül az emberiséggel azonosulnak a legkevésbé ($M = 2,698$, $SD = ,702$) (28. ábra).

28. ábra – Szociális identitást mérő skála átlagértékei a teljes mintán

A minta részletesebb elemzése során az látható, hogy a nem alapján egyik azonosulási térben sincsen eltérés a kitöltők között. Iskolai végzettség szerint a magyarokkal való azonosulás tendencia szintű ($F(5) = 2,228$, $p = ,050$) és az európaiakkal ($F(5) = 3,156$, $p = ,008$) való azonosulásban szignifikáns eltérést mutat. A BA végzettséggel rendelkezők tendenciaszinten inkább azonosulnak a magyarokkal, mint a középiskolát végzettek ($M^{BA} = 3,33$, $SD^{BA} = ,855$; $M^{középisk} = 3,11$, $SD^{középisk} = ,777$), ahogyan az európaiakkal az MA végzettségűek inkább, mint a szakiskolát végzettek ($M^{MA} = 3,17$, $SD^{MA} = ,62$; $M^{szakisk} = 2,69$, $SD^{szakisk} = ,66$). Az iskolai végzettséghez hasonlóan a kor esetében is a magyarokkal ($Rho(634) = ,154^{**}$, $p = ,000$) és az európaiakkal ($Rho(634) = ,081^*$, $p = ,042$) való azonosulás esetében találtunk összefüggést. Az életkor emelkedésével szignifikánsan nő a magyarokkal való azonosulás mértéke és tendencia szinten az európaiakkal való azonosulás is. Lakóhely szerint a magyarokkal ($F(4) = 5,973$, $p = ,000$), európaiakkal ($F(4) = 6,958$, $p = ,000$) és az emberiséggel ($F(4) = 6,856$, $p = ,000$) való azonosulás esetében látható szignifikáns eltérés. A fővárosban élők kevésbé azonosulnak a magyarokkal, mint a falvakban és a kisebb városokban élők ($M^{falu} = 3,33$, $SD^{falu} = ,76$; $M^{város} = 3,41$, $SD^{város} = ,714$; $M^{főváros} = 3,15$, $SD^{főváros} = ,832$). A külföldön élők szignifikánsan inkább azonosulnak az európaiakkal és az emberiséggel, mint bármely más megnevezett településen élők. A jövedelem alapján is eltérés van az európaiakkal ($F(6) = 5,553$, $p = ,000$), az értékközösséggel ($F(6) = 3,494$, $p = ,002$) és tendenciaszinten az emberiséggel ($F(6) = 2,094$, $p = ,052$) való azonosulásban. A magasabb fizetéssel fokozatosan nő mindhárom csoporttal való azonosulás. A szubjektív

jólét skálája, ha alacsony értékkel is, de összefügg a közösséggel ($Rho(636) = ,142^{**}$, $p = ,000$), az európaiakkal ($Rho(636) = ,166^{**}$, $p = ,000$), az értékközösséggel ($Rho(636) = ,085$, $p = ,032$) és az emberiséggel való azonosulással is ($Rho(636) = ,113^{**}$, $p = ,004$), minél inkább úgy ítéli meg a kitöltő, hogy igényei kielégítéséhez elégséges jövedelemmel rendelkezik, annál magasabb az említett közösségekkel való azonosulása.

Összegezve tehát azt láthatjuk, hogy a minta leginkább az értékei mentén azonosul, az érték hasonlóság az, ami az emberek számára a közösséget jelenti. Az iskolai végzettséggel minimálisan nő az európaiakkal való azonosulás szintje, ahogyan a szubjektív jóléttel is, ez az iskolai végzettség és azonosulás mértékének arányos növekedése, a magyarsággal való azonosuláson kívül a többi dimenzióban is megfigyelhető.

10.3.2.3. Közösségek

3.1. Az azonosulásnál látható, hogy az emberek leginkább az értékközösségeikkel azonosulnak, egy nyitott kérdésben mi is rákérdeztünk, hogy milyen értékek mentén határozzák meg ezeket a közösségeket. Az **értékközösségek értékeinek** definiálásában válaszaikat 11 kategória mentén kódoltuk, amelyek bottom up módon kerültek kialakításra. A legtöbb választ nem tudtuk kódolni (21,54%), a második kategóriába azok a válaszok tartoztak, amelyek a *becsület*, *tisztesség*, *lojalitás* szavakat használták, így elsősorban az egymáshoz való viszonyulás értékét definiálták (16,67%). A harmadik legerősebb kategória az értékközösséget egyfajta *kulturális vagy tudásbeli* elitizmusként definiálta (11,32%). A negyedik kategóriában a *család*, *barátok*, *önérdek*, *munka* egyéni érdekek kerültek egy csoportba (9,75%). Ezt követte a *kereszténység és vallás* értékének követése (7,39%), és a *tolerancia*, ami a másság elfogadását tükrözte (7,55%). Míg a *szolidaritás* az *együttműködés*, a másikért való kiállásra hívta fel a figyelmet (5,19%), addig a *szabadság* az autonómia fogalmával játszott (4,40%), végül voltak olyanok – a mintában elenyésző számban –, akik az értéken elsősorban az *egy nemzetbe való tartozás* szerepét hangsúlyozták (3,46%) (29. ábra).

29. ábra – Az értékközösségek alapját nyújtó értékek eloszlása a teljes mintán

Az értékeket mérő asszociációs változó esetében nincs különbség a nemek mentén, azonban az iskolai végzettség ($\chi^2(50, N=636)=70,558, p = ,029$) és lakóhely ($\chi^2(50, N=636) = 57,530, p = ,036$) alapján igen. A *becsület, tisztesség* fogalmát a szakiskola, középiskola és BA végzettséggel rendelkezők alkalmazták leginkább. A középiskola BA és MA végzettségűeknél megjelent a *család és barátok* mint fontos érték. A *keresztény* értékeket a szakiskola, MA és PhD végzettségűek, a *szabadság, szolidaritás és tolerancia* értékeit a PhD-val rendelkezők, a *szabadságot és az emberi jogokat* az MA, a *szolidaritást és toleranciát* a BA végzettségűek emelték ki leginkább, a környezettudatosság alacsonyabb arányban, de megjelent az általános iskolai, középiskolai, BA és MA végzettségűeknél is, ahogyan a *magyar nemzet* is az általános iskolát végzettekénél. Lakóhely szempontjából a falvakban leginkább a *becsület, tisztesség, kultúra, kereszténység és a magyar nemzet* jelenik meg mint érték, a kisebb városokban és a megyei jogú városokban a *becsület, a család*, az utóbbiban emellett a fővárosiakhoz hasonlóan a *kultúra és a környezettudatosság*, a fővárosban még a *szabadság és a tolerancia*, a külföldön élők elsősorban az *emberi jogok, humanum és kultúra* értékeiben gondolkodnak. A kor alapján is eltérést láthatunk ($F(10) = 5,524, p = ,000$), a legidősebbek a *keresztény értékrend* ($M = 43,51, SD = 14,86$) mentén azonosulnak, míg a legfiatalabbak a *környezettudatosságon* ($M = 25,47, SD = 7,5$) keresztül. A jövedelem és a szubjektív jólét alapján nincsen szignifikáns eltérés a megfogalmazott értékek tekintetében.

3.2. A kitöltő közösségével való viszonyára és azon belül aktivitására egy nyolc itemből álló skálával kérdeztünk rá, a válaszadás egy 7 fokú Likert-skálán történt. Például az alábbi kérdéseket is alkalmaztuk: “Mennyire érzi közössége aktív tagjának magát?” “Mennyire

érzi tágabb környezetben saját közösségét aktívnak?” “Mennyire érzi azt, hogy közössége és saját érdekei megegyeznek?” A 8 item mentén faktoranalízist futtatunk. Az itemek egy faktorban telítődtek, ami a variancia 55,09%-át magyarázza ($KMO=,87$; $df=28$, $p=,000$), a változók telítettsége 0,820-0,578 között változott. A faktorelemzés mentén az egyes kitöltőket faktorpontokkal láttuk el. A változóra **közösségi aktivitásként** utalunk a következőkben. A minta alapján a nemek között nincsen különbség, ahogy lakóhely, iskolai végzettség és jövedelem alapján sincs. A szubjektív jóléttel alacsony szinten, de korrelál ($Rho(634)=,148^*$, $p = ,000$). Bár úgy tűnik, többségében független az egyes szociodemográfiai változóktól, a szociális identitás változójával (az IWAH azonosulási terek) szignifikánsan nagyon erős összefüggésben áll ($Rho(634) = ,650^{**}$, $p = ,000$), az értékközösséggel ($Rho(634) = ,362^{**}$, $p = ,000$), a magyarsággal ($Rho(634) = ,340^{**}$, $p = ,000$) kicsit gyengébben az európaiakkal ($Rho(634) = ,283^{**}$, $p = ,000$) és az emberiséggel ($Rho(634) = ,277^{**}$, $p = ,000$) való azonosulással.

3.3. Ahogy korábban a társadalomnál, itt is megkérdeztük a kitöltőket, hogy mi az a közösség, amire gondoltak, így kerülve közelebb a **közösség definíciójukhoz**. A válaszokat bottom up módon kódoltuk. A válaszadók 71,9%-a a *mikroközösségre* gondolt, így a családjára, barátaira, kollégáira. A minta 17,6%-a *szélesebb közösségekre*, lakóhelyre, városra, a minta 4,6%-a *nemzetében* gondolkodott közösségként, 1,7%-a a *hasonlóság mentén* és 0,9%-a az *egész világra* gondolt, 3,1% *nem nevezett meg közösséget*. A közösségi aktivitás faktoron szignifikáns különbséget találtunk annak függvényében, hogy milyen közösségre gondolt a kitöltő ($F(5) = 5,283$, $p = ,000$). A mikroközösségben ($M = ,083$, $SD = ,96$) gondolkodók, szignifikánsan aktívabbak, mint azok, akik a nemzettel ($M = -,57$, $SD = ,85$) és tendencia szinten, mint akik a világgal ($M = -1,15$, $SD = 1,77$) azonosultak.

3.4. A **szociális háló** kiterjedtségének változóján nem módosítottunk az első kutatáshoz képest, az egyén számára értékközösséget jelentők száma alapján vizsgáltuk, kategorikus változó mentén, az alábbi kérdéssel: “*Körülbelül hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön?*” A válaszadók az öt lehetséges válasz közül egyet választottak ki 0-10-ig, illetve annál több személyből álló közösségi kör meghatározásával (“0”, “1-3”, “4-6”, “7-10”,

"10-nél több"). A kitöltők közül csak néhányan voltak, akiknek életében nincsen olyan személy, akivel hasonló értékek mentén gondolkodnának (8%), 23%-uk ($N=146$) 1-3 ilyen személyről tud, míg a legnagyobb arányban valamivel több, mint 34%-ban ($N=218$) 4-6 ilyen egyén van a környezetükben, 93 személy esetében (14,6%) ez a szám 7-10 közé tehető és 174 fő esetében (27,3%) 10-nél is több.

A szociális háló kiterjedtsége a szociális identitás azonosulási csoportja esetében különbséget mutatott ($F(4)^{\text{közösség}} = 9,816$, $p^{\text{közösség}} = ,000$; $F(4)^{\text{eu.}} = 8,899$, $p^{\text{eu.}} = ,000$, $F(4)^{\text{értékköz.}} = 5,706$, $p^{\text{értékköz.}} = ,000$; $F(4)^{\text{emberiség}} = 3,546$, $p^{\text{emberiség}} = ,007$). A magyarokkal való azonosulás ($F(4) = 2,540$, $p = ,039$) kivételével mindegyik esetben szignifikáns eltérést láthatunk, a szociális háló kiterjedtségével nő az azonosulás erőssége is. A közösségi aktivitás az azonosuláshoz hasonlóan szignifikáns kapcsolatban áll a szociális háló kiterjedtségével ($F(4) = 12,772$, $p = ,000$), a kiterjedtebb szociális háló magasabb közösségi aktivitást mutat ($M^{10+ \text{fő}} = ,33$, $SD^{10+ \text{fő}} = ,96$; $M^{1-3 \text{fő}} = -,37$, $SD^{1-3 \text{fő}} = ,999$). A minta alapján a nem esetében nincsen összefüggés a szociális háló kiterjedtségével, a kor alapján azonban van ($F(4) = 23,962$, $p = ,000$). A szociális hálóját a magasabb életkorú kitöltőknek kiterjedtebb, így a 10-nél több fős közösséggel rendelkezők átlagéletkora magasabb ($M = 40,48$, $SD = 15,083$), mint az 1-3 fős ($M = 26,98$, $SD = 10,626$) és 4-6 fős ($M = 30,88$, $SD = 12,666$) értékközösséggel rendelkezőknek.

A lakóhely szerint tendencia szintű összefüggést találtunk ($\chi^2(16, N=636) = 25,906$, $p = ,055$), az iskolai végzettség esetében szignifikáns eredményt ($\chi^2(8, N=636) = 55,609$, $p = ,000$). A külföldön (43,8%) és a fővárosban (36,3%) élők rendelkeznek a legnagyobb arányban 10-nél több fős szociális hálójával. A megyeszékhelyeken (37,3%), falvakban (36,4%) és városokban élők (35%) leginkább 4-6 fős értékközösséget tudnak maguk körül. Az iskolai végzettség alapján a legnagyobb arányban a BA (32,1%) és MA (39,9%) végzettségűeknek van 10-nél több személyből álló szociális hálójuk, az általános iskolát végzetteknek (44,2%) főként 1-3 fős közösségük van, a szakiskolát (41,2%), középiskolát (39%) és PhD-t (71,4%) végzetteknek valamivel nagyobb, 4-6 emberből álló.

A jövedelem alapján nincsen összefüggés a kitöltők szociális hálójának kiterjedtségében. A szubjektív jólét esetében gyenge szignifikáns különbség látható ($F(4) = 2,909$, $SD = ,021$). A 10-nél több fős értékközösséggel rendelkezők ($M = 4,25$, $SD = 1,797$) érzik a leginkább

azt, hogy jövedelmük elég az igényeik kielégítéséhez, míg azok, akiknek nincsen azonos értékrendű személy a környezetükben, a legkevésbé ($M = 2,2, SD = 1,64$).

A közösség esetében az látható, hogy a kitöltők legnagyobb arányban a becsületesség és a tisztesség mentén fogalmazzák meg értékkezőségeiket. A lakóhely tekintetében látható, hogy a falvakban becsület, kultúra, kereszténység és a magyar nemzet mentén fogalmazódnak meg, míg a megyeszékhelyeken a család, a kultúra és a fővároshoz hasonlóan a környezettudatosság fontos, csakúgy mint a fiatalabb generáció számára. A közösségen belüli aktivitás összefügg a szociális identitással, különösen a közösséggel és értékkezőséggel való azonosulással. A válaszadók közösségüként főleg mikrokörnyezetüket nevezték meg, így baráti és családi kapcsolataikat.

10.3.2.4 Kommunikációs síkok

4.1. A **kommunikációs háló** kiterjedtségének vizsgálatára használt változó a korábbiakban már alkalmazott volt, a kérdés minimális kiterjesztésével, ami az aktuálpolitikai témákat is magában foglalta: *“Általában kikkel szokott beszélgetni aktuálpolitikai és a közügyeket érintő kérdésekről? (Több válasz is bejelölhető.)”* Az alábbi válaszlehetőségeket jelölhették be a kitöltők: 1: Senkivel (11,1%), 2: Kizárólag a legközelebbi ismerőseimmel, barátaimmal (48%), 3: Távolabbi ismerőseimmel, kollégáimmal is (16,5%), 4: Bárkivel, ha szóba kerül (24,2%).

A **szociális és kommunikációs háló** az első kutatásban is tapasztaltaknak megfelelően jelen kiterjedtebb mintán is erős szignifikáns összefüggést mutat ($\chi^2(12, N=636) = 48,954, p = ,000$), azok a kitöltők, akik bárkivel beszélnének aktuálpolitikai és közügyekről 39%-ban olyan egyének, akik 10-nél több fő értékkezőséggel rendelkeznek, és csupán 17,8%-uk jelölte azt, hogy 1-3 olyan személy van a környezetében, akivel azonos értékek mentén gondolkodik. A mintában a nem ($\chi^2(3, N=636) = 13,882, p = ,003$), az életkor ($F(3) = 4,010, p = ,008$), az iskolai végzettség ($\chi^2(15, N=636) = 31,295, p = ,008$) és a lakóhely ($\chi^2(12, N=636) = 22,965, p = ,028$) esetében is szignifikáns eredményeket kaptunk. A férfiak (32,5%) nagyobb arányban beszélnének bárkivel aktuálpolitikai és közügyekről, mint a nők (22%). Az életkor esetében azt láthatjuk, hogy akik bárkivel ($M = 35,97, SD = 15,103$) beszélnének ilyen jellegű témákról, minimálisan idősebbek azoknál, akik senkivel ($M =$

31,21, $SD = 13,05$). Az iskolai végzettség esetében az MA végzettséggel rendelkezők (31,2%) a leginkább nyitottak arra, hogy akár idegenekkel is beszélgessenek közügyekről, őket követik a PhD (28,6%) végzettségűek. A lakóhely tekintetében ez az arány a külföldön (43,8%), a fővárosban (30%) és a faluban (29,5%) élőkénél a legmagasabb.

4.2. Kérdőívünkben a szociális reprezentációkat potenciálisan befolyásoló változókat kibővítettük az **információforrások** változójával. Azt kérdeztük a kitöltőktől, hogy: *“Honnan szokott tájékozódni az aktuális közügyeket érintő kérdésekről?”* Összesen 9 válaszlehetőséget adtunk, amelyek közül többet is bejelölhettek. A válaszlehetőségek az alábbiak voltak: *Barátoktól, Kollégáktól, Távolabbi ismerősöktől, Internetes hírportálokról, Nyomtatott sajtóból, Facebookról, Televízióból, Rádióból és Egyéb.* Az Egyéb kategória esetében a legtöbben családtagokat írtak, emellett megjelent a nemzeti konzultáció, a Youtube, a szakemberek, a tanárok és a sehonnan is a válaszok között. Az információforrásokra vonatkozó változó esetében összesítettük, hogy a kitöltő hány forrást jelölt meg illetve nevezett meg az egyéb kategória keretében. A válaszolók átlagosan 3,16 ($SD = 1,616$) forrást neveztek meg (min=0, max=8). Összesen a válaszolók 24,7%-a hármat, 21,4%-a négyet, 19,2%-a egyet, 14,8%-a kettőt, 11,5%-a ötöt, 4,4%-a hatot, 2,4%-a hetet, végül 5 személy (0,8%) 8-at nevezett meg, és ugyanennyien jelezték, hogy sehonnan sem informálódnak. Az információforrás a **kommunikációs háló** nyitottsága alapján szignifikáns eltérést mutatott ($F(3) = 13,377, p = ,000$). Azok, akik bárkivel ($M = 3,60, SD = 1,70$) beszélnének közügyekről szignifikánsan több forrást neveznek meg, mint mindenki más. A legkevesebbet azok jelölték, akik senkivel ($M = 2,32, SD = 1,82$) sem beszélnének ilyen jellegű témákról. Az eredményekből az látható, hogy az információforrásokat összesítő változóban sem a nem, sem a lakóhely alapján nincsen szignifikáns különbség, ahogyan az életkor, a jövedelem és a szubjektív jólét esetében sincs összefüggés. Az iskolai végzettség szerint azonban van ($F(5)=3,110, p=,009$), a középiskolai végzettséggel ($M = 3,017, SD = 1,54$) rendelkezők szignifikánsan kevesebb forrást neveztek meg, mint az egyetemi/MA végzettségű ($M = 3,54, SD = 1,78$) kitöltők.

Összegezve azt láthatjuk, hogy a szociális háló a kommunikációs nyitottsággal összefügg: minél kiterjedtebb az egyén értékközössége, annál inkább beszél akár idegenekkel is aktuálpolitikai témákról. Emellett a férfiak, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők,

a külföldön, a fővárosban illetve a falvakban élők hajlandóak a leginkább számukra ismeretlenekkel is közügyekről párbeszédet folytatni. Az információforrások több személyes, online és offline forrást is felsoroltak, amiből az látható, hogy a kitöltők átlagosan valamivel több, mint 3 forrásból értesülnek közügyekről. A kommunikációs tér alapján az információforrások számában eltérés látható: minél nyitottabb az egyén az ismeretlenekkel való párbeszédre, annál több forrást nevez meg. Emellett a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők jelöltek több forrást.

10.3.2.5 A hatalom szociális reprezentációja

5.1. A második kutatás az elsőhöz hasonlóan a hatalom reprezentációján keresztül is vizsgálja a kollektív cselekvésbe való bevonódást. Az első kutatáshoz hasonlóan a második is vizsgálja a politikai és gazdasági szereplőket, ugyanakkor egy általánosabb hatalom reprezentációt is feltérképez. A kérdőívben a hatalmat mérő változó a politikai és szociális szerepet betöltő aktorokba vetett **bizalomra** fókuszált 7-fokú Likert-skálák alkalmazásával.

30. ábra – Politikai és szociális szereplőkbe vetett bizalom átlagértéke 7 fokú Likert- skálán

E változó esetében az alábbi politikai, társadalmi és gazdasági szereplőkbe vetett bizalmat vizsgáltuk: 1: Kormány ($M = 1,994$, $SD = 1,4848$), 2: Megyei önkormányzat ($M = 2,228$, $SD = 1,3857$), 3: Helyi önkormányzat ($M = 2,932$, $SD = 1,5694$), 4: Oktatási rendszer ($M = 2,454$, $SD = 1,3779$), 5: Egészségügyi rendszer ($M = 2,371$, $SD = 1,3623$), 6: Rendfenntartás ($M = 3,049$, $SD = 1,5438$) és 7: Civil szervezetek ($M = 4,035$, $SD = 1,6223$). Az átlagok

alapján az látható, hogy a kitöltők leginkább a civil szervezetekben bíznak, míg a legkevésbé a kormányban (30. ábra)

Mivel kutatásunkban az egyes aktorok itemjei a civil szervezeteken kívül egy faktorban telítődtek ($KMO = ,824$; $df = 20$, $p = ,000$), így ennek az aktornak (itemnek) a kivételével a megnevezett politikai és társadalmi szereplőkbe vetett bizalom átlag értékét alkalmaztuk a statisztikai vizsgálatok során. A továbbiakban ez a változó **az intézményekbe vetett bizalomként** fog megjelenni. A civil szervezetek esetében tapasztalt eltérést külön fogjuk kezelni a **civil szervezetekbe vetett bizalom** változójaként. A változó között nincsen szignifikáns összefüggés. A minta alapján a nem és az iskolai végzettség szerint nincsen eltérés sem az intézményekbe, sem a civil szervezetekbe vetett bizalomban, ahogy az életkor alapján sincsen összefüggés. A lakóhely alapján csak az intézményekbe vetett bizalomban látható gyenge különbség ($F(4) = 2,627$, $p = ,034$). A falvakban ($M = ,206$, $SD = 1,14$) élők inkább bíznak az intézményi hatalomban, mint a fővárosban lakók ($M = -1,6$, $SD = ,93$). A jövedelem ezzel szemben kizárólag a civil szervezetekbe vetett bizalomban mutatott eltérést ($F(6) = 2,707$, $p = ,013$), azok bíznak a leginkább a civil szervezetekben, akiknek az egy főre jutó havi jövedelme nettó 150 000 és 250 000 forint közé esik ($M = ,107$, $SD = ,977$). Ők tendencia szintű eltérést mutatnak azoktól, akik nem kívántak válaszolni erre a kérdésre ($M = -,239$, $SD = ,98$). A szubjektív jólét mind a civil szervezetekbe ($Rho(634) = ,154^{**}$, $p = ,000$), mind az intézményekbe ($Rho(634) = ,216^{**}$, $p = ,000$) vetett bizalommal szignifikánsan összefügg. Minél inkább úgy érzi az egyén, hogy jövedelme kielégíti az igényeit, annál inkább bízik az intézményekben és a civil szektorban.

A bizalom mellett egy 7-fokú Likert-skálával röviden megvizsgáltuk a kitöltők **hatalomtól való függésének** mértékét és annak összefüggését a bizalommal és a demográfiai változókkal. A kérdés az alábbi volt: *“Kérjük, az alábbi skálán jelölje, hogy jelenleg milyen mértékben érzi magát függő helyzetben a fentebb leírt hatalomtól!”* A kitöltők átlagosan 4,145-re ($SD = 1,61$) értékelték a függésük mértékét, ami rámutat arra, hogy a mintában szereplő emberek inkább függő helyzetben érzik magukat. Ez a változó szignifikánsan korrelált az intézményekbe vetett bizalommal ($Rho(634) = -,179^{**}$, $p = ,000$), minél inkább úgy érzékeli a kitöltő, hogy függ a hatalomtól, annál kevésbé bízik annak intézményi formáiban. A demográfiai változók alapján az iskolai végzettség és a lakóhely szerint nincsen szignifikáns különbség az észlelt függés mértékében, ahogyan az életkorral sem

függ össze. A nem alapján az látható, hogy ($t(634)=-2,288$, $p = ,022$) a nők inkább érzik magukat függő helyzetben, mint a férfiak ($M^{\text{nő}} = 4,57$, $SD^{\text{nő}} = ,17$; $M^{\text{férfi}} = 4,2$, $SD^{\text{férfi}} = ,14$). A jövedelem alapján nem találtunk szignifikáns különbséget a mintában, ugyanakkor a szubjektív jólét tekintetében gyenge összefüggés mutatkozott ($Rho(634) = -,143^{**}$, $p = ,000$). Minél inkább úgy érzi a kitöltő, hogy havi jövedelme ki tudja elégíteni az igényeit, annál kevésbé érzi azt, hogy függene a hatalomtól.

5.2. A hatalomhoz kapcsolódó potenciális cselekvési alternatívákat, a bizalomhoz hasonlóan 7-fokú Likert-skálákon mértük. Ennek a változónak az esetében nem konkretizáltuk a hatalom formáját. A mérőeszközként használt változó különböző feltételezett cselekvési formákat sorolt fel a hatalommal kapcsolatban az alábbi kérdés megfogalmazásával: „*Mit csinálna a környezetében jelenleg tapasztalható hatalommal?*” 1: Tisztelném ($M = 2,693$, $SD = 1,7349$), 2: Elismerném ($M = 2,767$, $SD = 1,7620$), 3: Harcolnék ellene ($M = 3,808$, $SD = 1,9884$), 4: Harcolnék érte ($M = 2,176$, $SD = 1,5514$) 5: Megszerezném ($M = 2,126$, $SD = 1,5277$), 6: Elosztanám ($M = 3,981$, $SD = 2,0520$), 7: Szembeszállnék vele ($M = 3,627$, $SD = 2,0300$). Az itemeken faktorelemzést futattunk, két faktort kaptunk ($KMO = ,741$; $df=20$, $p=,000$), amelyek a variancia 69,45%-át magyarázzák. A két faktor az alábbi: (1) **Hatalm mellett cselekvések** („tisztelném”, „elismerném” és „harcolnék érte”), (2) **Hatalomellenes cselekvések** („szembeszállnék vele”, „elosztanám”, „megszerezném” és „harcolnék ellene”). A két változó között gyenge negatív irányú összefüggés van ($Rho(634) = -,166^{**}$, $p = ,000$). Az intézményekbe vetett bizalom erősen pozitívan korrelál a hatalom mellett megjelenő cselekvéssel ($Rho(634) = ,524^{**}$, $p = ,000$), kicsit gyengébben negatívan korrelál a hatalom elleni cselekvésekkel ($Rho(634) = -,315^{**}$, $p = ,000$). A civilekbe vetett bizalom pozitívan korrelál a hatalom elleni cselekvésekkel ($Rho(634) = ,230$, $p = ,000$). A hatalomtól való függés pozitívan korrelál a hatalom elleni ($Rho(634) = ,257$, $p = ,000$) és negatívan a hatalom mellett ($Rho(634) = -,230$, $p = ,000$) fellépéssel. A független változók esetében a lakóhely, iskolai végzettség és kor esetében nincsen szignifikáns különbség, a nem alapján van ($t(634)=2,864$, $p = ,004$), a nők kevésbé lépnének fel a hatalom ellene ($M^{\text{nő}} = -,057$, $SD^{\text{nő}} = ,99$; $M^{\text{férfi}} = ,225$, $SD^{\text{férfi}} = 1,02$), A szubjektív jólét esetében, akik elégedettebbek, inkább lépnének fel a hatalom mellett ($Rho(634) = ,115^{**}$, $p = ,004$) és kevésbé ellene ($Rho(634) = -,082^*$, $p = ,036$). Az életkor

esetében összefüggést találtunk a hatalom melletti cselekvésben ($Rho(634) = -,165^{**}$, $p = ,000$). Minél idősebb valaki, annál kevésbé fog a hatalom mellett cselekedni.

5.3. A hatalomtól való függésre és a hatalom mentén megnevezett cselekvésekre vonatkozó kérdések után megkérdeztük a kitöltőket, kire, mire gondoltak a hatalommal kapcsolatban. A válaszadók **hatalom definíciója** 52,8%-a a *kormányt jelölte*, 10,5% a *politikát*, 8,3% *többdimenziós* hatalomban gondolkodott – így szervezeti és makroszintű hierarchikus viszonyokban egyaránt –, 7,4% az *intézményeket*, 6,9%-a *Fideszt*, 3,6% a *munkahelyeket*, 2,9% az *iskolát* jelölte és 2,5% *intim kapcsolataira* (például családtagokra) utalt. Az intézményekbe vetett bizalommal összevetve szignifikáns különbséget találtunk ($F(8) = 2,497$, $p = ,012$). Azok, akik a Fideszt nevezték meg ($M = -,427$, $SD = ,742$) bíznak a legkevésbé az intézményekben. A független változók alapján nincsen különbség a megnevezett hatalomban. A hatalomtól való függés esetében gyenge összefüggés látható ($F(8) = 2,051$, $p = ,039$), leginkább azok érzik magukat kiszolgáltatott/függő helyzetben, akik a Fideszt nevezték meg ($M = 4,968$, $SD=1,402$), a legkevésbé pedig azok, akik intim kapcsolataikra gondoltak ($M = 3,455$, $SD=2,162$).

Szignifikáns különbséget találtunk abban, hogy kire gondolnak a hatalom alatt ($F(8)=5,977$, $p=,000$). Leginkább a hatalom mellett cselekednének azok, akik az iskolában ($M = ,703$, $SD = ,99$) és az intim kapcsolataikban ($M = ,722$, $SD = 1,398$) látják a hatalmat, és legkevésbé cselekednének mellette azok, akik a Fideszben ($M = -,603$, $SD = ,535$). Ellene leginkább azok lépnének fel, akik a Fideszben ($M = ,439$, $SD = ,799$) látják a hatalmat, és legkevésbé azok, akik az intézményekben ($M = -,437$, $SD = ,922$). A nem az iskolai végzettség, jövedelem és lakóhely szempontjából nincs különbség.

Összegezve, a hatalomhoz kapcsolódó változók esetében azt láthatjuk, hogy a kitöltők leginkább a civil szervezetekben, legkevésbé pedig a kormányban bíznak. A politikai és szociális szereplők vizsgálata során két faktor jelent meg egy, ami az intézményeket és politikai szereplőket foglalja magában, illetve egy, ami kizárólag a civil szervezeteket. Az intézményi bizalom inkább a kisebb településeken élőket jellemzi, illetve negatív összefüggést mutat a civil szervezetekbe vetett bizalommal. A hatalom mentén megjelent cselekvések két faktort adtak ki, így a hatalom melletti és a hatalom elleni cselekvési hajlandóságot. Azok, akik az intézményi hatalom irányában nagyobb mértékű bizalmat

mutatnak kevésbé lépnének fel a hatalom ellen, míg azok, akik a civil szervezetekben bíznak inkább fellépnek a hatalom ellen. A hatalom definíciójára is rákérdeztünk, a kitöltők a legnagyobb arányban a kormányra gondoltak. Azok, akik a Fideszt nevezték meg hatalomként inkább cselekednének ellene, és kevésbé bíznak az intézményekben. Akik az iskolákat illetve az intim környezetüket nevezték meg mint hatalmat, inkább cselekednének érte.

10.3.2.6. Kollektív cselekvés

6.1. Az **általános aktivitást** mérő változót módosítottuk annak érdekében, hogy a kategóriákat ne mi hozzuk létre, hanem a kitöltő egy árnyaltabb képet nyújtó 7-fokú Likert-skálán maga válaszoljon arra, hogy „*Mennyire érzi a társadalom aktív tagjának magát?*” A válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők inkább aktívként definiálják magukat ($M = 4,020$, $SD = 1,4799$). Nem és lakóhely alapján nem találtunk különbséget a mintában, ahogyan az iskolai végzettség sem függött össze az általánosan vett aktivitással. Az iskolai végzettség esetében szignifikáns különbség látható ($F(5) = 6,671$, $p = ,000$). A PhD végzettséggel rendelkezők az MA-t végzetteken kívül minden más csoportnál szignifikánsan érzik magukat inkább aktívnak ($M^{\text{ált. isk.}}=4,02$, $SD^{\text{ált. isk.}}=1,4$; $M^{\text{szakisk.}}=3,94$, $SD^{\text{szakisk.}}=1,34$; $M^{\text{középisk.}}=3,77$, $SD^{\text{középisk.}}=1,41$; $M^{\text{BA.}}=3,96$, $SD^{\text{BA.}}=1,54$; $M^{\text{PhD}}=6,0$, $SD^{\text{PhD}}=,58$). Emellett a jövedelem alapján is szignifikáns eltérést kaptunk ($F(6)=2,777$, $p=,011$). A jövedelem növekedésével nő az észlelt aktivitás is, a leginkább aktívnak tehát azok érzik magukat, akiknek a havi nettó jövedelme meghaladja az 500 000 forintot ($M = 4,29$, $SD = 1,42$), míg a legkevésbé aktívnak azok, akiknél ez az összeg kevesebb, mint 50 000 forint ($M = 2,29$, $SD = 1,79$). A társadalmi aktivitás az észlelt jóléttel korrelált ($Rho(634)=,120^{**}$, $p=,000$), minél inkább úgy érzi a kitöltő, hogy jövedelme kielégíti igényeit, annál inkább tartja magát aktívnak.

6.2. A kitöltők **társadalmi fellépésre** vonatkozó változója esetében használt kérdésen is változtattunk, nem egy fiktív jövőbeni hajlandóságot és annak intenzitását mértük, hanem az eddigi tapasztalatok alapján vizsgáltuk a fellépés formáját. Ennek érdekében az alábbi kérdést alkalmaztuk: „*A felsorolt társadalmi fellépési formák közül melyekben vett már részt? (Több választ is jelölhet.)*” A válaszlehetőségek a korábbi kutatáshoz hasonlóan az alábbiak voltak: 1: Nem vettem még részt semmilyen társadalmi megmozdulásban, 2:

Petíció aláírásában 3: Demonstrációban, 4: Sztrájkban, 5: Polgári engedetlenségben (nem engedélyezett demonstráción való részvétel, tiltott sztrájk, tiltott útlezárás), végül az 6: *Egyéb* opcióval lehetőséget adtunk azoknak, akik nem tudták ezekben a kategóriákban elhelyezni az aktivitásukat. Az egyéb válaszok között megjelent a szavazás, tüntetés, szervezési folyamatokban való részvétel, kopogtatócédulák gyűjtése, szavazatszámlálás, közösségi oldalakon folytatott aktivizmus, tájékoztatás, plakátozás és szórólaposztás is.

Az első kutatáshoz hasonlóan most is összesítettük a kitöltők válaszait, ami kiadta a **társadalmi fellépés** változóját. A kitöltők 30,5%-a egy megnevezett fellépési formában vett részt, 29%-uk egyben sem, 24,8%-uk kettőben, 12,9%-uk háromban és 17 fő (2,7%) négyben. A két legradikálisabb fellépési formából létrehoztuk a **radikális társadalmi fellépés** változóját, amiben összesítettük, hogy a kitöltők részt vettek-e sztrájkban vagy polgári engedetlenségben, illetve mindkettőben. A változó esetében az látható, hogy a kitöltők 79%-a nem vett részt egyik radikális megmozdulási típusban sem, 17,4%-uk egyben és 3,5%-uk (N=22) mindkettőben.

A társadalmi fellépés szignifikáns összefüggésben áll az aktivitással ($Rho(634) = ,316^{**}$, $p = ,000$), minél több fellépésben vett eddig részt a kitöltő, annál aktívabbnak érzi magát. Ez a radikalitásban is megjelenik ($Rho(634) = ,209^{**}$, $p = ,000$), minél több radikális fellépésben vett részt, annál inkább aktív szereplője a társadalomnak. A nemek szerint szignifikáns különbség van a társadalmi fellépésben ($t(634) = 3,461$, $p = ,001$) és a radikális fellépésben ($t(634) = 3,123$, $p = ,002$), a férfiak több megmozdulásban vesznek részt ($M^{\text{férfi}} = 1,594$, $SD^{\text{férfi}} = 1,245$, $M^{\text{nő}} = 1,221$, $SD^{\text{nő}} = 1,048$) és annak radikálisabb formáiban ($M^{\text{férfi}} = ,367$, $SD^{\text{férfi}} = ,626$, $M^{\text{nő}} = ,213$, $SD^{\text{nő}} = ,464$). Az iskolai végzettség alapján is különbség látható ($F(5) = 4673$, $p = ,000$), az egyetemi végzettségűek több fellépésben aktívak, mint a BA-t, a középiskolát, vagy szakiskolát végzett társaik. Lakóhely szerint is szignifikáns az eltérés mindkettőnél ($F(4)^{\text{társadalmi fellépés}} = 13,157$, $p^{\text{társadalmi fellépés}} = ,000$; $F(4)^{\text{radikális fellépés}} = 4,672$, $p^{\text{radikális fellépés}} = ,001$). A külföldön élők a legaktívabbak ($M = 2,125$, $SD = 1,36$) és a legradikálisabbak ($M = ,688$, $SD = ,87$), a falvakban élők a legkevésbé aktívak ($M = ,966$, $SD = 1,04$) és radikálisak ($M = ,1705$, $SD = ,41$). A jövedelem alapján is csak a társadalmi fellépésben látható különbség ($F(6) = 2,534$, $p = ,020$), a legtöbb fellépésben aktívak, akiknek a havi jövedelme 250 000 és 500 000 forint között van ($M = 1,45$, $SD = 1,06$) és a

legkevesebb fellépésben azok vesznek részt, akiknek havi nettó jövedelmük 50 000 forint alatt van ($M = ,588$, $SD = 1,06$), a szubjektív jólét esetében nincsen szignifikáns összefüggés.

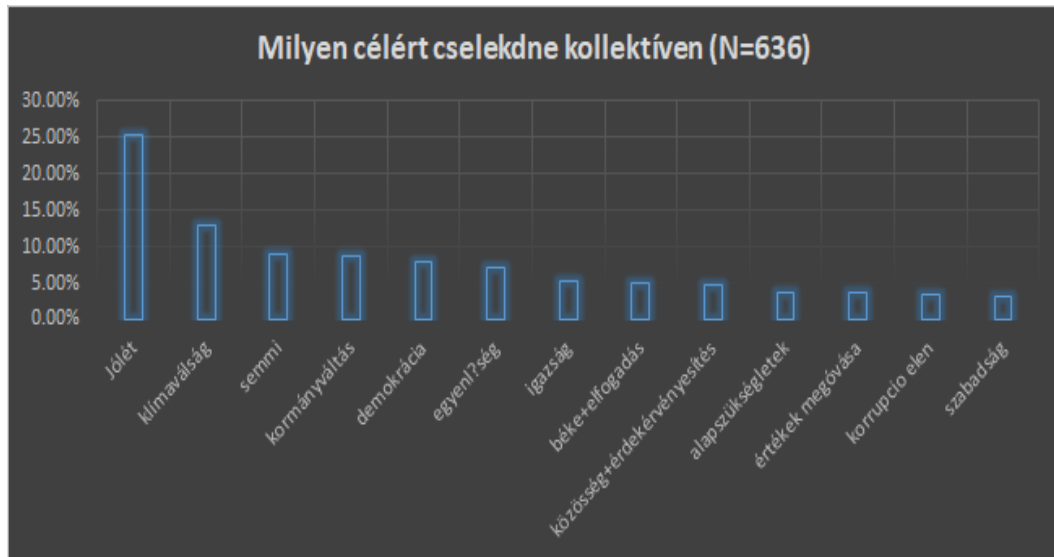
6.3. A kollektív cselekvés harmadik alkalmazott változójaként az **aktivitási tereket** nevezem meg, amely a korábbi szerint mérte a cselekvést – kihagyva a lakóközösség válaszlehetőségét, aminek célja feltételezhetően mikroszintű változások elérése – így az alábbi csoportok, közösségek munkájában végzett aktivitás volt kiválasztható: 1: Társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (26,3%), 2: Környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek (21,5%), 3: Civil szervezetnek (20,9%), 4: Szakszervezetnek (4,2%), 5: Vallási közösségnek (12,6%), 6: Érdekvédelmi csoportnak (6,8%), 7: Pártnak (3,1%), 8: Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában (44,7%), 9: Egyéb (2%). Az Egyéb válaszlehetőségek között az alábbiakat nevezték meg: állatmentés, diákszervezet, baráti közösség, független csoport, munkahelyi közösség, nyugdíjas szövetkezet, óvodai és iskolai közösség.

Az aktivitási terek feltérképezése az alábbi kérdés mentén történt: „*Kérem, jelölje be azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: 'úgy érzem, jelenleg aktív tagja vagyok...' (Több válasz is bejelölhető.)*” Az aktivitási tereket összeadtuk, ezzel megkaptuk az **aktivitási terek** változóját, vagyis, hogy az egyén hány megnevezett cselekvési térben aktív. A minta 46,5%-a egy szervezetben sem aktív, 26,7%-a egyben, 15,7%-a kettőben, 8,5%-a háromban, 1,4%-a négyben, három fő ötben (0,8%) és négy ember hat közösségben is aktív. Az aktivitási terek száma szignifikánsan összefügg az általános aktivitás skálájával ($Rho(634) = ,451^*$, $p = ,000$), minél több szervezet munkájában vesz részt a kitöltő, annál inkább aktívként definiálja magát. Emellett a társadalmi fellépéssel ($Rho(634) = ,319^{**}$, $p = ,000$) és a radikális fellépéssel ($Rho(634) = ,230^{**}$, $p = ,000$) is összefügg. Minél több térben aktív a kitöltő, annál több fellépési formában vett részt eddig, és annál több radikális volt köztük. A független változók alapján a nem szerint szignifikáns különbség látható ($t(634)=3,279$ $p=,001$), a férfiak ($M = 1,25$, $SD = 1,45$) átlagosan több szervezetben aktívak, mint a nők ($M = ,8799$, $SD = 1,0488$). Ezzel szemben az életkor nem áll összefüggésben az aktivitási terek számával, ahogyan a lakóhely alapján sincsen eltérés. Az iskolai végzettség szerint szignifikáns különbség van a mintánkban ($F(5)=5,625$, $p=,000$), az MA-t ($M = 1,326$,

$SD = 1,324$) végeztek szignifikánsan több térben aktívak, mint a BA-t ($M = ,947$, $SD = 1,17$) és középiskolát ($M = ,78$, $SD = 1,00$) végeztek. A válaszolók jövedelme alapján nincs különbség az aktivitási terek változójában, a szubjektív jólét azonban alacsony negatív korrelációt mutat az aktivitási terekkel ($Rho(634) = -,107^*$, $p = ,007$), minél inkább úgy érzi a kitöltő, hogy jövedelme az igényei kielégítését fedezi, annál kevesebb cselekvési térben aktív.

6.4. A kérdőívben nyitott kérdésekkel feltérképeztük azt is, hogy a kitöltők szerint mi az a cél, amiért érdemes lenne kollektíven együtt cselekedni, illetve ezért a célért mire lennének hajlandóak. A **cél** és a **cselekvési hajlandóság** esetében is bottom up módon az adott válaszok alapján hoztuk létre a kategóriákat. A **cél** esetében az alábbi kódokat használtuk: 0: Semmi, 1: Igazság, 2: Értékek megóvása, 3: Egyenlőség, 4: Alapszükségletek, 5: Közösség és érdekérvényesítés, 6: Klímaválság megszüntetése, 7: Szabadság, 8: Béke és elfogadás, 9: Demokrácia, 10: Jólét, 11: Kormányváltás, 12: Korrupció felszámolása. A minta legnagyobb arányban a Jólétet jelölte meg célként (25,3%), ezt követte a Klímaválság megszüntetése (13%), a Kormányváltás (8,6%), a Demokrácia (7,8%) az Egyenlőség (7,2%), Igazság (5,3%), Béke és elfogadás (5%), Közösség és érdekérvényesítés (4,7%), Alapszükségletek kielégítése (3,8%), Nemzeti értékek megóvása (3,6%), Korrupció felszámolása (3,3%), Szabadság (3,1%) és a minta 8,9%-a nem nevezett meg célt.

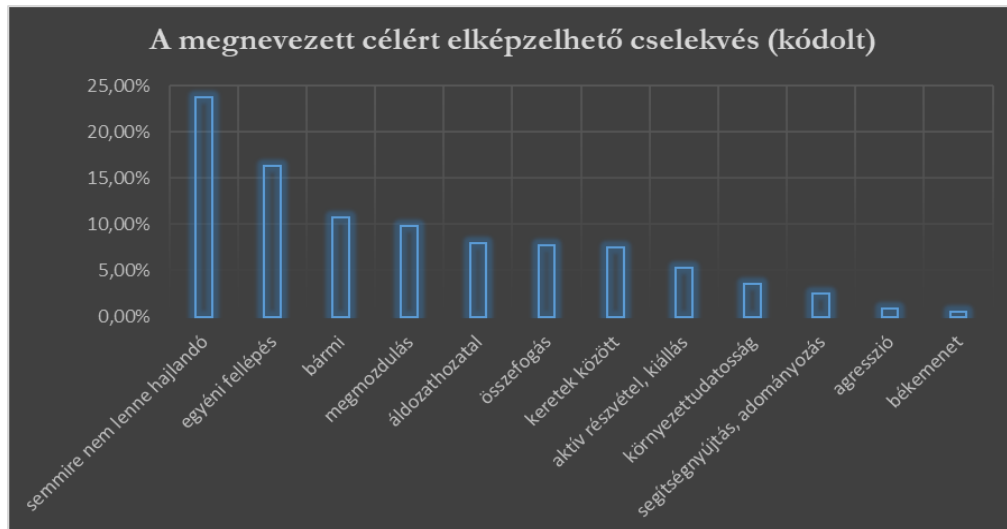
A kategóriák alapján gyenge tendencia szintű különbséget láthatunk az általános aktivitás skáláján ($F(12) = 1,721$, $p = ,059$). A leginkább aktívnak azok érzik magukat, akik célként a nemzeti értékek megóvását határozták meg ($M = 4,61$, $SD = ,84$), a demokráciát ($M = 4,48$, $SD = 1,36$) illetve az egyenlőséget ($M = 4,46$, $SD = 1,5$). A legkevésbé aktívak azok, akik nem neveztek meg célt ($M = 3,67$, $SD = 1,48$), illetve céljuk a korrupció felszámolása ($M = 3,71$, $SD = 1,62$) és a jólét ($M = 3,82$, $SD = 1,55$). A társadalmi fellépés és a cél meghatározása szignifikáns eredményt mutat ($F(12) = 3,082$, $p = ,000$). Azok, akik semmit ($M = 1,00$, $SD = 1,035$) vagy a jólétet ($M = 1,099$, $SD = 1,056$) jelölték meg, szignifikánsan kevesebb fellépésben vennének részt, mint azok, akik a demokráciát ($M = 1,82$, $SD = 1,138$) nevezték meg mint célt. A társadalmi fellépés radikalitásában és az aktivitási terek alapján nem kaptunk szignifikáns eredményeket (31. ábra).

31. ábra – A kollektív cselekvési hajlandóság megnevezett céljai (N=636)

A **cselekvési hajlandóság** változója az alábbi kódokat foglalja magában: 1: Semmit nem tenné, 2: Környezettudatosság, 3: Megmozdulás (tüntetés, demonstráció, sztrájk), 4: Összefogás és bevonódás (közösség), 5: Egyéni (petíció, véleménynyilvánítás, szavazás), 6: Áldozathozatal (idő és energia áldozása, munka), 7: Segítség és adományozás, 8: Önkéntesség és civil szervezeti munka, 9: Aktív részvétel és kiállítás, 10: Keretek közötti fellépés (legalitás, tudás, biztonság függvénye), 11: Bármire, 12: Agresszív fellépés (“felgyújtánám”, “mehúznám a ravaszt”, stb.), 13: Békemeneten való részvétel.

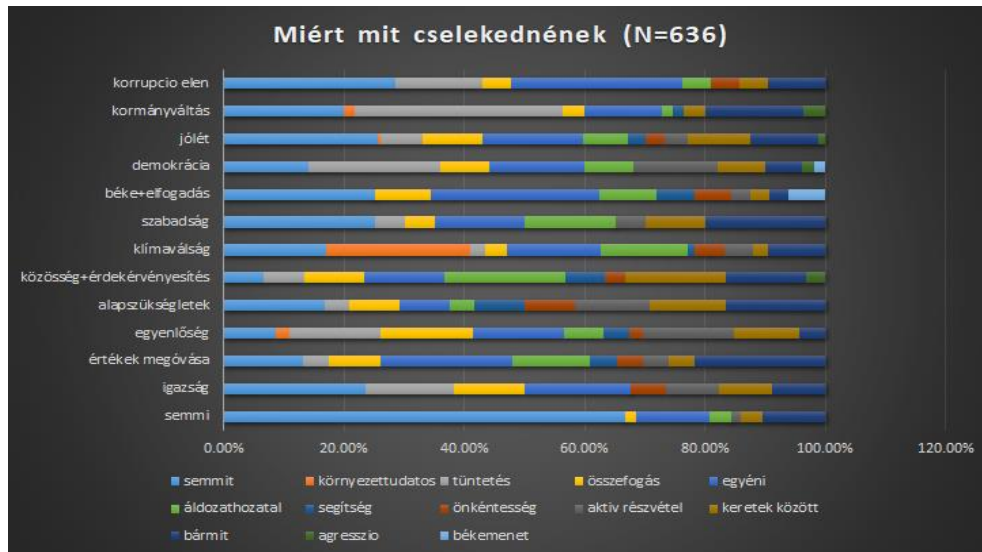
A **célért való cselekvési hajlandóság** (célért elképzelhető cselekvés) esetében a legtöbben semmire sem lennének hajlandóak (23,7%), őket követi az egyéni fellépés (16,3%), a bármi (10,8%), a megmozdulásokban való részvétel (9,9%), az áldozathozatal (8%), utána az összefogás (7,7%), a keretek között megfogalmazott cselekvés (7,5%), az aktív részvétel és kiállítás (5,3%), a környezettudatosság (3,6%), segítségnyújtás és adományozás (2,5%), végül az agressziót csak a minta 0,9%-a említette, a legkevésbé pedig a békemeneten vennének részt (32.ábra).

32. ábra – A megnevezett cél érdekében elképzelhető cselekvés (N=636)

A **cél és a cselekvési hajlandóság** között erős összefüggés áll fenn ($\chi^2(144, N=636) = 383,204, p = ,000$). Akik *semmit nem neveztek meg célként* a legnagyobb arányban semmit sem tennének (66,7%). Hasonlóan hozzájuk, akik *igazságot* szeretnék a legnagyobb arányban semmire nem hajlandóak azért (23,5%). Akik az *értékek megóvását* neveztek meg azonos arányba tennének egyéni szinten, vagy akár bármit megtennének érte (21,7-21,7%). Akiknek az *egyenlőség* elérése a céljuk azonos arányban (15,2%), vennék részt megmozdulásokon, összefogásban, egyéni fellépésben, aktív részvételben és kiállításban. Akiknek az *alapszükségletek kielégítése* a fontos (pl. lakhatás, megélhetés) megosztó képet mutatnak, azonos arányban nem tennének semmit vagy akár bármire hajlandóak lennének (16,7%). Akiknek a *közösség és érdekérvényesítés* a fontos, a legnagyobb arányban (20%) időt és energiát áldoznának arra. Akiknek a *klímaválság megszüntetése* lenne a céljuk leginkább (24,1%-ban) a környezettudatosság eszközével tennének azért. Akik a *szabadságot* neveztek meg a legnagyobb arányban (25%), csakúgy mint azok, akik a *békét* (25%) semmire nem lennének hajlandóak annak eléréseért. – Ugyanakkor a *szabadság* esetében, a kitöltők 20%-ánál megjelenik a bármí is, mint cselekvés. Azok, akiknek a *demokrácia* a céljuk 22%-ban megmozdulások útján érnék el. Akik a *jólétet* (25%), a

kormányváltást (20%) és korrupció felszámolását (28,6%) nevezték meg, mint vágyott cél, semmit sem tennének annak eléréseért (33. ábra).

33. ábra – A cél alapján meghatározott cselekvési hajlandóság

A célért való cselekvési hajlandóság alapján szignifikáns különbség van az általános aktivitásban ($F(12)=2,390, p=,005$) és a cselekvési terek számában ($F(12)=2,347, p=,006$). A leginkább azok tartják magukat aktívoknak, akik a Békemeneten vennék részt a számukra fontos cél elérése érdekében ($M = 5,67, SD = ,58$). Őket követik azok, akik időt és energiát áldoznának rá ($M = 4,451, SD = 1,7$), majd szinte rögtön mellettük, azok, akik aktívan részt vennének és kiállnának a céljukért ($M = 4,441, SD = 1,4$), illetve, akik önkéntes munkát végeznének ($M = 4,42, SD = 1,3$). A legkevésbé aktívoknak azok érzik magukat, akik adományoznának vagy segítséget nyújtanának az általuk megnevezett fontos cél elérése érdekében ($M = 3,125, SD = 1,45$). Az általános aktivitást mérő skála hozzávetőleges közepén helyezkednek el azok, akik semmit sem tennének ($M = 3,67, SD = 1,47$) a céljukért, azok, akik agresszív fellépést neveztek meg ($M = 3,83, SD = ,98$), illetve, akik keretek között ($M = 3,96, SD = 1,47$) lennének csak hajlandóak lépni.

Az társadalmi fellépés ($F(12)=3,276, p=,000$) és a radikális társadalmi fellépés ($F(12)=2,61, p=,002$) is szignifikáns eredményt hozott. A társadalmi fellépés esetében a megmozdulásokban résztvevők ($M = 1,61, SD = 1,08$) és azok, akik bármire hajlandóak lennének a céljukért ($M = 1,65, SD = 1,19$) szignifikánsan több aktivitási formában vennék részt, mint azok, akik semmit sem tennének ($M = ,95, SD = ,975$). A radikális

aktivitás esetében hasonló eredményt láthatunk: azok, akik bármire hajlandóak lennének ($M = ,42, SD = ,60$) szignifikánsan radikálisabbak, mint azok, akik semmit sem csinálnának ($M = ,13, SD = ,38$).

Azok, akik Békemeneten vennének részt ($N=3$) aktívak a legtöbb megnevezett szervezetben/térben ($M = 3,33, SD = 2,3$). Őket követik azok, akik időt és energiát áldoznának rá ($M = 1,43, SD = 1,87$), azok, akik önkénteskednének vagy civil szervezetekkel dolgoznának együtt a céljuk elérése érdekében ($M = 1,26, SD = ,93$). A legkevesebb térben azok aktívak, akik a céljuk eléréséért agresszív fellépést neveztek meg ($M = ,667, SD = 1,03$), akik a segítségnyújtást vagy adományozást írták ($M = ,75, SD = ,93$), illetve akik megmozdulásokon vennének részt ($M = ,78, SD = 1,26$) vagy semmit nem tennének ($M = ,834, SD = 1,13$). Hasonlóan alacsony értéket értek el azok is, akik állításuk szerint bármire hajlandóak lennének ($M = ,9855, SD = 1,02$).

A független változók esetében a nem és a lakóhely szerint nincs szignifikáns eltérés a cselekvési hajlandóságban, az életkor alapján gyenge eltérés látható ($F(12)=1,917, p=,030$). A keretek közötti fellépés ($M = 27,96, SD = 13,77$), a bármire való hajlandóság ($M = 29,75, SD = 12,365$) és a környezettudatosság ($M = 30,43, SD = 13,86$) mint potenciális cselekvési forma főként a fiatalabb almintára jellemző, míg az összefogásban való részvétel ($M = 35,80, SD = 13,35$), az egyéni fellépés ($M = 35,91, SD = 14,39$) és az áldozathozatal ($M = 36,98, SD = 15,8$) a valamivel idősebbeket jellemzi. Az iskolai végzettség ($\chi^2(60, N=636)=84,035, p=,022$) szerint az látható, hogy szinte mindenki a legnagyobb arányban azt jelölte, hogy nem tenne semmit, így az általános iskolai végzettséggel rendelkezők 20,9%-a, a szakiskolai végzettségűek 23,5%-a, a középiskolai végzettségűek 23,2%-a, a BA (23,2%), és az MA (26,1%). A PhD-t végzettek 42,9%-a áldozatokat is hozna, amellett, hogy jelentős arányban semmit sem tenne (28,6%). A szakiskolai végzettségűeknél a bármi is megjelenik, mint cselekvés (23,5%). Emellett az általános iskolai végzettségűeknél nagyobb arányban jelenik meg a megmozdulásokon (tüntetéseken, sztrájkon, demonstrációkon) való részvétel (16,3%), míg a szakiskolát (23,5%) és a középiskolát (15,8%) végzetteknél a bármire való hajlandóság, illetve a BA (20,0%), MA (19,6%) és a PhD (16,4%) végzettséggel rendelkezőknél az egyéni fellépés. A jövedelem és a szubjektív jólét esetében nem volt szignifikáns eredmény.

A válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők inkább aktívként definiálták magukat, különösen a magasabb iskolai végzettséggel és jövedelemmel rendelkezők. Ugyanakkor a minta legnagyobb százaléka a megnevezett fellépési formákban nem vett részt vagy csupán egyben. A radikálisabb megmozdulásoktól eddig a minta 79%-a távol maradt. Az általános aktivitás, a társadalmi fellépés és a radikális fellépés összefüggnek egymással, a fellépési formák növekedésével nő az aktivitás skálaértéke is. Az aktivitási terek esetében látható, hogy a minta közel fele (46,5%) egyik említett aktivitási térben sem aktív. Ugyanakkor minél több cselekvési tér munkájában vesz részt a kitöltő, annál aktívabbnak érzi magát, és annál több fellépésben és radikális megmozdulásban vett eddig részt.

A kérdőívben nyitott kérdések alapján feltérképeztük, hogy a válaszadók milyen célért cselekednének és annak eléréséért mire lennének hajlandóak. A cél esetében az látható, hogy a legtöbben a *jólétért* tennének. Ugyanakkor az általános aktivitás skáláján a legalacsonyabb értéket azok jelölték, akik a jólétet nevezték meg, illetve akik *nem neveztek meg célt* vagy a *korrupció felszámolását* írták. A leginkább aktívnak azok érzik magukat, akik célként a *nemzeti értékek megóvását* határozták meg, illetve a *demokráciát* és az *egyenlőséget*. Azok, akiknek a *nemzeti értékek megóvása*, a *klímaválság megszüntetése*, a *béke* és a *jólét* a kijelölt céljuk, általában egy szervezetben sem aktívak. A legnagyobb arányban azok jelöltek két aktivitási teret is, akiknek a célja a *szabadság* és a *közös érdekérvényesítés*. A korábban megnevezett célokért való cselekvési hajlandóság esetében az látható, hogy a minta 23,7%-a semmit sem tenne. A leginkább azok tartják magukat aktívnak, akik a Békemeneten vennének részt a számukra fontos cél elérése érdekében. A cél és a célért elképzelhető cselekvés között erős összefüggés áll fenn, akik a legtöbbször megnevezett jólétet tartják a legfontosabb célnak, az esetek 25%-ban semmit sem tennének érte. Az általános aktivitással összevetve azt az eredményt kaptuk, hogy leginkább azok tartják magukat aktívnak, akik a Békemeneten vennének részt, és ők azok, akik a legtöbb szervezetben aktívak. A társadalmi fellépés esetében a megmozdulásokon résztvevők illetve azok, akik bármire hajlandóak lennének a célért, szignifikánsan több aktivitási formában vettek eddig részt, mint azok, akik semmit sem tennének.

Mielőtt az egyes dimenziók között fennálló kapcsolatokat bemutatnám, a dimenziókon belüli változók és leíró eredményeiket az alábbi táblázat mutatja (17. táblázat).

DIMENZIÓK	VÁLTOZÓK	ÁTALAKÍTOTT VÁLTOZÓK	DIMENZIÓKON BELÜLI EREDMÉNYEK
KOGNITÍV ALTERNATÍVÁK	Stabilitás, Megőrzés, Igazságosság, Jogtalanság, Ágencia	3 faktor: - Igazságos és fenntartandó rendszer - Instabil és megváltoztatható rendszer - Jogtalan és stabil rendszer	Eu. és Nyugat mint társadalom – igazságosabb és stabilabb társadalomkép Magyarország min társadalom – kevésbé megváltoztatható
	Mi a társadalom?	Magyarország, Eu. és Nyugat, Világ	Leginkább az értékközösségekkel azonosulnak, legkevésbé az emberiséggel.
SZOCIÁLIS IDENTITÁS	IWAH 6*5 item=30	IWAH: közösség, magyarok, európaiak, értékközösség, emberiség	Érték: becsület, tisztesség, lojalitás és a kultúra, tudás a legfontosabbak. A közösségi aktivitás azonosulásokkal és a szociális hálóval is erősen összefügg. A válaszadók többsége mikroközösségre gondolt.
ÉRTÉKKÖZÖSSÉGEK	Értékek	Kódolt értékdimenziók	
	Közösségi aktivitás	Faktor	
KOMMUNIKÁCIÓ	Közösség	Kódolt közösség	
	Szociális háló	1. Kutatás szerint	A minta közel fele kizárólag leközlelebbi ismerőseivel beszél közügyekről. A kommunikációs tér nyitottsága és az információ források száma pozitívan korrelál.
HATALOM	Kommunikációs háló	1. Kutatás szerint	
	Információforrások	Mennyiségi mutató	
KOLLEKTÍV CSELEKVÉS	Politikai és társadalmi szereplőkbe vetett bizalom	2 faktor: - Intézményekbe vetett bizalom - Civil szervezetekbe vetett bizalom	A minta legkevésbé a kormányban, leginkább a civil szervezetekben bízik. A bizalom összefügg a hatalomtól való függés észlelésével és a hatalommal kapcsolatos cselekvésekkel. A hatalmat a minta több mint fele a kormánnyal azonosította.
	Hatalom reprezentáció	Asszociáció – IraMuTeQ	
	Hatalomhoz kapcsolódó érzelem	Asszociáció – IraMuTeQ	
	Hatalom cselekvési síkjai	2 faktor: - Hatalom elleni cselekvés - Hatalom melletti cselekvés	
	Hatalomtól való függés	1 item	
	Hatalom definíció	Kódolt: kormány, Fidesz, intézmények, iskola, infum, politika	
	Cél	Kódolt	A minta inkább aktívnak tartja magát, ami összefügg azzal, hogy eddig hány társadalmi fellépésben vettek részt és azokból hány radikális cselekvésben. Az aktivitási terek száma is növekszik az észlelt általános aktivitással és a társadalmi fellépések és radikális fellépések számával. Ugyanakkor a minta majdnem fele egyetlen szervezetben sem aktív. Az esetleges cselekvési célok céljaként elsősorban a jólétet nevezték meg, ugyanakkor azért negyedül semmit sem tenne. A minta közel negyede bármilyen célt megjelölve azért cselekedni nem lenne hajlandó.
	Mire lenne hajlandó a célért	Kódolt	
	Általános aktivitás skála	1 item	
	Társadalmi fellépés	6 lehetőség – kumulatív skála	
Radikális fellépés	Kumulatív skála (sztrájk és polgári engedetlenség)		
Aktivitási terek	Kumulatív skála (9 aktivitási tét)		
Szocio-demográfiai mutatók	Nem, kor, iskolai végzettség, lakóhely objektív (jövedelem) és szubjektív jólét		Inkább nők, fiatalabbak, fővárosban élők, középiskolai vagy főiskolai/BA végzettségűek. Főként 150-200 ezer forint havi nettó jövedelemmel rendelkeztek 2019-ben.

17. táblázat – A második kutatásban alkalmazott változók összesített leírása

10.4. Leíró eredmények - változók közötti kapcsolatok és asszociációk

10.4.1. Három csoport a szociális identitás és kognitív alternatívák alapján

A kognitív alternatívák változói és a szociális identitás változójába tartozó egyes csoportokban mért azonosulás összefüggött (18. táblázat).

Kognitív alternatívák	Szociális identitás				
	Azonos értékrend	Saját közösség	Magyarok	Európaiak	Emberiség
Igazságos és fenntartandó	n.s.	n.s.	214** p=,000	n.s.	n.s.
Jogtalan és stabil	,125** p=,002	n.s.	n.s.	n.s.	,117** p=,003
Instabil és megváltoztatható	,183** p=,000	,165** p=,000	n.s.	,163** p=,000	,273** p=,000

18. táblázat – A szociális identitást mérő csoportazonosulások összefüggése a kognitív alternatívákkal

Ezért Hierarchical K-Means Cluster-elemzést végeztünk a három faktor mentén kapott regressziós pontszámokkal, valamint a magyarokkal és az emberiséggel való azonosulás faktoraival. Azért csak ezzel a két azonosulással, mert azt feltételeztük, hogy a nemzeti azonosulás és a világpolgárként való öndefiníció van a legtávolabb egymástól (az IWAH egységeket korreláltatva, e két azonosulási forma között volt a legalacsonyabb korreláció). A statisztikai eljárás alapján az alábbi három klasztert definiáltuk: (1) **Rendszerrel azonosulók** (N=172), (2) **Rendszerrel ellenazonosulók** (N=202) és (3) **Változást igénylők** (N=262). Ezek után megnéztük, hogy a három klaszter miben különbözik egymástól (19. táblázat). Ahogy a táblázatban is látható, a rendszerrel azonosulók erősen azonosulnak a magyarsággal, illetve igazságosnak és fenntartandónak élik meg a társadalmi rendszert. A rendszerrel ellenazonosulók jogtalanak és stabilnak élik meg a rendszert, és a másik két csoporthoz mindkét azonosulási szinten kevésbé kötődnek. A változást igénylők csoportja ugyan jogtalanak és stabilnak tartja a rendszert, de sokkal inkább megváltoztathatónak észleli azt, miközben egyszerre azonosul a magyarokkal és az emberiség tagjaival (19. táblázat).

	Rendszerrel azonosulók	Rendszerrel ellenazonosulók	Változást igénylők
Igazságos és fenntartandó	$M = ,98 (SD = 1,11)$	$M = -,37 (SD = ,626)$	$M = -,36 (SD = ,67)$
Jogtalan és stabil	$M = -,84 (SD = 1,01)$	$M = ,299 (SD = ,894)$	$M = ,319 (SD = ,715)$
Instabil és megváltoztatható	$M = -,377 (SD = ,793)$	$M = -,767 (SD = ,742)$	$M = ,839 (SD = ,584)$
IWAH magyar	$M = 3,623 (SD = ,668)$	$M = 2,748 (SD = ,767)$	$M = 3,374 (SD = ,713)$
IWAH emberiség	$M = 2,533 (SD = ,578)$	$M = 2,436 (SD = ,628)$	$M = 3,011 (SD = ,666)$

19. táblázat – A klaszterek átlagértékei a kognitív alternatívák és azonosulás szerint

A klasztereket a többi változóval is összevetettük. Ahogyan az a táblázatból is látható (20. táblázat), a változást igénylők az emberiséggel jobban azonosulnak, mint a rendszerrel azonosulók és az ellenazonosulók, a magyarsággal való azonosulásuk minimálisan alacsonyabb, mint az rendszerrel azonosulóké. Értékek mentén is különbözik a három csoport, míg a rendszerrel azonosulóknál az értékközösség mögött a keresztény értékrend és a nemzet áll, addig az ellenazonosulók mögött a tisztesség, becsület, kultúra, tudás, végül a változást igénylők mögött az emberi jogok, a szabadság, a szolidaritás, a környezettudatosság és a tolerancia. Ők azok, akik közösségeikben aktívabbak és a szociális hálójuk (hasonló értékrenddel rendelkező emberek körülöttük) a legkiterjedtebb. Kommunikációs síkjaik is kiterjedtebbek, mint a másik két csoporté. Míg az azonosulók bíznak az intézményekben, és a hatalom mellett cselekednének, addig a változást igénylők a civil szervezetekben bíznak és ellene cselekednének. Az ellenazonosulók kevésbé, mint a változást igénylők, de szintén cselekednének a hatalom ellen, miközben senkiben sem bíznak. A hatalomtól való függés tekintetében a rendszerrel azonosulók érzik a legkevésbé úgy, hogy függenek attól.

Cselekvési szinten a három csoport szintén különbözik. Míg általánosságban a rendszerrel azonosulók és a változást igénylők is úgy élik meg, hogy aktívak, mind a társadalmi fellépések számában, mind a radikális társadalmi fellépések számában a változást igénylők a leginkább aktívak. Miközben mindkét csoport részt is vesz különböző terekben, az ellenazonosulók nem. Annak ellenére, hogy mindhárom csoport jelezte a magasabb szintű

jólétért való kiállást mint célt, a rendszerrel azonosulók a nemzeti értékek megóvását, az ellenazonosulók a kormányváltást, míg a változást igénylők a klímaválság megszüntetését, az alapszükségletek kielégítését és a demokrácia visszaállítását is olyan célokként nevezték meg, amelyekért cselekednének.

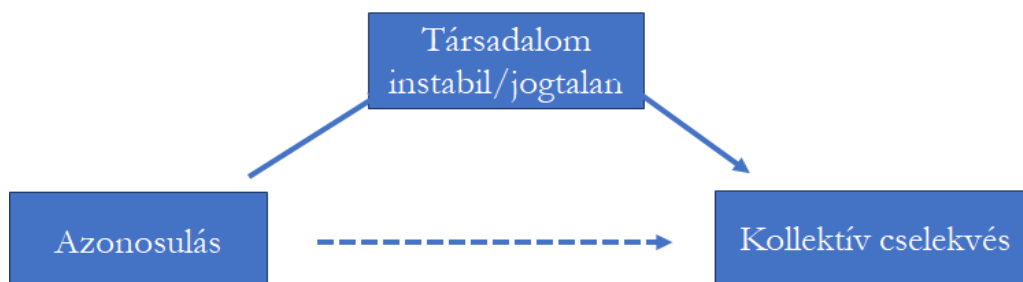
DIM	VÁLTOZÓK	Rendszerrel azonosulók	Rendszerrel ellenazonosulók	Változást igénylők
Azonosulás	IWAH közösség (F(2)=14,001, p=.000)	M = 3,703 (SD:;744)	M = 3,522 (SD:;768)	M = 3,88 (SD = 675)
	IWAH értékközösség (F(2)=16,467, p=.000)	M = 3,786 (SD:;668)	M = 3,845 (SD:;613)	M = 4,101 (SD = 594)
	IWAH európai (F(2)=29,836, p=.000)	M = 3,022 (SD:;630)	M = 2,773 (SD:;651)	M = 3,246 (SD = 672)
Közösség	Értékek $\chi^2(20,N=636)=58,931$, p=,000	keresztény, magyar nemzet	becsület, tisztesség, lojalitás, kultúra és tudás, család	emberi jogok, szabadság, szolidaritás, környezettudatosság,, tolerancia
	Közösség	n.s.	n.s.	n.s.
	Közösségi aktivitás F(2)=15,362, p=.000	M = ,35, SD = ,10	M = -,35, SD = ,10	M = ,50, SD = ,09
	Szociális háló $\chi^2(8,N=636)=15,969$, p=,043	4-6 fős közösség	4-6 fős közösség	10+ fős közösség
Kommunikáció	Kommunikációs háló $\chi^2(6,N=636)=22,851$, p=,001	barátok és ismerősök	barátok és ismerősök	barátok és ismerősök, illetve bárki
	Információ forrás	n.s.	n.s.	n.s.
Hatalom	Hatalom definíció	n.s.	n.s.	n.s.
	Intézményekbe vetett bizalom F(2)=104,027, p=.000	+	-	-

	Civil szervezetekbe vetett bizalom F(2)=10,302, p=,000	-	-	+
	Cselekvés hatalom mellett F(2)=27,822, p=,000	+	-	-
	Cselekvés hatalom ellen F(2)=30,6, p=,000	-	+	++
	Hatalomtól való függés F(2)=20,185, p=,000	+	++	++
Kollektív cselekvés	Általános aktivitás F(2)=29,978, p=,000	M = 4,250, SD = 1,4434	M = 3,386, SD = 1,459	M = 4,359, SD = 1,3650
	Társadalmi fellépés F(2)=17,558, p=,000	M = ,9477, SD = 1,016	M = 1,243, SD = 1,095	M = 1,565, SD = 1,09
	Radikális társadalmi fellépés F(2)=7,696, p=,000	M = ,1395, SD = ,395	M = ,223, SD = ,473	M = ,328, SD = ,573
	Aktivitási terek F(2)=7,509, p=,001	M = 1,076, SD = 1,242	M = ,698, SD = 1,052	M = 1,0725, SD = 1,130
	Célmeghatározás $\chi^2(24, N=636)=54,308$, p=,000	jólét, értékek megóvása	jólét, kormányváltás	klímaválság, alapszükségletek, jólét, demokrácia
	Cselekvési hajlandóság a célért	n.s.	n.s.	n.s.

20. táblázat – A klaszterek alapján kapott eredmények

10.4.2. Kollektív cselekvés előrejelzése

Mediátor modelleket futtattunk abból a feltételezésből kiindulva, hogy az azonosulás meghatározza a kollektív cselekvésben való részvételt, illetve ezt a folyamatot a társadalom észlelt instabilitása és jogtalansága mediálja. Így azt néztük meg, mennyire jósolja be az egyes cselekvéseket az egyes közösségekkel (értékközösség, magyarok, emberiség) való azonosulás, és ezt a folyamatot szignifikánsan mediálja-e a társadalom igazságosság/stabilitásáról alkotott képe. A képlet tehát az azonosulás és cselekvés közötti ok-okozati viszony feltárása volt, a kognitív alternatívák mediálásával.

34. ábra – Az azonosulás és cselekvés közötti ok-okozati viszony feltárása a kognitív alternatívák mediálásával

Független változók: azonosulásként az IWAH egyes dimenziók mentén kapott pontértéket kezeltük (közösség, értékközösség, magyarok, európaiak, emberiség).

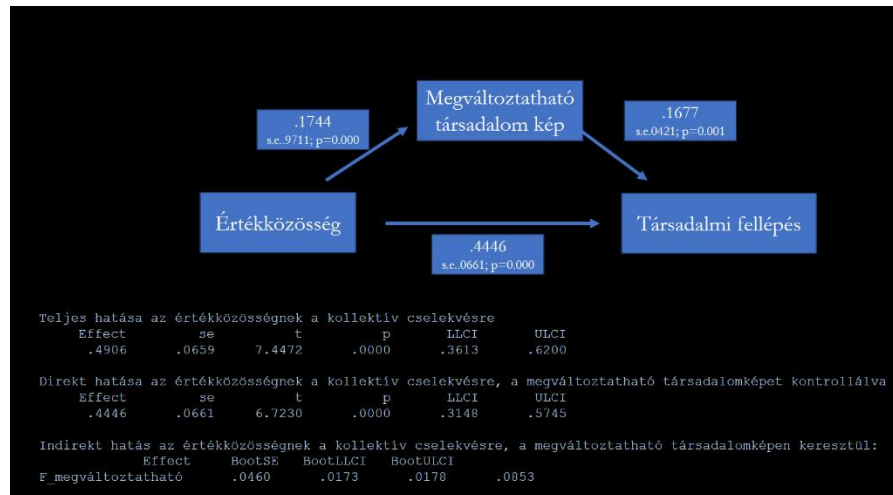
Mediátorok: a társadalom észleléseként annak három faktorát alkalmaztuk: fenntartandó és igazságos, jogtalan és stabil, illetve megváltoztatható társadalomkép.

Függő változó: A cselekvés volt, így a társadalmi fellépés összesített értéke (petíció aláírása, demonstráció, sztrájk, polgári engedetlenség), illetve a cselekvési hajlandóság hatalom tükrében alkalmazott kumulatív skálája, így a hatalom ellen való cselekvés és a hatalom melletti cselekvés.

A következő eredményeket kaptuk:

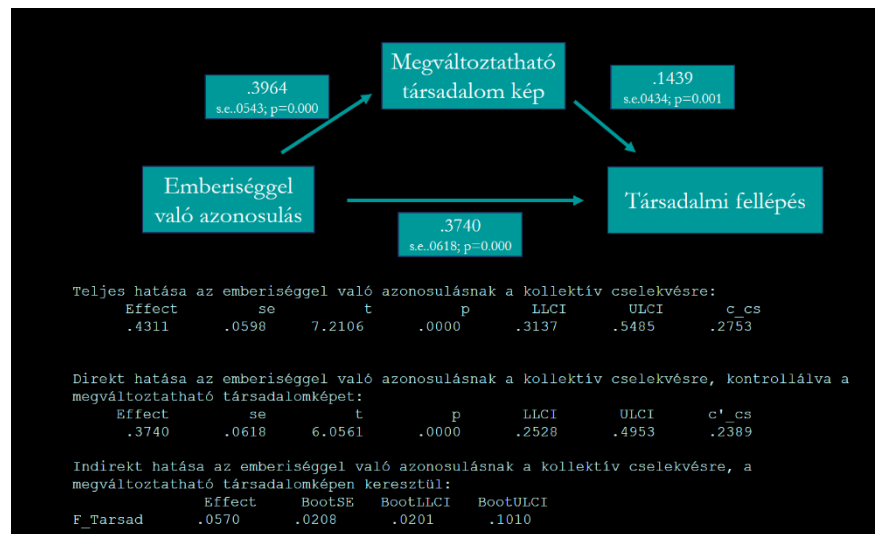
1. Bár a társadalom jogtalan és stabilként észlelését az értékközösségekkel való azonosulás ($\beta = ,277, p < ,000$) minimálisan, de szignifikánsan bejósolja ($R^2 = ,024, F(1,636) = 15.654, p < ,000$), a jogtalanság észlelése nem jósolja be szignifikánsan egyik aktivitási formát sem önmagában, sem mediátorként.

2. Az értéközosséggel való azonosulás bejósolta az aktivitások számát, a társadalom megváltoztathatóságának észlelése pedig mediálta ezt a folyamatot. A hatalommal szembeni cselekvésnél is szignifikáns eredményeket kaptunk, csak kisebb hatással (Teljes hatás: .2549, se.: .0616, p=,000; direkt hatás: .2064, se.:.0617, p=,0009, indirekt hatás: .0484, llci.0200, ulci:.0848) (35. ábra):

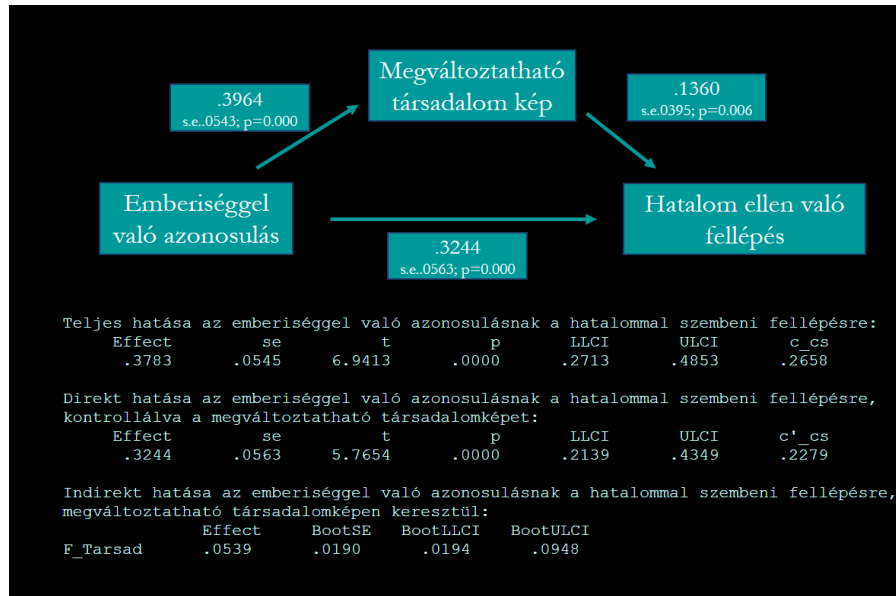

35. ábra – Értékközösség - megváltoztatható társadalom kép – társadalmi fellépés mediátor modellje

3. Az emberiséggel való azonosulás a társadalmi fellépést és a hatalommal szembeni cselekvést is bejósolta, amely folyamatot mindkét esetben a társadalom megváltoztathatóságának észlelése szignifikánsan mediálta (36-37. ábra).

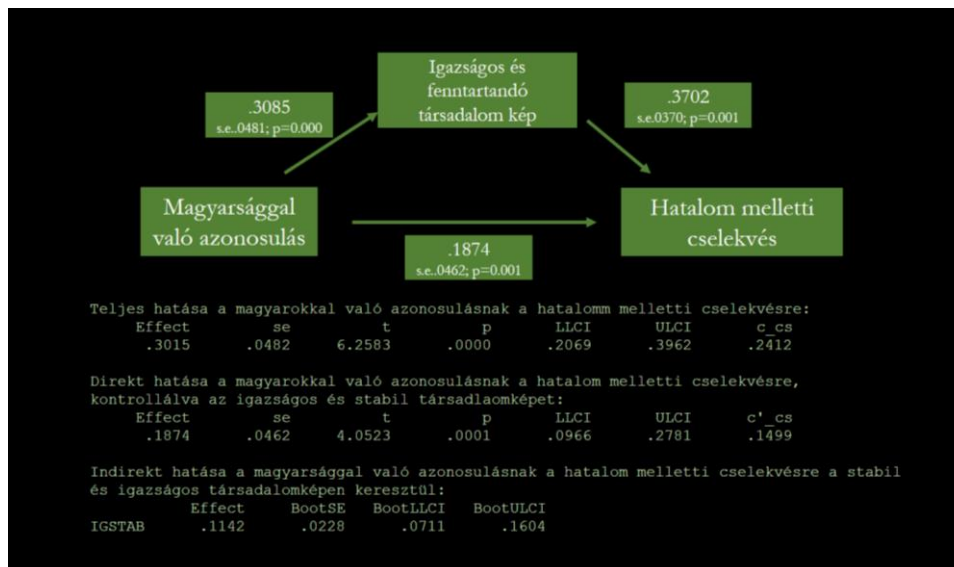

36. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje

37. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje

4. Végül a magyarsággal való azonosulás a hatalom melletti cselekvést jósolta be szignifikánsan, az igazságos és fenntartandó társadalomkép erős és szignifikáns mediációjával (38. ábra).

38. ábra – A magyarsággal való azonosulás- igazságos és fenntartandó társadalom kép - hatalom melletti fellépés mediátor modellje

Összegezve tehát a különböző azonosulások eltérő cselekvési formákat jósolnak be és eltérő társadalomképek mediálják ezt a folyamatot. Az értékközösséggel és az emberiséggel való azonosulás együtt jár a kognitív alternatívákkal, tehát egy instabil és megváltoztatható társadalom képével, amelyek kihatnak mind a társadalmi fellépések mennyiségére, mind a hatalommal szembeni cselekvés motivációjára. Ezzel szemben a magyarsággal való azonosulás, ha önmagában kevésbé is jósolja be a hatalom melletti fellépést, előrejelez egy igazságos és fenntartandó társadalomképet, és a két változó együtt jósolja be a hatalom melletti fellépést. Minden mediációs vizsgálatunknál az azonosulás bejósolta a társadalomképet, az értékközösséggel való azonosulás is minimálisan hatott a társadalom jogtalanságának az észlelésére, ugyanakkor a jogtalanság érzete nem jósolta be a cselekvési formákat.

10.4.3. A hatalom reprezentációja

A 2018-as kutatáshoz hasonlóan a 2019-es is tartalmaz a hatalomra vonatkozó asszociációs változókat. A hatalom vizsgált tartalmi síkjait a második kutatásban absztraktabb szinten kezeltük, így nem konkrét aktorok (kormány, állami, civil szervezetek) formájában került elemzésre, hanem egyrészt a hatalomra adott szabad asszociációk mentén, másrészt a hatalomhoz kapcsolódó érzelmeken keresztül. E két projektív feladatban kapott szavakat ugyanúgy, ahogy az első adatfelvételnél az IRaMuTeQ 0.7 alpha 2 2020 nevű szövegelemző programmal dolgoztuk fel (Ratinaud, 2009; Loubère és Ratinaud, 2014), ami az R statisztikai program és a Python programnyelvre épül és szövegek multidimenzionális elemzését tudtuk vele elvégezni. A második kutatás felépítése az elsőt követi, tehát **Prototipikusság elemzést, Hasonlósági elemzést, Reinert módszert** (Reinert, 1983, 1986, 1991) és a fentebb bemutatott változók alapján **együtt járások faktoriális elemzését tartalmazza** (AFC).

Az egyes elemzéseknél a következő független változókat kódoltuk:

1. Nem: *NEM_férfi, *NEM_nő
2. Iskolai végzettség: *ISK-altalános, *ISK-szakisk, *ISK-kozepisk; *ISK_BA, *ISK_Ma, *ISK_PhD
3. Életkor: *AGE_18-29; *AGE_30-45; *AGE_46-55; *AGE_56-65; *AGE_66+
4. Lakóhely: *LH_fováros; *LH_megyesz; *LH_varos; *LH_falu; *LH_kulfold
5. Jövedelem: *JOV_nv; *JOV_50-; *JOV_50-100; *JOV_100-150; *JOV_150-250; *JOV_250-500; *JOV_500+

6. Szubjektív jólét: *SZJ_alacsony (1-3); *SZJ_kozepes (4); *SZJ_magas (5-7)
7. Társadalom definíció: *TSDdef_Mo; *TSDdef_Eu; *TSDdef_Vilag
8. IWAH közösség: *IWAHk_alacsony (3,5-ig); *IWAHk_kozep (4,16-ig); *IWAHk_magas(4,16 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
9. IWAH magyarok: *IWAHm_alacsony (3,0-ig); *IWAHm_kozep (3,66-ig); *IWAHm_magas (3,66 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
10. IWAH európaiak: *IWAHeu_alacsony (2,83-ig); *IWAHeu_kozep (3,33-ig); *IWAHeu_magas (3,33 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
11. IWAH értékközösség: *IWAHek_alacsony (3,66-ig); *IWAHek_kozepes (4,33-ig); *IWAHek_magas (4,33 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
12. IWAH emberiség: *IWAHem_alacsony (2,33-ig); *IWAHem_kozepes (3,0-ig); *IWAHem_magas (3,0 felett); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
13. Érték:*ERTEK_0 (nincs); *ERTEK_1 (becsület, tisztesség, lojalitás); *ERTEK_2 (humanitas, emberi jogok, egyenlőség); *ERTEK_3 (család, barát, munka); *ERTEK_4 (keresztény); *ERTEK_5 (kultúra, tudás); *ERTEK_6 (szabadság); *ERTEK_7 (szolidaritás); *ERTEK_8 (környezettudatosság); *ERTEK_9 (tolerancia); *ERTEK_10 (magyar nemzet)
14. Saját közösség: *Skoz_senk (senkit nem nevez meg), *Skoz_mik (mikroközösség); *Skoz_tagabb (tágabb közösség); *Skoz_has (hasonlóság); *Skoz_nemz (nemzeti); *Skoz_vil (világ)
15. Közösségi aktivitás: *KOZakt_alacsony (-,322-ig); KOZakt_kozep (,529-ig); KOZakt_magas (,529 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
16. Szocialis háló: *SZ_0 (senki); *SZ_1-3; *SZ_4-6; *SZ_7-10; *SZ_10+
17. Kommunikációs háló: *K_senki; *K_ib (ismerősök+barátok); *K_tik (távolabbi ismerősök+kollégák); *K_barki
18. Információforrás: *INF_0; *INF_1-3; *INF_4-6; *INF_7-8
19. Hatalomtól való függés: *HF_alacsony (1-3); *HF_kozep (4); *HF_magas (5-7)
20. Hatalom definíció: *HD_nv (nem válaszol); *HD_kormany; *HD_fidesz; *HD_td (több dimenziós); *HD_iskola; *HD_intezm (intézmények); *HD_munka (munkahely); *HD_intim; *HD_polit (politika)
21. Inézményekbe vetett bizalom: *IB_alacsony (-,595-ig); *IB_kozep (,225-ig); *IB_magas (,225 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
22. Civil szervezetekbe vetett bizalom: *CB_alacsony (-,462-ig); *CB_kozep (,517-ig); *CB_magas (,517 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
23. Cselekvés a hatalom mellett: *HCSM_alacsony (-,648-ig); *HCSM_kozep (,342-ig); *HCSM_magas (,342 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
24. Cselekvés a hatalom ellen: *HCSE_alacsony (-,403-ig); *HCSE_ (,464-ig); *HCSE_ (,464 fölött); (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
25. Fontos cél: *CEL_0 (semmi); *CEL_1 (igazság); *CEL_2 (értékek megóvása); *CEL_3 (egyenlőség); *CEL_4 (alapszükségletek); *CEL_5 (közösségek és érdekérvényesítés); *CEL_6

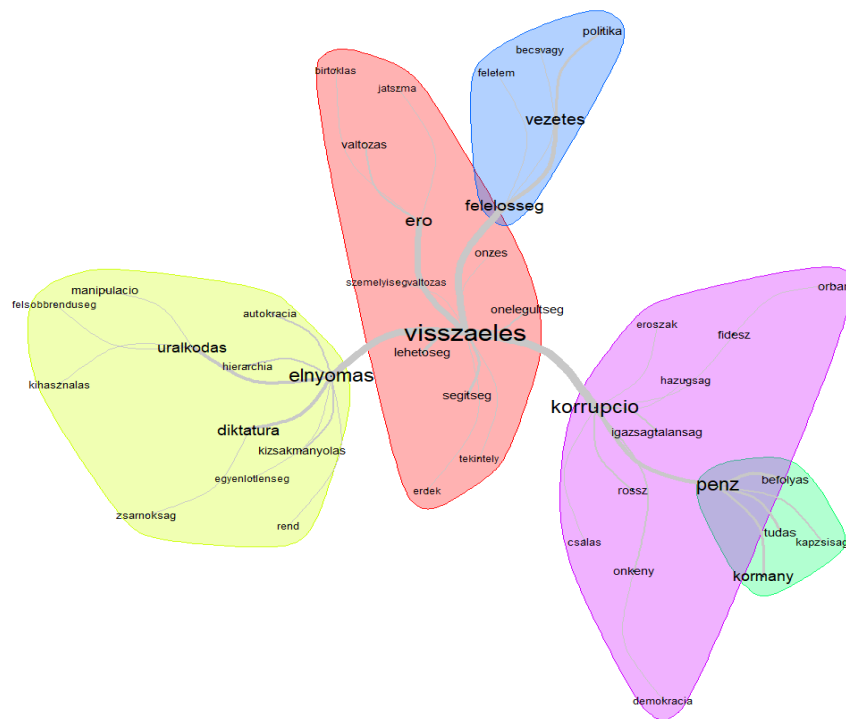
- (klímaválság megszüntetése); *CEL_7 (szabadság); *CEL_8 (béke és elfogadás); *CEL_9 (demokrácia); CEL_10 (jólét); *CEL_11 (kormányváltás); *CEL_12 (korrupció felszámolása)
26. Fontos célért való cselekvési hajlandóság: *CELcsel_0 (semmire); *CELcsel_1 (környezettudatosság); *CELcsel_2 (megmozdulás: tüntetés, demonstráció, sztrájk); *CELcsel_3 (közösség, összefogás, bevonódás); *CELcsel_4 (egyéni: petíció, véleménynyilvánítás, szavazás); *CELcsel_5 (áldozathozatal: idő, energia, munka); *CELcsel_6 (segítség, adományozás); *CELcsel_7; (önkéntesség, civil szervezeti részvétel) *CELcsel_8 (aktív részvétel, kiállítás); *CELcsel_9 (keretek között); *CELcsel_10 (bármi); *CELcsel_11 (agresszió); *CELcsel_12 (békemenet)
27. Általános aktivitás: *AKT_alacsony (1-3); *AKT_kozep (4); *AKT_magas (5-7)
28. Társadalmi fellépés: *TF_0; *TF_1; *TF_2; *TF_3; *TF_4
29. Radikális társadalmi fellépés: *RTF_0; *RTF_1; *RTF_2
30. Aktivitási terek mennyisége: *AT_0; *AT_1-2; *AT_3; *AT_4+
31. Kognitív alternatívák-igazságos-fenntartandó: *KaIF_alacsony (-,62-ig); *KaIF_kozep (,2439-ig); *KaIF_magas (,2439 fölött) (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
32. Kognitív alternatívák-megváltoztatható: *KaM_alacsony (-,449-ig); *KaM_kozep (,468-ig); *KaM_magas (,468 fölött) (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
33. Kognitív alternatívák-jogtalan-stabil: *KaJS_alacsony (-,296-ig); *KaJS_kozep (,566-ig); *KaJS_magas (,566 fölött) (Visual binning 2 cutpoint 33% alapján)
34. Klaszterek-IWAH magyar és emberiség+kognitív alternatíva: *CLUS_ellenaz (ellenazonosuló); *CLUS_azon (azonosuló); CLUS_valtig (változást igénylő)

10.4.3.1. A hatalom szociális reprezentációja

A mintában résztvevő emberek összesen 1974 szót asszociáltak a **hatalom ingerszóra**, átlagosan 3,19 szót. Miután összevontuk a szinonimákat, 215 különböző szót kaptunk. A hapax értéke 28,84%, tehát ennyi szó szerepel csak egyszer, így kiesik a további elemzésből.

Ahogy az a szófelhőben is látszik (39. ábra), a legnagyobb frekvenciával használt szavak a visszaélés (f=139), a korrupció (f=95), a pénz (f=89), az elnyomás (f=89), az erő (f=73), a vezetés (f=71), a felelősség (f=63), a diktatúra (f=58), az uralkodás (f=54) és a kormány (f=52) voltak. A szófelhő alapján tehát a legmagasabb frekvenciával alkalmazott szavak inkább negatívak. A hatalom legmagasabb frekvencia számban megjelenő asszociációja a *visszaélés*, ami a hatalommal való visszaélés formájában jelent meg az eredeti kódolatlan szövegekben. Ezt követte a *korrupció*, így az első kutatás kormány asszociációjával hasonló szociális reprezentáció látható. Ez rámutat arra a fentebb már bemutatott eredményünkre is,

- **Korrump hatalom**, amihez kapcsolódik a *hazugság*, az *igazságtalanság*, az *erőszak* *Fidesz* és *Orbán* szavak.
- **Anyagi alapú hatalom**, ami erőteljesen összefügg a korrupcióval, és elsősorban a *pénzen*, a *kormányon*, a *befolyáson* és a *kapzsiságon* nyugszik.
- **Elnyomó hatalom**, ami *uralkodó*, *diktatórikus*, *kizsákmányoló*, *zsarnok* és *manipulatív*.
- **Felelős vezetés**, ahol megjelenik a *félelem*, a *politika* és a *becsvágy* szavak.

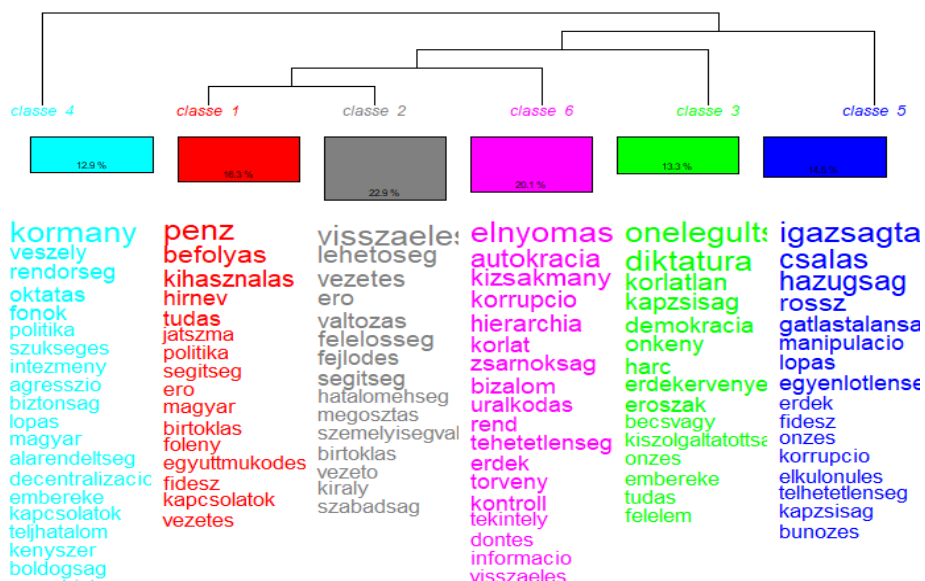

40. ábra – A hatalom szociális reprezentációjának gondolati térképe

A Reinert-módszert alkalmazva a program 6 klasztert különböztetett meg a szavak együtt járása mentén, amelyek a variancia 78,14%-át magyarázták. A klaszterek az alábbiak:

1. **A hatalom javai** (16,3%) – Az első klaszter azokra a javakra mutat rá, amelyek a hatalom által válnak elérhetővé.
2. **A hatalom használata** (22,9%) – A hatalmat annak használata alapján jeleníti meg, egyszerre fogalmaz meg potenciális pozitív és negatív felhasználást.

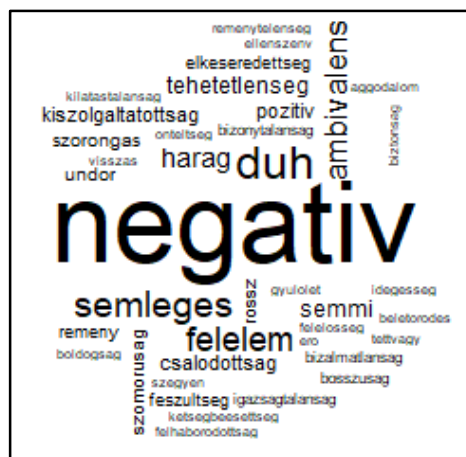
3. **Korlátlan hatalom** (13,3%) – A harmadik klaszter a korlátlanság mentén jelenik meg, magában hordozva a diktatúrát és a korlátlanságot, ugyanakkor annak ellenkezőjét is, a demokráciát és az “embereké” szó használata által annak közös birtoklását.
4. **Intézményesített hatalom** (12,9%) – A negyedik az intézményesített hatalom klasztere, ami megjelenik azok hierarchizált felépítésében.
5. **Jogtalan hatalom** (14,5%) – Az ötödik klaszter alapja a jogtalanság, az igazságtalanság, a család és a hazugság.
6. **Az elnyomó hatalom** (20,1%) – A kizsákmányoló autoriter hatalmat jeleníti meg.

41. ábra – A hatalomra asszociált szavak klaszterei

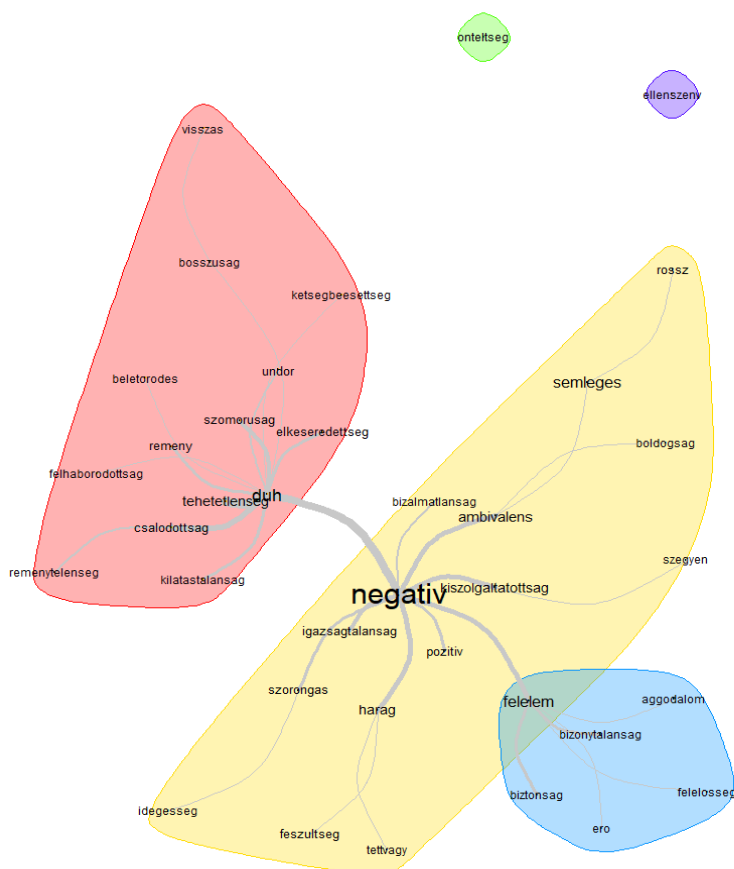
Amikor arra kértük a kitöltőket, hogy nevezzenek meg a hatalommal kapcsolatban érzelmeket, összesen 897 szót használtak, átlagosan 1,41-et. Miután összevontuk a szinonimákat, 78 különböző szót kaptunk, az összes szó 33,33%-a hapax, vagyis egyszer szerepel, így kiesett a további elemzésből.

Ahogy az a szófelhőben is látható (42. ábra), a legnagyobb frekvenciával használt szó a negatív (f=238), a mintánk több mint 37%-a használta, semleges (f=59) szót a minta több mint 16%-a, a pozitív (f=22) szót pedig a mintánk több mint 5%-a használta. Érzelmi szinten a düh (f=81), félelem (f=52), a harag (f=35), a tehetetlenség (f=25) és a kiszolgáltatottság (f=24), illetve a csalódottság (f=22) jelent meg a legnagyobb arányban.

42.ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek szófelhője

A prototipikusság elemzés mentén a negatív, a semleges, az ambivalens és a semmi képezik az érzelmi viszonyulás alapját. Erre épül a düh, a félelem és a harag. (Függelék-53.ábra) .

43. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek gondolati hálója

Az asszociációs háló esetében három főbb kategória látható:

- **Negatív** érzelmek – Ehhez kapcsolódik a harag, az ambivalens érzések, az igazságtalanság, a szégyent eredményező kiszolgáltatottság és egyfajta szorongási szint.
- **Félelem** – Ehhez kapcsolódik a bizonytalanság érzet.
- **Düh** – A tehetetlenség, szomorúság és csalódottság kapcsolódik hozzá.

A szavak alacsony frekvenciája miatt klaszterelemzést nem tudtunk alkalmazni.

Összességében a minta hatalom reprezentációja komplex és többdimenziós. Miközben a hatalommal való visszaélés a legkonszenzuálisabb eleme a reprezentációnak, megjelenik mindaz, ami a hatalommal elérhető, ami annak önkényességéből és határtalanságából vagy annak hiányából fakad. Emellett feltűnnek azok a lehetőségek, ahogyan a hatalommal élni lehet. Érzelmileg is hasonló komplexitást látunk, elsősorban negatívként értelmezett érzelmi sík, ami tartalmaz semleges és pozitív elemeket is. Miközben tartalmi szempontból a hatalom tárgya és alanya is szerepel, érzelmi szinten inkább csak a hatalomnak való kitettség síkja jelenik meg. Nem csak a harag és válfajai, a düh és a gyűlölet, de a félelem, szorongás állapota is a bizonytalanságtól, ahogyan a szomorúság, beletörődés érzelmi színezete is megjelent az érzelmek asszociációk között.

10.4.3.2 A hatalom és az ahhoz kapcsolódó érzelmek tartalmi elemei közti különbségek

A hatalom szociális reprezentációja illetve az ahhoz köthető érzelmek alapján a fentebb leírt változók mentén eltéréseket láthatunk a különböző alcsoportok között. A leginkább negatív szavakat azok alkalmazták a hatalomra, akik *alacsonyan azonosulnak a magyarokkal* (elnyomás), akik értékeiket a *becsület* (hazugság) *környezettudatosság*on keresztül fogalmazzák meg (manipuláció), akik a hatalom alatt a korábbi kérdések esetében a *kormányra* gondoltak (korrupció), akiknek az *intézményekbe vetett bizalma alacsony* (korrupció), illetve akik *nem cselekednének a hatalom mellett* (korrupció, diktatúra), akik akár *ellene* is fellépnének (kényszer), és akik számára a *korrupció felszámolása* (korrupció) és a *demokrácia elérése* (hazugság) lenne a legfőbb cél. Ugyancsak a negatív jelzők domináltak azok esetében is, akiknek társadalmi *aktivitása* (általános aktivitást mérő skála)

közepes mértékű (hataloméhség), illetve akik a megnevezett *fellépési formák* közül – petíció aláírása, aláírásgyűjtés, demonstráció, sztrájk és polgári engedetlenség – már korábban kettőben részt vettek (tudatlanság).

Negatív érzelmeket, így haragot és dühöt elsősorban azokban váltott ki, akik *nem lépnek fel a hatalom mellett*, illetve azok esetében, akik erőteljesebben *fellépnek ellene*, és akik úgy érzik erősen *függnek* tőle. Végül a kognitív alternatívák mentén is különbség látható: akik *nem tartják igazságosnak és fenntartandónak* a társadalmi rendszert illetve inkább *jogtalannak* tartják, többször nevezték meg a dühöt és a haragot, mint mások.

A tehetetlenség jellemzi inkább azokat, akik *közösségi aktivitása* magasabb, és akik *igazságosnak és fenntartandónak* tartják a rendszert. Míg azok, akik *értékközösségeikkel* magasabban azonosulnak inkább a biztonsághoz kötik a hatalmat, azok, akik az *európaiakkal azonosulnak* inkább éreznek reményt, mint mások. Orbán Viktort és a Fideszt főként azok nevezték meg a hatalom leírásában, akik társadalom definíciója a korábbiak során *Magyarország* volt, akik aktívak ugyan, de csak egy-két társadalmi térben, szervezetben, akik *bármit* megtennének a számukra fontos cél érdekében, akiknek a hatalommal kapcsolatos kérdések során (így függőség és cselekvés) az arra vonatkozó definíciójuk a Fidesz volt, illetve ritkábban írták őket azok, akik *erősebb bizalmat mutatnak az intézmények* iránt. Akik *távolabbi ismerőseikkel* beszélgetnének a közügyekről úgyszintén a felelősség mentén fogalmazzák meg inkább a hatalmat, míg azok, akik erőteljesebben *függnek* tőle ritkábban nevezik veszélyesnek, akik erőteljesebben *bíznak az intézményi hatalomban* információk és vezetés mentén határozzák meg, csakúgy, mint azok, akik *cselekednének is érte*, illetve, akiknek legfőbb céljuk az *értékek megóvása* illetve akik *igazságosnak és fenntartandónak* tartják a rendszert, ők ritkábban használták a Fidesz és korrupció szavakat. Csakúgy mint azok, akik maximum egy-két szervezet életében aktívak, az ő esetükben a dühhel és a tehetetlenséggel szemben inkább semleges és ambivalens érzelmi viszonyulások jelentek meg. Végül, akik az *emberiséggel* alacsonyan azonosulnak a vezetést, míg akik erőteljesebben, a felelősséget látják inkább a hatalomban.

A hatalom és a hatalomhoz kapcsolódó érzelmek eredményei a vizsgált változók mentén							
Társadalom definíció	IWAH közösség	IWAH értékközösség	IWAH magvarok	IWAH európaiak	IWAH emberiség	Érték	Közösség definíció
Magyarország: Orbán (2,317) Távolabbi ismeret: felelősség (2,503), diktatúra (-2,264)	Alacsony: bírókás (2,1956) Közepes: önkény (2,143) Magas: játszma (2,4188)	Alacsony: bírókás (3,698), zsarnokság (-2,461) Magas: bírókás (-2,065)	Alacsony: elnyomás (2,303)	Közepes: hierarchia (2,628), törvény (2,321)	Alacsony: vezetés (2,2382) Magas: felelősség (2,9627)	Becület: hazugság (2,586) Korcs: vezetés (2,2135), veszt (2,156), viszály (2,1025) Környezet: tudatos: manipuláció (2,002), demokrácia (2,001)	Magas: játszma (2,296), tehetetlenség (-2,027)
Kommunikációs háló	Függés a hatalomtól	Hatalom definíció	Bizalom (intézmény, civil szervezetek)	Cselekvés a hatalom mellett	Cselekvés a hatalom ellen	Fontos cél	Fontos céjért való cselekvés
Bákvél: hatalom (2,3404) Távolabbi ismeret: felelősség (2,503), diktatúra (-2,264)	Közepes: éndék (3,162), információ (2,741) Magas: vezetés (-2,234)	Fidesz: Orbán (3,073) Jokola: önérdék (2,3185), felsőbbrendűség (2,0085) Kormány: korrupció (2,034) Több dimenzió: pénz (3,658), kizsálgatottság (2,09)	Int-Alacsony: korrupció (4,434), diktatúra (2,529), státusz (2,171), vezetés (-3,817), felelősség (-2,255), felelősség (-2,073), bírókás (-2,004) Közepes: alrendeltég (2,4263), vesztó (2,210), politika (2,186) Magas: vezetés (-2,611) Civ-Magás: korrupció (-3,598), felelősség (2,016)	Alacsony: korrupció (4,434), diktatúra (2,529), státusz (2,171), vezetés (-3,817), felelősség (-2,255), felelősség (-2,073), bírókás (-2,004) Közepes: alrendeltég (2,4263), vesztó (2,210), politika (2,186) Magas: vezetés (-2,611) Civ-Magás: korrupció (-3,598), felelősség (2,016)	Magas: egyenlőtlenség (2,815), könyvszer (2,134), vezetés (-3,332), segítség (-2,087)	Fontos cél	Fontos céjért való cselekvés
Társadalmi és radikális fellépés	Kognitív alternatíva	Klaszterek	Erzelmekkel kapcsolatos legfontosabb eredmények				
TF-2 fellépés: tudatlanság (2,1534), demokrácia (2,108) TF-3 fellépés: vezetés (-2,833) RTF-nincs fellépés: vezetés (-2,7906)	IF-Alacsony: Fidesz (3,5745), zsarnokság (2,305), ero (-2,438) IF-Magás: Vezetés (2,702), uralkodás (-2,216), Orbán (-2,998), korrupció (2,068), demokrácia (-2,400) M-Alacsony: demokrácia (-2,400) JS-Alacsony: pénz (2,619) JS-Közepes: kirekesztés (2,245) JS Magas: felelősség (-2,777)	Atomonlök: információ (2,53)	Hatalom cselekvés: Mielőtt Alacsony: düh (4,506), harag (2,453), undor (2,362), semleges (-4,362), ambivalens (-3,91), pozitív (-3,009), kizsálgatott (-2,783); Közepes: kizsálgatott (2,680); Magas: düh (-3,559), tehetetlenség (-2,1903), pozitív (4,716), semleges (3,3915), ambivalens (3,344) Ellen-Alacsony: semleges (3,933), semmi (2,406), felelősség (2,136), düh (-4,541); Magas: düh (2,443), semleges (-3,666) Hatalomtól való függés: Alacsony: semmi (2,3756), semleges (2,336); Magas: düh (2,013), semmi (-4,447) Intézményekben vetett bizalom: Alacsony: düh (3,786), harag (2,646), semleges (2,887); Magas: semleges (5,064), düh (-3,375), ambivalens (-2,159), semmi (-2,088) IWAH IWAH-értékközösség: Magas: bírókás (2,6187) IWAH-európaiak: Magas: remény (2,3595) Klaszterek Atomonlök: semmi (3,0398), semleges (2,464), ambivalens (2,188), düh (-3,457); Ellenatomonlök: undor (2,236), semmi (-2,113), semleges (-2,2865); Vátozat igénylő: undor (2,236), semleges (-2,2865) Kognitív alternatíva Igazságos, fenntartandó: Alacsony: düh (2,761), tehetetlenség (2,218); Magas: düh (-2,98) Loston: Alacsony: semmi (2,649); Magas: düh (3,054), semleges (-2,4937)	Alacsony: korrupció (4,434), diktatúra (2,529), státusz (2,171), vezetés (-3,817), felelősség (-2,255), felelősség (-2,073), bírókás (-2,004) Közepes: alrendeltég (2,4263), vesztó (2,210), politika (2,186) Magas: vezetés (-2,611) Civ-Magás: korrupció (-3,598), felelősség (2,016)	Magas: igazságtalanság (3,873) Kormányváltás: Fidesz (2,1215) Korrupció felzárkólása: korrupció (2,8603) Értékek megóvása: vezetés (2,069) Közösségek: érdeklényvesztés: együtteműködés (2,4066) Klimaváltság: megráztatás: kontroll (2,5165) Demokrácia: hazugság (2,007)	Bárm: Orbán (2,1284) Önértékelés: státusz (2,1394)	Alacsony: játszma (2,296), tehetetlenség (-2,027)

21. táblázat – A hatalom és a hatalomhoz kapcsolódó érzelmek tartalmi elemei közti különbségek

10.5. Diskusszió

A második kutatás célja az volt, hogy az első vizsgálatban alkalmazott változók mentén, azok átdolgozásával és kibővítésével átfogóbb képet adjon az első kutatásban használt dimenziók, így a kognitív alternatívák, társas erőforrások és a hatalom kollektív cselekvésben betöltött szerepéről. A második kutatás egyik legjelentősebb módosítása, hogy a szociális identitást is vizsgálta a különböző csoportokkal való azonosuláson keresztül (értékközösség, közösség, magyarok, európaiak, emberiség). A korábban is alkalmazott rendszer reprezentációs itemek listáját, így az észlelt stabilitást és legitimitást az ágencia, a jogtalanság és a megőrzés vagy fenntartás itemeivel bővítettük. Emellett megkértük a kitöltőket, hogy definiálják, mit jelent számukra a társadalom. Új dimenzióként jelent meg a közösség szerepe is, így annak definíciója, az alapját nyújtó értékek meghatározása és a közösségi aktivitás. Ehhez a dimenzióhoz rendeltük a már korábban alkalmazott szociális háló itemet is. Az első kutatásban vizsgált kommunikációs változót megtartottuk, és a dimenziót kiegészítettük a közügyek területén való tájékozódást biztosító információs forrásokkal. A kollektív cselekvés vizsgálata során az általános aktivitásra (társadalmi fellépésekben való részvétel) alkalmazott item megmaradt, azonban az előző formájához képest változott, egy 7 fokú Likert-skála biztosította az árnyaltabb eredményeket. A társadalmi fellépés és a radikális társadalmi fellépés változói, csakúgy, mint az aktivitási terek módosítással kerültek alkalmazásra a második kutatásban. Az előbbieknél nem a jövőbeni hajlandóság, hanem az eddigi fellépések kerültek hangsúlyozásra. A kollektív cselekvés dimenzióját két nyitott kérdéssel bővítettük, amelyek egyike azt vizsgálta, hogy mi az a cél, amiért a kitöltő cselekedne, illetve milyen formában tenne annak eléréséért. Végül a hatalom dimenzióját is módosítottuk, egy absztraktabb hatalom reprezentációt, illetve a hatalom ingerszó hatására megjelenő érzelmi válaszokat vizsgáltuk. Emellett ebben a dimenzióban jelent meg a hatalom megszemélyesítése vagy definíciója is, a hatalomba vetett bizalom, a hatalomtól való függés és a hatalom tükrében megfogalmazott cselekvési hajlandóságok.

A hatalom vizsgálata során azt az eredményt kaptuk, hogy a kitöltők leginkább a civil szervezetekben és legkevésbé a kormányban bíznak. A politikai és szociális szereplők vizsgálata során két faktor jelent meg: egy, ami az intézményeket és a politikai szereplőket foglalja magában, illetve egy másik, ami kizárólag a civil szervezeteket tartalmazza. A hatalom mentén megjelent cselekvések két faktort adtak ki, a hatalom melletti és elleni cselekvési hajlandóságot. Azok, akik az intézmények irányába mutatnak nagyobb mértékű bizalmat kevésbé, míg azok, akik a civil szervezetek irányába, inkább tennének a hatalom ellen. A hatalom definíciójára is rákérdeztünk, itt a kitöltők a legnagyobb arányban a kormányra gondoltak. Szociális reprezentációjának vizsgálata során komplex és többdimenziós képet kaptunk, a hatalom tárgya és alanya is megjelent, illetve a legnagyobb frekvenciával a *visszaélés* szót használták rá. Érzelmileg is összetett kép látható, elsősorban negatív, ugyanakkor semleges és pozitív érzelmi válaszok is megjelentek. Nem csak a *harag*, a *düh* és a *gyűlölet*, de a *félelem*, *szorongás* állapota is a *bizonytalanságtól*, ahogyan a *szomorúság*, *beletörődés* érzelmi színezete is megjelent. Azok, akiknek az intézményekbe vetett bizalma alacsony, inkább tartották *korruptnak* a hatalmat, illetve azok, akik nem cselekednének mellette úgyszintén a *korruptió* és a *diktatúra* szavakat használták többször. Akik akár fel is lépnének ellene, gyakrabban asszociáltak a *kényszerre*. Negatív érzelmeket, így *haragot* és *dühöt* elsősorban azokban váltott ki, akik nem lépnének fel mellette, illetve azokban, akik cselekednének ellene, és akik úgy érzik, hogy erősen függenek tőle. Akik nagyobb mértékben bíznak az intézményi hatalomban, *információk* és *vezetés* mentén határozták meg, csakúgy, mint azok, akik cselekednének is érte, illetve, akiknek a legfőbb céljuk a nemzeti értékek megóvása, illetve, akik igazságosnak és fenntartandónak tartják a rendszert.

A közösség vizsgálata során a kitöltők a legnagyobb arányban a becsületesség és a tisztesség mentén fogalmazták meg értékkezőségeiket, amelyeket főleg mikro környezetük, baráti és családi közegük, jelent a számukra. A szociális háló esetében az első kutatás eredményét kaptuk, vagyis, hogy összefügg a kommunikációs nyitottsággal: minél kiterjedtebb az egyén értékkezősége, annál inkább beszél akár idegenekkel is aktuálpolitikai és közéleti témákról. A kommunikációs tér alapján az információs források számában eltérés látható, minél nyitottabb az egyén az ismeretlenekkel való párbeszédre, annál több forrást nevezett meg.

A szociális identitás mérésére az IWAH (Identification With All Humanity) (McFarland, Webb & Brown; 2012) skálát alkalmaztuk, amelyen az értékközösségekkel, a közösségekkel, a magyarokkal, az európaiakkal és az emberiséggel való azonosulás mértékét vizsgáltuk. A teljes minta leginkább az értékei mentén azonosult, a legkevésbé pedig az emberiséggel. A magyarokkal való azonosulásnál egy *elnyomó* hatalom képe jelent meg, az emberiséggel való alacsonyabb azonosulást a *vezetés* szava, míg a magasabbat a *felelősség* nagyobb frekvenciájú használata jellemezte.

A kognitív alternatívák esetében az igazságosság, stabilitás és ágencia alapján három faktor rajzolódott, ki, így az igazságos és fenntartandó, a jogtalan és stabil illetve a megváltoztatható rendszer reprezentációja. Az eredményekből látható, hogy a társadalom észlelésében jelentős szerepet játszik maga a társadalmi egység, ami alapján az egyén gondolkodik. Azok, akik a kognitív alternatívákat mérő skálák esetében Európára gondoltak, igazságosabb és fenntartandóbb rendszer képpel rendelkeztek, mint azok, akik magyarországi keretek között jelölték meg a válaszaikat, emellett ők tartják legkevésbé valószínűnek, hogy változtathatnak a rendszeren. A hatalom ingerszó érzelmi válaszreakciójának vizsgálata során azt az eredményt kaptuk, hogy, akik nem tartják igazságosnak és megőrzendőnek a társadalmi rendszert, illetve akik inkább jogtalanak és stabilnak tartják, többször nevezték meg a *dühöt* és a *haragot*, mint mások.

A korábbi vizsgálatától eltérően most önmagában a kognitív alternatívák, a szociális háló és a kommunikációs terek cselekvéssel való kapcsolatát nem mértük. Helyette egy differenciáltabb kép érdekében a kognitív alternatívák és a szociális identitást mérő azonosulások együttes változóját alkalmaztuk. Hierarchical K-Means Cluster-elemzést végeztünk a három faktor mentén kapott regressziós pontszámokkal, valamint a magyarokkal és az emberiséggel való azonosulás faktoraival. Kiválasztásuk oka az volt, hogy e két azonosulási csoport között volt a legalacsonyabb korreláció, így azt feltételeztük, hogy e kettő áll a legtávolabb egymástól. A statisztikai eljárás alapján az alábbi három klasztert neveztük meg: (1) Rendszerrel azonosulók (erősen azonosulnak a magyarsággal, igazságosnak és fenntartandónak élik meg a társadalmi rendszert), (2) Rendszerrel

ellenazonosulók (jogtalannak, de stabilnak élik meg a rendszert, és a másik két csoporthoz mindkét azonosulási szinten kevésbé kötődnek), végül (3) Változást igénylők (ugyan jogtalannak és stabilnak tartják a rendszert, de sokkal inkább megváltoztathatónak érzélik azt, és egyszerre azonosulnak a magyarokkal és az emberiség tagjaival). A további elemzéseket már e klaszterek alapján végeztük.

Az eredményekből kirajzolódott, hogy a rendszerrel azonosulók elsősorban keresztény és nemzeti értékek mentén határozzák meg a közösségeiket, az ellenazonosulók a tisztesség, a becsület, a kultúra és a tudás alapján, a változást igénylők közösségei mögött pedig az emberi jogok, a szabadság, a szolidaritás, a környezettudatosság és a tolerancia értékei állnak. Bár az első kutatásban a kommunikációs terek nyitottsága önmagában nem állt összefüggésben a kognitív alternatívákkal, a másodikban, amelyben a kognitív alternatívákat az azonosulással együtt alkalmaztuk, már erőteljes szignifikáns különbség látható. A változást igénylők rendelkeznek a legnagyobb arányban 10-nél több főt számláló értékközösséggel, és ők azok, akik a barátaikon túl, bárkivel beszélnének közügyekről. Az azonosulók és ellenazonosulók kisebb, 4-6 fős közösségekről számoltak be, és kommunikációs terük is zártabb, kizárólag a közvetlen környezetükkel beszélgetnek közügyekről.

A hatalom változói mentén azt láthatjuk, hogy az intézményekben a rendszerrel azonosulók bíznak inkább, az ellenazonosulók és a változást igénylők kevésbé, míg a civil szervezetekben a változást igénylők bíznak, a másik két klaszterbe tartozók pedig nem. Tehát az ellenazonosulók egyik társadalmi/hatalmi aktorban sem bíznak. A hatalomtól inkább érzik magukat függő helyzetben az ellenazonosulók és változást igénylők, akik fel is lépnének ellene, itt fontos hangsúlyozni, hogy az utóbbi csoport inkább cselekedne, mint az előbbi. A rendszerrel azonosulók amellet, hogy kevésbé érzik magukat a hatalomtól függő helyzetben, inkább lépnének fel mellette.

Cselekvési szinten a három csoport szintén különbözik. Míg általánosságban a rendszerrel azonosulók és a változást igénylők is úgy élik meg, hogy cselekszenek, mind a társadalmi fellépések számában, mind a radikális társadalmi fellépések számában a változást igénylők a leginkább aktívak. Miközben mindkét csoport részt vesz különböző terekben, az ellenazonosulók nem. Elérendő célként a jólétért való kiállás jelent meg a legnagyobb gyakorisággal a mintában, ezt mindhárom csoport jelezte. Mellette a rendszerrel

azonosulók, a nemzeti értékek megóvását, az ellenazonosulók a kormányváltást, míg a változást igénylők a klímaválságot, az alapszükségletek kielégítését és a demokráciát is megnevezték. Ennek eléréseért az ellenazonosulók morális és normatív keretek között cselekednének vagy csak egyénileg, a rendszerrel azonosulók egyéni cselekvésekben gondolkodnak és kiállásban, míg a változást igénylők megmozdulásokban, időt és energiát rászánva, vagy bármit megtennének.

Az első kutatáshoz hasonlóan most is mediációs vizsgálatot végeztünk, különböző azonosulásokból kiindulva eltérő cselekvési formákat vizsgáltunk más-más társadalomkép mediációs hatásán keresztül. Az értékközösséggel és az emberiséggel való azonosulás előrejelezte a kognitív alternatívákat, tehát egy instabil és megváltoztatható társadalom képét, amelyek kihatnak mind a kollektív cselekvési eszközök számára, mind a hatalommal szembeni cselekvés motivációjára. A magyarsággal való azonosulás önmagában kevésbé jósolta be a hatalom melletti fellépést, azonban egy igazságos és fenntartandó társadalom képet jelzett előre, a két változó pedig együtt már előre tudta jelezni a hatalom melletti fellépést. Az első kutatás eredményéhez hasonlóan most is azt láthattuk, hogy egy jogtalan rendszerről alkotott szociális reprezentáció önmagában nem feltétlenül vezet cselekvéshez. Ez az eredmény a közösséggel való azonosulásból kiinduló jogtalan rendszerkép társadalmi fellépésre gyakorolt hatásában sem jelentkezett. Ahhoz, hogy a jogtalanság fellépéshez vezessen akár a hatalom ellen, akár általánosságban (különböző megmozdulásokon keresztül), a rendszer megváltoztathatóságának az észlelésére is szükség van.

10.6. Limitációk

A diskusszióban leírt szerteágazó eredmények magukban hordozzák a kutatás limitációját is. Mindenekelőtt a kérdőív hosszára és az alkalmazott változók diverzitására, illetve mennyiségére térnék ki. A kutatás során alkalmazott mindkét kérdőív esetében elmondható, hogy azok hossza nemcsak a kitöltők munkáját nehezítette meg, hanem a kutatási eredmények koherens integrációját is. Mivel a vizsgálatnak a fő dimenziók esetében és azokon túl is elsősorban exploratív célja volt, így a további potenciálisan fontos dimenziók előzetes felmérése, ezért előfordult, hogy egyes témák vizsgálatához csupán egy vagy két item tartozott, ami megnehezítette az adott jelenség mélyebb dinamikájának megértését és

interpretációját. Ugyanakkor e változók lehetővé tehetik a paradigma bővítését, és további kutatási irányokat jelölhetnek ki, előrevetítve a kollektív cselekvések vizsgálatában például az értékek és a célok szerepének fontosságát, illetve a hatalomba vetett bizalom és az attól való függés további vizsgálatait.

Maga a minta összetétele is limitációkat rejt magában, a reprezentativitás hiánya, így például a fiatalabb generáció felülreprezentáltsága és a falvakban élők, illetve általános iskolai és szakiskolai végzettségűek alulreprezentáltsága, nehezíti az eredmények általánosíthatóságát.

Mindenképp hangsúlyozandó, hogy bár a nyitott kérdések lehetőséget teremtettek arra, hogy a kitöltők válaszai alapján bottom up formában kapjunk válaszokat bizonyos kérdésekre az előre meghatározott sematikus válaszlehetőségekkel szemben, ezek sokrétűségük miatt időnként nehezebbé tették az elemzéseket. A mérőeszközök mentén még fontos kiemelni, hogy azok kifejezetten e kutatás céljából kerültek kidolgozásra, így főként nem előre validált, már többször alkalmazott és tesztelt eszközök voltak. Ez többek között megnehezíti a nemzetközi összehasonlításokat is.

Összegezve, bár a kutatás módszertani szempontból több limitációt is magában hordoz, az alkalmazott kérdések sokrétűsége azt eredményezte, hogy a kollektív cselekvés háttérében álló további potenciális kutatási irányok is felsejlettek.

11. Összegzés és kitekintés

Összegzés

Kutatói célkitűzésem volt, hogy a szakirodalmi apparátusban leírt integratív megközelítésen keresztül (Drury & Reicher, 2000, 2009, 2018; Klandermans, 1997; van Zomeren, Postmes & Spears, 2008; van Zomeren & Iyer, 2009; Agostini & van Zomeren, 2021; Stekelenburg & Klandermans modellje; 2013) feltérképezzem a kollektív cselekvéssel összefüggésben álló szociálpszichológiai dimenziókat. A kollektív cselekvés terminusát elsősorban a jelenleg uralkodó társadalmi rendszer (norma- és értékrendszer, politikai hatalom, gazdasági működés) részleges vagy teljes megváltoztatását célzó fellépésként alkalmaztam (Tajfel &

Turner, 1979; Wright, Taylor & Moghaddam, 1990; Leach, Iyer & Pedersen, 2006; Zittoun, 2018; Sablonnière, Taylor & Caron-Diotte, 2018).

Doktori kutatásom kiindulópontját Henri Tajfel (1979, 1986) kognitív alternatívák fogalma nyújtotta, így azt feltételeztem, hogy a kollektív cselekvésben való részvétel összefüggésben áll az társadalmi rendszer észlelt instabilitásával és illegitimitásával. Míg Lewin (1948), Deutsch (1985) Staerklé (2015) és Tyler (2001) az észlelt igazságosság, jogosság, méltányosság szerepét hangsúlyozza, addig Kelly és Breinlinger (1996), Mirels (1970), Gore és Rotter (1963), Scott (1976) a hatékonyság és az ágencia felől közelítik meg a cselekvést és hatás gyakorlást. Van Zomeren (2008, 2009) SIMCA modellje pedig egyszerre foglalja magában az igazságtalanság, a hatékonyság és az identitás szerepét.

A társadalmi rendszer reprezentációja mellett azt feltételeztem, hogy a politikai és hatalmi viszonyok észlelése is meghatározó szerepet játszhat abban, hogy valaki részt vesz-e kollektív cselekvésben (Eisenger, 1973; Deutsch, 1973; Kahan, 2003; Castro, 2012; McAdam & Tarrow, 2018; Almeida, 2019). A hatalom jelentősége egyrészt megnyilvánulhat a cselekvés irányában, így létrejöhet annak megóvása vagy megdöntése érdekében is (Tajfel, 1981), másrészt az uralkodó reprezentációkat is előírhatja, fenntarthatja vagy átalakíthatja, legyen szó akár a rendszerről, a cselekvésről vagy magáról a hatalomról (Howarth et al., 2014). Ahogyan azonban arra Howarthék (2014) is rámutatnak, a hatalom nem kezelhető a társadalomtól független aktorként, annak integráns részét képezi, társas interakciók által jön létre, marad fenn vagy dől meg. Így kapott a kutatásomban meghatározó szerepet a szociális hálóinkat átszövő kommunikáció is, ami a szociális reprezentáció elmélet szerint értelmezési kereteket nyújt, identitást épít ki és szilárdít meg, illetve megalapozza a cselekvési részvételhez szükséges kezdeti hajlandóságot (Mosocivic, 1988; Batel & Castro, 2015; Passy, 2003; Wagner & Hayes, 2017). A most kiemelték mellett az elméleti háttérben megnevezett széles körű szakirodalmi apparátus alapján feltételeztem tehát, hogy a kollektív cselekvés háttérében a hatalom, a szociális identitás, a kognitív alternatívák és a társas kapcsolatok dinamikus működése meghatározó szerepet játszik.

E dinamika mélyebb megismerése volt doktori kutatásom célja, amely két kérdőíves vizsgálaton keresztül került feltérképezésre. Az eredményekből kirajzolódott, hogy a

kognitív alternatívában való gondolkodás tölti be a legmeghatározóbb szerepet a cselekvés létrejöttében. A kognitív alternatívák, így az igazságosság és a stabilitás tekintetében a szakirodalmi háttér nagyobb hangsúlyt helyez az észlelt igazságtalanság szerepére. A rendszerigazolást mérő vizsgálatok már rámutattak arra, hogy a rendszer legitimként való értelmezése, illetve az arra való törekvés nem általánosítható minden társadalmi kontextusra, így például a rendszer igazolásának motívuma kevésbé figyelhető meg Magyarországon, mint a nyugati társadalmakban, sőt gyakran degradálják vagy pesszimizmust vált ki annak a gondolata, hogy a rendszer az emberek érdekeit tartaná szem előtt (Kelemen, Szabó, Mészáros, László & Forgas, 2014; Szabó & Lönnqvist, 2021; Hunyady, 2018). Ez a fajta megközelítés a mi kutatásunkból is látható, a kitöltőket alapvetően egy a rendszer igazságosságával kapcsolatos kritikus gondolkodásmód jellemzi, így alacsonyabban értékelik annak igazságosságát. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy tennének is ellene. Kutatásunkból az is jól kivehető, hogy a rendszer instabilitásának észlelése, a társadalmi rendszer megváltoztathatóságának pszichológiai dimenziója az, ami leginkább bejósolja a kollektív cselekvésben való részvételt, kevésbé annak észlelt igazságtalansága vagy jogtalansága. Ez még akkor is igaz, ha az igazságtalanság és az instabilitás észlelése, ahogy Tajfel (1981) is feltételezte, erősen és kölcsönösen összefügg. Első kutatásunk rámutatott, hogy ugyan a társadalom észlelt igazságosságának direkt hatása a társadalmi fellépésre szignifikáns, de annak erőssége alacsonyabbnak bizonyult, mint a társadalom észlelt instabilitásán keresztül mért indirekt hatása. E modell szerint a társadalmi igazságtalanság észlelése a társadalmi instabilitás észlelésével közösen eredményez társadalmi fellépést. Második kutatásunkban ezt az eredményt a szociális identitásból kiindulva komplexebb formában, illetve a cselekvési hajlandóság konkrétabb, a hatalom mentén pozicionált megjelenésében vizsgáltuk. Az azonosulást három csoport alapján vontuk be mediációs vizsgálatunkba. Egyrészt az értékkezősséggel való azonosulásból kiindulva, amely alapját a szociális identitás fogalmi kereteinek kiterjesztésből létrejövő véleményalapú csoporttagság jelentette (Bliuc et al., 2007), másrészt a magyarokkal és az emberiséggel való azonosulás meghatározásával, amely kereteit a Sam McFarland és munkatársai (2012) által kidolgozott Identification With All Humanity (IWAH) kérdőív adta. Az értékkezősséggel és az emberiséggel való azonosulás pozitívan függött össze a megváltoztatható, instabil társadalmi rendszer szociális reprezentációjával, tehát minél

inkább azonosult a kitöltő e közösségekkel, annál inkább megváltoztatható társadalomképpel rendelkezett. Ez pedig kihatott a társadalmi fellépésre – a kérdőívben felsorolt fellépési formákból (petíció demonstráció, sztrájk, polgári engedetlenség) hányban vett már részt – illetve a hatalommal szembeni cselekvési hajlandóság motivációjára is. Ezzel szemben a magyarsággal való azonosulás, bár önmagában kevésbé jósolta be a hatalom melletti fellépést, egy igazságos és fenntartandó (megőrzendő) társadalomképet jelzett előre. A két változó együtt – a magyarsággal való azonosulás és a rendszer fenntartásának fontossága, illetve igazságossága – már képes volt erősebben bejósolni a hatalom melletti fellépést. Összegezve tehát a jogtalanság önmagában egyik vizsgált helyzetben sem jósolta be a cselekvést, hiába azonosult az egyén értékkezősségével, nemzetével vagy az egész emberiséggel, és tartotta annak rendszerszintű működését jogtalannak, ez önmagában még nem vezetett a hatalom ellen megfogalmazott cselekvési hajlandósághoz.

Másik meghatározó vizsgálati feltételezésünk volt, hogy a társas kapcsolatok, így az azonos értékekben osztozó egyénekből álló szociális háló kiterjedtsége és a kommunikációs terek nyitottsága összefüggésben állnak a kognitív alternatívákkal. Az első kutatás eredményeiből az látható, hogy az értékkezőség méretének relevanciája mind a társadalomról való elképzelések, mind a társadalmi cselekvés mögött megjelenik. A társadalmi fellépések több típusára nyitott kitöltők, csakúgy mint azok, akik a számukra fontos ügyekért radikálisabb megmozdulásokban is részt vennének, kiterjedtebb értékkezősséggel rendelkeznek. A kommunikációs terek nyitottsága bár a cselekvéssel összefüggésben állt, de a kognitív alternatívákkal nem. Ennek egyik feltételezett okaként tekintettünk arra, hogy az emberek elsősorban közösségeiken belül folytatnak párbeszédet, és az első kutatás a szociális identitás vizsgálatának hiányában nem mutatott rá arra, hogy e közösségek határai, vagyis az azonosulási terek határai hol húzódnak. Ez az eredmény azonban a második kutatásunkban tovább körvonalazódott. A szociális identitást és a kognitív alternatívákat magában foglaló változók alapján három klaszter jelent meg, amelyeket rendszerrel azonosulók, ellenazonosulók és a változást igénylőkként definiáltunk. E klaszterek esetében szignifikáns eredményeket kaptunk nemcsak a szociális háló kiterjedtségében, de a kommunikációs tér nyitottságban is. Azok, akik a magyarság mellett az emberiséggel is

azonosulnak és a rendszert megváltoztathatónak tartják, kiterjedtebb szociális hálóról számoltak be és a közügyeket érintő témákról, illetve aktuálpolitikai kérdésekről nem kizárólag ismerőseikkel folytatnak párbeszédet, hanem bárkivel. Azok, akik azonosulásukat a magyarság mentén határozták meg illetve a rendszert igazságosnak és megőrzendőnek tartják, a közösségeiket elsősorban keresztény és nemzeti értékek mentén definiálják míg azok akik sem a magyarsággal, sem az emberiséggel nem mutatnak jelentősebb azonosulást és a rendszert jogtalannak, de stabilnak tartják, főként a becsület, a tisztesség, a lojalitás, a tudás és a kultúra értékei alapján határozzák meg csoportjukat, míg a változást igénylők számára az azonosulás alapját az emberi jogok, a szabadság, a szolidaritás, a környezettudatosság és a tolerancia adják.

Az utolsó megnevezett dimenzió, a hatalom vizsgálata során az állam, a kormány és a civil szervezetek szociális reprezentációjának esetében a feltételezésünkkel ellentétben nem találtunk polemikusságot a hatalmi aktorok tartalmi dimenzióiban sem a kognitív alternatívák, sem a cselekvési síkok mentén. Egyfajta tartalmi feszülés ugyanakkor utolérhető volt. Az állam szociális reprezentációjában három államkép vált el egymástól, a normatív, a joviális és az idejétmúlt. Míg a normatív és joviális állam reprezentációja különbséget tesz az állami kiadások terén azok normatív és jóléti funkciói között, addig a harmadik az állami struktúrát annak gyengeségeire utalva nehézkes működésén keresztül ragadja meg. Az aktivitás tekintetében az látható, hogy míg a társadalomban aktív kitöltők nehézkesként írták le az államot, addig a passzívak inkább egy egységes, nemzeti államképpel rendelkeztek. A kormány esetében is egymásnak feszülő jelentéstartalmakat találtunk. Megjelent egy távolított önző, ugyanakkor neutrálisabb kép, szemben a személyesebb, visszaélő hatalommal. E kettő mellett egy harmadik, a vezető szerepét hangsúlyozó pozitívabb képet is kaptunk, így nemcsak minősítésükben különböztek e klaszterek, hanem a kormány mögöttes alanyában is, egy interaktív kormány, egy visszaélő hatalom és egy tudatos vezető tartalmi dimenziói jelentek meg. A független változók mentén talán itt volt a legnagyobb azonosítható tartalmi különbség: a kognitív alternatívákban gondolkodók és a cselekvők inkább a kormány személyes negatív dimenziójában gondolkodtak, míg azok, akiknek nincs kognitív alternatívája és passzívak, a vezető személyét emelték ki. A civil szervezetek szociális reprezentációjának az esetében öt

tartalmi dimenzió volt utolérhető. Itt jelent meg leginkább a tartalmi feszülés a joviális segítség és az empowerment fogalmát magukban hordozó civilek között, amelyek feltételezhetően tükrözik a szükségesség és hasznosság közötti differenciált. Végül ötödik tartalmi dimenzióként a közösség ereje, annak függetlensége és szabadsága szerveződött külön jelentés-dimenzióvá. A kognitív alternatívák és a cselekvés mentén azt az eredményt láthattuk, hogy míg az aktívak alapvetően kedvesnek, együttműködőnek és aktívnak látják a civil szervezeteket, addig a passzívabbak segítőkésznek, a stabil rendszer reprezentációval rendelkezők pedig hazugnak, ugyanakkor fontosnak. Az absztraktabb szinten megfogalmazott hatalom szociális reprezentációja komplex és többdimenziós képet mutat. Legkonszenzuálisabb eleme a hatalommal való visszaélés, ami mellett megjelent mindaz, ami a hatalommal elérhető (így a pénz, a befolyás, a hírnév), ami annak önkényességéből és határtalanságából vagy ennek ellenkezőjéből fakad (diktatúra, demokrácia), emellett feltűnt a jogtalan, igazságtalan hatalom, az intézményesített formái, illetve az elnyomás. Hasonló komplexitást láthatunk a hatalom ingerszóra adott érzelmi válaszok esetében is, amelyeknek negatív semleges és pozitív síkjai mutatkoztak meg. Nemcsak a harag és válfajai, a düh és a gyűlölet, de a félelem, szorongás állapota is a bizonytalanságtól, ahogyan a szomorúság, beletörődés érzelmi színezete is megjelent az érzelem asszociációk között. Eredményeink azonban alapvetően alátámasztották többek között Montada és Schneider (1989), Smith, Cronin és Kessler (2008), illetve Miller és munkatársainak (2009) eredményeit. Kutatásunk szerint a harag és a düh érzelmi válaszreakciója elsősorban azoknál jelentkezik, akik fellépnének a hatalom ellen, illetve akik úgy érzik, függő helyzetben vannak tőle. A kognitív alternatívák mentén is megjelent a düh azoknál, akik jogtalanak és stabilnak tartják a társadalmi rendszert, illetve azoknál, akik nem tartják igazságosnak és fenntartandónak. Kutatásaink tehát a vizsgált dimenziók esetében, így a szociális identitás, a kognitív alternatívák, a hatalom szociális reprezentációja és a társas kapcsolatok mentén egyaránt rámutattak azok kollektív cselekvésben játszott szerepére, így a feltételezésem, amely szerint mindezek egy dinamikus kapcsolat mentén rendeződnek, beigazolódtak. A kutatás sarkalatos eredményeként nevezném meg a társadalmi rendszer megváltoztathatóságának vagy instabilitásának kimagasló szerepét a kollektív cselekvés létrejöttében. Hatása mind az észlelt igazságtalanság, mind a szociális identitás kollektív cselekvést meghatározó szerepét felerősítette. Kutatásaink alapján tehát az, hogy a társadalmi rendszert instabillnak látjuk és

a társadalmunk ágens szereplőiként észleljük magunkat, jelezheti előre a leginkább, hogy szociális identitásunk illetve a rendszer észlelt igazságtalansága alapján végül kollektíven fellépünk-e az általunk fontosnak tartott értékekért és célokért. A változás eléréséhez szükség van arra, hogy észrevegyük, a hatalom szerepe a társadalomban *“nem jelenti azt, hogy ami már kialakult, szükséges, sem azt, hogy a hatalom a társadalmak szívében végzetes lenne, így azt aláásni nem lehet.”*⁸³ (Foucault,1982:791). Annak *“aláásásához”* arra van szükség, hogy észrevegyük, a hatalmat és a társadalmi rendszereket mi magunk teremtjük.

Kitekintés

A doktori értekezésemben bemutatott kutatások a kollektív cselekvésekben való részvétellel kapcsolatban álló szociálpszichológiai dimenziók összetettségére és a köztük működő dinamikus kapcsolatra mutatnak rá. Emellett exploratív céllal kitérnek a közösségek, az értékek és a célok szerepére is, amelyek önmagukban is rendkívül szerteágazó területei e témának.

Van Zomeren és munkatársai (2004) rámutattak, hogy a cselekvés létrejöttéhez a csoport tagjainak hinniük kell abban, hogy a csoport az összefogás által képes elérni a célját. A célok a kutatásunkban megjelenő válaszok alapján elsősorban a jólét megteremtése köré szerveződtek, ugyanakkor ennek az eléréséért a legtöbben semmit sem tennének, ahogyan ez a típusú apátia más célok mentén a kitöltők jelentős részét jellemezte. Azoknak a civil szervezeteknek tehát, akik változásokat szeretnének elérni egy olyan társadalmi kontextusban, amely történelmi múltja (László, 2012) és jelene (124-134. oldal) determinisztikusan hat az érdekérvényesítésre és a kollektív fellépésekre, különösen nehéz szintéren kell helyt állniuk. Ahogyan arra Caprara és Vecchione (2013) is kitér, a demokrácia erősödésének meg kell teremtenie a feltételeket az egyéni potenciál kialakulásához, ahogyan az egyéni politikai szerepvállalásának hozzá kell járulnia a politikai

⁸³ *“That is to say, power relations are rooted deep in the social nexus, not reconstituted "above" society as a supplementary structure whose radical effacement one could perhaps dream of. In any case, to live in society is to live in such a way that action upon other actions is possible-and in fact ongoing. [...]*”(Foucault,1982:791)

folyamat demokratizálódásához. Ha e képlet egyik fele nem valósul meg, a másik is akadályokba ütközik.

A kutatás eredményei, különösen azok ok-okozati viszonyokra vonatkozó elemei, lehetővé teszik a megállapítások gyakorlati alkalmazhatóságát, így például hozzájárulhatnak a civil szervezetek sikerebb mobilizációs és érdekérvényesítő tevékenységéhez azzal, hogy rámutatnak, milyen narratívát érdemes hangsúlyozni a mozgósítás, a bevonás és a meggyőzés érdekében. A kutatás eredményei segíthetik a szervezeteket olyan makroszintű célok elérésében, mint az emberi jogok érvényesítése, például a nemek közötti egyenlőség megvalósítása. A kutatásból levont következtetések szerint az igazságtalanság hangsúlyozása Magyarországon önmagában nem a leghatékonyabb módja az emberek meggyőzésének és mozgósításának, sokkal eredményesebb lehet, ha a rendszer stabilitásáról, megváltoztathatlanságáról kialakult társadalmi képet írják felül, és arra helyezik a hangsúlyt, hogy a rendszer összefogás és közös cselekvés útján megváltoztatható.

Köszönetnyilvánítás

A közösség szerepe nem csupán tárgyát képezi kutatásomnak, hanem létrejötte is abból gyökerezik. Ahhoz, hogy doktori értekezésem elkészülhessen sokaknak tartozom hálával, különösképpen témavezetőmnek Dr. habil. Bigazzi Sárának, aki a szakmai ismeretek mellett hozzájárult gondolkodásom és kutatói perspektívám kiszélesítéséhez, olyan megközelítéseket tárt elém, melyek nem csupán doktori tanulmányaimra és vizsgálataimra korlátozódnak, hanem azok befejeztével is velem maradnak.

Köszönöm a Pécsi Tudományegyetem Társadalompszichológiai Kutatócsoportjának, különösen Dr. Serdült Sárának, Bokrétás Ildikónak és Siegler Annának, a kutatásom kialakításában nyújtott inspirációjukat, szakmai segítségüket, a közösséghez tartozás élményét.

Köszönöm kollégáimnak, az Amnesty International Magyarország csapatának, a biztatásukat, türelmüket és támogatásukat.

Köszönöm a műhelymunkázóknak, hogy részt vettek a kutatás gyakorlati megvalósításában. Végül nagyon hálás vagyok családomnak és szeretteimnek a támogatásukért, hogy mindig számíthattam és számíthatok rájuk.

Bibliográfia

- Abric, J. C. (1993). Central System, Peripheral System: their Functions and Roles in the Dynamic of Social Representations. *Papers on Social Representations*. 2. 75-78.
- Abric, J. C. (1996). Specific Processes of Social Representations. *Papers on Social Representations*. 5. 77-80.
- Adams, G., & Markus, H. R. (2001). Culture as patterns: An alternative approach to the problem of reification. *Culture & Psychology*, 7(3), 283– 296.
<https://doi.org/10.1177/1354067X0173002>
- Adorno, T. W. (2006) A freudi elmélet és a fasiszta propaganda mintázata. *Thalassa* 17. évfolyam, 2-3. Szám
- Agostini, M., & van Zomeren, M. (2021). Toward a comprehensive and potentially cross-cultural model of why people engage in collective action: A quantitative research synthesis of four motivations and structural constraints. *Psychological Bulletin*, 147(7), 667–700. <https://doi.org/10.1037/bul0000256>
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 50. 179-211. 10.1016/0749-5978(91)90020-T.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Almeida, P. (2005). Multi-Sectoral Coalitions and Popular Movement Participation. 26. 63-99. 10.1016/S0163-786X(05)26003-2.
- Almeida, P. (2008a). *Waves of Protest: Popular Struggle in El Salvador, 1925-2005*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Almeida, P. (2019). *Social Movements: The Structure of Collective Mobilization* (1st ed.). University of California Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvd1c7d7>
- Altemeyer, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Anderson, T. H. (1996). *The Movement and The Sixties: Protest in America from Greensboro to Wounded Knee*. Oxford University Press,
- Assmann, J. (2018). *A kulturális emlékezet - Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban - Javított, új kiadás*. Atlantisz Könyvkiadó. Budapest. ISBN: 9789639777309
- Augoustinos, M., & Walker, I. (1998). The Construction of Stereotypes within Social Psychology: From Social Cognition to Ideology. *Theory & Psychology - THEOR PSYCHOL*. 8. 629-652. 10.1177/0959354398085003.

- Bachelor, A. (1988). How clients perceive therapist empathy: A content analysis of "received" empathy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 25(2), 227–240. <https://doi.org/10.1037/h0085337>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W H Freeman/Times Books/Henry Holt & Co.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: an agentic perspective. *Annual Review of Psychology*.52:1-26. doi: 10.1146/annurev.psych.52.1.1. PMID: 11148297.
- Batel, S. (2012). Commentary on re-presenting (and) cognitive polyphasia. *Papers on Social Representations*, 21(1), 10–1. ISSN 1021- 5573.
- Batel, S., & Castro, P. (2015). Collective action and social change: Examining the role of representation in the communication between protesters and third-party members. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 25(3), 249-263.
- Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 3, 141–177. <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2009.01013.x>
- Batson, C. D., Ahmad, N., & Stocks, E. L. (2016). Benefits and liabilities of empathy-induced altruism. In A. G. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil* (pp. 359–385). New York, NY: Guilford Publications.
- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1656–1666. <https://doi.org/10.1177/014616702237647>
- Batson, C.D., & Coke, J.S. (1981) Empathy: A Source of Altruistic Motivation for Helping. In: Rushton, J.P. and Sorrentino, R.M., Eds., *Altruism and Helping Behavior: Social, Personality, and Developmental Perspectives*, Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 167-187.
- Baumgardner, A. H. (1990). To know oneself is to like oneself: Self-certainty and self-affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1062– 1072. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1062>
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 611–639. <http://www.jstor.org/stable/223459>
- Bigazzi S. (2015). Tudás és kontextus: a szociális reprezentáció elmélete. 10.15170/BTK.2015.00001.

- Bigazzi, S., Csernus F., Siegler, A., Bokrétás I., Serdült, S., Ilea, I., Giourga, A., Kahraman, M., Takács B. (2021). Social Representations of Heroes: Triggers from the Past, Values in the Present, Patterns for the Future, *Human Arenas*, 4: (1)
- Bigazzi, S., Csernus, F., Serdült, S., Takács, B., Bokrétás, I. and Géczy, D. (2019) Harmful Memories—Present Dynamics: The Heroic Helper’s Effect on Collective and Individual Responsibility and Prejudice. *Open Journal of Social Sciences*, 7, 176-206. <https://doi.org/10.4236/jss.2019.79014>
- Bigazzi, S., Serdült, S., Bokrétás I. (2019). Empowerment of intergroup harmony and equity, In: Balvin, Nikola; Christie, Daniel J. (szerk.) *Children and Peace*, Springer Nature. 119-137.
- Bigazzi, S. (2013) Előítéletek. In A. Varga (Ed.) *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon*. PTE BTK NTI. Pécs, Hungary, 15-36.
- Billig, M. (1988). Social representation, objectification and anchoring: A rhetorical analysis. *Social Behaviour*, 3(1), 1–16.
- Bliuc, A-M., McGarty, C., Reynolds, K., & Muntele, D. (2007). Opinion-based group membership as a predictor of support for political action. *European Journal of Social Psychology*. 37. 19 - 32. 10.1002/ejsp.334.
- Bozatzis, N., & Teliou, C. (2018). Constructing Cultural Pathology: The December 2008 Upheaval in the Greek Press. In B. Wagoner, F. Moghaddam, & J. Valsiner (Eds.), *The Psychology of Radical Social Change: From Rage to Revolution* (pp. 218-251). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108377461.013
- Breakwell, G. (2015). Coping with threatened identities. *Coping with Threatened Identities*. 5. 1-222.10.4324/9781315733913.
- Breakwell, G. M. (1986): *Coping with threatened identity* London: Methuen
- Breakwell, G. M. (1993). Social representation and social identity. *Papers on Social Representations - Textes sur les Représentations Sociales*. (1021-5573) Vol. 2 (3), 1-217
- Breakwell, G. M. (2001). Social representational constraints upon identity processes. In K. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions* (pp. 271-284). Malden, : Blackwell Publishing.
- Breakwell, G. M. (2010). Resisting representations and identity processes. *Papers on Social Representations*, 19, 6.1-6.11.
- Brewer, M. B., & Chen Y. R. (2007) Where (who) are collectives in collectivism? Toward conceptual clarification of individualism and collectivism. *Psychological Review*. 114(1):133-51. doi:10.1037/0033-295X.114.1.133. PMID: 17227184.

- Brewer, M. B., & Yuki, M. (2007). Culture and social identity. In S. Kitayama & D. Cohen (Eds.), *Handbook of cultural psychology* (pp. 307–322). The Guilford Press.
- Brown, B. B. (1999). Measuring the peer environment of American adolescents. In S. L. Friedman & T. D. Wachs (Eds.), *Measuring environment across the life span: Emerging methods and concepts* (pp. 59–90). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10317-003>
- Brown, R. (2019). The social identity approach: Appraising the Tajfellian legacy. *British Journal of Social Psychology*. 59. 10.1111/bjso.12349.
- Campbell, A., Gurin, G., & Miller, W. E. (1954). *The voter decides*. Row, Peterson, and Co..
- Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 538–549.
- Caprara, G. V., & Vecchione, M. (2013). Personality approaches to political behavior. In L. Huddy, D. O. Sears, & J. S. Levy (Eds.), *The Oxford handbook of political psychology* (pp. 23–58). Oxford University Press.
- Castro, P. (2012). Castro, P. (2012). Legal Innovation for Social Change: Exploring Change and Resistance to Different Types of Sustainability Laws. *Political Psychology*, 33, 89-106.. *Political Psychology*. 33. 10.1111/j.1467-9221.2011.00863.x.
- Chandler, M. J., & Lalonde, C. (1998). Cultural Continuity as a Hedge against Suicide in Canada's First Nations. *Transcultural Psychiatry*, 35(2), 191– 219. <https://doi.org/10.1177/136346159803500202>
- Chartier, J-F. & Meunier, J- G. (2011). Text Mining Methods for Social Representation Analysis in Large Corpora. *Papers on Social Representations*. 20. 37.1-37.47.
- Clark, K. B., & Clark, M. P. (1950). Emotional factors in racial identification and preference in Negro children. *Journal of Negro Education*, 19, 341–350. <https://doi.org/10.2307/2966491>
- Coleman, J. (1957). *Community Conflict*. New York: Free Press.
- Collins, R. (1990). Stratification, Emotional Energy. and the Transient Emotions. In T. Kemper (Ed.), *Research Agendas in the Sociology of Emotions*. New York: SUNY Press, 27-57.
- Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400851744>
- Coser, L. 1956. *The Functions of Social Conflict*. New York: Free Press
- Coser, L. 1967. *Continuities in the Study of Social Conflict*. New York: Free Press.

- Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83(2), 85–113. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.83.2.85>
- Davis, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The Discursive Production of Selves. *Journal of the theory of social behavior*. 20(1). 43-63. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x>
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44(1), 113–126. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.1.113>
- de la Sablonnière, R., Taylor, D., & Caron-Diotte, M. (2018). Restoring cultural identity clarity in times of revolution: The role of historical narratives. In Wagoner, B., Moghaddam, F. M. and Valsiner, J. (Eds.) *The Psychology of Radical Social Change. From Rage to Revolution*. Cambridge University Press. 252-27. 10.1017/9781108377461.014.
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Deutsch, M. (1975). Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis of distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31(3), 137–149. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1975.tb01000.x>
- Deutsch, M. (2011). A framework for thinking about oppression and its change. In P. T. Coleman (Ed.), *Conflict, interdependence, and justice: The intellectual legacy of Morton Deutsch* (pp. 193–226). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9994-8_9
- Deutsch, M., & Coleman, P. T. (Eds.). (2000). *The handbook of conflict resolution: Theory and practice*. Jossey-Bass/Wiley
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x>
- Diani, M. (2011) *Social Movements and Collective Action*. In: Scott, J. and Carrington, P.J., Eds., *The Sage Handbook of Social Network Analysis*, Sage, London, 223-235.
- Dixon, M., & Roscigno, V. (2003). Status, Networks, and Social Movement Participation: The Case of Striking Workers. *American Journal of Sociology - AMER J SOCIOL*. 108. 1292-1327. 10.1086/375198.
- Dixon, M., & Roscigno, V.. (2003). Status, Networks, and Social Movement Participation: The Case of Striking Workers. *American Journal of Sociology - AMER J SOCIOL*. 108. 1292-1327. 10.1086/375198.

- Doise, W. (1978). *Groups and individuals. Explanations in Social Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Doosje, B., Ellemers, N., & Spears, R. (1995). Perceived Intragroup Variability as a Function of Group Status and Identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31, 410-436. <http://dx.doi.org/10.1006/jesp.1995.1018>
- Drury J., & Reicher S. (2000) Collective action and psychological change: The emergence of new social identities. *British Journal of Social Psychology*, 39 ,579-604.
- Drury, J. (2002). ‘When the mobs are looking for witches to burn, nobody's safe’: Talking about the reactionary crowd. *Discourse & Society*, 13, 41-73.
- Drury, J., & Reicher, S. (2009). Collective psychological empowerment as a model of social change: Researching crowds and power. *Journal of Social Issues*, 65(4), 707–725. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01622.x>
- Drury, J., & Reicher, S. (2018). The Conservative Crowd?: How Participation in Collective Events Transforms Participants’ Understandings of Collective Action. In B. Wagoner, F. Moghaddam, & J. Valsiner (Eds.), *The Psychology of Radical Social Change: From Rage to Revolution* (pp. 11-28). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108377461.003
- Drury, J., Evripidou, A. & Van Zomeren, M. (2015). Empowerment: The Intersection of Identity and Power in Collective Action.
- Duncan, L. E. (2012). The psychology of collective action. In K. Deaux & M. Snyder (Eds.), *The Oxford handbook of personality and social psychology* (pp. 781–803). Oxford University Press.
- Durkheim, E. (1917). *A szociológia módszere*. Bu-da-pest: Franklin Ki-adó.
- Duveen, G. (2000). The Power of Ideas. In Moscovici, S. *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press.
- Duveen, G. (2001). Representations, identities, resistance. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions* (pp. 257–270). Blackwell Publishing.
- Duveen, G. (2008). Social actors and social groups: a return to heterogeneity in social psychology. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 38, 369-374.
- Dworkin, G. (1971). Paternalism. In R. Wasserstrom (Ed.), *Morality and the law*. Belmont: Wadsworth Pub. Co. URL: https://web.uncg.edu/dcl/courses/viceCrime/m2/Dworkin_Paternalism.html

- Edelman, M. 1971. *Politics and Symbolic Action*. New York: Academic Press
- Eisinger, P. K. (1973). The Conditions of Protest Behavior in American Cities. *The American Political Science Review*, 67(1), 11–28. <https://doi.org/10.2307/1958525>
- Elcheroth, G., Doise, W., & Reicher, S. (2011). On the knowledge of politics and the politics of knowledge: How a social representations approach helps us rethink the subject of political psychology. *Political Psychology*, 32(5), 729–758. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2011.00834.x>
- Erikson, E. H. (1980). *Identity and the life cycle*. W W Norton & Co.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company
- Erikson, E.H. (2002) *Gyermekkor és társadalom*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Erős, F. (2001). *Az identitás labirintusai*. Janus–Osiris, Budapest
- Erős, F. (2016) *Psziché és hatalom*. Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft. ISBN: 9786155603433
- Erős, F. (2017). Tömeg-egyén-hatalom. In: Vonyó J. (Szerk.) *Személyiség És Torténelem. A Történelmi Életrajz Módszertani Kérdései*. Pécs-Bp.
- Erős, F. (1995) Vázlat az analitikus szociálpszichológiáról. *Replike* (19-20). pp. 81-90.
- Evans, R. B. (1990). William James, “The Principles of Psychology,” and Experimental Psychology. *The American Journal of Psychology*, 103(4), 433–447. <https://doi.org/10.2307/1423317>
- Farr, R. M. (1998). From Collective to Social Representations: Aller et Retour. *Culture & Psychology*, 4(3), 275–296. <https://doi.org/10.1177/1354067X9800400301>
- Farr, R. M. (1984). “Les representations sociales” in S. Moscovici eds. *Psychologie Sociale*. Presses Universitaires de France: Paris.
- Feischmidt, M., & Zakariás, I. (2018) Jótékonyág és politika. A menekülteknek nyújtott közvetlen segítség közéleti hatásai. *POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE*, 27 (2). pp. 55-83. ISSN 1216-1438
- Ferge Zs. (1987). Társadalmi struktúra - társadalmi hátrány. *Könyvtári figyelő*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 33(5). 465-476.
- Fernando, J. W., Kashima, Y., & Laham, S. M. (2014). Multiple emotions: A person-centered approach to the relationship between intergroup emotion and action orientation. *Emotion*, 14(4), 722–732. <https://doi.org/10.1037/a0036103>

- Ferree, M. M., & Miller, F. D. (1985). Mobilization and Meaning: Toward an Integration of Social Psychological and Resource Perspectives on Social Movements. *Sociological Inquiry*, 55, 38-61.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Fine, G. A. (2010). The Sociology of the Local: Action and its Publics. *Sociological Theory*, 28(4), 355–376. <http://www.jstor.org/stable/41057688>
- Finkel, N. J., & Moghaddam, F. M. (Eds.). (2005). The psychology of rights and duties: Empirical contributions and normative commentaries. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10872-000>
- Fireman, B. & Gamson, W. A. (1979). Utilitarian logic in the resource mobilization perspective. In Zald, M. N. and McCarthy, J.D. (Eds.), *The Dynamics of Social Movements*, Cambridge, MA: Winthrop Publishers, pp. 8-44. ISBN 0-87626-200-0
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (1975). *Belief, attitude, intention and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Foster, M. D. & Matheson, K. (1999) Perceiving and responding to the personal/group discrimination discrepancy. *Personality and Social Psychology Bulletin* 25: 1319–1329.
- Foucault, M. (1982). "The Subject and Power." Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. 2nd edition. Ed. Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow. Chicago: U of Chicago.
- Foucault, M. (1990) *Felügyelet és büntetés*. Budapest: Gondolat.
- Freeman, M. és Brockmeier, J. (2001). A narratív integritása: Önéletrajzi identitás és a „jó élet” jelentése J. Brockmeier és D. Carbaugh (szerk.), *Narratíva és identitás: Tanulmányok az önéletrajzról, énről és kultúráról (75–99. o.)*. John Benjamins Kiadó. <https://doi.org/10.1075/sin.1.06fre>
- Freud, A. (1937). *The ego and the mechanisms of defense*. London: Hogarth.
- Freud, S. (1920). *Tömegpszichológia és én-analízis*. In S. Freud. *Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások (pp.185-248.)*. Budapest: Cserépfalvi, 1995.
- Freud, S. (1995b): *Totem és tabu*. Ford.: Pártos Zoltán, In: Sigmund Freud: *Tömegpszichológia és más társadalomlélektani írások*, Budapest, Cserépfalvi.
- Fromm, E. (2001) *Rombolás anatómiájában*. Háttér Kiadó.
- Fromm, E. (2002). *Menekülés a szabadság elől*. Napvilág Kiadó- Budapest. ISBN: 963 908261 9

- Gamson, W. A. (1991). Commitment and Agency in Social Movements. *Sociological Forum*, 6(1), 27– 50. <http://www.jstor.org/stable/684380>
- Gillespie, A. (2008). Social Representations, Alternative Representations and Semantic Barriers. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 38. 10.1111/j.1468-5914.2008.00376.x.
- Glasbergen, P. (2010). Global Action Networks: Agents for Collective Action. *Global Environmental Change*. 20. 10.1016/j.gloenvcha.2009.09.002.
- Gleason, P. (1983) Identifying Identity: A Semantic History. *The Journal of American History* 69(4):910-931
- Goffman, E. (1956) *The presentation of self in everyday life*. Edinburgh: Social Science Research Center. Monograph No. 2.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gore, P. M. és Rotter, J. B. (1963). A personality correlate of social action. *Journal of Personality*,31(1), 58–64. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1963.tb01840.x>
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Halbwachs, M. (1941) *La topographie légendaire des Évangiles en Terre sainte: étude de mémoire collective*. Paris
- Haste, H. (2012). Where Do We Go From Here in Political Psychology? An Introduction by Special Issue Editor. *Political Psychology*, 33(1), 1–9. <http://www.jstor.org/stable/41407017>
- Hayes, A. F. (2022). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis Third Edition: A Regression-Based Approach*. Guilford Publications. ISBN: 1462549039
- Hirsch, E. L. (1986). "The Creation of Political Solidarity in Social Movement Organizations." *Sociological Quarterly* 27: 373-87.
- Hirsch, E. L. (1990). Sacrifice for the cause: Group processes, recruitment, and commitment in a student social movement. *American Sociological Review*, 55(2), 243–254. <https://doi.org/10.2307/2095630>
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press. ISBN: 0674276507
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage.

- Hogg, M. A., Abrams, D., Otten, S., & Hinkle, S. (2004). The social identity perspective: Intergroup relations, self-conception, and small groups. *Small Group Research*, 35(3), 246–276. <https://doi.org/10.1177/1046496404263424>
- Hoggett, J., & Stott, C. (2010). Crowd psychology, public order police training and the policing of football crowds. *Policing-an International Journal of Police Strategies & Management*, 33,218-235.
- Hornsey, M. J., Blackwood, L., Louis, W., Fielding, K., Mavor, K., Morton, T., O'Brien, A., Paasonen, K.-E., Smith, J., & White, K. M. (2006). Why do People Engage in Collective Action? Revisiting the Role of Perceived Effectiveness. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(7), 1701–1722. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00077.x>
- Howarth, C. (2006) A social representation is not a quiet thing: exploring the critical potential of social representations theory. *British journal of social psychology*, 45 (1). pp. 65-86. DOI: 10.1348/014466605X43777
- Howarth, C., Andreouli, E., & Kessi, A. (2014). Social Representations and the politics of participation. In K. Kinnvall, T. Capelos, H. Dekker, & P. Nesbitt-Larking (Eds.), *The Palgrave Handbook of Global Political Psychology* (pp. 19-38). London: Palgrave. [10.1007/978-1-137-29118-9_2](https://doi.org/10.1007/978-1-137-29118-9_2)
- Hunyady, Gy. (2018). Rendszerigazolás és rendszerkritika. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73 (2). pp. 269-298. ISSN 0025-0279
- Iyer, A., Leach, C. W., & Crosby, F. J. (2003). White Guilt and Racial Compensation: The Benefits and Limits of Self-Focus. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(1), 117–129. <https://doi.org/10.1177/0146167202238377>
- James, W. (1890). *The principles of psychology*, Vol. 1. Henry Holt and Co. <https://doi.org/10.1037/10538-000>
- Jardim, A. (1993). From hierarchy to centrachy, *Women's Review of books*, 10, 27-8
- Jasper, J. (2019). Emotions, Identities, and Groups In Kappelhoff, H., Bakels, J-H., Schmitt, C. and Lehmann H. (Eds.) *Emotionen: Ein Interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart: J. B. Metzle [10.1007/978-3-476-05353-4_49](https://doi.org/10.1007/978-3-476-05353-4_49).
- Jasper, J. M. (1998). The emotions of protest: Affective and reactive emotions in and around social movements. *Sociological Forum*, 13(3), 397–424. <https://doi.org/10.1023/A:1022175308081>
- Jasper, J. M. (2019). Emotions, Identities, and Groups. *Emotionen: Ein Interdisziplinäres Handbuch*.
- Joffe, H., & Staerklé, C. (2007). The centrality of the self-control Ethos in western aspersions regarding outgroups: A social representational approach to stereotype

content. Culture & Psychology, 13(4), 395–418.
<https://doi.org/10.1177/1354067X07082750>

- Jonäll, K., & Arvidsson, S. (2019). Fair taxation, tax transparency and disclosure rules. In S. Arvidsson (Ed.), *The 1st SUBREA Conference Report: A focus on challenges and future knowledge-needs* Lund University.
- Jost, J. T. & Kende, A. (2020) Setting the record straight: System justification and rigidity-of-the-right in contemporary Hungarian politics. *INTERNATIONAL JOURNAL OF PSYCHOLOGY*, 55 (S1). pp. 96-115. ISSN 0020-7594
- Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1994.tb01008.x>
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A Decade of System Justification Theory: Accumulated Evidence of Conscious and Unconscious Bolstering of the Status Quo. *Political Psychology*, 25(6), 881–919. <http://www.jstor.org/stable/3792282>
- Jost, J. T., Chaikalis-Petritsis, V., Abrams, D., Sidanius, J., van der Toorn, J., & Bratt, C. (2012). Why men (and women) do and don't rebel: Effects of system justification on willingness to protest. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(2), 197–208. <https://doi.org/10.1177/0146167211422544>
- Jovchelovitch, S. (1996). In defence of representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 26(2), 121-135. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1996.tb00525.x>
- Jovchelovitch, S. (2002). Rethinking the diversity of knowledge. *Cognitive polyphasia, belief and representation. Psychologie et Société*, 5, 121-138.
- Jovchelovitch, S. (2007). *Knowledge in context: Representations, community and culture*. Routledge/Taylor & Francis Group.
- Jovchelovitch, S., & Priego-Hernandez, J. (2013). *Underground Sociabilities: Identity, Culture and Resistance in Rio de Janeiro's Favelas*. Unesco. http://www.unesco.org/new/en/brasil/ia/about-this-office/single-view/news/underground_sociabilities_identity_culture_and_resistance/
- Kahan, D. (2002). *The Logic of Reciprocity: Trust, Collective Action, and Law*. Yale Law School John M. Olin Center for Studies in Law, Economics, and Public Policy, Yale Law School John M. Olin Center for Studies in Law, Economics, and Public Policy Working Paper Series. 102. 10.2139/ssrn.361400.
- Kalampalikis, N. (2005). “L’apport de la méthode Alceste dans l’analyse des représentations sociales” in *Méthodes d’étude des représentations sociales*. ed. Abric J. -C. (Toulouse, France: ERES;), 147–163.

- Kawakami, K., & Dion, K. L. (1995). Social identity and affect as determinants of collective action: Toward an integration of relative deprivation and social identity theories. *Theory & Psychology*, 5(4), 551–577. <https://doi.org/10.1177/0959354395054005>
- Kelemen, L., Szabó, Z. P., Mészáros, N. Z., László, J., & Forgas, J. P. (2014). Social cognition and democracy: The relationship between system justification, just world beliefs, authoritarianism, need for closure, and need for cognition in Hungary. *Journal of Social and Political Psychology*, 2(1), 197-219.
- Kelly, C., & Breinlinger, S. (1995). Identity and injustice: Exploring women's participation in collective action. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 5, 41-57
- Kelly, C., & Breinlinger, S. (1996). *The social psychology of collective action: Identity, injustice and gender*. Taylor & Francis.
- Kim, H. H. (2014). Generalised Trust, Institutional Trust and Political Participation: A Cross-National Study of Fourteen Southeast and Centred Asian Countries. *Asian Journal of Social Science*, 42(6), 695–721. <http://www.jstor.org/stable/43495834>
- Kirchler, E., Kogler, C. & Muehlbacher, S. (2014). Cooperative Tax Compliance. *Current Directions in Psychological Science*. 23. 87-92. [10.1177/0963721413516975](https://doi.org/10.1177/0963721413516975).
- Kitayama, S., & Cohen, D. (2010). *Handbook of cultural psychology*. New York, NY: Guilford Press.
- Klandermans B. & Oegema, D. (1987) Potentials, networks, motivations, and barriers: Steps toward participation in social movements. *American Sociological Review* 52: 519–531.
- Klandermans, B. (1986). Perceived costs and benefits of participation in union action. *Personnel Psychology*, 39(2), 379–397. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1986.tb00588.x>
- Klandermans, B. (1997). *The social psychology of protest*. Oxford, England: Blackwell
- Klandermans, P. G. (1984). Mobilization and participation in trade union action: An expectancy- value approach. *Journal of Occupational Psychology*, 57(2), 107–120. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1984.tb00153.x>
- Klein O., Licata L. (2003). When group representations serve social change: the speeches of Patrice Lumumba during the Congolese decolonization. *Br. J. Soc. Psychol.* 42, 571–593. [10.1348/014466603322595284](https://doi.org/10.1348/014466603322595284),
- Kriesberg, L. (1973). *The Sociology of Social Conflicts*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

- Krinsky, J. & Crossley, N. (2015). Social movements and social networks: Introduction. In Krinsky, J. & Crossley, N. (Eds.) *Social network and social movement. Contentious Connections*. London: Routledge 1-21. ISBN: 9781138832411
- Kruglanski, A. W. (1989). *Lay epistemics and human knowledge: Cognitive and motivational bases*. New York, NY: Plenum Press.
- Lahlou S. (2001). Text mining methods: an answer to Chartier and Meunier. *Pap. Soc. Represent.* 20, 1–7.
- Lantos, N. A., Kende, A., Becker, J. C., & McGarty, C. (2020). Pity for economically disadvantaged groups motivates donation and ally collective action intentions. *European Journal Of Social Psychology*, 50(7), 1478-1499. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2705>
- László, J. (2000). A szociális reprezentáció járványtanáról. *Replika* 41-42.
- László, J. (2003): *Történelem, elbeszélés, identitás*. Magyar Tudomány, 163(1). 48–57.
- László, J. (2012). *Történelemtörténetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Akadémiai Kiadó, Budapest ISBN: 9789630593076
- László, J. Vincze, O., Kőváriné Somogyvári, I. (2003) Representation of national identity in successful historical novels. *Empirical Studies of the Arts*, 21. (1)
- Le Bon, G. (2018). *A tömegek lélektana*. Velső EGÉSZ-ség kiadó. ISBN: 9786155144257
- Leach, C. W., Iyer, A., & Pedersen, A. (2006). Anger and Guilt About Ingroup Advantage Explain the Willingness for Political Action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(9), 1232–1245. <https://doi.org/10.1177/0146167206289729>
- Lerner, M. J., & Miller, D. T. (1978). Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85(5), 1030–1051. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.85.5.1030>
- Vygotsky, L. (1979) 'Consciousness as a Problem of Psychology of Behavior' in *Soviet Psychology*, 1979, 17:29-30.
- Levine, J., Moreland, R. L. & Ryan, C. (1998). Group socialization and intergroup relations. *Intergroup cognition and intergroup behavior*. 283-308.
- LeVine, R. A., & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior*. John Wiley & Sons.
- Lewin, K. (1935). Psychological problems of a minority group. *Character and Personality*, 3, 175–187
- Lewin, K. (1948). *Resolving Social Conflicts, Selected Papers on Group Dynamics (1935-1946)*. New York: Harper.

- Maney, G., Andrews, K. T., Kutz-Flamenbaum, R.V., Rohlinger, D.A. & Goodwin, J. (2012). An Introduction to Strategies for Social Change. In Maney, G., Kutz-Flamenbaum, R., Rohlinger, D. and Goodwin, J. (Eds.), *Strategies for Social Change*, Minneapolis: University of Minnesota Press. Pp.11-38.
- Marková, I. (2000). Amédée or How to Get Rid of It: Social representations from a dialogical perspective. *Culture & Psychology*, 6(4), 419–460. <https://doi.org/10.1177/1354067X0064002>
- Marková, I. (2003). *Dialogicality and social representations: The dynamics of mind*. Cambridge University Press.
- Marková, I. (2008). The Epistemological Significance of the Theory of Social Representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 38. 461 - 487. 10.1111/j.1468- 5914.2008.00382.x.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- Marshall, T. H. (1964). *Class, Citizenship and Social Development*. New York: Doubleday.
- Marwell, G., & Oliver, P. (1993). *The Critical Mass in Collective Action (Studies in Rationality and Social Change)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511663765
- McAdam, D. (1999). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press
- McAdam, D. & Tarrow, S. (2018). *The Political Context of Social Movements*. 10.1002/9781119168577.ch1.
- McAdam, D., & Scott, W. (2005). Organizations and movements. In G. Davis, D. McAdam, W. Scott, & M. Zald (Eds.), *Social Movements and Organization Theory (Cambridge Studies in Contentious Politics, pp. 4-40)*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511791000.003
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241. <http://www.jstor.org/stable/2777934>
- McClelland, S. & Opatow, S. (2011). Studying Injustice in the Macro and Micro Spheres: Four Generations of Social Psychological Research. 10.1007/978-1-4419-9994-8_6.
- McFarland, S., Webb, M., & Brown, D. (2012, June 18). All Humanity Is My Ingroup: A Measure and Studies of Identification With All Humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0028724

- Mcvee, M. & Silvestri, K. & Barrett, N. & Haq, K. (2018). *Positioning Theory*. (7th ed.). Routledge. 10.4324/9781315110592-23.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press
- Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure* (1968 enlarged ed.). New York: Free Press. ISBN 978-0-02-921130-4.
- Messick, S. (1976). Personality consistencies in cognition and creativity. In S. Messick (Ed.), *Individuality in learning* (pp. 4-22). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Meyer, D. S. & Staggenborvg, S. (2012). Thinking about strategy. In Maney, G., Kutz-Flamenbaum, R., Rohlinger, D. and Goodwin, J. (Eds.), *Strategies for Social Change*, Minneapolis: University of Minnesota Press. Pp. 3-22
- Milbrath, L. W., & Goel, M. L. (1977). *Political participation* (2nd ed.). Chicago: Rand McNally
- Milgram, S. (1974). *Obedience to Authority*. New York: Harper & Row.
- Mill John S. 1859 : 'On Liberty'. Rpt in Robson (1977), pp. 213–310.
- Miller, D. (2006). Intergroup emotions and collective action. ETD Collection for Purdue University.
- Miller, D. A., Cronin, T., Garcia, A. L., & Branscombe, N. R. (2009). The Relative Impact of Anger and Efficacy on Collective Action is Affected by Feelings of Fear. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(4), 445–462. <https://doi.org/10.1177/1368430209105046>
- Mirels, H. L. (1970). Dimensions of internal versus external control. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34(2), 226–228. <https://doi.org/10.1037/h0029005>
- Montada, L., & Schneider, A.J. (1989). Justice and emotional reactions to the disadvantaged. *Social Justice Research*, 3, 313-344.
- Morel, J., Bauer, E., Meleghy T., Heinz-Jürgen, N., Preglau, M., Staubmann. H. (2000). *Szociológiaelmélet*. Budapest: Osiris Kiadó
- Moreland, R. L., Levine, J. M., & Cini, M. A. (1993). Group socialization: The role of commitment. In M. A. Hogg & D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social psychological perspectives* (pp. 105–129). Harvester Wheatsheaf.
- Moreland, R.L & Levine, J.M. (1982) Socialization in Small Groups: Temporal Changes in Individual-Group Relations. *Advances in Experimental Social Psychology*, 15, 137-183.
- Moscovici, S. & Mugny G. (1983). *Minority Influence*. 10.1007/978-1-4612-5578-9_3.

- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image, son public*. Paris, France: Presses Universitaires de France.
- Moscovici, S. (1973). Introduction. In C. Herzlich, *Health and illness. A social psychological analysis*. London: Academic Press.
- Moscovici, S. (1980). Toward A Theory of Conversion Behavior. 10.1016/S0065-2601(08)60133-1.
- Moscovici, S. (1986). Introduction. In: Graumann, C.F., Moscovici, S. (eds) *Changing Conceptions of Crowd Mind and Behavior*. Springer Series in Social Psychology. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-4858-3_1
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211–250. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180303>
- Moscovici, S. (2000). *Social Representations. Explorations in Social Psychology*
- Moscovici, S. (2008). *Psychoanalysis: Its image and its public*. Polity Press.
- Moscovici, S., & Zavalloni, M. (1969). The group as a polarizer of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 12(2), 125–135. <https://doi.org/10.1037/h0027568>
- Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A., & Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by social identity theory and relative deprivation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 229–245.
- Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A., & Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by social identity theory and relative deprivation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 229–245
- Negura, L., Plante, N. & Lévesque, M. (2019). The role of social representations in the construction of power relations. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 50. 10.1111/jtsb.12213.
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Orwell, G. (1989). 1984. Európa Könyvkiadó. Budapest
- O'Toole, T., & Gale, R. (2010). Contemporary Grammars of Political Action among Ethnic Minority Young Activists. *Ethnic and Racial Studies*, 33(1), 126 - 143. <https://doi.org/10.1080/01419870903118122>
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses.

- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Glencoe: Free Press
- Passy, F. (2001). Socialization, Connection, and The Structure/Agency Gap: A Specification of The Impact of Networks on Participation in Social Movements, 6(2), 173-192
- Passy, F. (2003). Social Networks Matter. But How?. *Social Movements and Networks*. 10.1093/0199251789.003.0002.
- Penuel, W. R., & Wertsch, J. V. (1995) Vygotsky and identity formation: A sociocultural approach. *Educational Psychologist*, 30(2), 83-92.
- Perrucci, R., & Wysong, E. (2014). *The New Class Society*. 10.2307/2654565.
- Polletta, F. & Jasper, J. (2001). Collective Identity in Social Movements. *Annual Review of Sociology*. 27(1). 283-305. 10.1146/annurev.soc.27.1.283.
- Potter, J. & Halliday, Q. (1990) 'Community leaders: a device for warranting versions of crowd events', *Journal of Pragmatics* 14: 225—41 [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90046-G](https://doi.org/10.1016/0378-2166(90)90046-G)
- Putnam, H. (1990). *Realism with a Human Face*. Putnam, H. (1990) . *Realism with a Human Face*, Cambridge: Harvard University Press
- Rappaport, J. (1987): Terms of empowerment/Exemplars of Prevention: Toward a Theory for Community Psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15, 2, 121-148.
- Reicher S. (2001) The psychology of crowd dynamics. In M. A. Hogg and R. S. Tindale (Eds.) *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group processes*. Oxford: Blackwell. 182–208
- Reicher, S. (1984). The St Paul's 'riot': An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*, 14, 1-21
- Reicher, S. (1996a). The crowd century: Reconciling theoretical failure with practical success. *British Journal of Social Psychology*, 35, 535–553
- Reicher, S. (1996b). The battle of Westminster: Developing the social identity model of crowd behaviour in order to deal with the initiation and development of collective conflict. *European Journal of Social Psychology*, 26, 115–134.
- Reicher, S. (2004). The Context of Social Identity: Domination, Resistance, and Change. *Political Psychology*. 25. 921-945. 10.1111/j.1467-9221.2004.00403.x.

- Reicher, S., & Drury, J. (2011). Collective identity, political participation and the making of the social self. In A. Azzi, X. Chrysochoou, B. Klandermans, & B. Simon (Eds.), *Identity and participation in culturally diverse societies: A multidisciplinary perspective*. Oxford, UK: Wiley-Blackwell. 158-176.
- Reicher, S., & Potter, J. (1985). Psychological theory as intergroup perspective: A comparative analysis of 'scientific' and 'lay' accounts of crowd events. *Human Relations*, 38, 167-189
- Reicher, S., Jogdand, Y., & Ryan, C. (2015). Political participation is self-interest... but not in the way you might think. In N. Manning (Ed.), *Political (Dis) Engagement: The Changing Nature of the 'Political'* (pp. 217-238). Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447317012.003.0010>
- Reinert, M. (1983). Une méthode de classification descendante hiérarchique : application à l'analyse lexicale par contexte. *Les cahiers de l'analyse des données*, VIII, (2), 187-198. Reinert, M. (1990). ALCESTE : Une méthodologie d'analyse des données textuelles et une application : Aurélia de Gérard de Nerval. *Bulletin de méthodologie sociologique*. 26. 24-54.
- Rose, D., Efraim, D., Gervais, M-C., Joffe, H., Jovchelovitch, S., & Morant, N. (1995). Questioning consensus in social representation theory. *Papers on Social Representations*. 4.
- Rosenthal, N., & Schwartz, M. (1989) Forthcoming. "Spontaneity and Democracy in Social Protest." In *Organizing for Change: Social Movement Organizations in Europe and the U.S.* Vol. 5. Greenwich, CT: JAI Press.
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Prentice-Hall, Inc. <https://doi.org/10.1037/10788-000>
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Rudé, G. (1981). *The crowd in history: A study of popular disturbances in France and England, 1730-1848*. London: Lawrence & Wishart.
- Runciman, W. G. (1966). *Relative Deprivation and Social Justice*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Sammut, G. (2011). Civic solidarity: the negotiation of identity in modern societies. *Papers on Social Representations*, 20(1), 4.1-4.24.
- Sammut, G., & Howarth, C. (2014). *Social Representations*. 10.1007/978-1-4614-5583-7_292.

- Schmitt, M., Maes, J., & Widaman, K. (2010). Longitudinal effects of egoistic and fraternal relative deprivation on well-being and protest. *International journal of psychology : Journal international de psychologie*, 45, 122-30. 10.1080/00207590903165067.
- Scott, R. R. (1976). Attribution of Internal Control. *Journal of Black Studies*, 6(3), 277–290. <http://www.jstor.org/stable/2783955>
- Sighele, S. (1895) *La folla delinquente: Studio di psicologia collettiva*. Fratelli Bocca.
- Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319–331. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319>
- Simon, B., Loewy, M., Stuermer, S., Weber, U., Freytag, P., Habig, C., et al. (1998). Collective identification and social movement participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 646 – 658
- Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In D. M. Mackie & D. L. Hamilton (Eds.), *Affect, cognition, and stereotyping: Interactive processes in group perception* (pp. 297–315). San Diego, CA: Academic Press.
- Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2015). Dynamics of Group-Based Emotions: Insights From Intergroup Emotions Theory. *Emotion Review*, 7(4), 349–354. <https://doi.org/10.1177/1754073915590614>
- Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2008): Intergroup Emotions. In Lewis, M., Haviland-Jones, J. Feldman Barrett, L. (szerk.): *Handbook of Emotions*, 3. kiadás, 428-439, New York: Guilford Press.
- Smith, H. J., Cronin, T., & Kessler, T. (2008). Anger, Fear, or Sadness: Faculty Members' Emotional Reactions to Collective Pay Disadvantage. *Political Psychology*, 29(2), 221– 246. <http://www.jstor.org/stable/20447113>
- Smith, H., & Pettigrew, T.. (2015). Advances in Relative Deprivation Theory and Research. *Social Justice Research*. 28. 10.1007/s11211-014-0231-5.
- Smith, J., & Wiest, D. (2012). Social Movements in the World-System: The Politics of Crisis and Transformation., *Journal of Community Practice*, 21:1-2, 145- 147, DOI: [10.1080/10705422.2013.778187](https://doi.org/10.1080/10705422.2013.778187)
- Snow, D. A. ,& Benford, R. (1988). Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization. *International Social Movement Research*. 1. 197-217.
- Snow, D.A., Zurcher, L.A., & Eklund-Olson, S. (1980). Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment. *American Sociological Review*, 45, 787.

- Soysal, Y. N. (2004). Postnational Citizenship: Reconfiguring the Familiar Terrain. In K. Nash & A. Scott (Eds.) *The Blackwell Companion to Political Sociology*. 333-341.
- Sökefeld, M. (1999) Debating Self, Identity, and Culture in Anthropology. in *Current Anthropology* 40 (4): 417-447.
- Staerklé, C. (2009). Policy Attitudes, Ideological Values and Social Representations. *Social and Personality Psychology Compass*. 3. 1096 - 1112. 10.1111/j.1751-9004.2009.00237.x.
- Staerklé, C. (2013). The true citizen: Social order and intergroup antagonisms in political lay thinking.
- Staerklé, C. (2015). Political Psychology. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 10.1016/B978-0-08-097086-8.24079-8.
- Staerklé, C., Clémence, A., & Spini, Dario. (2011). Social Representations: A Normative and Dynamic Intergroup Approach. *Political Psychology*. 32. 759 - 768. 10.1111/j.1467-9221.2011.00839.x.
- Stott, C., & Drury, J. (2000). Crowds, context and identity: Dynamic categorization processes in the 'poll tax riot'. *Human Relations*, 53, 247-273
- Stott, C., & Reicher, S. (1998). Crowd action as intergroup process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*, 26, 509–529.
- Stott, C., & Reicher, S. (1998a). Crowd action as inter-group process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*, 28 , 509-529
- Stott, C., & Reicher, S. (1998b). How conflict escalates: The inter-group dynamics of collective football crowd 'violence'. *Sociology*, 32, 353-77.
- Stott, C., Hutchison, P., & Drury, J. (2001). "Hooligans' abroad? Inter-group dynamics, social identity and participation in collective "disorder' at the 1998 World Cup Finals. *British Journal of Social Psychology*, 40(3), 359–384. <https://doi.org/10.1348/014466601164876>
- Stürmer, S., & Simon, B. (2004a). Collective action: Towards a dual-pathway model. In W. Stroebe, & M. Hewstone (Eds.), *European review of social psychology* (Vol. 15, pp. 59 –99). Hove, UK: Psychology Press.
- Suh, D. (2001). How Do Political Opportunities Matter for Social Movements?: Political Opportunity, Misframing, Pseudosuccess, and Pseudofailure. *The Sociological Quarterly*, 42(3), 437–460. <http://www.jstor.org/stable/4121318>
- Sullivan, M. (1983) Introduction to women emerging: Group approaches, *The Journal for Specialists in Group Work*, 8(1), 3-8, DOI: [10.1080/01933928308411725](https://doi.org/10.1080/01933928308411725)

- Sussman, N. M. (2000). The dynamic nature of cultural identity throughout cultural transitions: Why home is not so sweet. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 355– 373. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0404_5
- Swim, J. K., & Miller, D. L. (1999). White Guilt: Its Antecedents and Consequences for Attitudes Toward Affirmative Action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(4), 500–514. <https://doi.org/10.1177/0146167299025004008>
- Szabo, Z. P., & Lonnqvist, J-E. (2021). Who's in power matters: System justification and system derogation in Hungary between 2002 and 2018. *International Journal of Psychology*, 56(5), 679-687. <https://doi.org/10.1002/ijop.12747>
- Szerletics A. (2017) *Paternalizmus. A másokról való gondoskodás erkölcsi határai.* Gondolat. Budapest. ISBN: 9789636937324
- Taine, H. (1878) *Les Origines de la France contemporaine. Tome II: La Révolution: l'anarchie.* Paris: Hachette. <http://dx.doi.org/10.1522/24799893>.
- Tajfel, H. (1979) Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology* XVIII/2 183-190
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed.) Chicago: Nelson-Hall.
- Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (pp. 77–100). London: Academic Press
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology.* Cambridge, England: Cambridge University Press
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37). Monterey, CA:Brooks/Cole.
- Tarde, G. (1890). *Les lois de l'imitation* (Paris: Félix Alcan; Paris: Editions Kimé, Paris, 1993)
- Tarde, G. (1895). *La logique sociale* (Félix Alcan, Paris ; Les empêcheurs de penser en rond, 1999).
- Tarrow, S. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (3rd ed. Cambridge Studies in Comparative Politics). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511973529
- Taylor, D. M. & Brown, R. J. (1979) Towards a more social social psychology? *British Journal of Social and Clinical Psychology* XVIII/1 173:179

- Taylor, D. M. (1997). The quest for collective identity: The plight of disadvantaged ethnic minorities. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 38(3), 174–190. <https://doi.org/10.1037/0708-5591.38.3.174>
- Taylor, D. M., & Kachanoff, F. J. (2015). Managing cultural diversity without a clearly defined cultural identity: The ultimate challenge. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 21(4), 546–559. <https://doi.org/10.1037/pac0000131>
- Thomas, E. F., & McGarty, C. (2018). Giving versus acting: Using latent profile analysis to distinguish between benevolent and activist support for global poverty reduction. *British Journal of Social Psychology*, 57, 189–209.
- Thompson, L. J. (2013, December 23). paternalism. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/paternalism>
- Thonhauser, G. (2022) A critique of the crowd psychological heritage in early sociology, classic phenomenology and recent social psychology. *Cont Philos Rev*. <https://doi.org/10.1007/s11007-022-09566-z>
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison–Wesley Publishing Company
- Tocqueville, A. D. (1955). *The Old Regime and the French Revolution*. New York: Anchor Books
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological Review*, 96(3), 506–520. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.3.506>
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism & collectivism*. Westview Press.
- Triandis, H. C., Chan, D. K.-S., Bhawuk, D. P. S., Iwao, S., & Sinha, J. B. P. (1995). Multimethod probes of allocentrism and idiocentrism. *International Journal of Psychology*, 30(4), 461–480. <https://doi.org/10.1080/00207599508246580>
- Triandis, H., Bontempo, R., Villareal, M., Asai, M., & Lucca, N. (1988). Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*. 54. 323-338. 10.1037/0022-3514.54.2.323.
- Turner, J.C., Hogg, M. A., Oakes, P., Reicher, S., & Wetherell, M. (1987). *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory*. Oxford: Basil Blackwell.
- Tyler, T. R. (2000). Social justice: Outcome and procedure. *International Journal of Psychology*, 35(2), 117–125. <https://doi.org/10.1080/002075900399411>
- Tyler, T. R. (2001). A psychological perspective on the legitimacy of institutions and authorities. In J. T. Jost & B. Major (Eds.), *The psychology of legitimacy: Emerging*

- perspectives on ideology, justice, and intergroup relations (pp. 416–436). Cambridge University Press.
- Usborne, E., & Taylor, D. M. (2010). The role of cultural identity clarity for self-concept clarity, self-esteem, and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(7), 883–897. <https://doi.org/10.1177/0146167210372215>
- Valsiner, J. & van der Veer, R. (1988) On the Social Nature of Human Cognition: An Analysis of the Shared Intellectual Roots of George Herbert Mead and Lev Vygotsky. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. 18(1), March 1988.
- Vámbéry R. (1904). Tarde rendszere. In: Kolligátum. pp. 1-30
- van der Toorn, J., Berkics, M., & Jost, J. T. (2010). System justification, satisfaction, and perceptions of fairness and typicality at work: A cross-system comparison involving the U.S. and Hungary. *Social Justice Research*, 23(2-3), 189–210. <https://doi.org/10.1007/s11211-010-0116-1>
- van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4(2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006>
- van Ginneken, J. (1992). *Crowds, Psychology & Politics, 1871-1899*. London: Cambridge University Press, 2006.
- van Stekelenburg, J. & Klandermans, B. (2013). The Social Psychology of Protest. *Current Sociology*. 61. 886-905. 10.1177/0011392113479314.
- van Zomeren, M. & Iyer, A. (2009). Introduction to the Social and Psychological Dynamics of Collective Action. *Journal of Social Issues*. 65. 10.1111/j.1540-4560.2009.01618.x.
- van Zomeren, M., & Louis, W. R. (2017). Culture meets collective action: Exciting synergies and some lessons to learn for the future. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(3), 277–284. <https://doi.org/10.1177/1368430217690238>
- van Zomeren, M., Postmes, T. & Spears, R. (2008). Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-Psychological Perspectives. *Psychological bulletin*. 134. 504-35. 10.1037/0033-2909.134.4.504.
- van Zomeren, M., Spears, R., Fischer, A., & Leach, C. (2004). Put Your Money Where Your Mouth Is! Explaining Collective Action Tendencies Through Group-Based Anger and Group Efficacy.. *Journal of personality and social psychology*. 87. 649-64.10.1037/0022-3514.87.5.649.
- Vanneman, R. D., & Pettigrew, T. F. (1972). Race and relative deprivation in the urban United States. *Race*, 13(4), 461–486. <https://doi.org/10.1177/030639687201300404>

- Vanneman, R. D., & Pettigrew, T. F. (1972). Race and relative deprivation in the urban United States. *Race*, 13(4), 461–486. <https://doi.org/10.1177/030639687201300404>
- Vincze, O., & Somogyvári I. (2003) A nemzeti identitás reprezentációja a sikeres történelmi regényekben. *Magyar Tudomány* 1, 7.
- Waddell, S. (2013). Design Guidelines to Address Global Challenges: The Case of Global Action Networks. *Journal of Organization Design*. 1. 1-19.
- Wagner, W. (1998). Social Representations and beyond: Brute Facts, Symbolic Coping and Domesticated Worlds. *Culture & Psychology - CULT PSYCHOL*. 4. 297-329. [10.1177/1354067X9800400302](https://doi.org/10.1177/1354067X9800400302).
- Wagner, W., & Hayes, N. (2017). *Everyday discourse and common sense: The theory of social representations*. Bloomsbury Publishing.
- Wagner, W., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Markova, I., Duveen, G., & Rose, D. (1999). Theory and Method of Social Representations. *Asian Journal of Social Psychology*. 2. [10.1111/1467-839X.00028](https://doi.org/10.1111/1467-839X.00028).
- Wagner, W., Holtz, P., & Kashima, Y. (2016). Wagner Holtz & Kashima (2009) *Journal for the Theory of Social Behaviour*.
- Walker, I. & Pettigrew, T. (2011). Relative Deprivation Theory: An Overview and Conceptual Critique. *British Journal of Social Psychology*. 23. 301 - 310. [10.1111/j.2044-8309.1984.tb00645.x](https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1984.tb00645.x).
- Walker, I. (1999). Effects of personal and group relative deprivation on personal and collective self-esteem. *Group Processes & Intergroup Relations*, 2(4), 365–380. <https://doi.org/10.1177/1368430299024004>
- Walker, I., & Smith, H. J. (Eds.). (2002). *Relative deprivation: Specification, development, and integration*. Cambridge University Press.
- Webster, D. M., & Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1049-1062. [doi:10.1037/0022-3514.67.6.1049](https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.6.1049)
- Wetherell, M., & Potter, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanation: A casebook of methods* (pp. 168–183). Sage Publications, Inc.
- Wright, S. C., Taylor, D. M., & Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994–1003. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.994>

Zimbardo, P. G. (1971). The power and pathology of imprisonment. Congressional Record. (Serial No. 15, October 25, 1971). Hearings before Subcommittee No. 3, of the Committee on the Judiciary, House of Representatives, Ninety-Second Congress, First Session on Corrections, Part II, Prisons, Prison Reform and Prisoner's Rights: California. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Zittoun, T. (2018). The Velvet Revolution of Land and Minds. In B. Wagoner, F. Moghaddam, & J. Valsiner (Eds.), The Psychology of Radical Social Change: From Rage to Revolution (pp. 140-158). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781108377461.009

Online források

(Social Science Space) Stephen Reicher on Crowd Psychology (2016): <https://www.socialsciencespace.com/2016/02/stephen-reicher-on-crowd-psychology/> (Utolsó letöltés: 2022.07.01)

Lantos Nóra Anna interjúja John T. Josttal - Rendszerigazolás elmélet: [:https://www.ppk.elte.hu/content/a-rendszerigazolas-elmelete.t.40284](https://www.ppk.elte.hu/content/a-rendszerigazolas-elmelete.t.40284) (Utolsó letöltés: 2022.05.26.)

(Thompson,2013) Paternalism – social science: <https://www.britannica.com/topic/paternalism> (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

(Dworkin, 1971) Paternalism : https://web.uncg.edu/dcl/courses/viceCrime/m2/Dworkin_Paternalism.html (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

(Thompson,2013) Paternalism – social science: <https://www.britannica.com/topic/paternalism> (Utolsó letöltés: 2022.05.30.)

Európai Bizottság-Jogállamisági jelentés: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/41_1_193993_coun_chap_hungary_hu.pdf (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

(Euronews) Jogállamisági jelentés: <https://hu.euronews.com/2022/07/13/jogallamisagi-jelentes-nincs-jelentes-elorelepes-a-magyarorszag-i-korrupcioellenes-kuzdelem> (Utolsó letöltés: 2022.08.06.)

(Kisbenedek A.)Az európai civil szervezetek legnagyobb díját kapja az internetadó elleni tiltakozás: <https://444.hu/2015/10/18/az-europai-civil-szervezetek-legnagyobb-dijat-kapja-az-internetado-elleni-tiltakozas> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(Diószegi-Horváth N.) Netadó: három éve vonult százezer ember az erzsébet-hídon: <https://merce.hu/2017/10/28/netado-harom-eve-vonult-szazezer-ember-az-erzsebet-hidon/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(Fekő Á.) Hat éve volt az utolsó tüntetés, amely meghátrálásra készítette a kormányt: https://hvg.hu/itthon/20201028_internetado_evfordulo_tuntetes_szfe_ellenzek (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(Nagy Á.) Megvan, miért kell kivételezni a CEU-val!: <https://magyarnemzet.hu/poszt-trauma/2022/02/megvan-miert-kell-kivetelezni-a-ceu-val> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

2017. évi XXV. törvény a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény módosításáról: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700025.TV> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

(Kalas Gy.) Az Alkotmánybíróság felfüggesztette az eljárásait a Lex CEU-ról és civiltörvényről: https://index.hu/belfold/2017/04/09/tuntetes_budapestben_a_ceu-torveny_ellen/a_szervezok_60_ezer_emberrol_beszelnek/ (Utolsó letöltés:2022. 08.22.)

(CEU) CEU - Már az Alkotmánybíróság előtt van az LMP beadványa: https://nepszava.hu/1127195_ceu-mar-az-alkotmanybirosag-elott-van-az-lmp-beadvanya (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(European Commission) Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on 'Stop Brussels' consultation: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEX_17_1116 (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(CEU) A CEU reakciója az Európai Bíróság mai döntésére: [A CEU reakciója az Európai Bíróság mai döntésére | Central European University](#) (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(Jakab A., Lévay M., Sólyom L., Sente Z.) Amicus Curiae az Alkotmánybírósághoz: [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/af27b40ba3b0b821c1258109003f9b19/\\$FILE/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.002.pdf/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.pdf](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/af27b40ba3b0b821c1258109003f9b19/$FILE/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.002.pdf/II_1036_5_2017_%C3%A1II%C3%A1sfoglal%C3%A1s.pdf) (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

(Eduline) Az egész világ összefogott Orbán ellen, a CEU-ért: <https://444.hu/2017/04/02/az-egesz-vilag-osszefogott-orban-ellen-a-ceu-ert> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

(Mikecz D.)A rabszolgatörvény-ellenes tüntetések mérlege: <https://ujegyenloseg.hu/a-rabszolgatorveny-ellenes-tuntetesek-merlege/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(Kovács-Angel M.) 10-13 ezren lehettek a rabszolgatörvény elleni tüntetésen: <https://24.hu/belfold/2018/12/17/rabszolgatorveny-tuntetes/> (Utolsó letöltés: 2022. 08.22.)

(Scheiring G. és Szombati K.) Ezért nem rengették meg a rabszolgatörvény-ellenes tüntetések az Orbán-rezsimet.A baloldali politika strukturális csapdája: <https://merce.hu/2019/12/26/ezert-nem-rengettek-meg-a-rabszolgatorveny-ellenes-tuntetesek-az-orban-rezsimet/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22)

(Balácsi L.) A Békemenet egész Európának üzen a szervezők szerint: <https://index.hu/belfold/2021/10/17/bekemenet-oktober-23-fricz-tamas-lengyel/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

(Máté P.) Félmillián voltak a Békemeneten: [Félmillián voltak a békemeneten \(magyarnemzet.hu\)](#) (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

(Bogatin B.) 2022. március 15.: egyszeri pillanat mirelitbeszédekkel: <https://merce.hu/2022/03/15/2022-marcius-15-egyszeri-pillanat-mirelitbeszedekkel/> (Utolsó letöltés: 2022.08.22.)

(MTI-HVG) A CÖF-elnök szerint félmillióan voltak a Békemeneten:
https://hvg.hu/itthon/20220316_cof_bekemenet_ellenzoki_nagygyules (Utolsó letöltés:
2022.08.22.)

(Fekő Á.) Hat éve volt az utolsó tüntetés, amely meghátrálásra készítette a kormányt:
https://hvg.hu/itthon/20201028_internetado_evfordulo_tuntetes_szfe_ellenzek (Utolsó letöltés:
2022.08.22)

(Rigó A.) Ahol iskolázottabb a népesség, ott kevesebben szavaztak a Fideszre:
<https://g7.hu/kozelet/20180420/ahol-iskolazottabb-a-nepesseg-ott-kevesebben-szavaztak-a-fideszre/> (Utolsó letöltés: 2022.08. 01)

(Eurostat) Government expenditure by function: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function (Utolsó letöltés: 2022.08.01.)

Függelék

Ábra- és táblázatjegyzék

Ábrák

1. ábra - A minta iskolai végzettségének megoszlása lakóhely szerint
2. ábra - A minta pártpreferenciájának megoszlása iskolai végzettség szerint
3. ábra - A minta pártpreferenciájának megoszlása lakóhely szerint
4. ábra Iskolázottság mentén hasonló értékrendű emberek észlelése
5. ábra – Lakóhelyek mentén hasonló értékrendű emberek észlelése
6. ábra – Az aktivitás megoszlása iskolai végzettség szerint
7. ábra – A legsürgetőbb probléma eloszlása a teljes mintán
8. ábra – A megnevezett civil szervezetek frekvencia szerinti eloszlása a teljes mintán (N=243)
9. ábra – Aktivitás és azonos értékrendű közösség mérete
10. ábra – Aktivitás és a kommunikációs tér nyitottsága
11. ábra – Mediációs modell: procedurális igazságtalanság - instabilitása - társadalmi fellépés
12. ábra – Társadalmi megmozdulásokban való részvétel pártpreferencia szerint
13. ábra – Az államra asszociált szavak szófelhője
14. ábra – Az államra asszociált szavak gondolati térképe
15. ábra – Az államra asszociált szavak klaszterei
16. ábra – A kormányra asszociált szavak szófelhője
17. ábra – A kormányra asszociált szavak gondolati térképe
18. ábra – A kormányra asszociált szavak klaszterei
19. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak szófelhője
20. ábra – A civil szervezetekre asszociált szavak gondolati térképe
21. ábra – A civil szervezetek asszociált szavak klaszterei
22. ábra –Kognitív alternatívák, kollektív cselekvés és társadalmi terek
23. ábra Az állam szociális reprezentációjának jelentései
24. ábra A kormány szociális reprezentációjának jelentései
25. ábra A civil szervezetek szociális reprezentációjának jelentései
26. ábra – Havi nettó jövedelem a nem függvényében
27. ábra – Havi nettó jövedelem az iskolai végzettség függvényében
28. ábra – Szociális identitást mérő skála átlagértékei a teljes mintán
29. ábra – Az értékközösségek alapját nyújtó értékek eloszlása a teljes mintán
30. ábra – Társadalmi és intézményi szereplőkbe vetett bizalom átlagértéke 7 fokú Likert- skálán
31. ábra – A kollektív cselekvési hajlandóság megnevezett céljai (N=636)
32. ábra – A megnevezett cél érdekében elképzelhető cselekvés (N=636)
33. ábra – A cél alapján meghatározott cselekvési hajlandóság
34. ábra – Az azonosulás és cselekvés közötti ok-okozati viszony feltárása a kognitív alternatívák mediálásával
35. ábra – Értékközösség - megváltoztatható társadalom kép – társadalmi fellépés mediátor modellje
36. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje
37. ábra – Az emberiséggel való azonosulás- megváltoztatható társadalom kép - hatalom ellen való fellépés mediátor modellje
38. ábra – A magyarsággal való azonosulás- igazságos és fenntartandó társadalom kép - hatalom melletti fellépés mediátor modellje
39. ábra – Az hatalomra asszociált szavak szófelhője
40. ábra – A hatalom szociális reprezentációjának gondolati térképe
41. ábra – A hatalomra asszociált szavak klaszterei
42. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek szófelhője
43. ábra – A hatalomhoz fűződő érzelmek gondolati hálója

44. ábra – Az állam asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
45. ábra – A államra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
46. ábra – A korány asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
47. ábra – A kormányra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
48. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
49. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
50. ábra – A hatalom asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
51. ábra – A hatalomra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)
52. ábra – A hatalomhoz kötött érzelmek alapján megjelenő asszociációk együttjárásainak absztraktja (Függelék)
53. ábra – A hatalomhoz kapcsolódó érzelmekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája (Függelék)

Táblázatok

1. táblázat – a kognitív alternatívákat és az aktivitást mérő változók vizsgálati eredményei
2. táblázat – A politikai skálák összefüggései a társadalmi rendszer észlelésével
3. táblázat – A politikai skálák összefüggései a kollektív cselekvésekkel
4. táblázat – A lakóhely szerinti csoportok által szignifikánsan (nem) használt szavak az államra
5. táblázat – A végzettség szerinti csoportok alapján szignifikánsan (nem) használt szavak az államra
6. A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (nem) használt szavak az államra
7. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (nem) használt szavak az államra
8. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők az államra
9. táblázat – A végzettség szerinti csoportok által szignifikánsan (nem) használt szavak a kormányra
10. táblázat – A politikai pozicionálás szerinti csoportok által szignifikánsan (nem) használt szavak a kormányra
11. táblázat – Pártpreferenciák szerinti csoportok által szignifikánsan (nem) használt szavak a kormányra
12. táblázat – A rendszer észlelt procedurális igazságossága szerint a szignifikánsan (nem) használt szavak a kormányra
13. táblázat. A rendszer észlelt disztributív igazságossága szerint a szignifikánsan (nem) használt szavak a kormányra
14. táblázat. A kognitív alternatívák mentén a szignifikánsan (nem) használt szavak a kormányra
15. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a kormányra
16. táblázat – Szignifikáns jelentésmezők a civil szervezetekre
17. táblázat – A második kutatásban alkalmazott változók összesített leírása
18. táblázat – A szociális identitást mérő csoportazonosulások összefüggése a kognitív alternatívákkal
19. táblázat – A klaszterek átlagértékei a kognitív alternatívák és azonosulás szerint
20. táblázat – A klaszterek alapján kapott eredmények
21. táblázat – A hatalom és a hatalomhoz kapcsolódó érzelmek tartalmi elemei közti különbségek

Hayes féle mediációs elemzés - társadalom észlelt igazságtalansága, instabilitása és társadalmi fellépés

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Model : 4
 Y : ACT
 X : RIGAZ
 M : RSTABIL

Sample
 Size: 243

OUTCOME VARIABLE:
 RSTABIL

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.5837	.3407	1.3771	124.5614		1.0000	241.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	1.5410	.1445	10.6620	.0000	1.2563	1.8257
RIGAZ		.5070	.0454	11.1607	.0000	.4175
RSTABIL						.5965

Standardized coefficients

	coeff
RIGAZ	.5837

OUTCOME VARIABLE:
 ACT

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.4280	.1832	1.9930	26.9059	2.0000	240.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	3.7449	.2109	17.7544	.0000	3.3294	4.1604
RIGAZ		-.1767	.0673	-2.6258	.0092	-.3093
RSTABIL		-.3122	.0775	-4.0287	.0001	-.4648

Standardized coefficients

	coeff
RIGAZ	-.1887
RSTABIL	-.2895

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
8.2461	1.0000	239.0000	.0045

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:
 ACT

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3576	.1279	2.1189	35.3474	1.0000	241.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	3.2638	.1793	18.2051	.0000	2.9106	3.6169
RIGAZ	-.3350	.0563	-5.9454	.0000	-.4460	-.2240

Standardized coefficients

coeff
RIGAZ -.3576

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	RSTABIL	ACT
RSTABIL	1.0000	.0000
ACT	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
-.3350	.0563	-5.9454	.0000	-.4460	-.2240	-.3576

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
-.1767	.0673	-2.6258	.0092	-.3093	-.0441	-.1887

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
RSTABIL	-.1583	.0360	-.2342	-.0933

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
RSTABIL	-.1690	.0362	-.2447	-.1026

Bootstrap estimates were saved to a file

Map of column names to model coefficients:

	Conseqnt	Antecdnt
COL1	RSTABIL	constant
COL2	RSTABIL	RIGAZ
COL3	ACT	constant
COL4	ACT	RIGAZ
COL5	ACT	RSTABIL

***** BOOTSTRAP RESULTS FOR REGRESSION MODEL PARAMETERS *****

OUTCOME VARIABLE:

RSTABIL

	Coeff	BootMean	BootSE	BootLLCI	BootULCI
constant	1.5410	1.5429	.1411	1.2733	1.8205

RIGAZ .5070 .5067 .0497 .4103 .6052

OUTCOME VARIABLE:

ACT

	Coeff	BootMean	BootSE	BootLLCI	BootULCI	
constant	3.7449	3.7502	.2167	3.3357	4.1727	
RIGAZ		-.1767	-.1767	.0596	-.2946	-.0606
RSTABIL		-.3122	-.3139	.0651	-.4419	-.1890

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

NOTE: Missing data resulted in the deletion of the following row(s) of
data from the analysis:

244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254
255										
256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266
267										

----- END MATRIX -----

Iramuteg elemzések

Állam

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

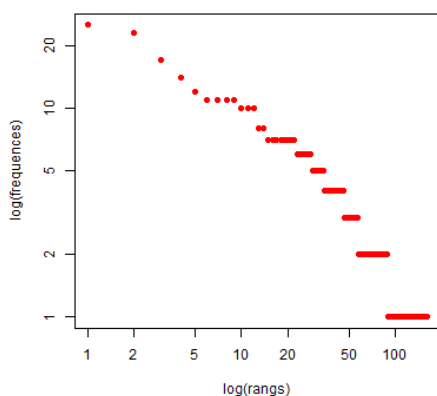
Number of texts : 241

Number of occurrences : 520

Number of forms : 161

Number of hapax : 72 (13.85% of occurrences - 44.72% of forms)

Mean of occurrences by text : 2.16

44. ábra – Az állam asszociációk együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

eros: 25, jo: 23, szabalyozo: 17, szigoru: 14, gondoskodo: 12, szukseges: 11, stabil: 11, hatalom: 11, gyenge: 11, lassu: 11, nagy: 10, irányito: 10, osszetartas: 8, nemzeti: 8, határozott: 7, szervezett: 7, rossz: 7, vedelmezo: 7, burokratikus: 7, elnyomo: 7, egyseges: 7, biztonsagos: 7, magyar: 6, nehezkes: 6, merev: 6, jog: 6, korrup: 6, idejetmult: 6, hatalmas: 5, atyaskodo: 5, elfogadható: 5, celtudatos: 5, penz: 5, arctalan: 5, szolgáltato: 4, torveny: 4, tamogato: 4, egyseges: 5, szervezetlen: 4, szabalyozott: 4, politika: 4, demokratikus: 4, nehezkes: 4, onzo: 4, korlatozo: 4, kepviseleti: 4, bizonytalan: 4, bator: 4, valtozo: 4, tekintely: 4, tarsadalom: 4, semleges: 4, rendszer: 4, onkenyes: 3, lust: 3, gonosz: 3, fuggetlen: 3, felelosseg: 3

Prototipikusság elemzés-állam:

<= 2.08 Rangs > 2.08

Zone du noyau		Premiere périphérie	
<p>eros-25-1.6 jo-23-1.4 gondoskodo-12-1.7 szukseg-es-11-1.1 gyenge-11-1.9 hatalom-11-1.7 nagy-10-1.6 nemzeti-8-1.5 elnyomo-7-1.9 vedelmezo-7-1.7 rossz-7-1.1 egyeses-7-1.3 magyar-6-1</p>		<p>szabalyozo-17-2.1 szigoru-14-2.1 stabil-11-2.5 lassu-10-2.7 iranyito-10-2.3 osszetartas-8-2.2 hatarozott-7-3 burokratikus-7-2.1 biztonsagos-7-2.1 szervezett-7-2.3 nehelyes-6-2.3 jog-6-3.2 idejtmult-6-3 korrupt-6-2.3 merev-6-2.5</p>	
Elements contrastés		Seconde périphérie	
<p>hatalmas-5-2 elfogadható-5-1.2 atyaskodo-5-1.8 szervezeten-4-1.2 szabalyozott-4-1.8 demokratikus-4-2 bizonytalan-4-2 rendszer-3-1 tarsadalom-3-2 semleges-3-1 tekintely-3-1.7 valtozo-3-1 felelosseg-3-1 lusta-3-1.7 diktatorikus-2-1.5 ellenorzo-2-1 ellenhatellen-2-1.5 erosakos-2-2 megfelel-2-1 hiszekeny-2-1 baratsagiatlan-2-2 szegeny-2-1 fejlett-2-2 megbizableto-2-1.5 autokrata-2-1.5 vezeto-2-1.5 diaga-2-2 nyitott-2-2 sokretu-2-1.5 hiszekeny-2-1.5</p>		<p>penz-5-3 arctalan-5-2.2 celfutatos-5-3.2 bator-4-2.2 torveny-4-2.5 korlatozo-4-2.2 kepviselet-4-5 szolgaltato-4-3.8 onzo-4-2.5 politika-4-5 tamogato-4-3.8 fuggetlen-3-2.3 eloszto-3-2.3 onkenyes-3-2.3 gonosz-3-3 kihasznalo-2-3.5 szervazo-2-3.5 mukodteto-2-3.5 fejledo-2-5.5 sokszinu-2-2.5 gazdassag-2-3.5 kifosztott-2-2.5 feleltelen-2-3.5 othon-2-2.5 erzeketlen-2-3 befogado-2-2.5 segito-2-2.5 felesleges-2-3 tavoli-2-3</p>	

< 5.03 Frequences >= 5.03

45. ábra – A államra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Kormány

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

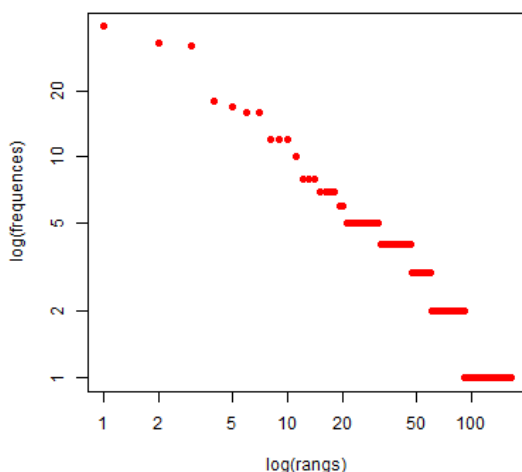
Number of texts : 243

Number of occurrences : 569

Number of forms : 162

Number of hapax : 72 (12.65% of occurrences - 44.44% of forms)

Mean of occurrences by text : 2.3

46. ábra – A kormány asszociációk együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

korrupt: 39, vezető: 33, hazug: 32, hatalom: 18, onzo: 17, rossz: 16, jó: 16, egoista: 12, tudatos: 12, gonosz: 12, celtudatos: 10, pénz: 8, elnyomo: 8, kapzsi: 8, autoriter: 7, politikai: 7, merev: 7, csalo: 7, kepmutato: 6, inkompetens: 6, diktatorikus: 5, eros: 5, agressziv: 5, vedelmezo: 5, torvenyhozó: 5, felelotlen: 5, választott: 5, lekicsinylo: 5, makacs: 5, manipulativ: 5, szolgáló: 5, tudatlan: 4, szakerto: 4, vegrehajto: 4, aktiv: 4, bator: 4, gyava: 4, gyulolkodo: 4, propaganda: 4, segitseg: 4, cinikus: 4, felelosseg: 4, elfogadhato: 4, erdekezverelt: 4, szervezo: 4, ketszinu: 4, szigoru: 3, megosztó: 3, zarkozott: 3, hatalmas: 3, torveny: 3, szocialis: 3, felelmetes: 3, reszrehajlo: 3, ravasz: 3, gatlastalan: 3, változatos: 3, magabiztos: 3, bun: 3

Prototipikusság elemzés-kormány

<= 2.29 Rangs > 2.29

	Zone du noyau	Premiere périphérie
< 5.52 Fréquences >= 5.52	korrupciós-39-1.8 vezető-33-1.4 onco-17-2 jo-16-1.1 autoriter-7-2 merev-7-1.9 inkompetens-6-1.7	hazug-32-2.6 hatalom-18-2.3 rossz-16-2.4 tudatos-12-2.5 gonosz-12-2.3 egoista-12-3.5 celtudatos-10-2.8 pénz-8-2.9 kapzsi-8-2.9 elnyomó-8-2.6 család-7-3 politikai-7-3 képviselő-6-4
	Elements contrastés	Seconde périphérie
	diktatorikus-5-1.4 agresszív-5-1.8 védelmező-5-1.6 választott-5-1 mákacs-5-1.6 manipulatív-5-2 szervező-4-2 végrehajtó-4-2.2 bátor-4-1.5 tudatlan-4-1.5 szakértő-4-1.8 propaganda-4-2 felelős-4-2 elfogadható-4-1.2 hatalmas-3-1.7 ravasz-3-1.7 törvény-3-1 felelmetes-3-2 részrehajló-3-2 változatos-3-1 szigorú-3-1.3 szükséges-2-1 kitartó-2-1.5 ontörvényű-2-2 zavaros-2-1 megfélel-2-1 rugalmas-2-2 bizonytalan-2-1.5 zart-2-1 uralkodó-2-2	eros-5-3.2 törvényhozó-5-3.4 felelőtlen-5-3.2 lekicsinyelő-5-3 szolgó-5-3 érdekeztető-4-2.5 aktív-4-3.2 gyáva-4-3 gyűlölködő-4-3.8 segítség-4-3 onkús-4-2.5 kétszínű-4-2.5 zarkozott-3-2.3 szociális-3-3.7 galileistalan-3-3.3 megbízható-3-4.7 bun-3-2.3 megosztó-3-2.7 ontelt-2-2.5 viszályos-2-4.5 befolyásos-2-3 atyáskodó-2-2.5 vitázó-2-4.5 veszeljes-2-3 pazarló-2-3.5 gyenge-2-2.5 szélsőséges-2-3.5 képviselő-2-4 irigy-2-3 vagy-2-4.5

47. ábra – A kormányra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Civil szervezetek

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

Abstract

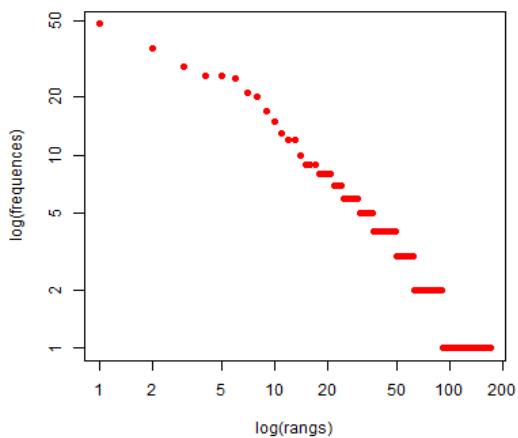
Number of texts : 243

Number of occurrences : 685

Number of forms : 170

Number of hapax : 79 (11.55% of occurrences - 46.78% of forms)

Mean of occurrences by text : 2.81

48. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációik együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

jo: 48, segito: 36, segitokesz: 29, hasznos: 26, bator: 26, aktiv: 25, onzetlen: 21, fuggetlen: 20, onkentes: 17, kitarto: 15, tamogato: 13, szabad: 12, fontos: 12, szukseges: 10, kozosseg: 9, jotekony: 9, kreativ: 9, emberi: 8, harcos: 8, kedves: 8, gyenge: 8, nyitott: 7, onallo: 7, empatikus: 7, onfelaldozo: 6, egyuttmukodo: 6, onelegult: 6, celtudatos: 6, baratsagos: 6, felelossegteljes: 6, torekvo: 5, erzekeny: 5, oszinte: 5, eros: 5, elkotelezett: 5, hatekony: 5, tarsadalmi: 4, emberseges: 4, kicsi: 4, hianypotlo: 4, rugalmas: 4, elszant: 4, szervezett: 4, kuzdelem: 4, nonprofit: 4, valtozatos: 4, rossz: 4, kezdemenyezo: 4, gondoskodo: 4, pozitiv: 3, kapcsolatok: 3, politikasemleges: 3, intelligens: 3, korrekt: 3, ketszinu: 3, elfogado: 3, lelkiismeretes: 3, erdeklodo: 3, figyelmes: 3, celok: 3, ellenzeki: 3, hazug : 3

Prototipikusság elemzés-civil szervezetek

<= 2.55 Rangs > 2.55

Zone du noyau	Première périphérie
<p>jo-48-1.4 segito-36-1.8 segitokesz-29-1.9 bator-26-1.8 hasznos-26-1.5 fuggetlen-20-1.8 onkentes-17-2 szabad-12-2.4 fontos-12-1.7 jotekony-9-1.7 gyenge-8-2.4 harcos-8-2.2 onalo-7-2.1</p>	<p>aktiv-25-2.6 onzetlen-21-2.7 kitarto-15-2.7 tamogato-13-3.5 szukseses-10-3.2 kozosseg-9-3.4 kreativ-9-5.3 emberi-8-2.8 kedves-8-2.8 nyitott-7-4.1 empatikus-7-3.4</p>
Elements contrastés	Seconde périphérie
<p>onfeladozo-6-2.5 felelssesgeteles-6-2.3 torekvo-5-2.2 halekony-5-2.2 hianypotta-4-2.2 rugalmas-4-1.8 elszant-4-2.5 valtozatos-4-1 rossz-4-2 gondokodo-4-1.5 tarsadalmi-4-2.5 figyelmes-3-2.3 ellenzeki-3-2.3 pozitiv-3-1.7 lelkismeretes-3-1.7 altruista-2-2.5 optimista-2-2.5 vedelmezo-2-2 szeretet-2-2 osszetarto-2-1 nagylelku-2-2 szegeny-2-2.5 liberalis-2-1.5 befogado-2-2 naiv-2-2 joszandeku-2-2 nemtudom-2-1 szolidaris-2-2.5 kozos-2-1.5</p>	<p>onelegult-6-3.7 egyuttmukodo-6-5.8 baratsagos-6-4.8 cettudatos-6-3.7 eros-5-2.6 oszinte-5-2.6 erzekeny-5-3.6 elkotelezett-5-4 emberseges-4-3.5 kicsi-4-2.8 szervezett-4-2.8 kuzdelem-4-2.8 nonprofit-4-3.5 kezdemenyezo-4-2.8 erdelkodo-3-3.3 hazug-3-3.3 kapcsolatok-3-6.3 politikasenleges-3-3.7 oelok-3-4.3 intelligens-3-3 korrekt-3-3 ketszinu-3-6.7 elfogado-3-6.3 lelkes-2-3.5 sokszinu-2-7 innovativ-2-6.5 igazsag-2-3 ertei-2-5 kepviselot-2-3 neljarajutolo-2-8.5</p>

< 6.65 Fréquences >= 6.65

49. ábra – A civil szervezetekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Hatalom

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

Abstract

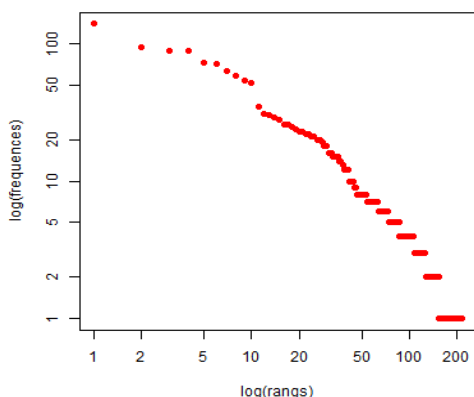
Number of texts : 618

Number of occurrences : 1974

Number of forms : 215

Number of hapax : 62 (3.14% of occurrences - 28.84% of forms)

Mean of occurrences by text : 3.19

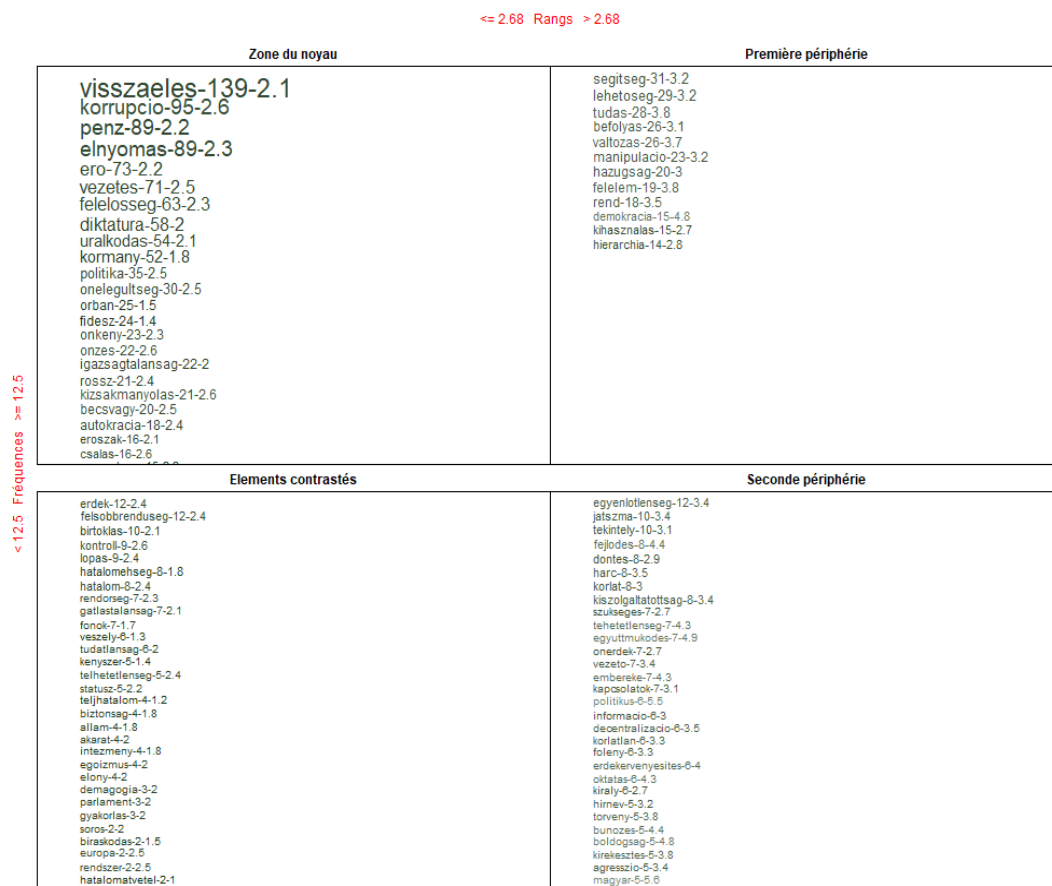
50. ábra – A hatalom asszociációik együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

Visszaeles, 139, korrupcio: 95, penz: 89, elnyomas: 89, ero: 73, vezetes: 71, felelosseg: 63, diktatura: 58, uralkodas: 54, kormány: 52, politika: 35, segitseg: 31, onelegultseg: 30, lehetoseg: 29, tudas: 28, valtozas: 26, befolyas: 26, orban: 25, fidesz: 24, onkeny: 23, manipulacio: 23, onzes: 22, igazsagtalansag: 22, rossz: 21, kizsakmanyolas: 21, hazugsag: 20, becsvagy: 20, felelem: 19, rendre: 18, autokracia: 18, eroszak: 16, csalas: 16, zsarnoksag: 15, kihasznalas: 15, demokracia: 15, kapzsisag: 14, hierarchia: 14, személyiségvaltozas: 13, felsobbrenduseg: 12, erdek: 12, egyenlotlenség: 12, tekintely: 10, jatszma: 10, birtoklas: 10, lopas: 9, kontroll: 9, korlat: 8, kiszolgáltatottsag: 8, hatalomehseg: 8, hatalom: 8, harc: 8, fejlodes: 8, dontes: 8, vezető: 7, tehetetlenség: 7, szukseges: 7, rendorseg: 7, onerdek: 7, kapcsolatok: 7, gatlastalansag: 7, fonok: 7, embereke: 7, egyuttmukodes: 7, veszely: 6, tudatlansag: 6, politikus: 6, oktatás: 6, korlatlan: 6, kiraly: 6, informacio: 6, foleny: 6, erdekervenyesites: 6, decentralizacio: 6, torveny: 5, telhetetlenség: 5, statusz: 5, stabil: 5, magyar: 5, kirekesztes: 5, kenyszer: 5, hirnev: 5, bunozes: 5, boldogsag: 5, bizalom: 5, alarendeltseg: 5, agresszio: 5, vedelem: 4, valasztas: 4, teljhatalom: 4, szegenyseg: 4, szabadsag: 4, miniszterelnok: 4, megosztas: 4, magabiztossag: 4, kozosseg: 4, intezmeny: 4,

igergetes: 4, igazság: 4, háború: 4, elony: 4, elkülönülés: 4, egoizmus: 4, burokrácia: 4, biztonság: 4, banat: 4, állam: 4, akarat: 4, tisztelet: 3, propaganda: 3, part: 3, parlament: 3, nagyvállalat: 3, munka: 3, megbízhatatlanság: 3, kószony: 3, kiváltság: 3, hitler: 3, gyakorlás: 3, gazdaság: 3, fenyegetés: 3, elvakultság: 3, ellenállás: 3, egységesítés: 3, egyenlőség: 3, demagógia: 3, alázat: 3

Prototipikusság elemzés- civil szervezetek

51. ábra – A hatalomra adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Hatalomhoz kapcsolódó érzelmek

A szövegtörzs statisztikai tulajdonságai

Abstract

Number of texts : 636

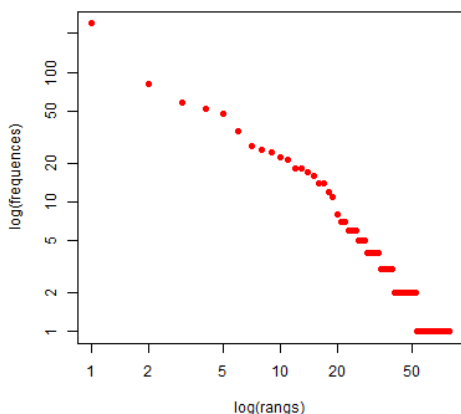
Number of occurrences : 897

Number of forms : 78

Number of hapax : 26 (2.90% of occurrences - 33.33% of forms)

Mean of occurrences by text : 1.41

Frekvencia számok

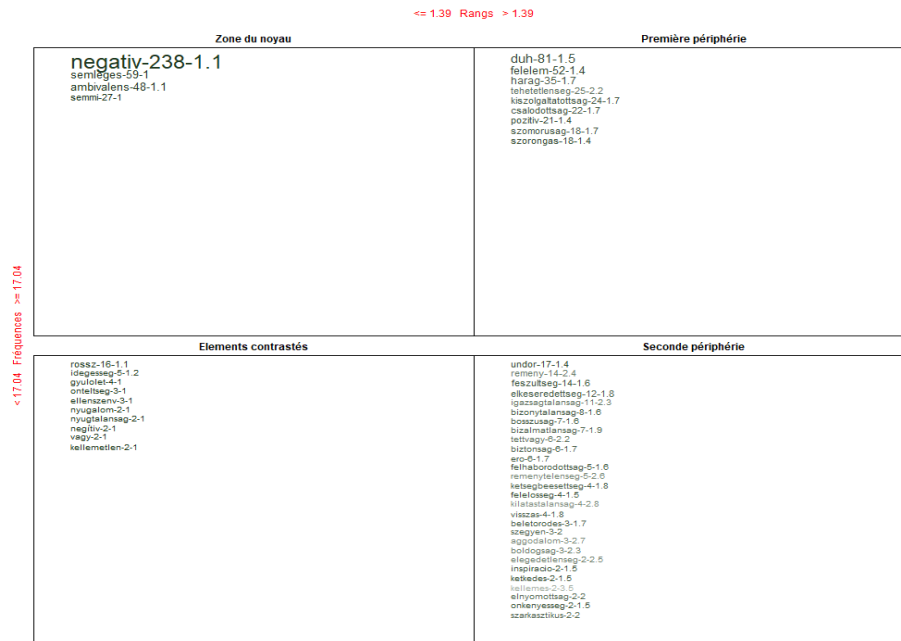

52. ábra – A hatalomhoz kötött érzelmek alapján megjelenő asszociációik együttjárásainak absztraktja

Frekvencia számok

negatív: 238, duh: 81, semleges: 59, felelem: 52, ambivalens: 48, harag: 35, semmi: 27, tehetetlenség: 25, kiszolgáltatottság: 24, csalódottság: 22, pozitív: 21, szorongás: 18, szomorúság: 18, undor: 17, rossz: 16, remény: 14, feszultség: 14, elkeseredettség: 12, igazságtalanság: 11, bizonytalanság: 8, bosszúság: 7, bizalmatlanság: 7, tettvagy: 6, ero: 6, biztonság: 6, reménytelenség: 5, idegeség: 5, felhaborodottság: 5, viasz: 4, kilatastalanság: 4, ketsebbeesettég: 4 gyulolet: 4, felelosseg: 4, szegyen: 3, onteltseg: 3, ellenszenv: 3, boldogság: 3, beletorodes: 3, aggodalom: 3, vagy: 2, szarkasztikus: 2, onkenyesség: 2, nyugtalanág: 2, nyugalom: 2,, ketkedes: 2, kellemetlen: 2, kellemes: 2, inspiracio: 2, elnyomottság: 2, elegedetlenség: 2

Prototipikusság elemzés- hatalomhoz kapcsolódó érzelmek

53. ábra – A hatalomhoz kapcsolódó érzelmekre adott asszociációk prototipikusság elemzésének ábrája

Mediációs folyamatok

1. Értékközösség- Jogtalan társadalom - Kollektív cselekvések száma

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

Model : 4
Y : AKTsum
X : ertekkoz
M : F_Tarsad

Sample
Size: 636

OUTCOME VARIABLE:
F_Tarsad

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.0002	.0000	1.0016	.0000	1.0000	634.0000	.9961

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	.0002	.0599	.0036	.9971	-.1173	.1177
ertekkoz	-.0001	.0126	-.0049	.9961	-.0249	.0247

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	ertekkoz
constant	.0036	-.0006
ertekkoz	-.0006	.0002

OUTCOME VARIABLE:
AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1774	.0315	1.1757	10.2835	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	1.1324	.0648	17.4633	.0000	1.0051	1.2598
ertekkoz	.0460	.0137	3.3610	.0008	.0191	.0728
F_Tarsad	.1310	.0430	3.0454	.0024	.0465	.2155

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	ertekkoz	F_Tarsad
constant	.0042	-.0007	.0000
ertekkoz	-.0007	.0002	.0000
F_Tarsad	.0000	.0000	.0019

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1314	.0173	1.1911	11.1470	1.0000	634.0000	.0009

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	1.1325	.0653	17.3509	.0000	1.0043	1.2606
ertekkoz	.0460	.0138	3.3387	.0009	.0189	.0730

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	ertekkoz
constant	.0043	-.0007
ertekkoz	-.0007	.0002

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
.0460	.0138	3.3387	.0009	.0189	.0730

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
.0460	.0137	3.3610	.0008	.0191	.0728

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0000	.0018	-.0036 .0037

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output: 95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals: 5000

2. Értékközösség- Megváltoztatható társadalom - Kollektív cselekvések száma

Run MATRIX procedure:

Model : 4

Y : AKTsum
X : IWAH_ÉRT
M : F_Tarsad

Sample

Size: 636

OUTCOME VARIABLE:

F_Tarsad

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1744	.0304	.9711	19.8945	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0792	.2451	-4.4033	.0000	-1.5605	-.5979
IWAH_ÉRT	.2743	.0615	4.4603	.0000	.1535	.3951

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_ÉRT	.1744

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_ÉRT
constant	.0601	-.0149
IWAH_ÉRT	-.0149	.0038

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3209	.1030	1.0889	36.3372	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.4538	.2635	-1.7224	.0855	-.9712	.0636
IWAH_ÉRT	.4446	.0661	6.7230	.0000	.3148	.5745
F_Tarsad	.1677	.0421	3.9886	.0001	.0852	.2503

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_ÉRT	.2570
F_Tarsad	.1525

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_ÉRT	F_Tarsad
constant	.0694	-.0172	.0019
IWAH_ÉRT	-.0172	.0044	-.0005
F_Tarsad	.0019	-.0005	.0018

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
.0008	1.0000	632.0000	.9774

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2836	.0804	1.1145	55.4610	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
--	-------	----	---	---	------	------

constant	-.6348	.2626	-2.4178	.0159	-1.1505	-.1192
IWAH_ÉRT	.4906	.0659	7.4472	.0000	.3613	.6200

Standardized coefficients

coeff	
IWAH_ÉRT	.2836

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_ÉRT
constant	.0689	-.0171
IWAH_ÉRT	-.0171	.0043

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	F_Tarsad	AKTsum
F_Tarsad	1.0000	.0000
AKTsum	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.4906	.0659	7.4472	.0000	.3613	.6200	.2836

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.4446	.0661	6.7230	.0000	.3148	.5745	.2570

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0460	.0168	.0169

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0266	.0096	.0099

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:

95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:

5000

3. Értékközösség- Megváltoztatható társadalom -Hatalommal szembeni cselekvés

Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
 Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

Model : 4
 Y : F_HcsELL
 X : I_ÉRTÉKk
 M : MEGVALT

Sample
 Size: 636

OUTCOME VARIABLE:
 MEGVALT

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1744	.0304	.9711	19.8945	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0792	.2451	-4.4033	.0000	-1.5605	-.5979
I_ÉRTÉKk	.2743	.0615	4.4603	.0000	.1535	.3951

Standardized coefficients

	coeff
I_ÉRTÉKk	.1744

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	I_ÉRTÉKk
constant	.0601	-.0149
I_ÉRTÉKk	-.0149	.0038

OUTCOME VARIABLE:
 F_HcsELL

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2377	.0565	.9465	18.9461	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.8122	.2456	-3.3065	.0010	-1.2946	-.3298
I_ÉRTÉKk	.2064	.0617	3.3480	.0009	.0854	.3275
MEGVALT	.1765	.0392	4.5024	.0000	.0995	.2535

Standardized coefficients

	coeff
I_ÉRTÉKk	.1313
MEGVALT	.1765

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	I_ÉRTÉKk	MEGVALT
constant	.0603	-.0150	.0017
I_ÉRTÉKk	-.0150	.0038	-.0004
MEGVALT	.0017	-.0004	.0015

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
.3003	1.0000	632.0000	.5839

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

F_HcsELL

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.1621	.0263	.9753	17.1010	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0027	.2456	-4.0824	.0001	-1.4851	-.5204
I_ÉRTÉKk	.2549	.0616	4.1353	.0000	.1338	.3759

Standardized coefficients

	coeff
I_ÉRTÉKk	.1621

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	I_ÉRTÉKk
constant	.0603	-.0149
I_ÉRTÉKk	-.0149	.0038

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	MEGVALT	F_HcsELL
MEGVALT	1.0000	.0000
F_HcsELL	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.2549	.0616	4.1353	.0000	.1338	.3759	.1621

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.2064	.0617	3.3480	.0009	.0854	.3275	.1313

Indirect effect(s) of X on Y:

	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
MEGVALT	.0484	.0169	.0200	.0848

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
MEGVALT	.0308	.0105	.0128	.0538

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:

95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:

5000

NOTE: Missing data resulted in the deletion of the following row(s) of data from the analysis:
637

WARNING: Variables names longer than eight characters can produce incorrect output when some variables in the data file have the same first eight characters. Shorter variable names are recommended. By using this output, you are accepting all risk and consequences of interpreting or reporting results that may be incorrect.

----- END MATRIX -----

4. Emberiség - Megváltoztatható társadalom - Hatalommal szembeni cselekvés

Run MATRIX procedure:

Model : 4
Y : F_Hatalo
X : IWAH_EMB
M : F_Tarsad

Sample
Size: 636

OUTCOME VARIABLE:
F_Tarsad

Model Summary

	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	.2785	.0776	.9239	53.3164	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0699	.1514	-7.0667	.0000	-1.3673	-.7726
IWAH_EMB	.3964	.0543	7.3018	.0000	.2898	.5031

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2785

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB
constant	.0229	-.0080
IWAH_EMB	-.0080	.0029

OUTCOME VARIABLE:
F_Hatalo

Model Summary

	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	.2961	.0877	.9152	30.4175	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-.8755	.1565	-5.5935	.0000	-1.1828	-.5681

IWAH_EMB	.3244	.0563	5.7654	.0000	.2139	.4349
F_Tarsad	.1360	.0395	3.4395	.0006	.0583	.2136

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2279
F_Tarsad	.1360

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB	F_Tarsad
constant	.0245	-.0085	.0017
IWAH_EMB	-.0085	.0032	-.0006
F_Tarsad	.0017	-.0006	.0016

Test(s) of X by M interaction:

	F	df1	df2	p
	.0771	1.0000	632.0000	.7814

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

F_Hatalo

Model Summary

	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	.2658	.0706	.9308	48.1818	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0209	.1520	-6.7178	.0000	-1.3194	-.7225
IWAH_EMB	.3783	.0545	6.9413	.0000	.2713	.4853

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2658

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB
constant	.0231	-.0080
IWAH_EMB	-.0080	.0030

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	F_Tarsad	F_Hatalo
F_Tarsad	1.0000	.0000
F_Hatalo	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
	.3783	.0545	6.9413	.0000	.2713	.4853	.2658

Direct effect of X on Y

	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
	.3244	.0563	5.7654	.0000	.2139	.4349	.2279

Indirect effect(s) of X on Y:
 Effect BootSE BootLLCI BootULCI
 F_Tarsad .0539 .0190 .0194 .0948

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:
 Effect BootSE BootLLCI BootULCI
 F_Tarsad .0379 .0133 .0138 .0667

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
 95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
 5000

5. Emberiség - Megváltoztatható társadalom - Kollektív cselekvés
 Run MATRIX procedure:

***** PROCESS Procedure for SPSS Version 4.1 *****

Written by Andrew F. Hayes, Ph.D. www.afhayes.com
 Documentation available in Hayes (2022). www.guilford.com/p/hayes3

Model : 4
 Y : AKTsum
 X : IWAH_EMB
 M : F_Tarsad

Sample
 Size: 636

OUTCOME VARIABLE:
 F_Tarsad

Model Summary

	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	.2785	.0776	.9239	53.3164	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0699	.1514	-7.0667	.0000	-1.3673	-.7726
IWAH_EMB	.3964	.0543	7.3018	.0000	.2898	.5031

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2785

Covariance matrix of regression parameter estimates:
 constant IWAH_EMB

constant	.0229	-.0080
IWAH_EMB	-.0080	.0029

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.3026	.0916	1.1028	31.9033	2.0000	633.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	.2861	.1718	1.6653	.0963	-.0513	.6235
IWAH_EMB	.3740	.0618	6.0561	.0000	.2528	.4953
F_Tarsad	.1439	.0434	3.3158	.0010	.0587	.2291

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2389
F_Tarsad	.1308

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB	F_Tarsad
constant	.0295	-.0103	.0020
IWAH_EMB	-.0103	.0038	-.0007
F_Tarsad	.0020	-.0007	.0019

Test(s) of X by M interaction:

F	df1	df2	p
.3519	1.0000	632.0000	.5532

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

AKTsum

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2753	.0758	1.1202	51.9926	1.0000	634.0000	.0000

Model

	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	.1322	.1667	.7929	.4282	-.1952	.4596
IWAH_EMB	.4311	.0598	7.2106	.0000	.3137	.5485

Standardized coefficients

	coeff
IWAH_EMB	.2753

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_EMB
constant	.0278	-.0096
IWAH_EMB	-.0096	.0036

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	F_Tarsad	AKTsum
F_Tarsad	1.0000	.0000
AKTsum	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.4311	.0598	7.2106	.0000	.3137	.5485	.2753

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.3740	.0618	6.0561	.0000	.2528	.4953	.2389

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0570	.0207	.0192 .0998

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
F_Tarsad	.0364	.0132	.0122 .0639

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

6. Magyar- Stabil és jogos társadalom - Hatalom melletti cselekvés

Run MATRIX procedure:

Model : 4

Y : F_Hatalo
X : IWAH_MAG
M : IGSTAB

Sample

Size: 636

OUTCOME VARIABLE:

IGSTAB

Model Summary

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
.2467	.0609	.9406	41.1007	1.0000	634.0000	.0000

Model

coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	-1.0002	.1607	-6.2247	.0000	-1.3157 -.6847
IWAH_MAG	.3085	.0481	6.4110	.0000	.2140 .4029

Standardized coefficients

coeff
IWAH_MAG .2467

Covariance matrix of regression parameter estimates:

constant IWAH_MAG
constant .0258 -.0075
IWAH_MAG -.0075 .0023

OUTCOME VARIABLE:

F_Hatalo

Model Summary

R R-sq MSE F df1 df2 p
.4323 .1869 .8157 72.7361 2.0000 633.0000 .0000

Model

coeff se t p LLCI ULCI
constant -.6075 .1541 -3.9414 .0001 -.9102 -.3048
IWAH_MAG .1874 .0462 4.0523 .0001 .0966 .2781
IGSTAB .3702 .0370 10.0090 .0000 .2975 .4428

Standardized coefficients

coeff
IWAH_MAG .1499
IGSTAB .3702

Covariance matrix of regression parameter estimates:

constant IWAH_MAG IGSTAB
constant .0238 -.0069 .0014
IWAH_MAG -.0069 .0021 -.0004
IGSTAB .0014 -.0004 .0014

Test(s) of X by M interaction:

F df1 df2 p
3.0250 1.0000 632.0000 .0825

***** TOTAL EFFECT MODEL *****

OUTCOME VARIABLE:

F_Hatalo

Model Summary

R R-sq MSE F df1 df2 p
.2412 .0582 .9433 39.1657 1.0000 634.0000 .0000

Model

coeff se t p LLCI ULCI
constant -.9778 .1609 -6.0764 .0000 -1.2938 -.6618
IWAH_MAG .3015 .0482 6.2583 .0000 .2069 .3962

Standardized coefficients

coeff
IWAH_MAG .2412

Covariance matrix of regression parameter estimates:

	constant	IWAH_MAG
constant	.0259	-.0075
IWAH_MAG	-.0075	.0023

***** CORRELATIONS BETWEEN MODEL RESIDUALS *****

	IGSTAB	F_Hatalo
IGSTAB	1.0000	.0000
F_Hatalo	.0000	1.0000

***** TOTAL, DIRECT, AND INDIRECT EFFECTS OF X ON Y *****

Total effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
.3015	.0482	6.2583	.0000	.2069	.3962	.2412

Direct effect of X on Y

Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
.1874	.0462	4.0523	.0001	.0966	.2781	.1499

Indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
IGSTAB	.1142	.0228	.0711 .1604

Completely standardized indirect effect(s) of X on Y:

Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI
IGSTAB	.0913	.0180	.0575 .1279

***** ANALYSIS NOTES AND ERRORS *****

Level of confidence for all confidence intervals in output:
95.0000

Number of bootstrap samples for percentile bootstrap confidence intervals:
5000

Melléklet – Alkalmazott kérdőívek

1. Az első kutatás során alkalmazott kérdőív

Társadalmi aktivitás

Kedves Kitöltő!

Az alábbi kérdőív elsősorban a társadalommal kapcsolatos gondolkodásmódot vizsgálja. A kutatást a Pécsi Tudományegyetem Szociál- és Szervezetpszichológia Tanszéke végzi. A kérdőív több részből áll, kitöltése körülbelül 25-35 percet vesz igénybe. Kiemelnénk, hogy nincsenek jó vagy rossz válaszok, az Ön véleményére vagyunk kíváncsiak.

A kérdőív kitöltése anonim, minden adatot anonim módon kezelünk. Amennyiben érdeklik a kutatás eredményei, vagy szeretné megosztani velünk véleményét, észrevételeit, az alábbi e-mail címre várjuk levelét:

tarsadalmiaktivitas18@gmail.com

Köszönjük az együttműködését!

*Kötelező

1. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Hozzájárulok a kutatásban való részvételhez.

Demográfia

2. 1: Életkora (csak számmal) *

3. 2: Neme *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Férfi

Nő

Egyéb

4. 3: Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Általános iskola

Szakmunkásképző, szakiskola

Szakközépiskola, gimnázium

Főiskola/BA/BSc

Egyetem/MA/MSc

PhD, DLA

5. 4: Lakóhelye *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Főváros
 Megyeszékhely
 Város
 Falu
 Külföld

Szabad asszociáció

5: Kérem, ruházza fel emberi tulajdonságokkal az alábbi fogalmakat! Annyi tulajdonságot írjon egy fogalom mellé, amennyi eszébe jut. (Pl. jó, bátor stb.)

6. civil szervezet *

7. állam *

8. kormány *

9. 6: Kérem, írja le néhány szó felsorolásával, ami először eszébe jut a „közjó” szó hallatán. Elég csupán szavakat írni. A szavak mellett egy „+” vagy „-” jellel jelezze, hogy a szó pozitív vagy negatív jelentéssel bír-e az Ön számára! (Pl. jó +, rossz -) Amennyiben a szó semleges jelentésű, kérem, írjon mellé „0”-t! *

10. 7: Kérem, egy-két mondatban definiálja, hogy mit jelent az Ön számára a közjó fogalma! *

11. 8: Ideális esetben, elsősorban, kinek a feladata lenne az előző (7-es) kérdésben az Ön által leírt közjót biztosítani? (Kérem, csak egy állítást jelöljön be!) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Egyén
 Család
 Állami vezetők
 Civil szektor
 Társadalom
 Egyéb: _____

12. 9: Ön szerint, ideális esetben, kik jogosultak a 7-es kérdésben leírt közjóra? (Kérem, csak egy állítást jelöljön be!)*

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Minden ember
 Minden magyar állampolgár
 Mindenki, aki adót fizet
 A rászorulóok
 A rászoruló magyar állampolgárok
 Mindenki, aki Magyarországon tartózkodik
 Minden Magyarországon élő magyar állampolgár
 Egyéb: _____

Közügyek

13. 10: Általában kikkel szokott beszélgetni a közügyekről? (Több válasz is bejelölhető.)*

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Senkivel
 Családommal
 Kollégáimmal
 Barátaimmal
 Bárkivel, ha szóba jön
Egyéb: _____

14. 11: Hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb, Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- 0
 1-3
 4-6
 7-10
 10-nél több ember

12: Az állami kiadás többek között a lent felsorolt területekből áll. Az alábbi skálákon, kérem, jelölje be, hogy Ön a kiadások szempontjából mennyire tartja fontosnak az alábbi területeket. Amelyik terület fontosabbnak tartja, azt magasabb skálaértékkel jelezze. Amelyiket kevésbé tartja lényegesnek, azt alacsonyabb skálaértékkel jelezze. Fontos, hogy itt az Ön saját véleményére vagyok kíváncsi.

15. Oktatás (pl. oktatás támogatása, iskolák, óvodák) *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

16. Egészségügy (pl. kórház, gyógyszerek) *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

17. Rend és közbiztonság, védelem (pl. rendőrség, hadsereg) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

18. Kultúra és sport (pl. sport, egyház, média) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

19. Környezet (pl. környezetvédelem, hulladékkezelés) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

20. Gazdasági szerepvállalás (pl. közlekedés, mezőgazdaság, energiaellátás) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

21. Törvényhozás, végrehajtás *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

22. Nyugdíjrendszer *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

23. Munkanélküliek támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

24. Családi pótlék, gyermekeknek járó juttatások *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

25. Betegek és fogyatékkal élők támogatása *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

26. Hátrányos helyzetű családok támogatása *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

27. Nemzeti és etnikai kisebbségek támogatása *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartom

13. Ön szerint az állam mennyire tartja fontosnak az alábbi területeket a kiadások szempontjából?

28. Oktatás (pl. oktatás támogatása, iskolák, óvodák) *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

29. Egészségügy (pl. kórház, gyógyszerek) *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

30. Rend és közbiztonság, védelem (pl. rendőrség, hadsereg) *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

31. Kultúra és sport (pl. sport, egyház, média) *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

32. Környezet (pl. környezetvédelem, hulladékkezelés) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

33. Gazdasági szerepvállalás (pl. közlekedés, mezőgazdaság, energiaellátás) *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

34. Törvényhozás, végrehajtás *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

35. Nyugdíjrendszer *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

36. Munkanélküliek támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

37. Családi pótlék, gyermekeknek járó juttatások *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

38. Betegek és fogyatékkal élők támogatása *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

39. Hátrányos helyzetű családok támogatása *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

40. Nemzeti és etnikai kisebbségek támogatása *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartja fontosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon fontosnak tartja

41. 14: Kérem, jelölje az alábbi skálán, hogy mennyire tartja igazságosnak az előző (13-as) kérdésben jelölt állami elosztási rendszert! *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem tartom igazságosnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben igazságosnak tartom

42. 15: Kérem, soroljon fel néhány civil szervezetet, amelyekről hallott már. Amennyiben egy sem jut eszébe, hagyja üresen a sorokat!

43. 16: Az előző kérdésben az Ön által felsorolt szervezetek közül, mely civil szervezet munkáját tartja a legfontosabbnak? (Pl. XY Egyesület: indoklás...)(Amennyiben az előző kérdésnél nem válaszolt, kérem, hagyja üresen a sorokat.)

Kollektív cselekvés

44. 17: Kérem, írja le röviden, hogy mit jelent az ön számára a közösség! *

45. 18: Kérem, jelölje be azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: "úgy érzem, aktív tagja vagyok..." (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek
- Környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek
- Lakóközösségemnek
- Civil szervezetnek
- Szakszervezetnek
- Vallási közösségnek
- Érdekvédelmi csoportnak
- Pártnak
- Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában

Egyéb: _____

46. 19: Részt szokott venni a közösségét (pl. társadalmi csoport, helyi vagy országos lakosságot, stb.) érintő megmozdulásokban, akciókban? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen Ugrás a(z) 48. kérdésre
 Igen, egyre gyakrabban Ugrás a(z) 48. kérdésre
 Igen, de egyre ritkábban Ugrás a(z) 48. kérdésre
 Nem, de gondolkodom rajta Ugrás a(z) 47. kérdésre
 Nem, és nem is érdekelnek az ilyen megmozdulások Ugrás a(z) 47. kérdésre
 Nem Ugrás a(z) 47. kérdésre

Cím nélküli szakasz

47. 20: Amennyiben nem szokott részt venni a közösségét érintő megmozdulásokban, akciókban, miért nem? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Nem tudok ilyen jellegű lehetőségekről
 Fizikai okok miatt (távolság, betegség)
 Attól tartok, hogy a magán- vagy szakmai életemben hátrány érhetne miatta
 Úgy gondolom, hogy ezeknek a megmozdulásoknak általában nincsen értelmük
 Ezek a megmozdulások általában engem nem érintő kérdésekről szólnak
 Úgy érzem, hogy az esetek többségében a szervezők értékrendje nincsen összhangban az enyémmel
 Nincsen kedvem időt és energiát szánni rá

Egyéb: _____

48. 20: Amennyiben részt szokott venni a közösségét érintő megmozdulásokban, akciókban, miért? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Szeretek közösségekhez csatlakozni
 Fontos számomra, hogy kiálljak azok mellett az értékek mellett, amiket képviselek
 Elsősorban azért megyek, mert a barátaim, ismerőseim is részt vesznek az adott megmozduláson
 Csak akkor megyek, ha én magam is érintett vagyok

Egyéb: _____

Társadalmi rendszer

49. 21: Mennyire ért egyet az alábbi állítással? "Fontosnak tartom, hogy minél több közügy kerüljön népszavazáson megvitatásra." *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- 1 2 3 4 5 6 7
Egyáltalán nem értek egyet Teljes mértékben egyetértek

50. 22: Elmenne szavazni a következő parlamenti és önkormányzati választások alkalmával. *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
 Nem
 Talán

51. 23: Elmenne szavazni a következő népszavazás alkalmával? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
 Nem
 Talán

52. 24: Mit gondol, a felsorolt közéleti kérdések közül melyek érintik Önt? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Olimpia szervezése Magyarországon
- Városfejlesztési programok
- Közlekedés fejlesztése
- Civil szervezetek működési kereteinek módosítása
- Kerítés építése a határon
- Családi Otthonteremési Kedvezmény (CSOK)
- Paks II: a paksi atomerőmű bővítése
- Büntethetőségi korhatár leszállítása
- Nyugdíjrendszer átalakítása
- Tankönyvpiac államosítása, tankönyvek egységesítése
- Mindegyik
- Egyik sem

- 25: Kérem, jelölje be az alábbi skálákon, hogy mennyire ért egyet az állításokkal!

53. 25/1: Úgy gondolom, hogy összességében a jelenlegi társadalmi rendszer az elérhető legjobb. *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

54. 25/2: Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert, mert nincsen beleszólásunk. *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

55. 25/3: A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges. *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

56. 25/4: Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni. *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

57. 26/1: Az alábbiak közül milyen formában járult már hozzá a hátrányos helyzetű emberek életminőségének javításához? (Több válasz is bejelölhető.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Ételosztásban való részvétel
- Pénzadományozás
- Ruhák, élelem adományozása
- Oktatás
- Önkéntes munka
- Sehogy

Egyéb: _____

58. 26/2: Amennyiben semmilyen formában sem járult még hozzá hátrányos helyzetű emberek életminőségének javításához, miért nem? (Kérem, csak akkor válaszoljon az alábbi kérdésre, ha az előző (26/1) kérdésben a "Sehogy" választ jelölte be. Amennyiben más választ jelölt, hagyja üresen a válaszlehetőséget.)

Társadalmi problémák

59. 27: Kérem, válassza ki az alábbiak közül azt a 3 társadalmi területet/problémát, melyek megoldását a legsürgetőbbnek tartja. *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Elszegényedés
- Munkanélküliség
- Terrorizmus
- Háborúk
- Szolidaritás hiánya
- Menekültek számának növekedése
- Diszkrimináció
- Korruptió
- Gyermekéhezés
- Kivándorlás
- Túlnépesedés
- Oktatás
- Egészségügy
- Egyenlőtlenségek
- Bűnözés
- Értékvesztés
- Közösségek, családok felbomlása
- Vallási értékek háttérbe szorulása
- Családon belüli erőszak
- Nemzeti értékek háttérbe szorulása

Egyéb: _____

60. 28: Az előző (27-es) kérdésben bejelölt 3 társadalmi probléma közül, kérem, válassza ki az Ön számára legfontosabb (1 db) problémát/területet és indokolja, hogy miért tartja annak a megoldását a legsürgetőbbnek! (Pl. Oktatás: indoklás...)*

61. 29: Az alábbiak közül melyik eset lenne elégséges ok ahhoz, hogy fellépjen a 28-as kérdésben leírt társadalmi probléma megoldása érdekében? (Kérem, csak egy választ jelöljön be!)*

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Ha a társadalom nagy része fel lenne háborodva a fentebb leírt problémán és cselekednének az emberek, én is csatlakoznék hozzájuk.
- Akkor is cselekednék a korábban leírt társadalmi probléma megoldása érdekében, ha szinte senki sem csatlakozna hozzám.
- Akkor sem csatlakoznék egy megmozduláshoz, ha mindenki más fellépne az általam fontosnak tartott ügy érdekében.
- Nem tartom fontosnak, hogy bárki fellépjen a fentebb leírt társadalmi probléma megoldása érdekében, én magam sem tennék semmit.

62. 30: Az alábbi társadalmi fellépési formák közül melyekben venne részt? (Több válasz is bejelölhető.)*

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Demonstráció
- Sztrájk
- Aláírásgyűjtés
- Polgári engedetlenség (pl. tiltakozás a közigazgatás tevékenysége ellen)
- Intézmények elfoglalása
- Petíció aláírása
- Semmilyen társadalmi fellépési formában nem vennék részt

Egyéb: _____

64. 32/1: 1– Bal oldal, 7–Jobb oldal *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Bal oldal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Jobb oldal

65. 32/2: 1 – Moderált, 7 – Szélsőséges *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Moderált	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Szélsőséges

66. 32/3: 1 – Liberális, 7 – Konzervatív *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Liberális	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Konzervatív

67. 33: Ha jövő vasárnap lennének a választások, Ön melyik pártra szavazna? (Ennek a kérdésnek a megválaszolása nem "kötelező", ugyanakkor segítséget jelent kutatásunkban. Amennyiben nem szeretne választani a megadott lehetőségek közül, de szívesen kifejtené véleményét, kérjük, az "Egyéb" opció mellé írja le gondolatait.)

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Fidesz-KDNP
- MSZP

- Jobbik
- LMP
- DK
- Együtt-PM
- Kétfarkú Kutya Párt
- Momentum
- Egyik sem
- Nem mennék el szavazni
- Egyéb: _____

68. 34: Hogy érzi most magát?

2. A második kutatás során alkalmazott kérdőív

Társadalmi aktivitás

Kedves Kötöltő!

Az alábbi kérdőív elsősorban a társadalommal kapcsolatos gondolkodásmódot és a kollektív cselekvést vizsgálja. A kutatást a Pécsi Tudományegyetem Szociál- és Szervezetpszichológia Tanszéke végzi. A kérdőív több részből áll, kitöltése körülbelül 25-30 percet vesz igénybe. Kiemelnénk, hogy nincsenek jó vagy rossz válaszok, az Ön véleményére vagyunk kíváncsiak.

A kérdőív kitöltése anonim, minden adatot anonim módon kezelünk. Amennyiben érdeklik a kutatás eredményei, vagy szeretné megosztani velünk véleményét, észrevételeit, az alábbi e-mail címre várjuk levelét: tarsadalmiaktivitas2019@gmail.com

Köszönjük az együttműködését!

***Kötelező**

1. Hozzájárulok a kutatásban való részvételhez. *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
- Nem

2. Kijelentem, hogy betöltöttem a 18. életévemet! *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

- Igen
- Nem

3. 1: Kérjük, 7 fokú skálán ítélje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal *

Soronként csak egy óválist jelöljön be.

	1. Egyáltalán nem értek egyet	2.	3.	4.	5.	6.	7. Teljes mértékben egyetértek
A mai társadalmi rendszer igazságos.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A társadalomban egyesek jogtalanul nehezebben érvényesülnek, mint mások.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy érzem, én is tehetek azért, hogy egy igazságos társadalomban éljek.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy érzem, a személyes boldogságom nagyban függ a társadalmi rendszer működésétől.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy gondolom, hogy a jelenlegi társadalmi rendszer összességében az elérhető legjobb.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Nem hinném, hogy meg lehetne változtatni a kialakult társadalmi rendszert.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
A jelenlegi társadalmi rendszer megváltoztatása mindenképpen szükséges.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

A jelenlegi társadalmi rendszert képesek vagyunk megváltoztatni.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Úgy gondolom, hogy fontos lenne a jelenlegi társadalmi rendszer megőrzése.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. 2: Az előző kérdésre adott válaszait milyen társadalmi egységhez/rendszerhez igazította (Magyarország, világ stb.)? *

Ugrás a(z) 5. kérdésre

III.

5. 3: Mennyire érzi magát közel az alábbiakban felsorolt csoportokhoz? *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	Egyáltalán nem érezem magamat közel	Nem igazán érezem magamat közel	Egészen közel érezem magamat	Nagyon közel érezem magamat
A közösségében élő emberekhez	☐	☐	☐	☐
Magyarokhoz	☐	☐	☐	☐
Európaiakhoz	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekhez	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekhez	☐	☐	☐	☐

6. 4: Milyen gyakran használja a „mi” szót az alábbi emberek csoportjaira való hivatkozáskor? *

Soranként csak egy ovalist jelöljön be.

	Soha	Nagyon ritkán	Alkalmanként	Gyakran	Nagyon gyakran
A közösségében élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarokra	☐	☐	☐	☐	☐
Európaiakra	☐	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐

7. 5: Mennyire érzi úgy, hogy hatást gyakorolhat... *

Soranként csak egy ovalist jelöljön be.

	Soha	Nagyon ritkán	Alkalmanként	Gyakran	Nagyon gyakran
a közösségében élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarokra	☐	☐	☐	☐	☐
Európaiakra	☐	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekre	☐	☐	☐	☐	☐

8. 6: Mennyire szeretne ... lenni? *

Soronként csak egy ovalist jelöljön be.

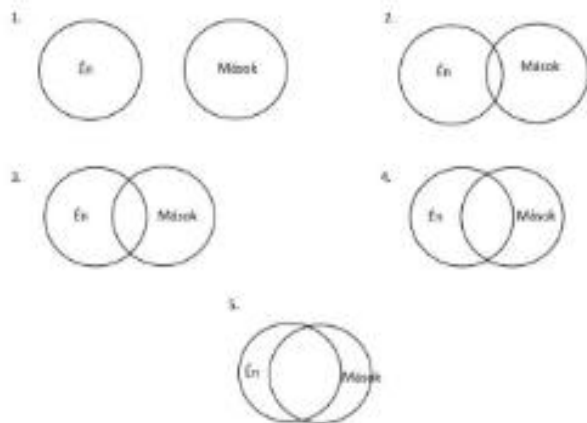
	Egyáltalán nem	Csak egészen kis mértékben	Némileg	Nagymértékben	Teljes mértékben
a közösségének felelős tagja	☐	☐	☐	☐	☐
felelős magyar állampolgár	☐	☐	☐	☐	☐
felelős európai állampolgár	☐	☐	☐	☐	☐
az Ön értékelt képviselő társadalmi szerveződés felelős tagja	☐	☐	☐	☐	☐
a világ felelős tagja	☐	☐	☐	☐	☐

9. 7: Mennyire hiszi, hogy ...? *

Soronként csak egy ovalist jelöljön be.

	Egyáltalán nem	Csak egészen kis mértékben	Némileg	Nagymértékben	Teljes mértékben
hűséges a közösségéhez	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges a magyarokhoz	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges az európai állampolgárokhoz	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges tud maradni az értékeihez	☐	☐	☐	☐	☐
hűséges az egész emberiséghez	☐	☐	☐	☐	☐

8: Kérjük, az alábbi kép alapján jelölje a lentebb található táblázatban a felsorolt csoportok mellett annak a körpárnak a sorszámát, amelyik a legjobban szimbolizálja az adott csoporttal való viszonyát!

10. 8: Táblázat *

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1. körpár	2. körpár	3. körpár	4. körpár	5. körpár
A közösségemben élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarokkal	☐	☐	☐	☐	☐
Európaiakkal	☐	☐	☐	☐	☐
Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐
A világ minden táján élő emberekkel	☐	☐	☐	☐	☐

11. 9: Az előző kérdésre adott válaszaiban milyen Ön számára fontos értékekre/értékrendre gondolt "Az Önéhez hasonló értékrend mentén élő emberek" esetében? *

Ugrás a(z) 12. kérdésre

IV.

12. 10: Sokak szerint fontos, hogy az ember újra közösségi aktív szereplőjévé váljon. Kérjük, 7 fokú skálán jelölje, hogy Ön mennyire ért egyet ezzel az állítással? *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem értek egyet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben egyetértek

13. 11: Mennyire érzi közössége aktív tagjának magát? *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem érzem magamat aktívnek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben aktívnek érzem magamat

14. 12: Mennyire érzi tágabb környezetben saját közösségét aktívnek? *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

15. 13: Mennyire érzi azt, hogy közössége és saját érdekei megegyeznek? *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

16. 14: Mennyire érzi azt, hogy közössége és saját értékei megegyeznek? *

Soronként csak egy ovállist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

17. 15: Mennyire fontos az Ön számára a közösségén belüli párbeszéd, az érdekek és értékek egyeztetése? *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

18. 16: Mennyire bizik meg közössége tagjaiban? *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

19. 17: Mit gondol, mennyire biznak meg Önben közössége tagjai? *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben

20. 18: Az előző kérdésekre adott válaszaiban melyik közösségére gondolt? *

[Ugrás a\(z\) 21. kérdésre](#)

V.

21. 19: Általában kikkel szokott beszélgetni aktuálpolitikai és a közügyeket érintő kérdésekről? *

Soronként csak egy oválit jelöljön be.

- Senkivel
- Kizárólag a legközelebbi ismerőseimmel, barátaimmal
- Távofabbi ismerőseimmel, kollégáimmal is
- Bárkivel, ha szóba kerül
- Egyéb: _____

22. 20: Körülbelül hány olyan ember van a környezetében, aki a legtöbb Ön számára igazán fontos kérdésben hasonló értékrend mentén gondolkodik, mint Ön? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- 0
 1-3
 4-6
 7-10
 10-nél több

23. 21: Honnan szokott tájékozódni az aktuális közügyeket érintő kérdésekről? *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Barátoktól
 Kollégáktól
 Távolabbi ismerősöktől
 Internetes hírportálokról
 Nyomatott sajtóból
 Facebookról
 Televízióból
 Rádióból

Egyéb: _____

Ugrás a(z) 24. kérdésre

VI.

24. 22: Kérjük, 7 fokú skálán ítélje meg, hogy mennyire ért egyet az alábbi állításokkal! Mennyire bíz az alábbi csoportokban? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

	1. Egyáltalán nem	2.	3.	4.	5.	6.	7. Teljes mértékben
Kormányban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Megyei önkormányzatokban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helyi önkormányzatokban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Oktatási rendszerben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Egészségügyi rendszerben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rendfenntartásban	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Civil szervezetekben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. 23: Kérjük, írja le azokat a szavakat, kifejezéseket, mondatokat, vagy mondat töredékeket, amik eszébe jutnak a HATALOM szóról! A szavak mellé írjon +/-0 jelet, aszerint, hogy az adott szó az Ön számára pozitív/negatív/semleges jelentéssel bír. *

26. 24: Kérem, írja le milyen érzelmeket váltott ki Önből, amikor a hatalomra gondolt! *

27. 25: Mit csinálna a környezetében jelenleg tapasztalható hatalommal? *

Soronként csak egy ovalist jelöljön be.

	1. Egyáltalán nem tenném	2.	3.	4.	5.	6.	7. Mindenképpen megtenném
Tisztelném	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elismerném	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Harcolnék ellene	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Harcolnék érte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Megszerezném	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Elosztanám	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Szembeállnék vele	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

28. 26: Kérjük, az alábbi skálán jelölje, hogy jelenleg milyen mértékben érzi magát függő helyzetben a fentebb leírt hatalomtól! *

Soronként csak egy ovalist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem érzem magamat függő helyzetben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben függök az aktuális hatalomtól

29. 27: Az előző kérdésekre (25, 26) adott válaszaiban mire/kire gondolt a hatalom alatt? *

30. 28: Ön szerint mi az a cél, amiért érdemes lenne kollektíven, együtt cselekedni? *

31. 29: E célért mire lenne hajlandó? *

VIII.

32. 30: Mennyire érzi a társadalom aktív tagjának magát? *

Soronként csak egy ovalist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	6	7	
Egyáltalán nem érzem magamat aktívnak	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Teljes mértékben aktívnak érzem magamat

33. 31: A felsorolt társadalmi fellépési formák közül melyekben vett már részt? (Több választ is jelölhet.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- Nem vettem még részt semmilyen társadalmi megmozdulásban
- Petíció aláírásában
- Demonstrációban
- Sztrájkban
- Polgári engedetlenségben (nem engedélyezett demonstráción való részvétel, tiltott sztrájk, tiltott útlezárás)

Egyéb: _____

34. 32: Amennyiben részt vett már a fent említett fellépési formák valamelyikében, röviden hogyan fogalmazná meg a megmozdulás célját? *

35. 33: Kérem, jelölje azt a választ, amivel folytatná az alábbi mondatot: Úgy érzem, jelenleg aktív tagja vagyok... (Több választ is jelölhet.) *

Válassza ki az összeset, amely érvényes.

- társadalmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek.
- környezetvédelmi célú tevékenységet végző csoportnak/közösségnek.
- civil szervezetnek.
- szakszervezetnek.
- vallási közösségnek.
- érdekvédelmi csoportnak.
- pártnak.
- Nem veszek részt aktívan ilyen csoportok/közösségek életében/munkájában.

Egyéb: _____

36. 34: Neme *

- Férfi
- Nő

37. 35: Életkora *

38. 36: Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Általános iskola
- Szakmunkásképző, szakiskola
- Szakközépiskola, gimnázium
- Főiskola/BA/BSc
- Egyetem/MA/MSc
- PhD/DLA

39. 37: Lakóhelye *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Főváros
- Megyeszékhely
- Város
- Falu
- Külföld

40. 38: Mennyi az Ön családjában éves szinten az egy főre jutó havi nettó bevétel? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

- Kevesebb mint 50.000 Ft
- 50.000 - 100.000 Ft
- 100.000 Ft - 150.000 Ft
- 150.000 Ft - 250.000 Ft
- 250.000 Ft - 500.000 Ft
- 500.000 Ft felett
- Nem tudja/ Nem kíván válaszolni

41. 39: Mennyire tartja elégnek ezt az összeget ahhoz, hogy a hétköznapiakban felmerülő igényeit kielégítse? *

Soranként csak egy oválist jelöljön be.

1 2 3 4 5 6 7

Egyáltalán nem tartom elégnek az igényeim kielégítéséhez Teljes mértékben elég az igényeim kielégít